

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI

ALEXANDRU BUDIȘTEANU

în dialog cu
FLORI BĂLĂNESCU

Între istorie și judecata posterității

INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL
TOTALITARISMULUI

COLECȚIA MEMORII

**ÎNTRE ISTORIE ȘI
JUDECATA POSTERITĂȚII**

INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL TOTALITARISMULUI

Calea 13 Septembrie nr. 13, Etaj 1, aripa de est, București 050711
în CASA OAMENILOR DE ȘTIINȚĂ A ACADEMIEI ROMÂNE

Telefon: 021-318 2450

E-mail: secretariat@totalitarism.ro, inst.academia@gmail.com

Site: www.totalitarism.ro

ÎN TRE ISTORIE ȘI JUDECATA POSTERITĂȚII

Alexandru Budișteanu
în dialog cu
Flori Bălănescu
iulie 2008 – ianuarie 2010

Editura Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului
București
2025

Coordonator colecție: Octavian Roske
Redactor: Flori Bălănescu
Tehnoredactor: Mihaela Maria Gavrilescu
Coperta: Marilena Vasile
Coperta I: Biserica Sf. Elefterie Vechi. Foto Dumitru Ungureanu
Prelucrare fotografii: Dumitru Ungureanu

Prezenta ediție are la bază volumul apărut în 2010 în
format print.

© INSTITUTUL NAȚIONAL PENTRU STUDIUL
TOTALITARISMULUI, 2025

Reproducerea integrală sau parțială a textului fără
acordul I.N.S.T. este interzisă și se pedepsește conform legii.
Distribuirea în străinătate fără acordul I.N.S.T. este interzisă.

Carte online
ISBN 978-606-9053-64-5

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Între istorie și judecata posterității	19
Postfață.....	285
Autorii.....	300
Album foto : I. Familie, Societate, Cultură	309
Album foto : II. Profesie	347

Cuvânt înainte

Alexandru Budişteanu, arhitect absolvent al Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din Bucureşti (1955) cu tema „Sistematizarea staţiunii Eforie Nord”; specializare la Institutul de Arhitectură din Moscova, cu tema „Amenajarea zonelor de cură, odihnă şi turism pe teritoriul preorăşenesc al marilor oraşe - studiu de caz oraşul Bucureşti”; doctor - arhitect în 1965.

A lucrat în Comitetul de Stat pentru Construcţii, Arhitectură şi Sistematizare; arhitect funcţionar internaţional la Centrul ONU pentru Locuinţe, Construcţii şi Urbanism din New York (1967-1972).

Ulterior, şeful Centrului Naţional de Sistematizare (CNS) din Bucureşti (1973-1977).

Arhitect-şeful Municipiului Bucureşti (1977-1983), apoi din nou la CNS; expert parlamentar pe lângă Comisia pentru Administraţie Publică, Amenajarea Teritoriului şi Echilibru Ecologic a Camerei Deputaţilor din România (1990-2000). În final, consilier al Ministrului Lucrărilor Publice şi Amenajării Teritoriului (2000-2001).

În prezent, Preşedinte Emerit al Uniunii Vorbitoarelor de Limba Engleză din România.

Pe lângă aceste funcţii a primit şi altele suplimentare în anii cât a fost Arhitectul-şef al Bucureştilor (vezi interviul din 13 octombrie 2008, în volumul de faţă).

Autor şi coautor al unor proiecte: amplasament pentru locuinţe - Caracal; schiţe de sistematizare pentru Galaţi, Sulina şi Tulcea; centrul civic - Galaţi; plan de urbanism pentru oraşele Kingston (Jamaica), Caracas (Venezuela), Singapore, Chimbote (Peru); a studiat organizarea reţelei de localităţi din Coasta de Fildeş, Irlanda, Venezuela, Senegal.

Autor sau coautor a 22 lucrări de metodologie şi cercetare privind urbanismul şi amenajarea teritoriului.

Are certificat de traducător şi interpret atestat de

Academia Română și Secretariatul ONU pentru limbile engleză, franceză, rusă, cât și spaniolă.

*

Volumul *Între istorie și judecata posterității*, apărut sub egida Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului (Academia Română), este realizat în dialog cu Flori Bălănescu, istoric, editor și publicist.

„Nu am întâlnit prea mulți oameni care să recunoască atât de franc, precum o faceți, că au făcut compromisuri pentru asigurarea și păstrarea unui confort intim și social” constată Flori Bălănescu (interviu 25 august 2008). Răspunde autorul: „...am hotărât să mă manifest mergând pe linia unei aparente obediențe, dar încercând să-mi promovez ideile mele subordonate idealurilor mele de patriotism, recunosc fără a risca ceva din punct de vedere al vieții mele fizice și materiale... Am vârsta pe care o am și nu văd ce rost ar avea să pretind că am fost altceva decât am fost...” (26 august 2008)¹.

*

Dar, „rezistența prin cultură, un concept... foarte vehiculat de către literați, mai ales după 1989? Nu este un alibi – continuă Flori Bălănescu – pentru lipsa, frica de reacție față de cercurile tot mai concentrice ale regimului ideologic?

Am auzit și citit mulți scriitori și critici literari care se împăunează, salvându-și biografiile prin această «rezistență»” (interviu 23 februarie-13 martie 2009).

Răspunsul arhitectului Budișteanu: „rezistența este un act care presupune acțiune...; dacă nu acționezi, nu ai cum să fii un rezistent”.

„Poți să spui că ai realizat opere de valoare, dar câtă vreme te supuneai rigorilor cenzurii... nu poți să pretinzi – în nici un fel de circumstanțe – că ai fost în același timp și un «rezistent».”

După decembrie 1989, „au apărut brusc opozanți necunoscuți până atunci, care doreau să-și purifice imaginea

¹ Trimiterile se fac la datele când au avut loc interviurile.

și să facă ordine...; și-au arogat brusc statutul de judecători, ignorându-și complet răspunderile și acțiunile personale care îi incriminează și pe ei”.

Este citat în volum și numele unui confrate arhitect (13 martie 2009).

(Aceeși metamorfoză s-a manifestat și în aria umanistă, cercetare, învățământ, literatură, artă. În decembrie 1989-ianuarie 1990, a fost un fel de întrecere a celor care stătuseră până atunci pe margine, în banca lor. Dintr-odată au început să denunțe regimul și pe anume colegi de meserie care, până atunci, giraseră treburile curente. Trecutul propriu era dat la o parte. Cine își striga mai tare crezul anticomunist, acela dobânda credibilitate „democrată” și se rânduia în lumea „bună” postdecembristă, D.C.G.)

*

Memoriile lui Alexandru Budișteanu sunt o mărturie în direct a felului cum Nicolae Ceaușescu înțelegea și dirija sistematizarea urbană, a Capitalei în primul rând, secondat destul de des, de „Tovarășa”.

Legea nr. 58 din 29 octombrie 1974 privind „sistematizarea teritoriului și localităților urbane și rurale”, urmată de Legea nr. 37 din 20 noiembrie 1975 referitoare la „Sistematizarea, proiectarea și realizarea arterelor de circulație în localitățile urbane și rurale” aduc dovada – afirmă autorul – că șeful statului și partidului „era adeptul economiei, în general, și a celei de teren în special, iar demolările nu erau deloc agreate, preferându-se menținerea pe cât posibil a construcțiilor existente”. „Tovarășul” urmărea „cu strășnicie” proiectul de demolări propuse în detaliile de sistematizare/(15 noiembrie 2008). În sprijinul acestei interpretări, vine și un comentariu al lui Nicolae Ceaușescu în timpul vizitei sale la New York, în 1971. „Uite cum construiescăștia zgârie-nori la alinierea caselor existente, fără nici o retragere suplimentară. Ei cum pot? Ăștia știu să economisească terenul.” (15 noiembrie 2008).

Întoarcerea cu 180° s-a produs la cutremurul din 4 martie

1977 când „Tovărașul” „constată că se poate să schimbe brusc caracterul unui oraș”, când el „și-a descoperit vocația de demolator-«creator»” și când „au fost aruncate peste bord toate prevederile și limitările legale privind demolările și retragerile de la aliniamentul construcțiilor” (ibidem).

(S-ar putea ca schimbarea totală a perspectivei să se fi produs în martie 1977. Dar nu este sigur. Articole din Legea nr. 58/ 29 octombrie 1974 erau formulate în așa fel încât, la nevoie, puteau fi interpretate și în sensul noii orientări urbanistice – vezi articolele 1, 3, 6, 8 și 9 – nota D.C.G.)².

La „consfătuirea de lucru” de la C.C. din 22 martie 1977, șeful P.C.R. și al statului a prezentat participanților schema de organizare a unui nou centru al Capitalei – pornind din Dealul Spirei – și a anunțat un concurs cu soluțiile de construire și amenajare.

„Acțiunea a avut un mare ecou – citim în volumul de față – principalii arhitecți ai României participând la concurs și fiind dispuși să facă toate concesiile cerute...”.

„După căderea regimului dictatorial mulți dintre ei au uitat sau și-au repudiat atitudinea de atunci, blamând puternic activitatea specifică de arhitectură și urbanism din perioada dictaturii, concertându-și eforturile de denigrare a realizării zonei respective, incluzând actualul Palat al Parlamentului și marea arteră componentă, chiar dacă au fost de acord inițial cu ideea și chiar dacă au contribuit la realizarea măcar a unor porțiuni ale ansamblului” (15 noiembrie 2008).

Aprecierile din prezentul volum de memorii ar fi avut mai mult relief dacă erau însoțite de o listă a proiectelor și autorilor din concurs, cât și a articolelor de presă cu respingerea, după decembrie 1989, a întregului ansamblu „Casa Poporului”.

² Dinu C. Giurescu, *Distrugerea trecutului României*, traducere din engleză în limba română de Anca D. Giurescu, Editura Museion, București, 1994, p. 42.

*

Cum gândea Nicolae Ceaușescu o atare reconstrucție? El „considera că numai el are dreptate și că binele României, pe care îl dorea, repet, de altfel sincer, se va realiza în mod cert în timp, indiferent dacă aceasta însemna, de fapt, suferințe pentru cetățenii României...; că misiunea sa de binefăcător trebuie îndeplinită cu orice preț...; a dorit ca în România să nu existe formal opozanți politici...; era convins că este potrivit și, bineînțeles, așa dorea să fie cunoscut și așa dorea să rămână în istorie” (13 octombrie 2008).

*

Nicolae Ceaușescu „era opac la desen și trebuia să vadă propunerile în trei dimensiuni” (ibidem). Pentru proiectarea noului Centru Politico-Administrativ și a Casei Poporului s-au construit machete, uneori chiar la scara 1:100. „Nu pot uita – scrie arhitectul Alexandru Budișteanu – gigantica machetă din sala de sport de la teatrul Giulești, unde, prin intermediul unui pod rulant, conducerea (de Partid, nota D.C.G.) putea pluti deasupra unei mari porțiuni din Bucureștiul existent...” (15 martie 2009)³.

Nicolae Ceaușescu dorea totuși să dea aparența unor consultări: „Ce păhehe ahe Ahhitectul șef?”.

„El dorea să pară că au avut loc dezbateri profesionale adecvate, care să legitimizeze deciziile luate” (2 aprilie 2009).

Întrebarea era retorică: „Cine declară că l-a contrazis pe față și i-a reușit acest lucru la prezentările de lucrări, minte” (13 octombrie 2008).

*

Șefului statului „făcea legea”: „În România ceaușistă legislația și reglementările administrative la absolut toate nivelurile se abrogau automat, dacă intrau în contradicție cu voința «Tovarășului»” (15 noiembrie 2008).

³ Arhitectul Gh. Leahu în *Arhitect în epoca de aur*, Fundația Academia Civică, București, 2004, vezi de exemplu pp. 231-232, relatează cum decurgeau asemenea „vizionări” în fața machetei orașului, de pe podul rulant.

*

Hotărârile formulate de Nicolae Ceaușescu pe teren erau transpuse în *note de cancelarie* care aveau „caracter de lege supremă”, indiferent de legislația existentă (15 martie 2009).

*

„Casa Poporului” (Casa Parlamentului astăzi) a fost realizată fără să aibă „autorizația de construire” (ibidem).

*

La toate ieșirile pe teren, lăudătorii erau nelipsiți, la datorie. „Vă mulțumim, vă mulțumim” repetau ei. „Eticheta prezentărilor cerea să mulțumești, chiar dacă nu obțineai nimic” (2 aprilie 2009).

*

Se pare totuși că atotștiința liderului P.C.R. în materie de construcții și urbanism era un fapt singular în lumea socialistă.

În 1981, la Moscova a avut loc o reuniune a arhitecților șefi ai capitalelor țărilor socialiste. „Din discuții a apărut evident că nicăieri, în nici o altă țară socialistă, nu mai exista o asemenea imixtiune personală a unui lider în problemele de arhitectură și urbanism” (13 octombrie 2008).

*

Aflăm și date despre „Casa Poporului”. Au lucrat aici, la un moment dat, nu mai puțin de 30 000 oameni! Investiția (neprecizată) a intrat în Cartea Recordurilor. În timpul execuției, „sub conducerea Ancăi Petrescu... lucra pe rupe o armată de circa 300 arhitecți și ingineri care efectuau proiectarea pe porțiuni...”.

*

La Concursul de Proiecte pentru Noul Centru Politico-Administrativ și Casei Poporului, s-au prezentat 17 colective de „mari participanți (cu arhitecți citați nominal) (15 martie 2009).

Palatul Parlamentului (fosta Casă a Poporului) prin volumul construit 2 250 000 m.c. este a patra clădire din lume (după o hală industrială din Seattle, alta la Cap Canaveral - Florida, și piramida aztecă de la Cholula-Mexic).

Spațiul desfășurat construit este de 330.000 m² – locul doi în lume după clădirea Pentagonului – Arlington Virginia, SUA (15 martie 2009).

*

Dimensiunile precizate mai sus ne fac însă să consemnăm efectele pe teren ale acestui proiect.

A fost dărâmată una dintre cele mai caracteristice zone ale Bucureștilor.

Au dispărut sute de case românești tipice cu grădinile lor. A dispărut și Dealul Spirei unde pompierii bucureșteni s-au opus în septembrie 1848 detașamentelor otomane ce își forțau intrarea în oraș.

A fost nivelat dealul pe care s-au aflat biserica Mihai Vodă și Arhivele Statului, două construcții simbol ale Capitalei. Azi Palatul Parlamentului se află în mijlocul unui teren plat cu mult prea puțină vegetație.

A fost desființat stadionul ANEF, construcție emblematică, atunci recent restaurat și mărit.

Au fost mutați forțat, silnic, mii de oameni.

Implicațiile planurilor de sistematizare în viața locuitorilor zonelor vizate sunt astfel consemnate în memorii: Era vorba de „schimbarea forțată a locului de trai, făcută adesea în mod brutal, sub imperiul grabei de a implementa planurile de sistematizare”.

„Față de dorința lui Ceaușescu, de a se realiza cât mai urgent noile ansambluri... apăreau destule drame, care uneori aveau și final tragic” (9 aprilie 2009).

Autoritățile locale aveau obligația să asigure relocarea persoanelor vizate.

„Tovarășul”, „totdeauna grăbit și analfabet” în domeniul construcțiilor, se mira că nu au început lucrările, de vreme ce el aprobase cu 2-3 zile în urmă, o machetă?

Din neglijență, din servilism și zel „mutarea (locatarilor, nota D.C.G.) se făcea în mod brutal, cât mai urgent, pentru a nu se reproșa celor în cauză eventuala întârziere...”.

*

Se cuvine reamintit că statutul persoanelor strămutate se înrăutățea sensibil. Dintr-o casă - chiar și modestă - cu grădină, familia respectivă se vedea trimisă într-un apartament de bloc. Din proprietari, care dispuneau de mai multe camere, deveneau chiriași cu aplicarea spațiului locativ normat, adică maximum 10 m² de persoană. Unii recurgeau la certificate medicale - obținute și acestea cu greu - pentru a solicita o cameră suplimentară. Pentru cei care trăiseră o viață într-o locuință, a vedea totul dărâmat în jur însemna un șoc psihic real.

Sistematizarea a reprezentat mutarea forțată a zeci de mii de persoane înăuntrul orașelor țării. O asemenea strămutare obligatorie în anii '70 și '80 ai secolului trecut, efectuată cu mijloacele de constrângere ale statului, este un fenomen unic în Europa acelor ani (U.R.S.S. este caz aparte).

În prezent nu știm - pe bază de documente - câte persoane au fost deplasate, cu ce urmări la nivel personal și ca ambient. Am încercat să stabilesc pe hartă câte străzi cu imobile cu tot au dispărut din București în zona unde astăzi se află Palatul Parlamentului și toată aria ce-l înconjoară. La o estimare generală, cel puțin 42 de străzi complet dispărute (prea puține rămase fragmentar).

Când au fost dărâmate strada Izvor și cele înconjurătoare, am aflat de oameni care s-au sinucis, lăsând lumina în casă aprinsă și magnetofonul să difuzeze melodii!!

Dacă manifestai rezistență la mutare autoritățile veneau și întrerupeau lumina, apoi apa, apoi începeau să desfacă acoperișul!!

Culmea cinismului: înainte de strămutare, funcționarii Spațiului Locativ te invitau să semnezi o declarație că *ești de acord* cu dărâmarea și strămutarea. În 1987 am refuzat să semnez dărâmarea casei din Berzei 47, cumpărată de bunicul Constantin Giurescu, renovată și mărită de părinții mei Constantin C. Giurescu și Maria Simona. Răspunsul reprezentantului Spațiului Locativ: „puteți să nu semnați că tot se dărâmă!” (nota mea - D.C.G.)

*

Și alte informații de tot interesul le aflăm din volum. Arhitectul Budișteanu a reușit să salveze de la demolare bisericile Sf. Gheorghe și Sf. Elefterie Vechi. Aflăm, de asemenea, cum comuna Săftica a fost salvată de la sistematizarea voită de Elena Ceaușescu prin acțiunea desfășurată împreună cu Radu Ciuceanu, care a găsit în comună construcții „cu facies istoric” (2 aprilie 2009). Tot împreună cu acesta au fost salvate case de pe 6 străzi din zona Vitan.

*

Cititorul de astăzi este invitat să reflecteze și la alte realități. Ca, de exemplu, situația reală din Republica Moldova, unde rusificarea orașelor și interpretarea forțată a istoriei continuă și în prezent (19-24 mai, 18 iunie, 20 iunie, 10 octombrie 2009).

*

A rămas o întrebare pusă de Flori Bălănescu: „Ați cunoscut sau aveți cunoștință despre ingineri, arhitecți, istorici, intelectuali care să fi spus «Nu, nu e bine...»...”? (15/16 octombrie 2009).

Fie îngăduit să reamintesc manifestări de care am cunoștință și care răspund la întrebarea de mai sus, uneori direct, adesea indirect, dar explicit.

S-au organizat în 1979-1984 dezbateri și simpozioane privind fie proiectele de restaurare ale ariei centrale a Capitalei, fie ale renovării urbane în general, fie despre arhitectura urbană tradițională.

Asemenea manifestări au avut loc la Uniunea Arhitecților din Capitală, la Muzeul de Istorie a Transilvaniei (Cluj-Napoca), la Muzeul de Istorie a Municipiului București, la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”. O sumă de articole – cu aceeași temă – și explicate în concluziile lor – au apărut în revista „Arhitectura” (îndeosebi), „Revista monumentelor”, în cotidienele „România Liberă” și „Informația Bucureștiului”, în

revistele „Flacăra”, „Contemporanul”, „Magazin Istoric” etc.⁴

Pentru păstrarea *in situ* a bisericilor monumente istorice „Mihai Vodă” și „Văcărești” s-au pronunțat în scris, în memorii adresate conducerii P.C.R., cărturari și specialiști⁵.

Am adresat separat, în nume personal, memorii în legătură cu bisericile Mihai Vodă și Văcărești conducerii de partid, Patriarhiei Române și Consiliului Culturii și Educației Socialiste⁶. Între decembrie 1979 și decembrie 1985 (în șase ani) am avut 31 intervenții, comentarii și apeluri pentru păstrarea arhitecturii tradiționale (inclusiv aceea rurală)⁷. În luna mai 1980, am fost la consfătuirea de la C.C. al P.C.R. ținută în prezența lui Nicolae și a Elenei Ceaușescu, cu participarea a peste 55 istorici și arheologi, în vederea pregătirii Congresului Internațional de Științe Istoricе, programat la București în august 1980. Când mi s-a dat cuvântul (am vorbit circa 7 minute) primul punct a fost „să nu se dărâme orașele țării, pentru rațiuni economice, păstrarea nivelului de trai familial și a identității orașelor”⁸. În expunerea sa la finele consfătuirii, șeful statului și al partidului nu a făcut nici o referire la cele spuse de participanți, dar și-a prezentat opiniile asupra unor probleme ale istoriei românilor.

⁴ Trimiterile și extrase din aceste articole în Dinu C. Giurescu, *Distrugerea trecutului României*, traducere din engleză de Anca D. Giurescu, Editura Museion, București, 1994, pp. 44-50 și notele 26-96.

⁵ Prof. univ. Grigore Ionescu, acad. Dionisie Pippidi, prof. Vasile Drăguț, Dinu Giurescu, Radu Popa, Răzvan Theodorescu, arh. Aurelian Trișcu, Virgil Căndea, vezi Dinu C. Giurescu, *op. cit.*, anexele V și VI.

⁶ *Ibidem*, anexele I, II, III, IV, VII.

⁷ Enumerarea lor în Dinu C. Giurescu, *De la Sovromconstrucții nr. 6 la Academia Română. Amintiri. Mărturii*, Editura Meronia, București, 2008, subcapitolul „Sistematizarea urbană și rurală”, pp. 324-356.

⁸ Despre Consfătuirea care a durat mai bine de 5 ore, „Scânteia” a publicat un scurt comentariu plin de generalități. Intervențiile la consfătuire au fost filmate și înregistrate. Un serial cu „sistematizarea” în București, realizat în anii '90 de Lucia Hossu-Longhin, cuprinde și secvența în care am luat cuvântul.

Efectul pe teren al tuturor intervențiilor și luărilor de poziție (în modalitățile vremii) a fost extrem de redus. Dărâmările au continuat în București și alte zeci de orașe și numai căderea regimului a oprit „sistematizarea rurală” care ar fi însemnat cea mai mare strămutare forțată a țărănimii din toată istoria ei.

Scepticii și cei mulți care nu s-au pronunțat atunci defel ar putea găsi în concluzia de mai sus o „motivare” pentru inacțiunea lor: bine că nu ne-am pronunțat, că tot nimic nu s-a ales!

În lucrurile esențiale ești dator să te pronunți chiar dacă nu ai nici o perspectivă de a reuși sau ca punctul tău de vedere să fie luat în seamă. Este vorba de propria conștiință, ca om de meserie, e vorba de apărarea unor valori majore, de istoria și identitatea noastră. Chiar dacă pe termen scurt nu ai izbutit defel, rămâne faptul că ți-ai îndeplinit menirea. (nota mea – D.C.G.)

*

Mai aflăm din memoriile arhitectului Alexandru Budișteanu că funcția de Arhitect-șef al Capitalei a fost îndeplinită de persoane bine cunoscute în meserie, astfel:

Pompiliu Macovei, 1953-1958

Horia Maicu, 1958-1969

Tiberiu Ricci, 1969-1974

Mircea Dima, 1974-1977

Alexandru Budișteanu, 1977-1983

Paul Focșa, 1983-1989 (interviurile din 2 aprilie 2009 și 15 martie 2009)

Singurul specialist care ne-a lăsat un volum de memorii cu cele întâmplate în exercitarea acestei funcții, de Arhitect-șef al Capitalei, este Alexandru Budișteanu. Mărturie cu atât mai interesantă și necesară, cu cât se referă la anii când Nicolae Ceaușescu își puna în aplicare, integral, planurile sale de reconstrucție a Capitalei. Cunoaștem astfel câte ceva din felul cum gândea șeful statului și al partidului, reacțiile sale, mecanismul, de cele mai multe ori implacabil, al

aplicării deciziilor „Tovarășului”, slugărnicia și supunerea ce i se arătau, intervențiile anapoda ale „Tovarășei”...

Cercetarea trecutului, îndeosebi a celui recent, are nevoie de asemenea mărturii în direct.

De unde și interesul memoriilor de față și pentru cercetător, și pentru cititorii cei mulți. Cine a deschis ochii asupra lumii după 1989, acela nu-și poate închipui cum o țară întreagă se supunea unor „directive” formulate de un singur om. Și totuși era posibil, întrucât țara era supusă unui regim totalitar care dura de zeci de ani și năzuia să controleze totul.

Memoriile, în măsura în care nu sunt pledoarii *pro domo*, ne ajută să refacem o lume pe care documentele oficiale nu o pot reda și oamenii de astăzi n-o mai înțeleg.

Arhitectul Alexandru Budișteanu ne-a dat o asemenea mărturie-document, în care lucrurile sunt privite în față, fără ocolișuri, fapt care îi asigură durată în timp.

Dinu C. Giurescu
septembrie 2010

Între istorie și judecata posterității

19 iulie 2008. F.B.:

Stimate Domnule Alexandru Budișteanu, la 11 februarie 2008, ați acordat un interviu pentru „Jurnalul național” în care sunteți calificat drept „arhitectul lui Ceaușescu”. Vreau să delimităm de la început aria discuției noastre, atât în ce privește cronologia faptelor, cât și în privința derulării lor în consecință istorică. Așadar, cred că este normal să începem prin a vorbi despre copilăria basarabeană.

Cât și cum este relevantă această secvență în constituirea identității Dvs. culturale și sociale?

4 august 2008. A.B.:

Într-adevăr, nu poți vorbi despre identitatea culturală și socială a cuiva, fără să te referi la proveniența sa biologică, respectiv familială, la cea geografică și implicit socială. Suntem rezultatul unor interacțiuni, care se manifestă prin moștenirile de care suntem conștienți, precum și prin alte moșteniri, care se manifestă mai puțin evident, pierzându-se în negura timpurilor, dar care contribuie adesea în mod fundamental la închegarea noastră, ca făpturi conștiente și aparținătoare la o colectivitate. Colectivitate care la unii este un trib, la alții un clan, iar la alții un neam, denumirea unității în cauză contând mai puțin decât faptul în sine.

În această enumerare de factori predeterminanți, provincia – în cazul spațiului nostru istorico-geografic – are un rol esențial. Consider că în cazul țărilor europene, specifice arealului nostru, provincia, subdiviziune a țării, te definește în mod hotărâtor. Desigur că ar fi o manieră de gândire simplistă să reduci structura unui individ la acest element, oricât de important ar fi el. Pleci într-adevăr de la caracteristicile pe care ți le inculcă provincia natală, dar ulterior intervin foarte multe alte elemente, care te pot duce

la tipuri și moduri de viață foarte complexe și diferite, față de formula de la care ai plecat.

Totuși, provincia în care te-ai născut rămâne un dat fundamental, a cărui importanță sunt dispus să o accept și să o respect, așa cum se cuvine, pentru rolul său în viața fiecăruia, chiar dacă cel în cauză poate încerca să spargă unele tipare pentru a trece într-o altă ligă națională sau comportamentală.

Rămânem – ce e drept, mai mult sau mai puțin, dar rămânem – produsul unei provincii și implicit al unei țări, pentru tot restul vieții.

Consider aceasta o axiomă, cu care pornim la drumul pe care dialogul nostru îl va parcurge.

De altfel, renegarea originii etnico-geografice, prin încercarea încă de la început a unei desprinderi, apoi a unei integrări forțate într-o altă entitate, considerând că ne va aduce galoane sociale în mod automat, mi se pare că este o naivitate sau un gest de oportunism, care nu face cinste și nici nu poate desființa realitățile peremptorii, purtate în noi tot restul vieții. Deci nu cred în și disprețuiesc formula „ubi bene ibi patria” și îi consider pe cei care se leapădă de originea lor etnico-geografică niște estropiați social.

Faptul că sunt basarabean face parte din structura mea sufletească intimă și mă definește implicit, cu tot ce înseamnă aceasta nu numai pentru mine, ci și în conștiința individuală și socială a celor care mă înconjoară. De la bun început vreau să subliniez că apartenența la locul unde am văzut lumina zilei – Basarabia este marcajul, blazonul și, în mare parte, destinul vieții mele. Desigur că poți să aparții unei provincii și prin faptul că părinții tăi provin de acolo, chiar dacă tu te-ai născut în altă parte. De asemenea, poți să te naști într-o provincie, dar să nu locuiești acolo practic deloc, sau doar puțin, sau poate mai mult. Contează desigur și cât, și în ce perioadă a vieții tale ai trăit acolo.

Aplicând raționamentul de mai sus, cine sunt eu, Alexandru Budișteanu? Sunt un basarabean, născut în

comuna Pârlița-Târg, din județul Iași, din România. Sunt basarabean, moldovean și român. Toate simultan și într-o perfectă armonie, ca termeni definitorii.

Dar de ce, fiind basarabean, m-am născut în județul Iași? Deoarece în anul 1928, când m-am născut, funcționa în zona Moldovei o împărțire administrativă a României ce avea o logică, pe care o apreciez drept corectă. Se considera că acolo unde este posibil, Prutul nu trebuie să constituie o diviziune interioară a Moldovei. Într-adevăr, din punct de vedere geografic, orașul principal cel mai apropiat, de comuna unde mă născusem, era Iașul, și nu un altul din Basarabia. (Cerșuze, indiferent de uzanțe, pentru mine Iașul este orașul amintirilor mele, și nu Iașii...) Acest lucru s-a demonstrat cu prisosință în perioada următoare, când am trăit cu părinții la Bălți. Viața noastră gravita către Iași, Chișinăul fiind sensibil mai departe și mai incomod de atins, atât pe șosea, cât și pe calea ferată. La un moment dat, împărțirea administrativă a Moldovei a revenit la tradiționala limită a județelor pe Prut, dar pentru noi Iașul continua să fie centrul, către care duceau interesele noastre.

Fără a intra în prea multe detalii, vreau să menționez că părinții mei erau amândoi basarabeni și că am trăit cu toții în Basarabia până în anul 1944, adică primii 15 ani și jumătate din viață i-am petrecut în acolo. *Se poate deduce că atât copilăria, cât și adolescența mi le-am petrecut în Basarabia, perioadă definitorie pentru a mă forma ca individ și cetățean pentru tot restul vieții mele.* E drept că la vârsta de patru ani am petrecut un an la București, întrucât tata fusese mutat cu serviciul acolo, dar în afară de niște amintiri inevitabile, perioada respectivă nu a influențat formarea mea psihosocială. (Toată viața ne-a urmărit regretul, pe mine și pe părinții mei, că nu am rămas atunci la București, pentru restul existenței, deoarece asta ne-ar fi scutit ulterior de niște mari necazuri.) Am revenit la Bălți, fără să putem prevedea tragedia României Mari, care spre durerea noastră s-a prăbușit atât de brutal în 1940.

M-am format într-o provincie românească, considerându-mă român și având parte de o existență normală, într-o familie de intelectuali și funcționari ai statului român.

Din partea tatii, provin dintr-o familie de țărani români ortodocși, răzeși, din satul (comuna) Căinari, din județul Tighina, denumit Bender sub ocupația țaristă. Primul meu strămoș cunoscut este Vasile Budișteanu, născut în 1729. Bunicul meu a fost Samoilă (1872-1903), mort la 31 de ani de tuberculoză. Bunica mea din partea tatii a fost Olga Pocinoc din Chișinău. A trăit toată viața în Basarabia, în satul Căinari, unde își doarme și somnul de veci. Tatăl meu (1886-1980), Zenovie Budișteanu a murit la 83 de ani și patru luni, după cel de al doilea accident cerebral. Îmi povestea cum încă din școala primară preotul satului le ținea lecțiile în limba rusă, deși copiilor le venea foarte greu să se adapteze la o limbă necunoscută. Așa era sistemul de învățământ în Basarabia țaristă, învățământul în altă limbă decât rusa fiind de neconceput. Tata povestea amuzat un detaliu trăit personal, când învăța carte la el în sat, dându-li-se lecții fundamentale de alfabetizare și de rusă de către preotul, bineînțeles, rus din sat. Acesta îi pune pe copii să repete papagalicește ceea ce le spunea în rusă, iar ei repetau fără să știe adesea sensul cuvintelor, care li se băgau în cap. La un moment dat, preotul exasperat de un copil, care nu putea repeta corect ce i se zicea, îi spune enervat: „Ți baran!”. („Ești un berbec!”) Iar copilul repetă și el, inconștient: „Ți baran!” Și izbucnește în plâns, văzând supărarea preotului jignit, spre amuzamentul general.

Astfel, în mod paradoxal analfabeții rămâneau mai români decât oamenii culti! Tata a ajuns apoi să urmeze liceul (bineînțeles, tot în rusă), ceea ce era o mare excepție în lumea rurală a acelor timpuri.

Străbunicul meu pe linie maternă a fost Victor Homutov, rus sosit în Basarabia în calitate de ofițer de grăniceri. Fiul lui, bunicul meu, Condrat Homutov s-a căsătorit cu o româncă basarabeancă, Olimpiada Spoială, și

s-a stabilit în satul Zăbriceni, din fostul județ Bălți. A devenit încă în secolul al XIX-lea învățător și director al primei școli din sat. Tot acolo preda și bunica, în calitate de învățătoare. După unirea din 1918 învățământul s-a făcut în limba română, iar bunicii mei au trăit ca învățători la Zăbriceni până în anul 1944, când s-au refugiat la Botoșani, apoi la Iași, unde au și decedat, fiind înmormântați în cimitirul „Eternitatea”. Am un sentiment de mândrie, când mă duc astăzi în acel sat, acum comună, și în noua clădire a școlii, care în decursul timpului a devenit liceu. Acolo mă întâmpină portretul bunicului meu, sub care scrie *Condrat Homutescu, director al primei școli din sat*. În timpul ultimului război bunicul și-a schimbat numele din Homutov în Homutescu, consfințind încadrarea sa în lumea românească și faptul că avea doi fii ofițeri în armata română. În conformitate cu tradițiile de atunci, bunicii mei din partea mamei au avut 10 copii. Toți au avut studii superioare. Mama mea, Lidia Homutov, apoi Homutescu (1902-1979), a fost învățătoare și profesoară de limbile franceză și rusă. S-a prăpădit la 77 de ani și patru luni, de cancer pulmonar.

Sunt singurul copil al părinților mei.

Simt nevoia să mă refer la originea mea etnică și la relația mea cu patriotismul. La ora actuală este normal să declari că acestea sunt subiecte secundare, noi, cetățenii făcând cu toții parte din familii naționale complexe și de obicei multietnice, trăim pe continente cu structuri de asemenea multietnice, aparținem unei familii internaționale globale etc. Totuși, în special când provii dintr-o provincie sau zonă de graniță, legăturile locale contează foarte mult. E drept că trăim într-o Europă a națiunilor, dar națiunile mai au multe probleme de rezolvat și lucruri de reglementat.

Deci, m-am născut în Basarabia. Un cuvânt frumos, care sugerează, cum a spus cineva, datorită celor patru *a*-uri din cuprinsul său, o biserică având patru turle. Patriotismul, acea dragoste față de baștină, față de locurile unde te-ai născut, fără ca să nesocotești sau să asuprești semenii de altă

nație, limbă sau credință... Patriotismul conform căruia nu poți fi indiferent, dimpotrivă, e normal să dorești ca valorile care te definesc pe tine și pe cei din familia ta, precum și pe cei care îți sunt rude de sânge, să fie recunoscute și respectate, întru dezvoltarea, bunăstarea și progresul colțului tău de lume, care ți-a fost hărăzit în virtutea destinului tău biologic, mai presus de tine. Cred cu fermitate că patriotismul este un sentiment nobil, care, înțeles corect, rămâne valabil și aplicabil și astăzi, depășind spațiul și timpul. Patriotismul meu este dragostea față de oamenii și pământul numit Basarabia-Moldova-România. Un element important și definitoriu al patriotismului este originea etnică. Oamenii sunt în principiu egali și asemănători, dar unele trăsături corespunzând etniei te pot diferenția de semenii tăi. E drept că originea etnică poate fi un element având conotații neplăcute, care aduc aminte de persecuții și mari nedreptăți, dar vina este a modului în care unele personaje istorice au mânuit patriotismul. Originea etnică trebuie să fie un element definitoriu, care dă omului un conținut diferențiat, de dorit, în sens pozitiv.

În ce mă privește, sunt pe trei sferturi român și un sfert rus. Gândind pozitiv, consider că acest sfert îmi aduce și avantajul unor calități pe care, indiscutabil, le au rușii. Eu îi consider oameni dintr-o bucată, sentimentali și perseverenți. Dar tot ei pot fi neînțelegători și brutali.

În condițiile unei provincii de graniță, unde apar conflicte, unde vecinii și în special marele vecin rus - ca stat în continuă expansiune, care a creat și creează mai mult sau mai puțin evident, dar real, o presiune multiseculară asupra vecinilor, deci și asupra României, cu implicații asupra teritoriului său, se înțelege și asupra Basarabiei, Bucovinei și nu numai - ești obligat, dacă ești patriot, să faci o opțiune. Nu poți fi și român și rus, cum a fost cazul meu, când în jurul tău se produce o polarizare obligatorie, cerută de statul și autoritățile de care depinzi și care se justifică nu numai istoric, dar și prin prisma realităților al căror martor și

participant, volens-nolens, ești.

Așadar, opțiunea mea s-a datorat educației primite în casă, a celei din școlile țării mele de baștină - România, precum și datorită unor episoade din viață care m-au obligat să am o atitudine cetățenească. „Sunt român și punctum”, așa cum a spus marele Eminescu. Scuzați-mă că repet această formulă, care circulă obsesiv, mai ales în România de Est (așa cum i se mai spune Basarabiei), dar tare mi se potrivește.

Această caracteristică, de român, la tatăl meu este limpede și normală, având în vedere caracteristicile sale etnice românești foarte clare. Mama, deși era jumătate rusoaică, s-a considerat și ea moldoveancă și româncă. Dar mai mult decât atât, s-a produs un fenomen special: bunicul meu rus a terminat prin a se considera român! Iată rezultatul condițiilor geografice și politice, care în cazul lui s-au impus în mod peremptoriu. Și acest lucru s-a întâmplat treptat, culminând în timpul ultimului război. În anul 1943 și-a schimbat numele, românizându-l, și a fost mândru că doi din fiii lui, pe jumătate ruși, nu numai că se considerau români, dar erau și ofițeri ai armatei române, care lupta pe frontul de Răsărit! El considera că ostilitatea României nu se adresa rușilor, ci bolșevicilor. Finalizarea deciziei sale de a se considera român s-a produs în perioada 1940-1941, în timpul ocupației sovietice atât de dure a Basarabiei, făcându-l să înțeleagă că patria sa încetase de a mai fi Rusia, care dispăruse, fiind acum „înlocuită” de România. Ocupanții sovietici fuseseră indiferenți la originea sa rusă, chiar avuseseră motive să-l echivaleze cu un chiabur, pentru că în sat avea o casă mare și frumoasă, ceva pământ și, ce e mai grav, toți fiii și fiicele (cu excepția unui fiu și a mamei mele) se găseau în România. Nu este clar dacă autoritățile sovietice știau și despre calitatea sa de fiu de ofițer țarist, deși este posibil. Deci, toate aceste elemente determinaseră tratarea lui cu ostilitate de către organele locale, făcându-l să trăiască în teama de deportare, care foarte posibil ar fi și urmat.

Așa încât, în 1941, la eliberarea de către trupele române

a satului Zăbriceni, unde locuiau bunicii mei din partea mamei, împreună cu cel mai tânăr dintre fiii lor, singurul care mai rămăsese cu dâșii, ceilalți cum am spus, fiind refugiați în România încă din 1940, bunica mea româncă a combinat trei pânze, cosând la mașină un steag tricolor, iar bunicul meu cel rus împreună cu unchiul (Iura, după aceea Gicu) au ieșit să fluture steagul improvizat - practic, cu toți oamenii din sat - întâmpinându-i pe soldații români cu bucurie nestăvilită. Tot atunci, în casa bunicului meu, printre cele mai arătoase din sat, a locuit câteva zile generalul Sănătescu, comandantul trupelor din zonă (viitorul participant, peste numai trei ani, la lovitura de stat din 23 August 1944, devenit apoi și prim-ministru al României).

Iată cum realitățile apartenenței etnice se pot transforma radical sub imperiului realităților geo-politice, adesea implacabile, schimbându-ți neamul din care faci parte, dar obligându-te totuși să aparții unui neam. Este insuportabil să fii apatrid, nu în sensul absenței unor acte de cetățenie, ci al lipsei apartenenței la o comunitate, cu limbă, obiceiuri și, în special, conștiință națională comună, trăsături, care, așa cum s-a văzut, în condiții speciale sau extreme se pot recrea sau modifica.

Referindu-mă la tatăl meu, vreau să menționez un element dramatic și important, care l-a marcat pentru toată viața. După terminarea liceului la Tighina, a intrat la școala de ofițeri țariști de la Odesa, la arma artilerie. A terminat-o în anul 1917 cu gradul de sublocotenent. În acest mod, conform structurii sociale din Rusia țaristă, care mai avea reminiscențe feudale, a căpătat titlul de nobil neereditar, ceea ce în mod implicit îl făcea un apărător al structurii sociale din cadrul Imperiului, asociindu-l elitei conducătoare. A fost repartizat, printr-un joc al destinului, la un regiment din Moscova. Mi-a rămas întipărit, când îmi povestea printre altele, cum se plimba călare prin diverse locuri din oraș, precum celebrul Cimitir Novodevicii. Și iată că, în toamna aceluiași an, când încă nu împlinise 21 de ani, a izbucnit Revoluția din

Octombrie (care de fapt a fost o lovitură de stat, întrucât adevărata revoluție avusese loc în februarie 1917).

De îndată s-a pus problema ce atitudine să ia militarii regimentului de artilerie respectiv. Să apere puterea existentă, respectiv Guvernul Kerenski, sau să lupte de partea bolșevicilor. După o agitație eficientă soldații au fost atrași de partea răsculaților. Și astfel, într-o dimineață, toți militarii regimentului au fost convocați în mare grabă la un miting, la care au fost obligați să participe și toți ofițerii. Pe ordinea de zi figurau participarea la „revoluție” și poziția față de ofițeri, care se știa că prin definiție fuseseră declarați, încă de la începutul carierei lor militare, nobili neereditari și trebuiau să apere țarismul.

În consecință, la acest miting ofițerii au fost de la început dezarmați și grupați la un loc sub strictă supraveghere. Într-o atmosferă incendiară s-a votat prin strigăte sprijinirea și participarea soldaților la „revoluție”, apoi s-a abordat soarta ofițerilor. Răcnetele s-au amplificat și s-a strigat covârșitor: „Rezati!”, adică „Să-i tăiem!”. Imediat s-a încins o mare încăierare, soldații înarmați repezindu-se la ofițeri, spre satisfacția agitatorilor bolșevici prezenți, pentru executarea hotărârii astfel „adoptate”.

Destinul a făcut ca un soldat mai bătrân, care îl simpatiza de mai multă vreme, nu se știe de ce, pe tata, să se repeadă la el, să-l cuprindă pe la spate în brațe și să strige: „Eu pe ăsta nu vi-l dau! Nu vedeți ce tânăr este? Ce v-a făcut? Nu vi-l dau!”. În același timp, l-a târât în afara busculadei și i-a spus: „Fugi cât poți! Fugi!”.

Tata a făcut exact acest lucru, în timp ce furia asupra ofițerilor se dezlănțuise și într-un vacarm de nedescris se executa hotărârea adunării. A urmat sfatul soldatului, a alergat până la gazda lui, și-a aruncat uniforma de ofițer, s-a îmbrăcat civil și cu puținele sale lucruri s-a dus direct la gara Kievskaia, traversând orașul aflat în plin haos revoluționar. În condiții de debandadă revoluționară, a călătorit ca în filme până în Basarabia, la Chișinău, și apoi în satul lui - Căinari,

din județul Tighina, unde a ajuns spre bucuria mamei sale, bunica mea, care l-a primit în lacrimi.

În Basarabia revoluția încă nu se manifestase, dar au urmat și acolo schimbări majore, determinate de proclamarea Republicii Moldovenești, apoi de independența acesteia, traversarea unor tulburări serioase și apoi unirea cu România. Tata s-a implicat și el în mișcarea unionistă. Datorită cunoștințelor sale topografice militare a lucrat apoi pentru Comisia de aplicare a reformei agrare în Basarabia, după Primul Război Mondial. După aceea a studiat la Universitatea de la Iași, luându-și licența în fizico-chimie, devenind profesor la gimnaziul de la Pârlița, aproape de Ungheni, unde a cunoscut-o pe mama, care predă tot acolo franceza și cu care s-a căsătorit. M-am născut și eu acolo, la Pârlița-Târg, localitate care în perioada aceea se găsea în județul Iași, fiind apoi integrată în județul Bălți.

Episodul de la Moscova descris mai sus a rămas pentru tata o amintire profundă, pe care mi-a povestit-o într-un târziu și pe care, instinctiv, nu a pomenit-o, decât unor persoane foarte apropiate. Acest lucru l-a ajutat foarte mult, în special când în timpul ocupației sovietice autoritățile nu au cunoscut, din fericire, calitatea lui de fost ofițer țarist și nici nu s-a găsit cineva care să-l denunțe. Din aceleași motive, în anul 1940 a hotărât să nu ne refugiem, deoarece la Prut, în cazul nostru la Ungheni, încălcând condițiile de cedare a Basarabiei, detașamente speciale sovietice au fost imediat prezente la locurile de trecere, controlându-i atent pe cei care se refugiau, iar tata nu a vrut să riște o confruntare cu organele sovietice, care dacă aflau antecedentele sale nu ne-ar mai fi lăsat să trecem și am fi putut avea mari neplăceri. De fapt, menirea acestor detașamente era tocmai aceea de a identifica „dușmani ai poporului” și a-i împiedica să fugă în România.

Dacă mi-ați cere acum să mă caracterizez foarte pe scurt, referindu-mă pe de-a-ntregul la mine, aș spune doar atât: „Sunt patriot român”. Îmi este absolut indiferent ecoul sau

efectul acestei declarații în contextul gândirii de astăzi. Autoevaluarea mea nu ține de conjuncturi istorice sau stilistice. Am dreptul la un epitaf conform gândirii mele.

Faptul că eram basarabean nu îmi crea nici un fel de problemă în cadrul României de atunci. Viața era stabilă și bine organizată din punctul nostru de vedere. Am beneficiat de sistemul de învățământ public din România interbelică, eficient și de o calitate care mi-a permis apoi să îmi continui educația și pregătirea profesională în condiții și cu rezultate foarte bune.

Patria mea fiind România, era absolut normal să cred în valorile care ni se inculcau în școală și în liceu, iar dacă ar fi fost nevoie mi se părea firesc să mă duc pe front și să mor pentru patrie. Aceste vorbe, care acum sună desuet, ca să nu spun ciudat, erau pentru mine și pentru cei de vârsta mea niște adevăruri evidente.

Este suficient să relatez un episod din luna martie a anului 1944, anul fatidic, anul refugiului nostru din Basarabia, anul mutării în altă parte a României, în Ardeal, și începutul unei existențe, în care să fii basarabean în regimul instaurat după 23 august 1944 a căpătat și determinat cu totul alte valențe și consecințe.

În martie 1944, Armata Roșie rupsesse frontul în nordul Basarabiei. Eram în clasa a V-a a liceului „Ion Creangă” din Bălți. Și iată că am fost convocați brusc să ne prezentăm la biroul de recrutare, ca să fim încorporați, pentru a merge pe front! Era o măsură să-i spunem disperată, contingentul nostru nefiind până atunci avut în vedere pentru recrutare. Iată-ne pe toți din clasa mea, așteptând să ne încolonăm și să plecăm spre recrutare. Încolonarea era ceva normal pentru noi, deoarece trecusem prin experiența străjeriei, când pregătirea paramilitară a organizației ne obișnuise cu asemenea proceduri.

Și ce făceam noi? Există oare vreo ezitare sau vreun dubiu pentru noi? Sau vreun semn de defetism, sau opoziție? Doamne ferește! Noi am început să cântăm cântece

patriotice. Erau cântecele ostășești pe care le cântau soldații din garnizoana Bălți, atunci când îi vedeam trecând pe străzile orașului. Erau, de asemenea, cântecele patriotice clasice, cum ar fi „Eroi au fost, eroi sunt încă”, „Pe-al nostru steag e scris unire” etc. Da, aș fi mers să mor pentru patrie, ca și colegii mei. Și apoi, brusc, după vreo oră de așteptare a semnalului de pornire, a venit vestea: „Ordinul se contramandază. Se reiau lecțiile”. Am auzit ulterior că fusese o inițiativă pe plan local și că Mareșalul, auzind de aceasta, a dispus contramandarea, considerând că era un sacrificiu inutil, care ar fi trimis la moarte sigură niște copii, fără a se obține un rezultat justificativ. Ceea ce mă surprinde este că nimeni nu a studiat până acum acest episod, care este perfect real. Ce e drept, nu știu dacă s-a produs și în alte orașe sau localități din Basarabia, dar la Bălți sovieticii ajunseseră la o distanță periculos de mică de oraș.

Adesea mă gândesc la acea întâmplare și-mi dau seama că am trecut de bună voie și cu entuziasm pe lângă moarte. Da. M-aș fi dus și probabil că aș fi murit la 15 ani, convins că sunt un erou.

Deci aceasta a însemnat Basarabia pentru copilăria și adolescența mea: un naționalism efectiv, crezul în toate idealurile învățate în școală și la lecțiile de istorie, o cunoaștere vagă a democrației din perioada copilăriei mele, urmată de traiul sub dictatura lui Carol al II-lea, un an de experiență sub ocupația și dictatura sovietică, eliberarea de către trupele române, trăită în 1941, și apoi tragedia refugiului de la Bălți la Alba Iulia. În toată această perioadă dorința mea profundă era restabilirea României Mari, iar după 1941, și până în 1944, recuperarea Ardealului de Nord. La Bălți soldații români mărșăluiau cântând „Măine vom porni din nou la luptă, hotărâți să nu dăm înapoi”. Iar refrenul era: „Vrem Ardealul, vrem Ardealul nostru românesc!”. Acum, în 1944, la Alba Iulia lucrurile se complicaseră. Mă uitam cu durere spre Nord-Est, unde era Bălțiul meu drag, gândindu-mă că avem de recuperat acum și teritoriile din Est.

După 23 August noțiunea de basarabean a căpătat însă o componentă nouă: Nu era bine deloc să fii basarabean, pentru că trebuia să te prezinți în fața comisiei aliate de repatriere (formată numai din sovietici), care te trimitea acasă reciclat în cetățean sovietic. Acasă, ceea ce de obicei însemna Siberia, pentru că erai un trădător care fugise din fața trupelor eliberatoare.

Iată ce a însemnat pentru mine să fiu basarabean în momentul instaurării la 6 martie 1945 a regimului comunist în România. Din fericire, mutându-ne la Ploiești în primăvara aceluia an, scăpasem de eticheta de refugiați și de basarabeni, încadrându-ne în soarta celorlalți români. Aveam un singur avantaj, dacă acesta se poate numi avantaj: după anul petrecut sub sovietici știam ce va urma și în România. Și mai era ceva important: după experiențele mele de tânăr basarabean, trecut prin ocupație în 1940, prin front în 1941 și prin refugiu în 1944, eram mult mai maturizat, în comparație cu colegii de vârstă de la Ploiești, care aveau timp să se entuziasmeze de muzica lui Glen Miller și de seratele de la YMCA.

Așa s-a constituit identitatea mea culturală și socială, ca urmare a faptului că eram un copil basarabean.

Dar în anul 1945 începe o nouă perioadă în viața familiei mele. Iată-ne deci la Ploiești, asistând la instaurarea unui regim dictatorial, care ne era din nefericire atât de familiar. Ce e drept, instaurarea se făcea treptat, comparativ cu brutalitatea rapidă a stabilirii sale în 1940 în Basarabia. În măsura în care puteam, îmi manifestam opoziția, deși eram sceptic în ceea ce privește rezultatele finale. Astfel, de exemplu, la 8 noiembrie 1945, la București are loc marea manifestație anticomunistă determinată de sărbătorirea zilei numelui Regelui Mihai, reprimată brutal, care s-a soldat cu morți și răniți. Au avut loc în aceeași zi manifestații asemănătoare și în alte orașe din România. La Ploiești am participat și eu la manifestația elevilor liceului „Sfinții Petru și Pavel” unde învățam. Mai întâi am ieșit cu toată clasa în curtea liceului, apoi în oraș. Ce-i drept, la Ploiești a fost

liniște, lipsind represiunea. În cele din urmă, ne-am dispersat singuri.

10 august 2008. F.B.:

Domnule Budișteanu, mâine este aniversarea Dvs. Înțeleg că „originea”, „neamul”, „patria” nu sunt doar vorbe, în contextul integrărilor de tot felul – ideologice, strategic-militare, administrative, culturale –, că ele au rost în structurarea unui traseu biografic complex. Ce a marcat cel mai mult copilăria basarabeană și cum răzbate ecoul până azi, când vă pregătiți să fiți omagiat în orașul Bălți, la vârsta de 80 de ani?

11 august 2008. A.B.:

Da, astăzi împlinesc 80 de ani. Consider aceasta, în sine, o mare realizare. Au fost perioade în existența mea când speranța de viață mi se părea grav amenințată. Pe lângă problemele curente de sănătate, de exemplu, pe care le are în mod firesc orice om în viața sa, basarabenii au fost expuși la pericolele determinate de vitregiile istoriei, abătute asupra provinciei lor, suplimentar față de alte provincii ale României. Mă refer în primul rând la consecințele ocupației sovietice din perioada 1940-1941, care putea să însemne adesea deportare, la pericolul real creat de trecerea frontului peste noi în 1941, apoi la refugiul din 1944, însoțit de vânarea noastră în vederea „repatrierii” etc.

Astfel, primul pericol, care poate că ne-a amenințat, dar nu s-a manifestat din lipsă de timp, l-au constituit deportările din iunie 1941. Noi rămăsesem pe loc în Basarabia, ajungând sub ocupația sovietică. Cu câteva zile înainte de începerea războiului ne-am trezit într-o dimineață și am constatat că vecinii noștri din dreapta dispăruseră peste noapte. Fuseseră deportați. Apoi am descoperit că tot orașul fusese pieptănat și curățat de „dușmanii poporului”, așa cum ne-a explicat ofițerul de la NKVD, care locuia în casa din față, în aceeași curte cu noi. Poate că ar fi urmat și alte deportări. Nu știm. Tata fusese ofițer în armata țaristă.

Deci poate că ar fi fost vizat și el, și bineînțeles, și eu și mama. Dar oricum, ne așteptau în curând alte încercări foarte serioase, de care am avut parte noi toți, basarabenii.

Marea surpriză a constituit-o ziua de 22 iunie 1941. Absolut pe neașteptate din punctul nostru de vedere, ne-am trezit în zorii acelei zile cu un zgomot de avioane, care se luptau pe cer, însoțite de rafale de mitraliere. Era o luptă aeriană reală, între vreo patru-cinci avioane, care se înfruntau, și pe care am privit-o din curtea noastră.

Aviatorul sovietic, încartiruit în locuința noastră, a plecat val-vârtej în plină desfășurare a duelului aerian. În scurtă vreme s-a făcut liniște. Tăcere completă a autorităților sovietice, care erau total surprinse pe nepregătite. Ne-am lipit de radio și am auzit comunicatul generalului Antonescu (încă nu era mareșal) anunțând începutul războiului de eliberare. Este greu pentru cineva care nu a trăit ce am trăit noi să înțeleagă ceea ce am simțit atunci. Situația se schimbase radical. Apărea posibilitatea neașteptată ca să se termine calvarul nostru! Eram invadați de speranțe, dar și conștienți că Uniunea Sovietică se va zbate pe viață și pe moarte și că trebuie să fim foarte atenți la comportamentul nostru.

Am aflat apoi că aviația sovietică fusese prinsă complet nepregătită, ca de altfel întreaga Uniune Sovietică. Avioanele de pe aeroportul Strâmba de lângă Bălți au fost distruse la sol, în marea lor majoritate. Cerul a fost luat în stăpânire integral de Luftwaffe. Într-un spectacol impresionant, pe la prânz au apărut avioanele Stukas, zburând în șir indian. Foarte liniștite, executau rând pe rând celebrele lor picaje, cu zgomotul caracteristic, urmat de bubuiturile exploziilor provocate. Tot ce era obiectiv militar a fost distrus în totalitate.

În sfârșit, au reacționat și autoritățile sovietice. Molotov, deci nu Stalin, a ținut un discurs în care se plângea de ticăloșia nemților și termina cu lozinca: „Dușmanul va fi respins! Victoria va fi a noastră!” Deocamdată lucrurile arătau complet altfel.

Aviatorul care locuia la noi n-a mai apărut niciodată.

Cine știe care o fi fost soarta lui. Ulterior am constatat un lucru bizar: în afara așternutului de pat, în camera lui nu era practic nimic important.

În ziua următoare, cea de 23 iunie, dezorientarea oficială era completă și toate activitățile perturbate. Ofițerul NKVD cazat în casa de la stradă alerga vădit dezorientat și încruntat, cu un revolver la brâu. Totuși a avut timp să-mi spună: „Prutul e plin de cadavrele soldaților români pe care i-am ucis, iar apa râului s-a înroșit cu sângele lor!”

Dar n-am să uit niciodată în viața mea după-amiaza celei de a doua zi de după începerea războiului. Pe la ora 5 au apărut escadriile germane, formate din avioane negre, bimotoare Dornier, care zburau în formații de câte trei, nestingherite, exact deasupra noastră, deasupra mea. Mă uitam la ele, împreună cu părinții, de pe pragul terasei casei vecinilor noștri, familia Schițco. Eram bun prieten cu fiul lor. Ne aflam cu toții în plină agitație creată de începerea războiului, după ce ascultasem la radio mesajul Generalului, pe atunci, Antonescu. Atmosfera era plină de speranță. „Se întorc românii!” era mesajul șoptit. Totuși, avioanele de sus nu păreau prietenoase. (Când te gândești că domnul Schițco fusese pro-comunist, dar se lecuise. Și nu aveam de unde să știm că ne vedeam cu el pentru ultima dată.)

Doamna Schițco, mama prietenului meu, mi-a salvat atunci (involuntar) viața. Ea ni s-a adresat tuturor: „Domnilor, hai să intrăm mai bine în casă!” Asta am și făcut cu toții, pentru ca imediat să urmeze fâșâituri foarte puternice, pocnete și bubuituri. Am constatat că erau bombe incendiare cu fosfor, care cădeau practic în covor peste casele din cartierul nostru, situat aproape de centrul orașului. Printre bombele incendiare cădeau mai rar, dar cădeau, și bombe obișnuite, de mărime medie. Două dintre acestea au explodat cu bubuiturile corespunzătoare foarte aproape. În loc de eliberare, eram deocamdată bombardată.

Avioanele au trecut, s-a făcut relativ liniște și am ieșit din casă, prin terasa unde stătusem cu câteva minute mai înainte.

Spre stupoarea noastră și groaza mea retroactivă, exact pe locul unde stătusem, uitându-mă în sus spre avioane, era o bombă incendiară ce străpunsese streășina casei, iar acum ardea liniștită pe ciment cu o flăcără galben-verzuie. Am trecut pe lângă ea, fiind foarte conștient că dacă nu aș fi intrat în casă, nu aș fi putut evita impactul, care cred că ar fi fost mortal. Aceasta a fost prima întâlnire cu moartea (dar norocoasă) din viața mea. Aveam 12 ani.

Cu noi în acea casă mai era o persoană, un tânăr sovietic. Trăia într-o cameră rechiziționată, ca și la noi, aceasta fiind situația practic în tot orașul, având în vedere afluxul neconținut de noi veniți. Sovieticul era foarte retras, practic nu vorbea cu nimeni, nici nu știam cu ce se ocupă. Iar acum a ieșit din camera lui cu o privire buimacă, fără să ne spună vreun cuvânt, a văzut bomba ce ardea, s-a întors în camera sa, și prin ușa deschisă, am văzut cum a deschis geamul camerei, care nu era prea sus, și a sărit afară. Probabil de frică să nu treacă pe lângă bomba în flăcări. Și, incredibil, nu l-a mai văzut nimeni niciodată! După aceea, la fel de incredibil, în camera lui nu s-au găsit lucruri! Poate mai avea încă o locuință, Dumnezeu știe.

Împreună cu părinții ne-am grăbit la casa noastră. Între timp răsunau strigăte și vaiete de peste tot. Covorul de bombe incendiare atinsese practic toate casele. Unele vechi, cu acoperișuri de lemn, ardeau cu flăcări mari. Tata și cu mine ne-am suit repede în podul casei noastre și am constatat că aici ardeau două bombe incendiare. Norocul nostru a fost că acoperișul era din tablă, iar cele două bombe ajunseseră pe patul de lut, care era așternut în tot podul. Am început să cărăm găleți cu apă, pe care instinctiv le-am turnat peste cele două mari flăcări. Noroc că aveam apă curentă în casă. Și iată că minunea s-a produs și am constatat că bombele incendiare se pot stinge cu apă! Desigur că tavanul suferise, dar stricăciunea era minoră, față de pericolul incendiului.

Ieșind din casă, am observat că unii vecini mai

îndepărtați fuseseră mai puțin norocoși și casele lor arseseră sau ardeau din plin. Casa în care fuseserăm mai devreme nu încasase decât o singură bombă, cea care îmi fusese destinată mie... și care fusese stinsă ușor, deoarece ajunsese pe dușumeaua de ciment a terasei. Ne-am lămurit și cu bubuiturile, provenite de la bombele explozive: la vreo 60-70 de metri de casa noastră, la colțul străzii Ștefan cel Mare, pe care locuiam, cu strada Regina Maria, se căsca în mijlocul pavajului un crater, cu un diametru de circa trei-patru metri.

Apoi s-a făcut seară și, pe întuneric, a urmat un al doilea bombardament. Un alt val de avioane germane și-au scuturat încărcătura cu bombe incendiare tot peste noi. De data aceasta, am alergat în Grădina Publică din orașul Bălți, noi locuind peste drum, și acolo, culcați pe burtă printre pomi, am fost martorii noului bombardament. Spectacolul era îngrozitor și în același timp fascinant – ca la cinematograf. Din când în când, pe iarbă printre pomi izbucneau flăcările, care îmi deveniseră familiare. Puteam vedea cum în jurul nostru, mai aproape sau mai departe, se aprindeau noi case.

Nu voi putea uita până la moarte acest episod al vieții mele. Stăteam culcat, împreună cu părinții, lungiți alături. În mijlocul bufniturilor și bubuiturilor, îmi imaginam casa noastră lovită de una sau mai multe bombe incendiare, cum se propagă focul, cum se prăbușește tavanul, cum arde mobila, cum ard cărțile...

În sfârșit, bombardamentul s-a terminat și am alergat la casa noastră. Nu mai căzuseră bombe incendiare peste ea. Sfătuindu-ne cu vecinii noștri, am decis să dăm curs invitației lor și să dormim la niște cunoscuți de-ai lor, la marginea orașului, deoarece nemții cruțaseră cartierele mărginașe. A fost o noapte cumplită, populată de coșmarurile de rigoare pentru mintea mea de copil-adolescent.

A doua zi ne-am grăbit să ne întoarcem acasă, unde am avut o mare surpriză. Într-una dintre camere am găsit tavanul prăbușit într-un colț, cu cenușă pe jos. Existase o a treia bombă incendiară, pe care tata și cu mine nu o

văzusem, din cauza fumului, dar care datorită aceleiași acoperiș de tablă și tavanului protejat cu lut nu reușise să provoace un incendiu intens. Din fericire, în casă nu ardea nimic. Ne-am suit iarăși în pod și repetând procedura cu gălețile de apă, am stins focul mocnit din tavan. Mai târziu am cules și păstrat ca amintire cozile metalice de ghidaj ale bombelor și porțiuni din fosforul nears.

Acest bombardament a fost un act de barbarie, care a vizat o populație pașnică. Modelul folosit de germani se dovedise eficient cu un an înainte în Belgia și Olanda, dar în Basarabia fusese inutil. În 1940, fusese bombardată populația civilă în Vestul Europei, care pornise panicată în exod pe șosele, fugind din calea trupelor germane. În acest mod întăririle militare, care trebuiau să parvină pe front pentru a lupta cu nemții, nu puteau înainta, din cauza convoaielor de civili cu mașini, care fugeau în sens invers. La noi, în Basarabia nu se punea așa problema. Noi nu aveam mașini, iar sovieticii erau terminați militar și nu existau trupe de-ale lor, care să se grăbească spre front.

În ceea ce ne privește, în aceeași zi am fugit la țară, la niște cunoscuți, cu o căruță, în care am încărcat valize. Deasupra noastră, la mare înălțime se învâteau avioane de recunoaștere, dar din punctul nostru de vedere nu erau periculoase imediat. Ne-am refugiat în satul Moara de Piatră și aici ascultam radio București, așteptând eliberarea pentru care consideram că avem un preț de plătit. Dar seara, spectacolul era foarte îngrijorător. Cerul în direcția orașului Bălți era roșu și se ghicea vâlvătaia de acolo. Bombardamentele continuau și acum se adresau altor obiective, precum și fabricilor din oraș. Atunci au ars, printre altele, cele două fabrici de ulei din oraș, degajând încă multă vreme după aceea un miros greu. Aici, în refugiu ne uitam la cerul roșu și ne întrebam ce-o fi cu casa noastră.

Dar lucrurile evoluau repede și după câteva zile frontul a ajuns la noi. Într-o după-amiază am auzit câteva explozii de proiectile brandt. Unul a lovit vatra bucătăriei de vară a casei

din gospodăria unde ne găseam. Lupte propriu-zise nu au avut loc în sat. Proiectilele fuseseră trase pentru a se verifica dacă exista o opoziție militară, dar sovieticii dispăruseră de vreo două zile. Și apoi, au apărut doi soldați români cu puștile în poziție de tragere, dar s-au lămurit repede că erau primiți cu dragoste. Imediat li s-a oferit de mâncare și de băut, însă au refuzat zâmbind și s-au dus mai departe.

Momentul apariției celor doi soldați români nu-l voi uita toată viața. Aproape mi-au dat lacrimile. Ca atunci, în 1940, când îi văzusem umiliți și scuipați, retrăgându-se cu capul în pământ. Dar acum erau altfel de lacrimi. Erau lacrimi de mândrie și de bucurie. Aceasta era adevărata mea armată, armata română! Armata care cu arma în mână își spăla onoarea. Îmi venea să mă duc la ei și să-i sărut. Tare aş fi vrut să știu cine erau și din ce parte a României veneau. Dar, bineînțeles, m-am abținut.

Merită povestit că după trecerea soldaților români prin sat, a doua zi toată lumea era relaxată și consideram că pentru noi războiul trecuse. Tata s-a grăbit să se ducă la Bălți să vadă ce se întâmplă cu casa noastră.

Aici, la Moara de Piatră gazda hotărâse să scoată la aerisit lucruri și haine. Era o zi frumoasă și însorită. Toată lumea zâmbea. Trăiam din plin libertatea și revenirea în România. Și deodată, auzim două împușcături. Stupoare. Apare pe ulița din fața casei un ofițer german cu un revolver în mână, urmat de un soldat cu arma în posibilă poziție de tragere. Amândoi însă foarte calmi. (Am aflat apoi ce fusese cu cele două împușcături. Soldatul trăsesese într-un câine care se repezise la ei.) N-am să uit niciodată cum a intrat foarte tacticos în curte ofițerul tânăr, elegant, cu pistolul în mână, s-a uitat la grămada de lucruri expuse la soare și s-a apropiat de o pereche de cizme ofițerești negre, foarte frumoase, care tronau în vârful grămezii de lucruri. A luat una în mână și a întrebat: „Polski?”. Iar eu i-am răspuns: „Rumânski”. S-a mai uitat la ea, a pus-o la loc, și au plecat amândoi pe uliță. Imaginați-vă ce-ar fi fost dacă aceste superbe cizme ar fi fost

văzute de un ofițer sovietic! (Cizmele aparțineau fiului gazdei noastre, Ștefan Bejenaru, ginerele fostului nostru proprietar, avocat de profesie, care făcuse armata la români și care rămăsese acum la Bălți.)

Prin sat au trecut și trupe germane motorizate, cu tineri soldați în camioane, care se bronzau la soare, bine dispuși, și care ne salutau zâmbind. Li se răspundea în același fel. Părea că mergeau la un picnic.

În aceeași zi tata a găsit casa noastră de la Bălți devastată, cu ușile de perete. În bibliotecă era un ofițer german, care răsfoia o carte franțuzească. Foarte politicos, l-a salutat pe tata, cerându-i scuze și explicându-i în franceză că este alsacian și știe franceză, motiv pentru care era interesat de cărțile noastre franțuzești. L-a asigurat pe tata că nu a luat niciuna dintre cărți și s-a retras salutând din nou. Dar lucrurile mai importante fuseseră furate, iar toate paharele din casă erau sparte în fața oglinzii mari a bufetului, care era ciupită și ciobită. Niște vecini, rămași pe loc, ne-au spus mai târziu că la plecare sovieticii băuseră tot alcoolul din casă, făcând un mare chef cu spargeri de pahare aruncate în oglindă. Casa era plină de muște, albine și viespi, deoarece toate borcanele de conserve și dulceață din cămară erau făcute bucăți pe jos. De exemplu, în locul mașinii de cusut tata a găsit un topor, un sac și o pereche de galoși vechi...?! Masa din bucătărie dispăruse, inclusiv toate somierele din casă. Cu acestea a fost mai simplu, deoarece le luaseră nemții. Pe masa din sufragerie spălau rufe două evreice „rechiziționate” de nemți, iar somierele erau luate tot de ei și băgate în corturile în care stăteau prin curți. Au fost restituite imediat cu scuze. Este interesant că nemții locuiau numai în corturile lor.

După încă o zi ne-am întors cu toții la Bălți. Pe drum, fiind încărcăți tot într-o căruță, au apărut două avioane românești de vânătoare IAR, care veneau zburând razant drept spre noi. Nu era un sentiment plăcut, noi și avioanele fiind singura prezență în întregul spațiu. Din fericire,

avioanele s-au lămurit că eram inofensivi și, mai mult decât atât, au făcut un viraj revenind și salutându-ne, înainte de a dispărea, cu o fluturare de aripi în semn de prietenie.

Orașul era într-o stare de agitație euforică. Toată lumea, în ciuda distrugerilor, era mulțumită. Părea că scăpasem de un vis urât. Am stat de vorbă cu nemții cazați în corturile din fundul curții. Ce e drept, gardurile între proprietăți dispăruseră. Nemții, foarte prietenoși, mi-au spus că războiul merge bine. Așa și era. Nemții înaintau năvalnic și luau prizonieri ruși cu sutele de mii. Tot ei mi-au spus: „Dacă ar fi drumuri bune în Rusia, am termina războiul până în iarnă!” Am discutat și cu prizonieri ruși, care erau folosiți să măture și să facă ordine și curățenie. I-am întrebat cum se poartă nemții cu ei și mi-au spus că bine. Erau și ei optimiști: „Cu nemții nu te poți pune. Cred că în curând ne vom întoarce acasă. Ne-am predat, că nu eram proști să luptăm cu niște arme proaste care se blocau mereu. Ne mânau în luptă comisarii, care stăteau în spatele nostru cu automatele. Ne trimiteau în linia întâia, dar ei aveau grijă să rămână în spate”.

Viața la Bălți și-a reluat repede cursul firesc. Exista însă și o mare diferență. Dispăruseră evreii. Plătiseră foarte scump comportamentul din timpul retragerii trupelor române. Unii fugiseră bănuind ce-i așteaptă, alții, nu prea mulți, care au rămas, fuseseră dați pe mâna trupelor germane SS. Se spunea că i-au lichidat.

Proprietarul celor două case din curtea unde locuiam, domnul Papij, a revenit cu familia. Au revenit, de asemenea, și vecinii dinspre apus, de la numărul 46, minus capul familiei, domnul Sebastian Schițco. Acesta era și el proprietarul a două case și fusese sub români șef de gară, încadrat apoi la centrala CFR de la Chișinău. Decepționat fiind de regimul sovietic, nu se sfia să o declare cu imprudență. Fusese refugiat cu familia, ca noi toți, din cauza bombardamentelor germane, în satul Pelenia, de unde a fost ridicat într-o noapte de NKVD și a dispărut. După 1989 familia s-a interesat de

soarta lui la Chișinău. Au aflat că a fost judecat la Sverdlovsk și condamnat la 5 ani de muncă silnică în Siberia pentru atentat la siguranța statului. Nu s-a mai putut afla nimic mai mult despre el, probabil decedase din cauza vârstei și regimului de viață, în lagăr. Vecinii noștri dinspre răsărit, având tot două case, de la numărul 50, familia Mintuș, deportați în Siberia în calitate de chiaburi, în preajma începerii războiului, rămăneau dispăruți pentru totdeauna. Noi ne puteam considera fericiți în comparație cu ceilalți vecini. Deci iată bilanțul ocupației sovietice de un an, pentru cei care locuiam la numai trei adrese alăturate de pe strada Ștefan cel Mare din Bălți, respectiv la numerele 46, 48 și 50.

Părinții mei și-au recăpătat slujbele avute până la venirea sovieticilor în 1940. Locuiam din nou în trei camere, în loc de două. Orașul reînvia, ca și comerțul. Administrația românească funcționa. Orașul era plin de soldați germani. Foarte civilizați, dar distanți. În special ofițerii, care arătau totdeauna impecabil. Femeile se uitau cu admirație la ei, dar lor nu le păsa. Cum am spus, locuiau numai în corturile lor, pe care și le instalaseră în curțile și grădinile oamenilor, evitând chiar și casele care își pierduseră locatarii. Apoi, spre toamnă au apărut și italienii. Cu totul altfel decât nemții. S-au instalat fără probleme în casele abandonate. Au intrat în casa din față înainte de revenirea proprietarilor. Ne era ușor să ne înțelegem cu ei datorită limbilor noastre surori. Veseli, fraternizau cu toată lumea, în special cu diferite țigănci, care îi vizitau des... Aveau un cățel pe care îl botezaseră „Stalin” și un locotenent-șef care stătea singur într-o cameră. El ținea la etichetă și își pusese pe ușă o inscripție cu textul: „Tenente Ragi”. Noi făceam glume și ziceam că „locotenentul rage”.

În rest, frontul mergea bine. Senzația era că Uniunea Sovietică se va prăbuși total în curând.

Vreau să subliniez că am stat pe gânduri dacă să menționez cele ce urmează. În cele din urmă, m-am hotărât s-o fac. Motivul este că principalul criteriu în înfăptuirea acestei cărți-dialog este respectul adevărului, în prezentarea unei vieți și a

unei epoci, așa cum au fost ele, cu cele bune și cu cele rele împreună. Am considerat că toate episoadele semnificative din viața mea trebuie menționate, chiar dacă unele au fost neplăcute sau dureroase.

În speță, vreau să mă refer la delicatul subiect al relațiilor inter-române, respectiv la relațiile între basarabeni și ceilalți români, în special cei din Vechiul Regat. În general, nu au fost probleme majore și noi, basarabenii, nu ne-am putut plânge de discriminări sau atitudini ostile. Totuși, au existat și situații în care și-au spus cuvântul proasta creștere, incultura și mitocănia cu pretenții de superioritate din partea unor regățeni, cum îi numeam noi pe noii veniți pe pământul nostru, care se considerau superiori localnicilor. Pur și simplu din cauza accentului local, deoarece ei pronunțau cuvintele într-o manieră, considerată de ei mai aproape de limba română, pretins mai corectă. Rar, dar te puteai trezi din senin taxat cu eticheta „bolșevicule!”. Mai era probabil și ideea de a profita de spiritul mai molcom și mai puțin agresiv al basarabenilor, considerați, nu știu de ce, inferiori, pentru că nu aveau iuțeala unor reacții spontane și șmecherești.

Nu pot uita o situație care mă va urmări totdeauna. Eram în toamna anului 1941, când, ca români, fusesem efectiv eliberați de sub ocupația sovietică și nu puteam uita că datoram recunoștință soldaților români, care prin sacrificiul lor ne readuseseră în țara noastră. Acum eram în luna septembrie, tocmai împlinisem 13 ani și îmi reluam învățământul liceal în clasa a treia la liceul „Ion Creangă” renăscut. Fosta clădire a liceului fusese bombardată și incendiată de avioanele germane în timpul trecerii frontului prin oraș, iar acum urma să învățăm deocamdată în clădirea liceului „Domnița Ileana”, construit în anii '30 de români, care trecuse cu bine prin focul războiului.

Iată-ne deci în prima zi de școală. Ne revedeam în sala de festivități a liceului de fete, cu mult interes, după un an de ocupație sovietică și după încercarea dură a războiului, ce părea să fi trecut peste noi ca un vis urât. Nu eram prea

mulți. Ne grupam automat pe clase și ne povesteam peripețiile din timpul ocupației și războiului. Eu făceam parte din fosta clasă a doua, care acum, după un an de întrerupere a funcționării liceului, devenise clasa a treia. Îi regăseam și pe unii profesori. Dintre noi lipseau destui. Era încă prea devreme ca să aflăm totul despre foștii colegi, dintre care unii au apărut mai târziu, iar alții niciodată. Nici conducerea liceului încă nu fusese precizată. După prima întâlnire în comun am ieșit pentru o pauză în curte, comună cu cea a „Școlii normale” de atunci, corespunzând cu incinta de astăzi a Universității de Stat „Alec Russo”. Noua clădire a liceului „Ion Creangă”, devenită și sediul universității de astăzi, construită ulterior de români în timpul războiului, bineînțeles că încă nu exista. Spațiul liber arăta destul de neîngrijit și murdar, mai ales că eram după o vară fierbinte la propriu și la figurat. Noua direcție a liceului încă nu avusese timp să organizeze procesul de învățământ și se simțea improvizația, de altfel justificată și determinată de eforturile de a se reveni la normalitate. Cred că eram prezenți, în total, vreo sută de elevi.

Și deodată printre noi a apărut un tânăr între 20 și 25 de ani, care ne-a cerut pe un ton autoritar să ne aliniem. După vorbă, era evident regăteau. Nu ni s-a prezentat și nu știam cine este. Probabil că era un pedagog, deci nu un profesor. Pe atunci, pedagogii se ocupau de disciplina elevilor și, de obicei, nu aveau studii superioare. Ne-au dispăcut de la bun început aerul încruntat și tonul agresiv cu care ne-a vorbit. Ținând seama de antecedentele noastre de foști străjeri români și apoi de pionieri sovietici, ne-am grupat instinctiv, realizând un fel de aliniere, pe clase.

Noul venit s-a uitat lung la noi și apoi ne-a spus la fel de agresiv: „Hai, apucați-vă și curățați curtea! Cum puteți să răbdați murdăria asta? Hai, dați-i drumul!”. Foarte surprinși, ne-am uitat de jur-împrejur și am constatat că nu exista nici un fel de mătură sau obiect ce ar fi putut fi folosit pentru curățenie. Personajul a continuat: „Voi n-auziți? Ce

așteptați? Hai, dați-i drumul!". Atunci s-au auzit niște voci: „Dar n-avem cu ce să curățăm curtea”.

A urmat reacția plină de dispreț a individului, care s-a răstit la noi: „Cu ce să faceți curățenie? Cu mâinile! Hai, dați-i drumul!". Am rămas muți, nu ne venea să ne credem urechilor și bineînțeles că nu ne-am apucat să îndeplinim acest ordin demențial. Individul a urlat în continuare: „N-auziți ce vă spun? Hai! Curățați curtea!". Față de lipsa noastră de reacție, mitocanul, a cărui reacție nu o voi uita niciodată, a continuat: „Bine a spus, cine a spus, că vrem Basarabia, dar fără basarabeni!”.

Și a plecat, afișând o mină de om total scârbit. Este greu și dureros de povestit acest episod. Vreau să spun că noi toți am rămas stupefiați, profund jigniți și umiliți. Iată cum își permitea să se poarte cu noi un român venit de peste Prut! Asta se chema atitudine de frate eliberator!?

Este interesant de subliniat și reacția noastră. Într-o tăcere totală, repet, absolut totală, am pus capul în pământ și ne-am dispersat, fiindu-ne rușine unii de alții și de scena pe care o trăisem. După aceea nu am mai discutat între noi acest episod, hotărând să-l ignorăm printr-o înțelegere tacită. Dacă a povestit sau ce a povestit fiecare altcuiva, nu pot ști.

Interesant este faptul că nu l-am revăzut niciodată pe acel individ, așa încât nici până azi nu știm cine a fost și în ce calitate și-a bătut joc de noi și de ce, în loc să fie, cum era firesc, pe front, el umilea cu plăcere sadică niște copii.

Iată comportamentul, pot spune criminal, al unui provocator care parcă fusese plătit să provoace un sentiment de anti-românism printre niște copii și adolescenți. Eu consider că această tristă experiență nu și-a atins scopul și nu ne-a făcut să ne renegăm neamul, dar a rămas pentru totdeauna, ca o palmă dureroasă și nemeritată pe obrazul nostru. Ce e drept, acest episod a fost unic și în cei trei ani școlari care au urmat, până la refugiul nostru și al liceului din martie 1944, nu s-a mai produs nici un fel de umilire a noastră în calitate de basarabeni.

Ajungând acasă, am povestit ce mi s-a întâmplat, iar tata a hotărât să se ducă să vorbească cu conducerea liceului. Să nu uităm că el avusese curajul să se ducă și să protesteze în timpul ocupației sovietice, la școala unde învățam atunci, față de supraîncărcarea elevilor cu programe școlare și extrașcolare. Mama a intervenit și l-a convins să renunțe. Argumentul ei a fost următorul: „Nu uita, suntem în plin război, când situația este plină de tensiune. Nu știi cum se poate interpreta gestul tău. De altfel, știi că urmează să fim judecați, pentru că în calitate de funcționari publici nu ne-am refugiat în țară în 1940”. Într-adevăr așa se anunțase și în anul următor, părinții mei, ca și ceilalți funcționari publici nerefugiați, au fost chemați la tribunalul din oraș, trebuind să dea socoteală de ce rămăseseră pe loc în 1940. Din fericire, așa-zisul proces a avut un caracter formal și au fost achitați, practic pe loc, avându-se în vedere modul abuziv în care trupele sovietice invadaseră Basarabia, nelăsând timp pentru luarea unei decizii, de către cei chemați în judecată. Nu s-a auzit în oraș ca să fi fost cineva condamnat cu prilejul acelor procese, toți cei în cauză fiind exonați.

Am reluat învățământul la liceu cu un an pierdut din cauza ocupației sovietice. La materiile de curs s-a întâmplat un lucru interesant, se poate spune chiar amuzant. Ca limbi străine a dispărut franceza și s-au introdus germana și italiana, la alegere. S-a produs imediat o divizare categorică între noi. Chiulangii au adoptat cu fervoare italiana, unde nu era mare lucru de învățat, iar minoritatea muncitoare s-a bransat pe germană. Îmi permit să spun că am ales germana...

Dar acum aș vrea să revin la implicarea mea în confruntările de război. Următorul episod a fost după 23 August în 1944, când eram refugiați la Alba-Iulia. Nemții ca să-i pedepsească pe români au bombardat cu avioanele zona Cetății unde locuiam, dar destul de ușor, comparativ cu ce pățisem la Bălți, așa încât ne-am ales doar cu geamurile de la casă sparte. Riscurile au sporit, însă, când au venit soldații sovietici. În două ocazii se puteau întâmpla cu mine niște

accidente foarte periculoase. Eram în parcul din Cetate și am asistat la o întâlnire între proaspeții aliați sovietici și români. O patrulă sovietică, în fața uneia românești, i-a înjurat de mamă pe soldații români, adăugând: „Halal aliați! Marș de aici!”. Un soldat sovietic a tras o rafală de armă automată, din fericire în pământ. Iar soldații români, înarmați, au preferat practic să fugă din fața celor sovietici, care râdeau satisfăcuți.

Celălalt episod s-a produs în afara Cetății, pe câmp. Un vecin de-al nostru, de vârsta mea, a ieșit în afara orașului, până la pământul pe care îl lucrau împreună cu un fel de tânăr argat, refugiat din Moldova. S-au deplasat cu un car cu boi și i-am însoțit, părându-mi-se amuzantă această plimbare. Întorcându-ne spre casă, am auzit deodată niște strigăte și niște înjurături în rusă, în spatele nostru; începuseră mai de mult, dar noi nu le acordasem atenție. În sfârșit, ne-am uitat și ne-am îngrozit. Am oprit imediat. Doi soldați ruși alergau către noi, răcnind să ne oprim imediat, că altfel trag. Iar unul își dăduse deja automatul jos de pe umăr. Cred că îi fascinasese carul cu boi. Au venit înjurând, eu prefăcându-mă, ca de obicei în aceste situații, că nu știu rusește. S-au uitat foarte urât la noi, fiind clar că erau beți. Au controlat conținutul carului, unde în afară de niște paie nu era nimic, și apoi ne-au lăsat să continuăm. Ne-am temut că vor confisca boii și carul. Dar nu a fost așa.

Acestea au fost episoadele cu potențial de pericol, datorate faptului că eram basarabean. Ca o sechelă, din aceleași motive, a fost problema pericolului „repatrierii”, până în 1945.

Aș vrea să mă refer la încă niște aspecte legate de contactele mele cu armata sovietică în 1944, după refugiu, chiar dacă viața nu mi-a fost în pericol. Primul contact l-am avut cu trupele sovietice la Alba-Iulia, când soldații au apărut în oraș, după 23 August. Ascultasem consternat la Radio Moscova despre cuceririle glorioase ale Armatei Sovietice, care zdrobea trupele române în bătălii înverșunate, repurtând victorii după victorii și luând

prizonieri cu zecile de mii. Nu se spunea nici un cuvânt despre vreun armistițiu. Se anunța cu emfază ce localități au fost eliberate, citându-se orașele cucerite din Moldova, urmate de lista gărilor cucerite, repetându-se numele de două ori. Îmi imaginam satisfacția oamenilor sovietici, impresionați de modul în care mâncau bătaie „fasciști” români la ei acasă, neputând opri mersul victorios al eliberatorilor Europei de hitlerism și fascism. Iar ciudata enumerare separată a orașelor și a gărilor cucerite reflecta realitatea din vastele spații rusești, unde gărilor adesea sunt la mari depărtări de localitățile pe care le deserveșc. Deci auzeam cum au fost cucerite cu lupte grele orașele Vaslui, Bârlad, Tecuci etc., urmate de cucerirea gărilor Vaslui, Bârlad, Tecuci și așa mai departe. A fost acea sinistă perioadă de după 23 August, când soldații români aveau ordin să nu se opună trupelor sovietice, iar acestea se considerau în continuare în război cu românii luând peste 150 de mii de prizonieri, care au ajuns în lagărele sovietice de unde mulți nu s-au mai întors niciodată.

Pe primii soldați sovietici i-am văzut prin diferite locuri din Alba-Iulia, fiind asemănători între ei. Erau niște sălbateci înarmați, în căruțe țărănești trase de cai, bineînțeles totul furat. Întrebau invariabil: „Berlin? Berlin? Doroga (drumul) na Berlin?” Lumea își bătea joc trimițându-i în diferite direcții, iar ei plecau plini de avânt. Apoi au început furturile din magazine și de pe străzi. Militarii intrau în magazine și luau fără jenă ce le plăcea, în special pantofi și îmbrăcăminte. Sportul favorit: furtul ceasurilor, care se puneau pe mâini unul lângă altul. Cu cât mai multe, cu atât mai bine.

Totuși, frontul din Transilvania nu era prea departe, așa încât, la spitalul militar din Cetate erau aduși răniți sovietici și plasați în subsolul clădirii. Trecând pe trotuar, mă uitam pe geamuri, iar spectacolul era îngrozitor: niște oameni la nivel de animale rănite și bolnave, însângerați, cu uniforme sfâșiate, care se văitau în gura mare, culcați pe jos, direct pe paie. Nu-mi venea să-mi cred ochilor, dar așa era. Acesta era nivelul de

asistență medicală, pe măsura nivelului unei hoarde!

Și iată că într-o dimineață, acasă, am fost alertați de bubuituri puternice în poarta mare ardelenească a casei în care trăiam încartiruiți ca refugiați, în Cetate, pe strada Axente Sever, la numărul 11. În fața porții erau trei soldați sovietici, înarmați și încruntați. Acasă eram numai eu – un adolescent de 16 ani, și două femei unguroaice. Am hotărât să deschidem, deoarece bubuiturile se întetiseră și ne temeam să nu spargă poarta, mai ales că se știa deja de jafurile și abuzurile comise de soldații sovietici, furioși sau beți.

Am deschis poarta și cei de afară au strigat la noi: „Vinô! Vinô! Episcopia! Vinô”. Eu, bineînțeles, evitam ca de obicei să arăt că știu rusește. Dar ne-am dat seama despre ce era vorba. La vreo 40 de metri mai departe, la colțul străzii, se găsea impozantul Batthyaneum, edificiu al Bibliotecii și observatorului astronomic, construit în secolul al XVII-lea de episcopul al cărui nume îl poartă. Aici și astăzi se mai găsesc acele rarissime cărți, cum ar fi *Codex Aureus*. Din fericire, bețivii sovietici mai mult ca sigur că habar n-aveau despre asta. De fapt, cred că ei nu doreau decât să bea după pofta inimii. Le-am indicat prin semne clădirea și am închis repede poarta în urma lor.

Ni s-a povestit după aceea ce-a urmat. Cu aceleași strigăte și bubuituri în porțile Batthyaneumului, soldații au cerut să fie duși unde-i vinul, deoarece informația era exactă. Episcopia romano-catolică avea acolo vinuri multe și de calitate, iar tot orașul știa asta. Personalul s-a grăbit să le satisfacă dorința și sovieticii, fericiți, au coborât în pivnița în care erau marile butoaie cu vin. A urmat marele dezmaț. „Eliberatorii” au tras rafale de armă automată în butoaie, ciuruindu-le. Vinul a țâșnit din belșug și ei s-au repezit fericiți să-l bea. Nu se știe cum l-au băut, dar probabil că și-au folosit mâinile, gurile – nemijlocit – și bonetele de păslă cu urechi. S-a irosit o cantitate imensă de vin, care a umplut toată pivnița. Ni s-a povestit despre urletele și răcnetele bețivanilor, care se bălăceau ca porcii în vin, precum și

despre cântecele zbierate de către fericiții „eliberatori”. Ce noroc, soldații respectivi habar n-aveau de comorile inegalabile de cultură, situate în biblioteca de deasupra lor (de exemplu menționatul *Codex Aureus*) pentru că probabil le-ar fi furat pentru comercializare sau poate că doar le-ar fi ciuruit pentru a se distra. Au plecat într-un târziu pe trei cărări, fericiți, lăsând în urma lor dăre cu picioarele muiate în vin, autori ai unei acțiuni de barbarie și dezmăț bahic de cea mai joasă speță.

Un alt episod, în care am fost implicat personal, s-a petrecut peste vreo două săptămâni, într-o zi cu soare, pe când mă întorceam acasă din centrul orașului, pe la prânz. Era răcoare și îmbrăcasem un impermeabil de ballonseide, proaspăt cumpărat, de culoare aproape albă, de care eram foarte mândru. Mă găseam pe drumul care ducea în sus pe panta de la poarta de jos a Cetății, către poarta principală, unde se găsește și celula în care au fost înmormântați Horia, Cloșca și Crișan, înainte de a fi trași pe roată. Și iată, nu știu de unde au apărut în spatele meu doi tineri ofițeri sovietici, râzând puternic. M-am întors și i-am văzut. Aveau fiecare câte un revolver la brâu, erau bine dispuși și nu erau beți. Făceau altceva. Aveau niște pungi cu prune în mâini, le mâncau și scuipau sâmburii. Dar nu oricum: s-au apropiat de mine și au început să-i scuipe pe impermeabilul meu. Mergeau în urma mea și se distrau de minune. Mă scuipau cu multă precizie, murdărindu-mi frumosul impermeabil și râzând de mama focului. Mai făceau și comentarii batjocoritoare în limba rusă. Predomina, între hohote, expresia: „Maladoi burjui” – „Tânăr burjui”. Am constatat că eram în plină manifestare a luptei de clasă, care, din fericire, nu mi se aplica într-o formă extremă. Am grăbit pasul. Ei după mine. Aveau grijă ca distanța între noi să fie constantă. Nici speranța mea că se vor termina prunele nu a funcționat. Nu aveam nici o cale de evitare a umilinței și a bătăii de joc. Drumul de vreo cincizeci de metri în pantă ascendentă era drept și mărginit pe partea stângă de un parapet, iar pe

partea dreaptă de bastionul în pantă al Cetății. Din când în când mă gândeam: „Ce-ar fi să mă întorc către ei și să le spun în rusă că sunt niște brute și că nu vor fi niciodată considerați europeni?”. Ei se distrau în continuare, făcând comentarii ironice la adresa mea. Ba spunând că umblu urât, ba că ei cred că sunt un prost, dar probabil că părinții mei au bani să mă îmbrace cu un impermeabil așa de frumos și că eu sper ca fetele să se uite la mine, dar ei nu cred că am succes la fete etc. Nu pricepeam rațiunea acelor comentarii, mai ales că se presupunea că eu nu le înțeleg. Era poate un exercițiu de bătaie de joc și antipatie din principiu. Cine știe. Mă mir că nu mi-au luat impermeabilul, dacă le plăcea într-adevăr. Cred că dorința de a-și bate joc de mine și de a mă umili a fost mai puternică. În ce mă privește, frica a predominat și m-am abținut de la vreo reacție, prefăcându-mă că nu aud și nu simt nimic. Poate că asta îi și întărește: nu știu. Mi-am înghițit furia și umilința până la capăt, până am intrat în Cetate și atunci am putut să cotesc pe prima străduță laterală, iar ei și-au continuat drumul, distrându-se cu poftă. Acasă am constatat murdărirea impermeabilului, simbol al unei umilințe insuportabile. Iată cum se generează sentimentele de ură. Mă refer la mine.

Tot din aceeași perioadă mai datează o altă amintire tipică. În casa unde locuiam, a fost încartiruită – ca și cum nu eram destui acolo – o doctoriță militară sovietică. Destul de civilizată și la locul ei. În cele din urmă, mama a vorbit cu ea rusește și ea s-a bucurat extraordinar că avea cu cine să comunice. S-au împrietenit oarecum și doctorița i s-a plâns mamei că are o gravă problemă genitală și că o roagă să o ducă la un medic ginecolog pentru consult. Mama a ajutat-o și au ajuns în cabinetul unui medic ginecolog particular, care mai întâi s-a speriat când a văzut-o, dar mama l-a liniștit. El a consultat-o, iar doctorița plângea și-l întreba dacă are să moară. Doctorul a liniștit-o și i-a spus că are o iritație exterioară, prescriindu-i un unguent. Tot doctorul i-a spus mamei, pe postul ei de traducătoare, că nu poate înțelege cum e posibil ca o doctoriță să fie atât de nepregătită, încât

să se gândească la moarte, într-un caz atât de banal. Ajunse în stradă, doctorița i-a mulțumit mult mamei, impresionată de cunoștințele celui „savant” și „ce casă grozavă avea”. Tot ea a adăugat: „Of, cât de rămași în urmă suntem...”.

Referindu-mă în general la noi, cei care am învățat la liceul de prestigiu „Ion Creangă” din Bălți, cred că am reușit să dovedim calitatea învățământului și educației cetățenești de care am beneficiat, fiind conștienți că era un liceu de mare valoare. Suntem răspândiți în întreaga lume, bineînțeles, majoritatea în Republica Moldova și România. O spun cu mândrie și satisfacție, aproape toți ne-am realizat în domeniile noastre, datorită calităților umane, dar în mare măsură și datorită învățământului și educației civice de care am beneficiat. Cel mai riguros examen a fost situația în care ne-am găsit fiecare, după ce am plecat de la Bălți.

Vreau să spun că verificarea nivelului meu de pregătire școlară s-a făcut destul de repede, atunci când, ajungând ca refugiat în altă parte a României, am putut să fac dovada că posed cunoștințe de calitate, prin care m-am impus într-un mediu complet nou. Merită să povestesc episodul ajungerii în mijlocul anului școlar, la liceul „Sfinții Petru și Pavel”, un alt liceu de prestigiu, dar din Ploiești. Fiind complet necunoscut, am dat în clasa a VI-a o teză la limba latină. Atunci când s-au adus tezele, profesorul a început să citească notele. Aud 9, 8, 7, 6, iar numele meu nicăieri. Și apoi: „Iar acum am un caz cu totul special. Cineva care și-a permis să copieze și nu a avut bunul simț să facă măcar o greșeală. Cine este acest Budișteanu?”. M-am ridicat. „Dumneata îmi faci un text perfect și crezi că mă prostești? De obicei, cel care copiază mai face câte o greșeală ici, colea! Deci, îți dau nota 1!” Eu n-am zis nimic. După aceea s-a dus tata la el și i-a arătat notele mele școlare anterioare.

La lecția următoare profesorul și-a cerut scuze și mi-a dat 10. În scurt timp, am devenit elevul lui preferat. Nu-i venise să creadă că un adolescent, apărut nu se știe de unde, putea să aibă o pregătire atât de bună. Iar la sfârșitul anului

am fost declarat Premiantul de Onoare al noului meu liceu, continuând tradiția pe care o începusem la liceul din Bălți. Iată o dovadă a calității învățământului care se făcea atunci în Basarabia.

Putând astăzi să constat că am reușit să ating vârsta de 80 de ani, nu mă pot împiedica să nu consider aceasta drept un succes personal biologic, precum și al destinului meu. Conform zodiacului european sunt leu, iar conform celui chinezesc sunt dragon. Însă, nu cred că zodiacul este ceea ce se așteaptă de la el să fie, deși mi-ar fi plăcut să funcționeze niște predestinări. Merită menționat că am fost un copil cu preocupări mistico-religioase puternice. Mergeam la biserică din multă convingere și eram preocupat de inevitabilitatea morții, de care îmi era destul de frică. Mi-am făcut și niște socoteli speciale și mi-a ieșit că voi muri la 75 de ani... Constatat că, din fericire, am greșit...

Dar am avut o perioadă când, dacă cineva mi-ar fi garantat că voi trăi până la 80 de ani, aș fi fost extrem de fericit. S-a întâmplat când am împlinit 18 ani și m-am îmbolnăvit de tuberculoză pulmonară, într-o perioadă în care nu apăruseră antibioticele specifice pentru această boală. Singura perspectivă de vindecare era calea naturală, rămâneai tu singur față în față cu boala. La început, aceasta a însemnat o internare la Moroeni pentru o perioadă de nouă luni, în loc să mă duc la facultate.

Gândindu-mă la viața mea și neputând uita nici măcar o singură secundă că provin din Basarabia, și întrucât toată viața m-am referit la obârșie, sunt fericit că provincia mea nu mai face parte din acel stat gigant URSS, în care Basarabia nu conta din punctul meu de vedere românesc. Sunt fericit că în prezent Basarabia, prin Republica Moldova, este un stat unde se pot pune niște probleme de apartenență națională și se poate desfășura o competiție în acest domeniu. Desigur, sunt nefericit că am ajuns la 80 de ani și visul meu de o viață, ca Basarabia să reintre în componența României, încă nu s-a materializat. Dar nimic nu mă împiedică să sper și să cred în

acest lucru. Să nu uităm că a fost o perioadă când realitatea sovietică părea de nezdruccinat și iată că istoria a dovedit că își are cursul său mai puternic decât niște convenții politice aparent de neclintit.

Astfel am avut marea bucurie de a putea reveni constant după 1989 în orașul copilăriei și adolescenței mele, Bălți. Am revăzut cu emoție după revoluție locurile unde trăisem. Casa în care locuisem cu chirie, dar care pentru mine era extrem de dragă, era acum un birou de cadastru. Apoi s-a tot degradat și în prezent a dispărut, în locul ei construindu-se o vilă nouă cu un mare zid înconjurător. În Parcul unde mă ascundeam cu părinții de bombe, chiar acolo printre pomi, sunt două morminte de generali sovietici, care au murit eroic luptând pentru „eliberarea” acestui pământ de „fasciștii români”...

Cel mai important este că am putut să mă afirm în orașul meu de suflet. Astfel am putut să contribui la reînființarea liceului „Ion Creangă”, și să creez acolo un premiu, care îmi poartă numele și care se acordă anual celor mai buni doi elevi, de la secția reală și cea umanistă, care capătă titlul de Premianți de Onoare ai liceului. De asemenea, am fost declarat Doctor Honoris Causa al Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți, acolo unde urmează să apară un volum omagial, legat de cea de a 80-a aniversare, dedicat activității mele pe diverse planuri.

Cândva, toate aceste lucruri ar fi fost de neimaginat; de exemplu, atunci când în martie 1944 am ieșit pe ușa casei, din care plecam ca refugiați, lăsând totul în urma noastră.

Așa consider că trecutul de basarabean mi-a influențat viața, alegând în acest sens episoadele cele mai periculoase. Desigur, influențarea a fost mult mai amplă și diferențiată și ea nu se va putea opri niciodată.

Adesea însă, în mijlocul încercărilor prin care treceam, ne aduceam aminte și ne gândeam cu regret la șansa pe care o avusesem în anul 1932, când fusesem bucureșteni o scurtă perioadă, renunțând de bună voie la acea calitate ce ne-ar fi scutit de multe neazuri ulterioare.

La începutul său întrebarea Dvs. s-a referit la valoarea pentru mine a noțiunilor de „neam”, „patrie” și loc de naștere, ținând seama de calitatea de basarabean. Sunt perfect conștient că în prezent traversăm o perioadă de reajustări și reconsiderări ale unor noțiuni, inclusiv a celor de mai sus. Ca basarabean și de om, care a avut nevoie toată viața de un set de valori, care să-l susțină și să-l ghideze, nu pot renunța la acele concepte care m-au susținut și în care cred și voi continua veșnic să cred. Ele pot avea diferite formulări, care să se plieze unor mode sau necesități de moment, dar esența și necesitatea de a aparține unui neam și de a avea o patrie, determinată de locul unde te-ai născut, sunt mai presus de tendințele variabile ale unui moment sau altuia.

15 august 2008. F.B.:

Spuneți undeva, în legătură cu retragerea armatei române din Bălți: „Îmi venea pur și simplu să plâng, dar învățam repede și din mers (probabil inconștient și atavic) ceea ce urma să fac de acum încolo timp de mulți ani, timp de multe decenii: adică să-mi ascund sentimentele”. Amintirile copilului par să fie relevante în configurarea intelectualului de mai târziu. La vârsta de 80 de ani în ce măsură memoria afectivă este introspectivă și/ sau trecută prin filtrul mentalităților istorice și antropologice în uz? Dacă v-ați propune să luați o distanță apreciabilă față de evenimente și față de sine, puteți stabili categorii distincte între frustrările copilului și convingerile adultului?

16 august 2008. A.B.

Vreau să fac mai întâi o precizare, necesară pentru acuratețea relatărilor mele. Fiind născut în luna august 1928, în luna iunie 1940, la venirea sovieticilor, aveam deja 11 ani. Aceasta pentru a prezenta cât mai exact gradul de înțelegere a lumii din jur. La aceasta trebuie să adăugăm proveniența dintr-o familie de intelectuali și faptul că eram singurul copil la părinți, aveam la îndemână o bibliotecă bună și citeam intens, depășind nivelul vârstei mele. Ascultam radio și

citeam ziarele și unele reviste, la care eram abonați. Îmi plăcea, de exemplu, „Marie Claire”-ul mamei, pentru nuvelele siropoase pe care le conținea. Știam și rusește, limbă pe care am învățat-o inițial de la femeia în casă, trebuie să recunosc. De fapt, prima limbă străină, în care am început să vorbesc, a fost... ucraineana! Am rectificat-o apoi cu rusa, mai ales că mi s-a explicat de către părinți că nu ai voie să subestimezi nici o limbă din lume și, în nici un caz, atât de importanta limbă rusă. A urmat franceza, făcută cu mama, care era profesoară de franceză, casa noastră fiind burdușită cu cărți franțuzești, dar și rusești. Limba engleză era destul de misterioasă pentru mine, apropierea de ea și învățarea producându-se abia când urma să împlinesc 18 ani.

Locuiam cu chirie singuri, într-o casă cu trei camere, cu apă curentă și canalizare la fosă septică. În aceeași curte, în față, era casa proprietarului. Singura noastră avere imobilă erau trei locuri de casă, în cartierul Pământeni, unde plănuiam într-o zi să ne construim o casă. Situația aceasta ne-a prins foarte bine în timpul ocupației sovietice, întrucât nu am putut fi considerați „exploatați”. Tata avea o licență în fizico-chimice obținută la Iași, era funcționar la Administrația Financiară - Controlor Tehnic, pe lângă întreprinderile industriei alimentare, și urmărea achitarea impozitelor de către acestea către stat. Mama făcuse franceza tot la Universitatea din Iași și a predat-o la liceu; mai apoi a trebuit să devină învățătoare, deoarece nu-și obținuse licența, din cauza nașterii mele. Părinții mei erau, așadar, funcționari publici. Verile ni le petreceam în concediu la mare, la Burnas, în județul Cetatea-Albă, sau la munte, la Vatra-Dornei.

Deci, am fost bălțean de la vârsta de patru ani. În orașul Bălți m-am format, de la vârsta copilăriei trecând în adolescență. De atunci am cele mai importante amintiri, care m-au marcat pentru toată viața. Acolo s-a concretizat pentru mine, odată pentru totdeauna, noțiunea de Patrie, cu literă majusculă, precum și de cetățean aparținând unei comunități specifice, în cazul de față românești.

Le sunt dator, din acest punct de vedere, primilor mei dascăli din școala primară: domnul Grădinaru la clasa întâia a școlii din cartierul Pământenii, apoi excelentul dascăl, domnul Grigore Trelea, directorul școlii de pe strada George Coșbuc, pentru celelalte trei clase primare. Le sunt poate și mai dator din acest punct de vedere profesorilor de la Liceul „Ion Creangă”, unde am avut cinstea să învăț; aici în primul rând l-aș menționa pe profesorul de limba română și director al liceului, Simion Vărzaru. Sunt numeroși profesorii de la acel liceu de elită al României interbelice, care mi-au oferit educația patriotică, precum și cunoștințele și cultura necesare, pentru ca ajungând apoi dincolo de Prut să fac față cu succes confruntării, pe care am câștigat-o, cu ceilalți elevi din toate liceele, unde mi-am continuat studiile.

Dar iată că în viața noastră, care părea atât de bine echilibrată în anii '30, a venit cumplitul an 1940. Adică o mare înfruntare și o groaznică răsturnare de valori și situații. N-am să uit niciodată seara de 27 iunie când am auzit la radio știrea despre ultimatumul adresat de URSS României privind cedarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord. Noi, familia noastră, trebuia să luăm o hotărâre importantă. Să luăm, era mult spus, deoarece eu aveam atunci 11 ani și hotărârea o luau părinții mei. Să ne refugiem, cum era logic, sau nu? E drept că nu aveam nici un fel de avere, cu excepția celor trei locuri de casă din cartierul Pământenii.

Tata muncise cinstit ca funcționar, iar mama ca profesoară și învățătoare. Ne repugna însă profund ideea traiului sub un regim comunist. Dar argumentul principal de a nu ne refugia a fost calitatea tatălui meu de fost ofițer în armata țaristă, care la controlul sovietic de la graniță putea fi descoperită.

În primul rând n-am să uit niciodată dureroasa, pentru noi, retragere a trupelor române. În ziua de 28 iunie, în urma ultimatumului URSS, trupele sovietice au intrat în orașul Bălți. Aveam aproape 12 ani. Înțelegeam clar că se petrecea ceva foarte grav. Desigur că părinților mei, cât și mie, ne era

greu să ne dăm seama, pe de-a-ntregul, ce va urma. Dar nimic nu prevestea ceva bun.

Pe la ora prânzului am auzit zgomot de avioane. Am ieșit în curte. Pe cer au apărut câteva avioane gigantice, de culoare închisă, practic negre. Nu mai văzusem în viața mea avioane atât de mari. Erau cvadrimotoare. Steaua sovietică se vedea cu claritate, deoarece zburau destul de jos și mi s-a părut că în același timp zburau surprinzător de încet. Era o evidentă demonstrație de forță, care își atingea scopul. Avioanele degajau o forță impresionantă, care confirma că șansele românilor, dacă s-ar fi opus sovieticilor, ar fi fost minime.

Apoi am auzit, din vecini, că trupele sovietice sunt în centrul orașului. Atunci tata și cu mine am hotărât să mergem să-i vedem. Deoarece vremea părea instabilă, tata și-a luat cu el o umbrelă neagră, mare, de ploaie. Am aflat că rușii sunt pe strada Carol, fostă Petrogradscaia. Această stradă era o arteră importantă de traversare a orașului. Făcea legătura cu cartierul Gării Mari - Slobozia, trecând prin centrul orașului, paralel cu strada Regele Ferdinand, care era strada principală și ducea spre ieșirea din oraș spre apus, către Sculeni, respectiv spre Prut.

Într-adevăr, acolo era lume destul de multă, inclusiv armata sovietică, pe care venisem să o vedem. Trupele erau înșirate pe ambele părți ale străzii. Erau tancuri, tanchete și soldați înarmați, care ne păreau îngrozitor de străini. Totul era străin pentru mine, începând cu fețele lor, cu mașinăriile și uniformele lor de culoare atât de diferită. Era evident că aparțineau unei lumi complet necunoscute nouă.

Dar printre noii veniți se agitau numeroși localnici și aici a fost marea surpriză: spre stupoarea noastră, erau localnici evrei! Cu toții într-o stare de excitație anormală. Am înțeles imediat care era cauza... Pe caldarâm, printre laturile zidului de soldați ruși, de tancuri și de privitori, se retrăgeau soldații români. Unii pe cai, alții pe jos. Se mișcau cu privirile în pământ. Acesta era drumul lor către Prut. Îmi erau familiari. Pe ei îi cunoșteam și erau ai mei. Săracii...

Pentru prima dată îi vedeam pe soldații noștri – pe care mă obișnuisem să-i admir la paradele de 10 Mai, pășind atunci mândri –, comportându-se acum ca o armată învinsă, retragându-se demoralizată, umilită. M-a apucat o mare tristețe. Cum era cu „hotărârea de a lupta și de a-ți apăra glia strămoșească cu prețul vieții”? Cum era cu declarațiile Regelui Carol: „armata este bine înzestrată” și „nu vom ceda nici o brazdă de pământ”? Oare nu mi-ar fi făcut mai multă plăcere să fim acum în plin război, cu orice risc, frontul fiind undeva pe la Nistru, iar noi sub bombardamentul giganti-celor avioane văzute mai devreme, dar simțind că suntem angajați cu toții într-un război demn, al apărării de patrie? Iată că se aplica citatul din „Decebal către popor”: „Capul cel plecat sabia nu-l taie, dar cu umilință lanțul încovoae”. Și ce ni se mai spusese? Nu cumva: „Du-te la bătlie și de-o fi să mori, îți va fi mormântul încununat cu flori?” Și, în general, ce ne învățaseră pe noi învățătorii și profesorii noștri, la școală și la liceu? Și ce scria în toate cărțile noastre de istorie? Și ce învățam noi în fiecare săptămână în ziua închinată străjeriei? Acum eram în plin exercițiu dureros de lecție de istorie și literatură revizuită, care se aplica în mod șocant pe viu...

Tata, în calitatea lui de fost militar, mă calmase după comunicarea hotărârii Consiliului de Coroană, care decisese acceptarea ultimatumului, explicându-mi că realitatea dură impunea această hotărâre, întrucât eroismul sortit pieirii certe exclude și o posibilă revanșă ulterioară. Avea dreptate, dar totuși... Finlandezii de ce rezistaseră acum câteva luni? Parcă ei avuseseră șanse mai mari? La mine educația patriotică primită funcționa perfect. Acum eram cu moartea în suflet. Eu mă rețineam odată cu soldații români, fără ca să fi tras un singur foc. Pentru mine ei nu erau „ei”. Pentru mine ei erau „noi”. Cu mintea mea de acum, mă gândesc că în prezent reacțiile la un atac se fac probabil pe baza unei „cost-benefit analysis”. Dar în 1940 parcă era mai normal să gândești tot cu mintea unui plăieș, care scotea, să se apere, pur și simplu,

sabia, ghioaga sau sulița, așa cum făcuse de secole.

Dar groaznic acum era nu numai faptul că ai noștri se retrăgeau, în umilința lor dureroasă, dar și că asistam la un spectacol oribil. Soldații români, dintre care majoritatea erau călare, erau huiduiți și insultați de evreii agitați, care își demonstau fericirea că erau „eliberați” de sovietici și sub ochii încântați ai acestora își arătau atașamentul față de noua putere. Printre civilii de pe margine erau și unii, nu prea mulți, care veniseră, ca și noi, din curiozitate și se uitau și ei înmărmuriți. Dar tonul era dat de această populație alogenă, care domina scena și care se manifesta copleșitor. Mă uitam la fețele pline de ură ale evreilor și la cele încântate ale soldaților sovietici, care se simțeau niște eliberatori, confirmați ca atare de populația „entuziasmată”. Rușii se uitau zâmbind, pe post de părinți protectori, care îi patronau pe copiii zglobii, care la rândul lor alungau din casă niște pungași. Iar evreii se repezeau la soldații români, pe care îi apucau de uniforme, de picioare și de căpestrele cailor, fluierând, strigând: „Hoților! Huo! Țiganilor! Huo! Dacă printre voi sunt basarabeni, nu fiți proști și nu fugiți cu hoții! Rămâneți aici! Huo români! Marș de aici! Huo!” Ba unii îi mai și scuipau cu scârbă.

Și eu și tatăl meu ne uitam îngroziți unul la celălalt. Nu puteam înțelege sub nici o formă de unde venea această extraordinară explozie de ură față de români și de dragoste nemărginită față de noii stăpâni. Trăisem împreună atâtea vreme cu populația evreiască din oraș. Niciodată nu asistasem în trecut la manifestări de ură față de români sau de conflicte interetnice. Existau cel mult glumele de rigoare despre evrei, dar, pe de altă parte, toți aveam prieteni evrei. Ei își aveau liceele, sinagogile, echipa lor de fotbal Macabi, publicații și nu păreau discriminați. Practic, de exemplu, toți doctorii din oraș și majoritatea oamenilor de afaceri erau evrei. E drept că pe vremea guvernării cuziste existase un curent antisemit în oraș, dar acesta nu se manifestase niciodată în mod concret și nu existaseră acțiuni ostile față

de evrei, care să le fi creat efectiv prejudicii. Singurul element „discriminatoriu” fusese atunci apariția unor inscripții ale autorității locale în locurile publice, pe care scria „Vorbiți numai românește”, dar lumea nu se sinchisea de ele. Iar inscripția se referea la toate minoritățile și nu era îndreptată contra evreilor în mod specific. Era o indicație nedemocratică, dar avea doar un caracter de recomandare, deoarece nu era însoțită de măsuri administrative punitive.

În lumea noastră fusese liniște etnică. Și acum, deodată, răbufnea această revoltă a unei populații care părea că suferise îngrozitor sub „asuprirea românească” și se putea în sfârșit bucura de o „eliberare”, care i se oferea și care, în mod evident, părea că fusese așteptată cu ardoare.

Spectacolul continua fără sfârșit, iar coloana românească se scurgea hărțuită, umilită, ca o armată cotropitoare învinsă și alungată de justițiar, spre bucuria populației dezrobite. Îmi venea pur și simplu să plâng, dar învățam repede și din mers (probabil inconștient și atavic) ceea ce urma să fac de acum încolo timp de mulți ani, timp de multe decenii: adică să-mi ascund sentimentele.

Iar peste toate cele de mai sus, am asistat și la tristul și degradantul spectacol când, brusc în mijlocul urlitelor și huiduielilor, un soldat cavalerist român a sărit de pe cal, și-a dat arma unui camarad uimit, și abandonându-și calul a rupt-o la fugă printre soldații ruși, având parte de aplauzele evreilor de pe margine. Era limpede că era un basarabean, care a cedat presiunii gloatei. După un timp, un al doilea a făcut același lucru. N-am să uit fețele celor doi dezertori, care exprimau spaimă și rușine, în timp ce fugeau cu privirile în pământ, pierzându-se în mulțime.

Caii rămași fără călăreți au creat o oarecare busculadă. Iar noi, privitorii, ne cam înghesuim între noi. De fapt, atmosfera devenea tensionată. Nici soldații sovietici nu mai păreau atât de veseli. Festivismul era deja alterat. La un moment dat, a început o ploaie ușoară. Tata și-a deschis umbrela. În momentul acela un soldat sovietic, încruntat și

cu arma în mână, s-a întors brusc către noi și s-a adresat tatei în rusă, spunându-i: „Ce? Te ridici contra revoluției?” Tata, în superba lui naivitate, a înțeles că soldatul era contra faptului că el își deschisese umbrela, fiind deranjat că el o mai și ridică acum!?! Tata a închis umbrela (!) și, spre stupoarea mea, dar și al lui după aceea (când am reconsiderat împreună episodul), i-a răspuns tot în rusă: „Vă rog să vă purtați frumos, că altfel o să ne schimbăm părerea despre voi!” Soldatul a bombănit ceva, dar, din fericire, nu a întreprins nimic altceva. Apoi ne-am dat seama că soldații fuseseră probabil preveniți că se vor confrunta cu „elemente contrarevoluționare”...

Spectacolul general fusese concludent. Am plecat amândoi cu jalea în suflet, fără să mai spunem nimic. Între timp, aflasem că mai există un loc de primire a sovieticilor, în cartierul Pământeni. Ploaia se oprise, așa că ne-am dus într-acolo. Cartierul acela, dincolo de Gara Mică, zisă și Pământeni, avea case noi, precum și unele terenuri încă libere. Am ajuns pe o toloacă, așa cum îi spuneam noi, un fel de izlaz, unde soldații români făceau adesea instrucție. Aici era acum un grup de camioane militare, tancuri și soldați ruși, înconjurați din nou de populație evreiască, formată predominant, de data aceasta, din tineri și tinere. Atmosfera era de chermeză. Natural, deoarece dispăruseră soldații români, care ar fi putut să strice plăcerea „eliberatorilor” și „eliberaților”.

Uimitor era că tinerii localnici vorbeau numai românește, aproape nici unul nu știa rusește, fiind în mod evident crescuți sub români. Iar tinerii evrei ce făceau acum? Se bucurau de venirea sovieticilor și învățau limba rusă, cântând... Oare cine îi chemase? Ne-am dat seama acum că, dincolo, pe strada Carol, nu prea fuseseră tineri. Cineva avusese grijă să-i mobilizeze pe participanți și după criteriul vârstei. Din niște megafoane se scurgeau cântece sovietice, iar ofițerii cu propaganda reluau și explicau, cu întreruperi ale melodiilor, cuvintele mobilizatoare. Era impresionant să

asisti la spectacolul tinerilor evrei și evreice, care se uitau cu adorație în ochii rușilor, maimuțărind cuvintele, pe care în mod evident nu le înțelegeau. M-a frapat în special încăpățănarea admirativă și devotamentul cu care două fete, sub îndrumarea unui ofițer destul de arătos, învățau cu greu cuvintele de la celebrul hit „Katiușa”, fiind clar că învăță papagalicește, habar neavând de limba rusă și de sensul vorbelor.

Aici am stat destul de puțin și apoi am plecat spre casă, cu inima tot mai strânsă. Pe străzi era lume destul de multă. În aer se simțea o stare de agitație crescută. Era și normal, având în vedere că asistam la un lucru major: o schimbare de stăpânire statală și o trecere de la un regim politic la altul, fundamental diferit.

Pe drum, mergând pe strada principală, Regele Ferdinand, am ajuns în dreptul oficiului telefonic al orașului. Aici – iarăși oameni adunați, care schimbau impresii. Desigur, fiecare era conștient că trebuie deja să se păzească. Ce repede se învăță aceste lucruri... Basarabeni își însușeau noul lor mod de viață. Aici nu mai existau evrei majoritari, iar lumea era legitim îngrijorată de noutatea situației. Am intrat în oficiul telefonic. Lume destul de multă. Personajul principal era un civil sovietic, așezat la o masă, care vorbea rusește, cu voce puternică, la telefon. Ne-am dat seama că era un corespondent de presă, care spunea următoarele: „Tot orașul este în sărbătoare! Entuziasmul este general! Fiecare poartă în piept o cocardă roșie! Populația este fericită că a fost eliberată! Suntem primiți cu dragoste și recunoștință!” Etc. etc.

În oraș, ca impresie generală, disoluția autorităților române era totală. Pur și simplu se evaporaseră.

Ne-am dus acasă în tăcere. Văzusem și auzisem destule. Mama ne aștepta îngrijorată și s-a bucurat că ne-am întors cu bine.

Am ținut înaintea de culcare micul nostru sfat zilnic, pe care îl efectuam din ziua ultimului sovietic. Iarăși ne-am întrebat, pentru a mia oară, ce ne așteaptă și dacă nu ar

trebui să ne refugiem în România. Din nou tata a susținut două lucruri: mai întâi că nu avem la cine să ne ducem în România; după aceea, că nu avem avere, iar el și cu mama au muncit cinstit și nu au ce să-și reproșeze și, deci, nu ar trebui să avem probleme cu un regim, care declară că îi va sprijini pe cei care au trăit din muncă cinstită.

Pe lângă toate acestea, astăzi se adăugase un element nou. Deja aflasem, deoarece știrile circulau cu o iuțeală extraordinară, că sovieticii, nerespectând înțelegerile de retragere a trupelor române, se instalaseră deja la Prut și-i controlau pe cei care se refugiau în România. Unii erau lăsați să treacă, alții nu, creându-se un fel de lagăr de triere. Tata ne-a spus: „Nu-mi convine să mă duc acolo și să încep să mă verifice. Am fost ofițer în armata țaristă. Poate că vor afla, poate nu. Prefer să nu mă duc eu de pe acum în gura lupului”. Așa s-a terminat pentru noi prima zi de după intrarea trupelor sovietice în orașul nostru.

Peste câteva luni, când te întâlneai pe stradă cu câte un evreu, pe care îl cunoșteați mai bine, acesta, uitându-se mai întâi cu prudență în jur, îți spunea: „Când scăpăm de ăștia? Rău ne-am păcălit!” Noi, românii, evitam aceste discuții și preferam să dispărem. Spre deosebire de evrei, noi ne puneam întrebarea, cum să ne adaptăm la noua situație. În acest timp, evreii se gândeau deja cum să plece din Basarabia. Ei ne demonstau că erau mereu cu un pas înaintea românilor, din punct de vedere al gradului de informare și orientare politică și socială, și în funcție de acesta, gata oricând să anticipeze și eventual să accepte – și să participe, sau nu – o nouă etapă sau nou regim politic, fiind de fapt mai puțin legați de pământul și istoria locală...

Dar nimeni atunci în iunie 1940 – inclusiv evreii – nu știa că peste un an urma să aibă loc cumplita și oarbă pedeapsă, aplicată tuturor evreilor, atât vinovați, cât și nevinovați, din Basarabia.

Este suficient să spun că, după eliberare, în toamna anului 1941, la Bălți existau în oraș doar trei evrei. Aveau

regim de deținuți. Unul dintre ei era un medic dentist, adus de la Cernăuți, unde evreii nu fuseseră exterminați. Aducere-rea acestui medic la Bălți fusese necesară, deoarece în tot orașul nu mai exista nici măcar un singur dentist. Am fost și eu la acest dentist. Era un evreu în vârstă, trist, care nu vorbea aproape deloc. Consulta la Spitalul Militar, care îi servea ca loc de muncă și de detenție. Al doilea fusese adus să repună în funcție fabrica de săpun din oraș... (...) Al treilea evreu nu mai țin minte cu ce se ocupa. Basarabia devenise, din punct de vedere al absenței evreilor, cea mai „pură” provincie românească.

Tot de atunci îmi aduc aminte un episod, pe care nu-l pot uita. Eram pe 29 iunie 1940, când retragerea trupelor române continua. Ieșeam des la poarta casei noastre, uitându-mă cu jale când apăreau grupuri mai mari sau mai mici de soldați români. La un moment dat apare un grup de vreo 10-12 jandarmi români călări, conduși de un gradat. Pe porțiunea noastră de stradă, peste drum de Grădina Publică, unde erau case numai pe o parte, apăruse ca o prezență șocantă și insolită un singur steag roșu, arborat pe poarta vecinului nostru din stânga – Sebastian Schițco, fost ceferist și șef de gară. Dânsul se declarase mai de mult simpatizant socialist și chiar comunist. Ne obișnuisem cu această poziție a sa de frondă. Dar iată că acum, în urma ultimatumului sovietic, hotărâse să-și manifeste în public bucuria și adeziunea la schimbarea de regim. Ajungând în dreptul steagului roșu, subofițerul român și-a mânat calul către poarta respectivă, a înhățat steagul și a tras o înjurătură neaoșă: „...’tu-vă muma-n c... de comuniști!”. A frânt bățul steagului și a rupt în bucăți pânza roșie, aruncând totul sub copitele calului. Am fost singurul martor al acestui spectacol, care mi-a făcut multă plăcere, dar am avut grijă să rămân pe moment impasibil și să mă retrag rapid în casă, pentru a nu fi nevoit să explic nimănui ce văzusem.

Destinul l-a pedepsit însă crunt pe vecinul nostru cel cu steag roșu, Schițco. În scurtă vreme a devenit cel mai aspru

critic al noii puteri și ofta după timpurile când trăiam sub români. N-am să uit când, peste un an, a început războiul, iar el umbla peste tot radiind de bucurie și spunând: „Vine cascheta română și o să facă ordine!” Tocmai că își manifesta zgomotos și imprudent părerile, încât, așa cum am arătat, a fost arestat de sovietici, atunci când se refugiase la țară în urma bombardamentelor germane, și acuzat că a atentat la siguranța statului. A fost condamnat și deportat în Siberia, unde i s-a pierdut urma.

După venirea trupelor sovietice au apărut și civilii sovietici, îmbrăcați ca vai de lume, total incuți și necivilizați. N-am să uit niciodată prima mea întâlnire cu „oamenii sovietici de tip nou”. La vreo două zile după intrarea trupelor am văzut peste drum de casa noastră două femei și un bărbat, care păreau veniți de pe altă planetă și dintr-o altă epocă. Erau două femei tinere, arse de soare, și un tânăr, care vorbeau rusește. Una avea o rochie neagră până în pământ, cu mâneci scurte, iar cealaltă o rochie tot lungă, de culoare închisă. În picioare aveau un fel de papuci. El era spătos, cu pantaloni de doc și cămașă albă cu mâneci scurte. În picioare avea teniși pe piciorul gol. (Am constatat mai târziu că aceasta era ținuta obișnuită a bărbaților sovietici.) Iar cei trei se hârjoneau râzând, ele scoteau țipete ascuțite și se agățau de grilajul grădinii publice de peste drum; el se repezea la ele, le apuca chiuind și încercând să le desprindă pe rând de grilaj. Un spectacol erotico-grotesc. Am alergat în casă spunându-i mamei: „Afară sunt două nebune și un nebun!”.

În general, a urmat un an foarte greu. În primul rând a fost marele șoc din vara lui 1940, când efectiv peste noapte totul s-a schimbat. Brusc s-a instaurat limba rusă ca instrument de comunicare. Noroc că o cunoșteam. Româna devenise o moldovenească primitivă și rusificată în mod ridicol.

Lupta de clasă s-a aplicat imediat. Primii au suferit personalitățile politice și publice, precum și proprietarii de case. Aceștia, ca o primă măsură, au fost expulzați din casele lor, fiind mutați în case insalubre la mahala. În toate insti-

tuțiile s-au creat comitete de epurare, conduse de noii veniți, asistați de așa-zișii comuniști ilegaliști, aceiași alogeni care huiduiseră trupele române la retragere. Inițial tata a trecut cu bine de primul examen, dar ulterior a fost dat afară. Oricum, din punct de vedere social era bine că eram chiriași și nu proprietari.

Proprietarul casei în care locuiam, care fusese portărel și care mai avea două case în aceeași curte, a fost imediat expropriat și evacuat cu toată familia din casa de la stradă, unde locuia. În locul lui a apărut îndată un căpitan de la NKVD, care și-a adus în curând și familia, formată dintr-o rusoaică și doi copii. Îl chema Barcari și vorbea „moldovenește”, fiind originar din Transnistria. Nevasta lui cea grasă venea în fiecare zi de la piață încărcată cu sarsanale pline și ne întreba, evident mirată: „Așa e la Dv. mereu?”. Răspunsul l-a căpătat rapid, când în scurtă vreme piețele s-au golit și s-a instaurat modul de viață sovietic. Magazinele au fost închise peste noapte și din ele nu s-au mai putut aproviziona decât nou-veniții. Mult mai târziu au apărut magazinele de tip nou, cu marfă puțină și proastă. Eu oftam după frumoasele creioane Hardtmut și Faber, care se transformaseră într-o legendă. Circulau glume pe seama sovieticilor, ca de exemplu când erau întrebați dacă la ei sunt portocale, și răspundeau: „Avem destule fabrici care le produc”.

Căpitanul enkavedist prefera să discute în special cu mine, dar - foarte interesant - numai în românește, și să-mi pună tot felul de întrebări cu schepsis. Gen: „Cum era la români?”, „Voi cum o duceați înainte?”, „Dar acum?”, „Aveați vreo casă la țară?” etc. etc. Îmi venea să râd, deoarece interesul lui era atât de evident profesional. Pot să spun că atunci am început să-mi fac ucenicia în arta atât de importantă pentru tot restul vieții mele, aceea a prefăcătoriei în scopul supraviețuirii. Soția lui era mai sinceră în comportamentul ei și nu rata nici o ocazie să mă pună la punct față de educația pe care o promisem. Astfel, într-o zi când pe stradă trecea un detașament de soldați sovietici, iar

eu am exclamat: „Uite, trec soldați sovietici!”, ea m-a corectat foarte categoric: „Să nu mai spui niciodată așa ceva! Ei nu sunt soldați! Ei sunt ostași ai Armatei Roșii! Iată cum se dovedește educația burgheză pe care ai căpătat-o!”. Tot atunci am aflat că nu ai voie să vorbești de „ofițeri sovietici”. Ofițerii fuseseră numai la odioșii țariști. Ei acum sunt „komandiri”. De altfel, gradele lor pe uniforme, pe gulerile cămășilor, erau reprezentate prin dreptunghiuri, pătrățele și romburi. (Culmea este că în scurtă vreme, pentru a stimula patriotismul rus în cadrul războiului care mergea prost, Stalin a făcut legătura cu trecutul imperial. Armata Roșie a încetat să mai fie numită așa, devenind „Armata Sovietică”. Au reapărut „ofițerii sovietici”, inclusiv vestoanele, iar gradele au fost puse pe epoleți auriți, și marcate din nou cu stelute, ca pe vremea țarismului. Aceste principii rusești tradiționale s-au păstrat și până astăzi, renunțându-se la fanteziile internaționaliste.)

Copiii familiei enkavediste reprezentau și ei deja de mici tipul de om nou sovietic. Aveau un aer de superioritate față de mine, plus inevitabila proastă creștere sovietică. Odată ne jucam și, la un moment dat, fata Ala, de vreo 7-8 ani, a declarat brusc că ea părăsește jocul. Mirat, am întreat-o de ce. Mi-a răspuns foarte calmă: „Vreau să mă duc să mă piș”.

Dar cine știe, poate că discuțiile cu enkavedistul au avut o latură pozitivă, deoarece e posibil ca în urma conversațiilor cu mine, el să fi tras concluzii favorabile pentru familia noastră.

Noi locuiam pe strada Ștefan cel Mare (care acum este numită Pușkin), peste drum de Grădina Publică, în casa din curte, care avea trei camere. O cameră, care fusese biroul tatii și în care dormeam eu, ne-a fost rechiziționată și în ea s-a mutat un comandir aviator sovietic. Noaptea eu eram trimis să dorm în dormitorul părinților, iar ei dormeau în sufragerie, așa ca eu să nu aud chefurile cu femei, care se desfășurau în camera ocupată de aviatorul, de care ne despărțea o simplă ușă. Mi-aduc aminte că am pus biroul tatii peste masa din sufragerie. Mâncam și apoi seara eu îmi făceam

lecțiile, iar tata lucra, amândoi la același birou, printre picioarele mesei, care era deasupra noastră și sub care fuseserăm nevoiți să băgăm un bec suplimentar.

Mama și-a continuat activitatea, ca învățătoare, dar tata a avut în curând probleme, deoarece servise la români. Din când în când i se reproșa acest lucru. A schimbat trei servicii, toate dificile, prost plătite, fiind privit cu neîncredere. Unul din episoadele cele mai șocante, care ar fi putut fi amuzant în altă situație, a fost acela că i s-a cerut la un moment dat, la o cooperativă de producție unde era angajat, să fabrice în calitate de chimist, cremă de ghetă. El le-a explicat după un timp că nu poate, deoarece chiar dacă ar folosi funingine și seu ca ingrediente, îi mai trebuie și un dezinfectant, care să oprească râncezirea seului. Dar acesta nu există în comerț. Reacția a fost: „Aha! La români știai să lucrezi, iar la noi nu mai știi!” și a fost dat afară.

Am devenit elev în clasa a VI-a la o școală rusească de 10 ani, care a funcționat în fosta clădire a liceului „Domnița Ileana”, întrucât clădirea liceului „Ion Creangă” unde învățasem fusese distrusă de unul din bombardamentele germane. Clasele deveniseră mixte, de băieți și fete. Mi-am regăsit unii dintre foștii colegi de liceu. Șocul cel mare l-au constituit însă cei câțiva noi colegi sovietici, prost crescuți și mitocani, care deja fumau și înjurau pe rupe, demonstrând cu prisosință că aparțineau unei alte lumi.

Îmi aduc aminte de un episod semnificativ: printre orele predate existau și ore de limba „moldovenească”. La prima oră de acest fel a apărut o tânără doamnă, fostă profesoară de limba franceză, pe care o cunoșteam din familie, și care ni s-a adresat în modul următor: „Draji copchii! Iaca amu o să vorghim moldovinești”. Toată clasa a izbucnit într-un hohot de râs absolut spontan și fără echivoc. Profesoara s-a înroșit toată și după o pauză a continuat revenind la o limbă mai puțin forțată. Mai târziu am putut discuta cu ea în particular, de față și cu părinții mei, dânsa recunoscând cât de penibil s-a simțit atunci.

La un moment dat, am devenit pionier sovietic (ceea ce era un punct bun pentru familia noastră din punct de vedere socio-politic, întrucât copiii „exploataților” nu meritau să fie pionieri) și îmi aduc aminte cât de ocupat eram, pe de o parte cu lecțiile, iar pe de alta cu pregătirea paramilitară, față de care străjeria românească fusese o joacă de copil. Pionierii trebuiau să se salute rostind: „Fii gata!”, iar răspunsul era „Sunt mereu gata! (pentru muncă și apărare)”. La asta se mai adăugau și tot felul de sarcini extrașcolare stupide. Trebuia, de exemplu, să fabricăm colivii de lemn pentru sturzii care urmau să vină primăvara de unde fuseseră la iernat și trebuiau să-și găsească adăpost! Măsura se aplica pe tot cuprinsul Uniunii Sovietice, de la Cercul Polar până în Asia Centrală, indiferent dacă aveai sau nu sturzi în preajmă! Tata, într-un acces de naivitate, s-a dus la școală să se plângă de încărcarea mea cu sarcini exagerat de multe și a fost pus la punct de educatoarea Liusea, conducătoare pe linie de pionieri a elevilor, care i-a și explicat că el nu înțelege noul tip de educație sovietică a copiilor.

Atât eu ca elev, cât și mama ca profesoară am făcut atunci cunoștință cu conceptul de școală sovietică. Conform acestuia, de rezultatele la învățătură răspundea în primul rând profesorul. Apoi elevii. Semnificativ este faptul că mama a fost chemată de profesoara mea de limba rusă, Elizaveta Izrailovna, care i-a atras atenția că am carențe de educație (iarăși afurisita de educație burgheză!), întrucât sunt un elev frunțos, dar nu-mi ajut colegii mai slabi la învățătură...

În rest, noi ascultam radio București pe furiș, discutam sincer numai cu oameni de încredere, ne văitam după timpurile bune de altădată, dar constatam că și în România sunt probleme. De exemplu, atunci când a avut loc rebeliunea legionară. Ne întrebam cu îngrijorare ce ne rezervă viitorul, mai ales că în Basarabia lupta de clasă se ascuțea mereu. Lucru dovedit și de deportările ce au urmat. Oricum, nu știu ce ne-ar fi așteptat în continuare, dacă în 1941 nu survenea războiul.

După acest excurs mai amplu prin memorie, revin la întrebare. Am fost obligat, începând cu anul 1940, să-mi pun întrebări profunde legate de viață și destin, când poate în alte condiții m-aș fi limitat la Jules Verne și Fenimore Cooper. Istoria a venit buluc peste noi, și a trebuit să înțeleg ce se întâmpla și să iau atitudine, chiar și eu. Interesant este că mi-a fost dat chiar de atunci să-l citesc pe Tolstoi în original și, cred că nu întâmplător, nu mi-a fost greu să pot înțelege și prelua foarte mult din ce scria marele rus.

Șocul ocupației sovietice m-a făcut să mă adaptez rapid la o nouă școală de comportament al supraviețuirii – prin prefăcătorie și ascunderea gândurilor. Dar eliberarea din 1941 și perioada care a urmat până la refugiu m-au făcut să cred că eram martor la revenirea credințelor mele inițiale și la un comportament exterior, corespunzător gândirii mele. Anul 1944 și, în special, anul 1945 m-au readus la comportamentul început în 1940, care după aceea nu m-a mai părăsit până în 1989. Comportamentul civic sovieto-comunist părea că este un dat obligatoriu pentru restul vieții.

Mă întrebați, de asemenea, în ce măsură memoria afectivă este introspectivă și/sau trecută prin filtrul mentalităților istorice și antropologice, ținând seama de amintirile mele de atunci. Incontestabil, nu poți face abstracție sub nici o formă de trăirile tale din trecut, iar eu nu pot să nu le rememorez des. Dar nimic din ce mi s-a întâmplat după 1940, de exemplu, nu m-a făcut să cred că valorile în care am crezut atunci, chiar dacă erau ale unui adolescent și trebuiau consolidate de maturizarea care a urmat, erau false. Bineînțeles, nu poți rămâne în mod imuabil la impresiile și la gândirea ta de acum aproape 70 de ani. Ar fi ridicol și trist să fie așa și să susții așa ceva. Dar pe de altă parte, am satisfacția să mă întorc astăzi, să zicem la Bălți, și să îmi aduc aminte de trăirile, bucuriile, regretele și suferințele de atunci, fără să le repudiez și fără să spun: „Vai ce prost sau proști eram! Cum puteam să gândim așa?” Viața mi-a confirmat configurația incipientă de atunci. Am satisfacția să mă regăsesc în raport cu trecutul meu și să

constat că nu greșeam.

Desigur că există un filtru, pe care îl constituie concepțiile în uz, de care nu poți să faci abstracție. Noi nu trăim în afara epocii prezente, în afara timpului nostru. Conceptele și credințele, dacă sunt de calitate, trebuie să rămână aceleași, dar pe ele se greșează în mod firesc și inevitabil cunoștințe și elemente noi. De exemplu, patriotismul fiecăruia nu poate rămâne la fel. Astăzi trăim în realitățile de necontestat ale Uniunii Europene. Suntem membri ai unei familii care ne onorează. Dar unde scrie că trebuie să renunțăm la a fi patrioți? Constat un fel de jenă de a te mai declara patriot. E chiar un lucru de rușine? Văd că s-a instalat un nou limbaj de lemn.

Desigur, sunt de acord că nu poți opera cu aceleași concepte ca acum 70 de ani, dar satisfacția este să poți găsi acele elemente de continuitate și valoare transcendentală, care să te facă să te completezi, dar și să te regăsești, prin răspunsuri contemporane, care să te ferească să devii un om închistat și să apari drept un prizonier al trecutului sau o fosilă vie. Acestea sunt pericolele vârstei de 80 de ani, însă eu sunt un optimist, care consideră că poți rămâne un gânditor valabil până la finalul biologic. Poate că există oameni care au neplăcuta surpriză să constate că au trăit greșit ori s-au dedicat unor idealuri sau concepte false. Trebuie să fie cumplit.

Mă mai întrebați și dacă putem stabili categorii distincte, între frustrările copilului și convingerile adultului. Desigur că acest lucru este posibil. Nimeni nu îți garantează că frustrările sau nemulțumirile tale, mai mici sau mai mari din copilărie, vor fi valabile în timp. Depinde de tipul și calitatea frustrărilor. Dacă ești frustrat că nu erai lăsat să te duci la patinaj sau la ștrand, sau că ți se interziceau niște prietenii nepotrivite, nu cred că este atât de relevant pentru adultul care se va forma ulterior. Nu este exclus să ne amuzăm ori să considerăm că nemulțumirile trecute erau lipsite de valoare și nu aveau o semnificație personală sau socială valabilă.

Poate că frustrările, pentru a-și demonstra valabilitatea perenă, trebuie să facă parte dintr-un complex de relații sociale, care să le garanteze sensul și o implicare valabilă pentru mult mai mult decât o persoană, care își cultivă în timp și în mod strict egoist și izolat nemulțumirile.

Bineînțeles că există frustrări și regrete deocamdată eterne (iertăți-mi licența de exprimare), dar eu nu sunt dispus să renunț la ele. Astfel, nu sunt dispus să renunț și nu voi renunța niciodată la frustrarea majoră a vieții mele, aceea că Basarabia nu face parte din România.

15 august 2008. F.B.:

Mai spuneți: „Dar nimeni, atunci, în iunie 1940 – inclusiv evreii – nu știa că peste un an urma să aibă loc cumplita și oarba pedeapsă, aplicată tuturor evreilor, atât vinovați, cât și nevinovați, din Basarabia”. Asta m-a trimis aproape automat cu gândul la „pedepsirea” etnicilor germani din România, apoi la „repatrierea în URSS” a basarabenilor și bucovinenilor, etnici români, care se refugiaseră în România, la pedepsirea pe scară largă, printr-o teroare omniprezentă, de către regimul ideologic, a tuturor celor care se încumetau să gândească altfel. La sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial a fost necesară elaborarea unor concepte juridice care să „acopere” realitatea insuportabilă și neverosimilă pentru cine nu a trăit-o: „crimă împotriva păcii”, „crimă de război”, „crimă împotriva umanității”... Pe baza lor a funcționat Tribunalul de la Nürnberg, care i-a judecat pe criminalii naziști. Din perspectiva trăitorilor în comunism nu este legitim să ne întrebăm dacă realitatea comunistă este subsumabilă conceptelor pomenite? Este o dezbatere actuală între specialiști, vă întreb în calitate de martor, de fost înalt funcționar al ONU.

Cine are dreptul să cuantifice și să claseze suferința?

17 august 2008. A.B.

Iată o întrebare la care mi-e foarte ușor să răspund. Da, în calitate de martor al epocii, pe care am fost obligat să o parcurg, consider că și comunismul se încadrează în conceptele amintite. Ar trebui să se treacă în revistă și să se

contabilizeze toate suferințele și crimele comise de comunism. Se estimează că numărul victimelor dispărute fizic este de 100 de milioane. Ar trebui însă contabilizate și sutele de milioane de oameni care au murit psihic. E vorba de crimele comunismului, care au dus la pervertirea oamenilor, crime care ne-au transformat în roboți fricoși, care trebuiau să știe, așa cum am mai spus-o, cum să-și ascundă gândurile și trăirile.

Ce facem cu acești oameni, care au devenit infirmi psihologic și social, contribuind la domnia și perpetuarea sistemului comunist? Nu toți au avut puterea să reziste pe față împotriva sistemului. Eu, de exemplu, recunosc acest lucru și consider că am făcut destule compromisuri pentru a-mi asigura o existență convenabilă în cadrul sistemului. În martie 1944 eram gata să mă duc și să mor pe front, luptând contra comunismului. Dar apoi? M-am transformat într-un cetățean și un specialist disciplinat, care nu iubea sistemul, ba chiar îl ura, dar al cărui instinct de conservare funcționa puternic și îl „sfătuia” să accepte să fie membru de partid, atunci când i s-a propus. Am practicat și o acțiune de rezistență intelectuală, bazată numai pe inteligență, dar dusă cu mare grijă, ca să nu sufăr fizic sau social. Unde este tânărul patriot sincer din 1944? Cine este vinovat de moartea lui, care n-a fost să fie pe front? Probabil că în primul rând eu, dar nu numai eu.

Da, este nevoie de un proces al comunismului, însă pornind de la rădăcini.

22 august 2008. F.B.:

Ați făcut studii în URSS. Ce a însemnat pentru Dvs. perioada petrecută acolo? Ce v-au învățat arhitecții sovietici? Cum v-ați acomodat cu vastitatea sovietică, în toate sensurile ei, inclusiv ideologic și uman? Una dintre întrebările subînțelese: v-au recrutat serviciile kaghebiste?

24 august 2008. A.B.:

Perioada dintre 1956 și 1960 merită relevată, în mod

deosebit. Aș considera-o un capitol de sine stătător și subiectul unei profesiuni de credință, căreia i-aș da titlul: *Un român basarabean la Moscova*.

Trebuie spus că duelul și cadrilul meu și al familiei mele cu autoritățile comuniste din România n-a încetat practic niciodată. După aparenta calmare a tensiunii, care a avut loc în martie 1945, s-a instaurat o liniște formală și prudentă. E drept că în actele părinților mei figura dezagreabila formulare: „născut în URSS”. Eu fusesem ceva mai norocos, întrucât în momentul nașterii, localitatea natală figura în județul Iași, așa apărea acest loc și în buletinul meu de identitate. Deci, nu aveam treabă cu URSS-ul.

Iată că îmi expiră buletinul, când eram student, și trebuie să mă duc să-l preschimb. La secția de Miliție din Ploiești, un gradat se uită în actele mele și-mi spune: „Pârlița-Târg în județul Iași? Eu n-am auzit de așa ceva”. Eu tac. El reia: „Ia spune-mi tovarășu’, ca să ajungi acolo îți trebuie pașaport sau nu?” „Da, trebuie”, recunosc eu în silă. „Știam eu!”, declară triumfător milițianul. Și cu o satisfacție nedisimulată îmi fabrică un buletin cu detestabila formulă „născut în URSS”. Mă rog... Asta a fost, dar nu părea foarte grav.

În calitate de student devin membru al UTM. Se produc verificările pe linie de partid și de UTM și toți cei originari din teritoriile românești ocupate de sovietici sunt declarați „greșit încadrați”. Vezi Doamne, ei fiind potențiali cetățeni sovietici, nu ar fi trebuit să fie acceptați în aceste organizații politice din cadrul statului românesc!? Și iată-mă în fața unei comisii pe linie de UTM, unde niște tineri mă iau la refec, pe baza buletinului, care atesta locul nașterii mele. Lucrurile păreau simple: nu aveam ce căuta în UTM. Anchetatorii mei nu rezistă tentației de a se lua de mine. „De ce te-ai refugiat, tovarășu’, din Basarabia?” „Pentru că aveam 15 ani și mi-am însoțit părinții”. „La vârsta asta puteai hotări și singur”. „Dar m-am considerat că sunt român și că este normal să trăiesc în țara mea”. Răspunsul i-a scârbit profund pe cei din fața mea. (Erau așezați la o masă, iar eu am stat în picioare

tot timpul.) „Nu cumva aveți o moșioară sau o fabricuță pe acolo?”, mi se adresează cu un rânjet adecvat. „Nu, nu aveam așa ceva”. „Serios?” „Puteți verifica acolo”. „Hai tovarășu’, lasă chestiile astea”. Verdictul era previzibil: „greșit încadrat”. A urmat ședința pe linie de organizație, unde colegi de-ai mei s-au declarat profund încântați că asemenea elemente, ca mine și un alt coleg, suntem eliminați, contribuindu-se astfel la întărirea organizației din anul de curs respectiv.

Eu mi-am văzut de treabă în continuare și am terminat Institutul de Arhitectură din București în anul 1955, luând la diploma în „construcția orașelor” (traducere din rusă ca să nu se cheme „urbanism”, ca la burghezi) calificativul maxim – „foarte bine”. Subiectul a fost „Sistematizarea stațiunii Eforie-Sud”. Apoi am fost încadrat într-un institut de proiectare și mi-am practicat meseria, care mă interesa cu adevărat. Dar iată că în toamna anului 1956, după evenimentele din Ungaria, sunt chemat la Cadre de tovarășa Carolina Lupu, o evreică. Și îmi spune: „Tovarășul Budișteanu, având în vedere rezultatele dumitale atât de bune în producție, uite, îți propunem să pleci la aspirantură în URSS. Te felicităm. Deci...”. „Vă mulțumesc, dar aș dori să mă gândesc”. „Cum? La ce să te gândești?”, mă scrutează șocată tovarășa Carolina. „Știți... Ar urma să-mi las părinții, care sunt în vârstă, singuri”. „Păi, ei trăiesc la Ploiești!” „Da, dar trăim în aceeași țară. Dați-mi voie să mă mai gândesc”. „Asta-i bună! Dar numai până mâine”, conchide tovarășa, foarte acră.

A urmat o perioadă de foc. Ce să fac? Cum mă descurc acum? Iată-mă în fața perspectivei de a mă întoarce într-un loc de unde nu știusem cum să fugim și cum să evităm să fim duși înapoi. M-am repezit până la Ploiești, mi-am informat părinții, mama a început să plângă. În final, părinții mi-au spus că sunt îngroziți, dar că hotărârea îmi aparține. Oricum, eram destul de matur: aveam 28 de ani. M-am întors la București și am început să mă sfătuiesc cu toți prietenii și oamenii de încredere pe care îi cunoșteam. A fost

un maraton de contacte și discuții. Și o noapte albă. Eram foarte conștient că iau o hotărâre majoră, care urma să-mi influențeze în mod decisiv viața.

Până la sfârșit a prevalat opinia că trebuie să accept. Raționamentul a fost următorul: Dacă refuz, încep investigațiile. De ce am refuzat? Am ceva de ascuns. Ce anume? Plus implicațiile asupra carierei mele profesionale. Dacă accept, e drept că mă duc într-un mediu potențial periculos. Dar dacă am noroc și totul merge bine, mi se deschid niște perspective pozitive.

Mă prezint a doua zi în fața tovarășei de la Cadre, îi declar că accept și ea îmi spune: „Îmi pare bine că ai acceptat, dar tot nu înțeleg de ce a trebuit să te gândești atâta, dacă să pleci sau nu”.

Și iată-mă în tren, traversând Prutul, noaptea, după 12 ani, de când îl traversasem în sens invers. În amintirile mele revedeam atunci, atât de puternic, acel martie 1944, când într-o după-amiază treceam pe aici cu mama, pe niște valize și o ladă, în care era radioul nostru, îngrămădiți într-un tren sanitar, cu vagoane având rozete de dușuri montate în tavan, din care încă mai picura apă. Probabil că trenul era folosit în mod normal pentru deparazitare. În jurul nostru, într-o înghesuială și promiscuitate cumplite, se găseau tot felul de oameni amărâți, așezați sau întinși pe boccelele lor. Bineînțeles că predominau femeile, copiii și adolescenții.

În ochii mei păstram mereu imaginea casei noastre abandonate, cu toate lucrurile, apoi pe tata conducându-ne până la gara Bălți-Pământeni, inundată de bagaje abandonate, el trebuind să rămână încă în oraș, cu echipa care urma să asigure evacuarea Administrației Financiare a județului Bălți, la Târgu-Jiu. Am plâns, și mama și eu, pentru că nimeni nu putea fi sigur de ce va urma.

Tot din acel martie cumplit păstrez în suflet una dintre amintirile mele cele mai profunde. Cu o zi înainte de refugiu, m-am dus după-amiază singur prin oraș, să-mi iau rămas bun de la locurile dragi. Nu pot uita cum dintr-o casă

au ieșit doi oameni în vârstă, cu câte o valiză în mână. În timp ce ea plângea, el a încuiat ușa și au pornit pe jos către gară. Ce diferență față de anul 1940! Acum părea că toată lumea din oraș pleca în refugiu. Am mers mai departe până în gara de unde urma să plecăm. Aici am asistat la depri-mantul spectacol al lumii disperate, în așteptarea unui tren, în care să se imbarce. De pe una din linii tocmai pleca un tren cu soldați din oraș, către Răsărit. Iar în ușile deschise ale vagoanelor de marfă soldații înarmați își fluturau caschetele, și unul a strigat: „Măi fraților! Mergem să murim pentru voi!”. Când scriu aceste rânduri, sunt foarte răscolit.

Iar acum, după atâția ani, treceam Prutul ca să mă adăp de la știința sovietică și să trăiesc în minunata Moscova. Da. Iată și prima gară sovietică, Ungheni, pe unde treceam pe vremuri în drum spre Iași sau Chișinău. Iar dincolo de Nistru, în jurul meu, o lume atât de străină.

La Moscova m-am prezentat la Institutul de Arhitectură de pe strada Jdanov (care în prezent și-a recăpătat numele său vechi de Rojdestvenskaia). Am fost primit bine și corect. Mai erau trei studenți români la acest institut. Eu aveam titlul de aspirant, iar la absolvire urma să capăt titlul de „candidat în științe”, care suna cam ciudat după gustul meu. „Aspiram” și „candidam”. Dar așa era sistemul sovietic și trebuie spus că, în ciuda terminologiei, învățământul sovietic la nivel universitar era de calitate. În țară, titlul obținut la Moscova mi-a fost apoi echivalat, în anul 1965, cu cel de doctor arhitect. Vreau să declar, cu toată răspunderea, că din punct de vedere profesional studiile mele la Institutul de Arhitectură din Moscova au fost deosebit de utile, specializându-mă eficient în „amenajarea teritoriului”. Tema de studiu a fost „Amenajarea zonelor de cură, odihnă și turism în cadrul teritoriului preorășenesc al marilor orașe, având ca studiu de caz orașul București”. Dizertația mea a fost elaborată sub îndrumarea unui distins profesor - Nicolai Poliacov. N-aveam de unde să bănuiesc atunci că lucrarea cu această temă avea să-mi fie utilă peste 17 ani, în timpul funcției de Arhitect-șef al Capitalei României.

La acea dată, în 1956, Moscova m-a impresionat bineînțeles, prin dimensiuni și arhitectură. Deși impregnat de propaganda sovietică, am fost surprins să constat câte clădiri vechi de lemn mai existau în oraș și cât de precar era confortul edilitar al multor locuințe. În căminul unde am fost cazat, în zona „Studencescaia” din sudul orașului, construit în anii '20, într-o arhitectură în principiu cubistă, încă mai locuiau oameni conform sloganului „o cameră – o familie”. Din când în când vedeam aceste familii pe coridor cu lucrurile lor, timp de o zi. Am aflat apoi că atunci se făcea deparazitarea de ploșnițe...

M-a mai impresionat neplăcut un lucru la Moscova. Era calitatea extrem de proastă a serviciilor. Distrugerea claselor avute și cu pretenții determinase și dispariția unor cerințe pentru servicii de calitate. Dispăruse exigența din acest domeniu. N-am să uit când mi-am dat rufele la spălat unei femei care locuia în căminul nostru. Când mi le-a adus m-am îngrozit. Cămășile erau necălcate și mototolite, mirosind a săpun ieftin. Batistele erau spălate și neîmpăturite, pe post de mari basmale suprapuse. Aceeași surpriză supărătoare am avut-o mergând pentru prima dată la un frizer, care își imagina că știe să tundă. Nu era o excepție.

M-a surprins neplăcut și felul în care se îmbrăcau oamenii, în special bărbații. De regulă, mânecile de la haine erau cu 4-5 centimetri mai lungi, decât se purta pe la noi și în restul Europei. Pantalonii erau supărători de largi în partea de jos, iar cravatele aveau un nod cât pumnul.

Mai adaug și o experiență referitoare la nivelul asistenței medicale. Erau domenii în care erau fruntași, cum ar fi oculistica, în care școala academicianului Filatov era renumită. Dar aceasta era o excepție. În general, serviciile medicale erau șocant de proaste și se mai foloseau încă remedii depășite, provenind din secolul al XIX-lea. La vreo doi ani de la sosire mi se sparge o porțiune dintr-unul din cei doi dinți principali din față. Mă duc la principala clinică universitară de chirurgie facială și dentară din oraș.

Profesorul dentist mă examinează și-mi spune: „Bine. Vă rezolv problema”. Ia o freză, o pornește, îmi spune să deschid gura și avansează către mine. Îngrijorat, îl întreb: „Ce vreți să faceți?” „Păi, să vă tratez dintele de alături!” „Cum adică? De ce dintele de alături?” „Păi, dinții din față nu se pot repara. Am să vă plesc și celălalt dinte, ca să-i aveți simetrici”. „Vreți să-mi faceți o strungăreață?” „Da, desigur”. Am refuzat stupefiat și am plecat fericit că îl oprisem la timp. Desigur, când am ajuns la București mi-am rezolvat problema la un stomatolog care nu era profesor universitar. Acesta era nivelul general al diferitelor servicii în țara „cea mai avansată din lume”...

(Trebuie să recunosc, acum la Moscova lucrurile sunt mult schimbate. Am fost acolo ultima dată în 2003 și am fost impresionat de numărul mașinilor de lux, de magazinele cu produse scumpe de mare rafinament, de magazine de blănuri, de mobilă stil ale unor firme americane cu marfă pentru milionari etc. etc. Venirea capitalismului în Rusia a restabilit cererea pentru servicii de calitate. Și în materie de eleganță, femeile și bărbații de aici sunt la nivel internațional. De altfel, chiar aspectul orașului este schimbat. Marile clădiri sovietice sunt în prezent suporturi pentru reclame ale produselor occidentale. Reclame imense se lăfăie lângă Piața Roșie. Am văzut pe clădirea bibliotecii „Lenin” o reclamă gigantică pentru o firmă japoneză, care pune în inferioritate biblioteca. Dacă ar ști, fără doar și poate, Lenin s-ar răsuci în mormânt... Dar au rămas și destule lucruri neschimbate în ceea ce privește mentalitățile și comportamentele. De exemplu, nu s-a schimbat atitudinea organelor de ordine față de cetățeanul de rând, care este în continuare un nimeni.)

Revenind la anul 1956... veceurile căminului în care am locuit au reprezentat un mare șoc pentru mine. În interior puteai vedea niște cabine înșirate, fără uși. Aveau un „avantaj”... când intrai îi vedeai pe toți așezați la rând și te puteai saluta cu cei cunoscuți... În clădire, cablurile și întrerupătoarele electrice erau toate la vedere, pe pereți.

Lifturi ioc. Spălatul major se făcea la baia comunală. Ce e drept, cine studia la Universitatea Lomonosov avea condiții adecvate, dar aceștia erau o minoritate. Trebuie să mai spun și că am locuit numai în camere cu câte trei locuri și totdeauna numai cu străini. Iar aceștia, întâmplător sau nu, erau asiatici din țările socialiste. Astfel am locuit pe rând cu șase aspiranți chinezi. O singură dată am locuit pentru o vreme cu un student din Vietnamul de Nord și apoi cu un student mongol, pe care îl chema Dolgor Cioijiljav. (Mă fascina numele lui!) În final, el mi-a spus destul de serios: „Sandu, vino la noi. Te facem ministrul construcțiilor”...

Destinul a făcut ca peste 45 de ani să mă întâlnesc cu el la Ulan Baator în Mongolia, cu prilejul inaugurării filialei locale a Uniunii Internaționale a Vorbitorilor de Limba Engleză (ESU), eu participând acolo în calitate de Președinte al filialei din România. Între timp, Dolgor devenise un arhitect bine cunoscut la el acasă și autor de clădiri moderne foarte frumoase și foarte departe de tipul și stilul celor care se proiectau pe vremea când studiasem împreună la Moscova.

În perioada aspiranturii mele eram, dacă se poate spune așa, specializat în coabitarea cu aspiranți chinezi. I-am cunoscut bine și am rămas puternic impresionat de comportamentul și mentalitatea chinezilor, cu care am avut de-a face. Am aflat atunci lucruri cu totul deosebite despre cultura și obiceiurile lor. Sunt o lume foarte diferită de a noastră.

Spre exemplu, nu ai voie să întrebi nimic despre viața personală a cuiva. Trebuie să zâmbești mereu. Indiferent de dispoziția în care ești. La un moment dat ne-a surprins pe toți veselia anormală a unui student chinez. Râdea și îmbrățișa pe toată lumea. I-am întrebat pe colegii mei de cameră ce e cu acest comportament ciudat. Mi s-a răspuns: „Săracul. A primit vestea că i-a murit soția în China. Iar el nu are voie să ne întristeze cu necazul lui și, dimpotrivă, trebuie să fie vesel spre a preveni răspândirea din cauza lui a unui sentiment de tristețe”.

Într-o zi de iarnă m-am întors de la patinaj foarte obosit

și cu o stare proastă. Aveam frisoane și mă simțeam bolnav. M-am băgat în pat ziua nămiaza mare să bolesc. Cei doi colegi de cameră chinezi îmi zâmbeau, dacă mă uitam la ei, dar în rest – nimic. Își vedeau de treaba lor, ca și cum nu aș fi existat. Nu mi-au pus nici un fel de întrebare, ca să le explic ce era cu mine.

Un alt obicei chinezesc era băutul ceaiului. Ei beau ceai practic tot timpul și prea zgomotos. Dar, ce e drept, din frumoase căni de porțelan pictate și cu capac. La plecare în China îi rugam să mi le lase ca amintire, așa încât mi-am format o colecție de căni chinezești... Încă un element interesant: după masă trebuie să râgâi. În caz contrar ești nepoliticos și riști să jignești gazda. Atunci când colegii mei de cameră mâncau lucruri specifice, gătite chiar de ei, și dacă unul nu râgâia după masă, celălalt sau ceilalți, după caz, se uitau dojenitor și cel în cauză era obligat, dacă nu putea, atunci măcar să imite sunetul unei râgâieli... De altfel, sforăitul la un bărbat este considerat o probă de virilitate. Iar scuipatul sau expectoratul sunt manifestări firești, care nu necesită evitarea lor în public. La toate recepțiile și discuțiile, chiar și la nivel înalt, lângă fiecare fotoliu al participanților se găsește o scuipătoare, pe care o poți folosi liber... De fapt, se găsea. Nu știu cum o mai fi astăzi.

Trebuie să subliniez pudoarea chinezilor. În toți anii când am locuit cu colegii chinezi în aceeași cameră, niciodată nu l-am văzut pe vreunul dezbrăcat. Îmbrăcatul și dezbrăcatul se petreceau strict sub cearceaful din pat.

De asemenea, nu s-a pomenit vreo relație sentimentală între un tânăr chinez trimis la studii și o rusoaică. La un moment dat, colegii mei chinezi m-au văzut stând de vorbă mai mult cu o studentă rusoaică. Imediat m-au întrebat, cu multă prietenie, când mă căsătoresc cu ea!?

Ei însă veniseră să învețe, nu să se distreze. Aveau toți aceleași haine, același tip de valize și de lenjerie, conform statutului lor social de tineri trimiși la învățătură în străinătate. Am asistat la sosirea unora dintre ei. Din același

moment începea imediat învățarea limbii ruse și a obiectelor de studiu fără nici o pauză. În căminul nostru aveau loc și serate dansante. Niciodată nu a fost văzut vreun chinez participând la ele. Iar despre seriozitate, în general, ce să mai vorbim. Erau impecabili.

Îi întrebam despre perspectivele lor la întoarcerea acasă. Toți cei cu care am locuit nu erau căsătoriți. Îmi spuneau că la întoarcerea acasă se vor căsători cu ajutorul Partidului, cu o fată serioasă, și vor avea grijă să nu facă mai mult de un copil.

În orice caz, nu uitam niciodată numărul lor, nici vechimea multimilenară și importanța civilizației chineze. Totodată, nu era simplu să te obișnuiești cu comportamentul lor.

Peste niște ani buni fiind în China, am văzut într-o seară, cum în inima Beijingului, în piața Tian An Men, în jurul felinarelor din piață, elevi chinezi culcați pe burtă își făceau printre trecători lecțiile pentru școală. Acasă aveau condiții foarte grele de viață, unii locuiau cu întreaga familie într-o cameră, așa încât în marea piață se simțeau mai bine.

Ce să mai spunem despre progresele lor actuale. Practică o arhitectură și un mod modern de dotare a orașelor care ne fac să-i admirăm. Shanghaiul și Beijingul au ajuns niște metropole gigantice și extrem de moderne. De asemenea, au un sistem de autostrăzi și metrouri impresionante, realizând numeroase poduri unicat ca lungime. Cartierele vechi și insalubre dispar treptat. Iar turiștii chinezi au început să circule prin lume, lucru de neimaginat mai demult.

Acum (fiind martori la modul în care ei se descurcă mai bine decât noi, în cadrul crizei globale, cu care suntem confrunțați cu toții), mă întreb dacă modelul lor de viață nu este poate în final mai eficient decât al nostru. Nu sunt la curent cu eventualele modificări în mentalitatea lor.

Tot atunci la Moscova m-am apucat să învăț chineza cu colegii de cameră, făcând chiar progrese. Am început prin a mă iniția în misterele fundamentale ale limbii chineze.

Astfel am aflat cum aceeași silabă, în funcție de intonația primei sale litere, mai slabă sau mai accentuată (de exemplu

„p” sau „b”) poate genera câte o familie de cuvinte cu patru sensuri diferite, consecință a patru feluri diferite de intonare (o intonare liniară, alta descendentă, alta ascendentă și a patra mixtă, adică ascendentă și apoi descendentă)! Deci, în total, o silabă poate avea opt semnificații complet diferite, fiind substantiv, verb, adjectiv sau adverb etc. În chineză intonațiile sunt hotărâtoare și același cuvânt, datorită doar unei diferite intonații, poate semnifica lucruri diametral opuse. Este ca și cum, dacă ai spune în română: „Du-te încolo”, cu accentul pe ultimul o, ar însemna că ai spus: „Vino încoace!”. Și accentuarea greșită a unor cuvinte, în cadrul unei melodii de exemplu, poate de asemenea produce consecințe foarte neplăcute. Mi se întâmpla atunci la Moscova să repet ceva în chineză și să mi se spună, spre mirarea mea, că ceea ce spusesem eu nu avea nici un sens, deși sunetele în înțelegerea mea fuseseră pronunțate.

În concluzie, pentru a vorbi chineza nu ai nevoie decât de vreo 5 000 de silabe, dar pentru a reprezenta toate cuvintele ai nevoie de vreo 40 000 de pictograme!

Mi s-a explicat și cât de complicate sunt limbile noastre europene, unde trebuie să folosești o groază de silabe inutile, în timp ce în chineză câteva silabe scurte, dar diferite intonate, sunt suficiente. De unde și importanța sesizării pentru străini, când vorbesc chineza, a nuanțelor de pronunțare, care pentru noi europenii sunt greu de imitat, iar chinezii în schimb, datorită rafinamentelor lor de pronunție, pot să ne imite ușor, exprimându-se corect în mai toate limbile străine lor.

Chineza este o limbă aglutinată, ca și surorile sale maghiara și finlandeza, adică genurile, timpurile, pluralul etc. se formează toate prin adăugiri de particule și nu prin declinări, conjugări sau alte inflexiuni. În chineză, dacă vrei să spui: „Noi mergeam”, trebuie să spui: „Mai mulți eu a merge fost”. Iar dacă vrei să întrebi ceva, Doamne ferește să folosești o intonație interogativă, deoarece în acest mod ai schimbat sensul cuvântului! O întrebare se realizează

spunând pe un ton cât mai indiferent: „Ma”.

Un alt mister pe care l-am lămurit a fost acela legat de modul cum găsești într-un dicționar chinez o pictogramă despre care vrei să știi ce înseamnă. Care poate fi un singur desen, dar altele sunt formate din combinații de două, trei sau chiar patru pictograme. Răspunsul a fost pe măsură: „E foarte simplu. Te uiți la cuvânt și pornești din colțul din dreapta jos, cuvintele putându-se termina doar în câteva moduri. Continui apoi în cadrul grupului de cuvinte care au aceeași terminație grafică, ca și cum ai urmări corpul unei plante și îți continui descifrarea din cracă în cracă, din ram în ram, până ajungi cu desenul în colțul din stânga sus”.

Tot atunci am aflat de ce nu se poate folosi alfabetul latin, de exemplu, pentru transcrierea cuvintelor chinezești. Acest lucru ar fi posibil, dar ar fi valabil numai pentru o singură variantă a limbii chineze. De exemplu, pentru limba „putonghua”, care este vorbită în zona Beijingului și care a fost decretată limba oficială a țării. Dar ce te faci cu celelalte limbi din cadrul Chinei, vorbite de o mulțime de populații, care nu se înțeleg între ele, atunci când își vorbesc? Am asistat la scene în care un cantonez și un locuitor din nordul țării își vorbeau unul altuia, neputându-se înțelege. Atunci au rezolvat situația, desenându-și pe braț și pe hârtie pictogramele necesare, care aveau același sens în limbile lor, dar se pronunță foarte diferit. Bătrânii vietnamezi sau coreenii pot folosi și ei pictogramele chinezești, care au aceleași sensuri în toată această zonă a Asiei.

Aceasta este explicația, de ce principalul ziar din China, „Rin Min Rin Pao” (în traducere: „Cotidianul poporului”), are scris cu litere latine numai titlul, deoarece, dacă ar fi tipărit integral în acest alfabet, nu l-ar înțelege decât o mică parte a populației. Iată valoarea unificatoare a actualei scrieri chineze, care nu poate fi înlocuită.

Referindu-mă la transcrierea cuvintelor chinezești cu litere latine, vreau să atrag atenția că alfabetul latin are prea puține litere ca să poată prelua multitudinea de sunete ale

limbii chineze. La aceasta se mai adaugă și faptul că la folosirea alfabetului latin de către chinezi nu se utilizează diacriticele, ceea ce reduce mijloacele de redare a sunetelor chinezești. Oricum, este o mare greșeală să credem că putem pronunța cuvintele chinezești numai conform literelor latine. Dacă nu auzi în prealabil cuvântul chinezesc, nu poți ști care este pronunțarea corectă.

Marea ciudățenie a limbii chineze este însă faptul că un chinez nu poate pronunța sunetul „r”. Pentru chinezi România este „Lomania” sau „Nomania”?! Ei, care au niște nuanțe inegalabile în pronunțare! (Interesant de remarcat că această confuzie între „n” și „l” are un caracter atavic. Mi s-a întâmplat să aud oameni simpli de la noi, spunând: „am termelat” în loc de „am terminat”).

Gradul de cultură al unui chinez se măsoară în special prin numărul de pictograme pe care persoana respectivă le cunoaște și le poate scrie, procesul de „alfabetizare”, dacă putem să-i spunem așa, fiind un proces extrem de lung și dificil, aproape fără de sfârșit.

La toate acestea se mai adaugă și maniera în care se scriu cuvintele. Se cunosc unele scrieri extrem de frumoase, care pot fi folosite ca model. Unele scrieri ale Președintelui Mao sunt studiate ca exemple supreme de scriere.

Mai târziu, peste 7 ani, pe vremea cât am fost funcționar internațional la ONU, la New York, m-am apucat să studiez în mod organizat și oficial chineza, având ambiția să fiu traducător atestat pentru cinci limbi străine, adăugând și atestatul pentru limba chineză, la celelalte patru pe care le aveam (engleză, franceză, rusă și spaniolă). Mai exista un singur funcționar în Secretariatul ONU care poseda aceste cinci certificate, iar eu doream să-i egalez performanța. Dar n-a fost să fie, deoarece în cazul României socialiste un funcționar internațional român la ONU nu putea să-și depășească termenul contractual de fix cinci ani, iar eu începusem chineza când mai aveam doar doi ani de stat la New York.

Bineînțeles, nu vreau să mă substitui opiniilor unui

lingvist de profesie, cele menționate fiind doar concluziile cu care am rămas de pe urma studiului limbii chineze.

Revenind la amintirile mele moscovite, atunci, în 1956, situația locativă generală a moscoviților rămânea, după 11 ani de la terminarea războiului, încă destul de precară. De obicei, familiile locuiau în blocuri noi, fiecare familie având, indiferent de numărul de membri, de regulă o singură cameră. Dependințele, respectiv bucătăria și baia, erau comune, în cadrul unui apartament. Apartamente separate nu aveau decât persoanele importante, cum erau academicienii, generali sau membrii conducerii de partid. Totuși, moscoviții aveau un anumit avantaj. Mă refer la existența în jurul Moscovei a unui inel de așezări formate în general din vile, acele faimoase „dacea” - clădiri ușoare din lemn, dar cu confort adecvat și nu foarte scumpe. Mediul natural le făcea agreabile, fiind și ușor accesibile, prin intermediul trenurilor locale electrice.

Printre elementele impresionante și valoroase peste veacuri ale Moscovei se număra și se numără, fără îndoială, Kremlinul, o bijuterie de istorie și arhitectură combinate. De asemenea, metroul era impresionant și gândit să ofere și psihologic o senzație de măreție și grandoare poporului, pe măsura propagandei sovietice.

În timpul șederii mele la Moscova am beneficiat de accesul la cultura rusă, care nu poate fi neglijată. Nu am confundat niciodată resentimentele mele față de regimul sovietic comunist cu avantajele oferite de cunoașterea limbii ruse, care mi-a înlesnit încă din copilărie accesul la literatura rusă, iar acum, la Moscova, am avut prilejul să văd spectacole de operă și balet, în special la Teatrul Balișoi, precum și altele de mare ținută.

Și, important pentru mine, șederea la Moscova a avut și o componentă sentimentală importantă. Mă gândeam cu duioșie la tatăl meu, care trăise aici ca ofițer în anul 1917 și mi-l imaginam parcurgând călare locurile despre care îmi povestise.

Atmosfera din oraș era, ce e drept, amicală, iar noi, cei

din țările Europei de Est, eram denumiți „democrații”, adică cei care proveneau din „democrațiile populare”, fiind tratați cu simpatie și considerați (neoficial) ca venind dintr-o lume superioară. Asta, ca să nu-i mai pomenesc pe occidentali, considerați (pe drept cuvânt) niște privilegiați ai vieții.

Trebuie să spun că am o părere bună despre ruși, ca indivizi. Sunt niște oameni corecți, sinceri, deși uneori brutali și lipsiți de maniere. În ansamblu însă, ca popor, cred în doctrinele celor de la putere, nu-i miră arbitrarul autorităților și cred sincer cu toții în misiunea lor de îndrumare a altor popoare, devenind foarte ușor un factor de dominație, așa cum este cazul rușilor care locuiau și mai locuiesc în fostele republici sovietice. Cazul Republicii Moldova este semnificativ și azi.

Atunci când am sosit la Moscova am avut prilejul să particip și la reuniuni dansante ale studenților și nu numai. Frapa discrepanța între numărul imens de femei singure și bărbați. Dintr-o populație de circa 200 de milioane, femeile erau circa 110 milioane, iar bărbații vreo 90. Simplist discutând, erau vreo 20 de milioane de rusoaice sau, mă rog, de cetățene sovietice, singure. Războiul produsese acest dezechilibru cumplit. În consecință, la toate aceste serate erau zeci și zeci de perechi de fete care dansau împreună. Nimeni în afară de noi, străinii, nu se mira de neobișnuitul spectacol. Dintr-o atare discrepanță decurgea și disperarea rusoaicelor de a-și găsi, dacă nu un soț, atunci măcar un iubit.

Vreau să mă refer acum, în mod separat și în special, la rusoaice. Sunt romantice, sentimentale și devotate soților, deloc frivole și dispuse de dragul bărbatului pe care îl iubesc chiar să se dezică de orice doctrină. De aici și numărul mare de căsătorii interetnice. Nici eu nu am făcut excepție. Șederea mea de patru ani la Moscova s-a soldat cu o căsătorie, prima mea nevastă - Inna Martînova - fiind rusoaică. Era o femeie serioasă, frumoasă, de profesie profesoară de gimnastică, specializată în patinaj artistic. Dorea foarte mult să avem copii. Am rezistat din prudență dorinței ei. Am așteptat să

ajungem în România și să vedem cum ne încadrăm în viața de la noi. Am avut dreptate. Aducând-o în țară, ea nu s-a putut adapta. Au apărut cu pregnanță caracteristicile ei de om sovietic, cu o altă mentalitate și formație. De exemplu, pentru ea Dumnezeu nu însemna nimic, era foarte importantă ziua de 8 martie, când se mira că nu îmi felicit mama etc. Nu i-a plăcut nici lumea de la noi, oamenii părându-i nesinceri și prefăcuți. A contat și necunoașterea limbii române. Ne-am despărțit în mod civilizat, ea întorcându-se acasă. Nu am avut nimic personal să-i reproșez.

Un detaliu: atunci când am hotărât să ne despărțim, eram în anul 1964, mi-am dat seama de implicațiile sociale și politice ale situației și am anunțat acest lucru Directorului de Personal de la instituția unde lucram – Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare (CPCP, numit în mod popular „două cepe”). Directorul, tovarășul Goldberger mi-a spus încruntat: „Tovarășul Budișteanu, dumneata îți dai seama ce faci? Ai adus o femeie cetățean sovietic în România și acum vrei s-o lași? Te previn că vor fi consecințe!” I-am explicat că hotărârea este reciprocă, dar acest lucru nu l-a făcut să-și schimbe reacția. M-am dus atunci și am stat de vorbă cu președintele CPCP, arhitectul Nicolae Bădescu, unul din autorii „Casei Scânteii” (actuala Casă a Presei Libere) și comunist ilegalist din România. Era un om foarte civilizat, m-a ascultat cu atenție, a început să se plimbe prin vastul său cabinet și apoi mi-a spus: „Du-te și consultă-te cu cineva din Ministerul de Externe”. Asta am și făcut, iar sfatul său s-a dovedit excelent. La Minister am stat de vorbă cu Directorul Direcției de Relații Externe, căruia i-am povestit tărășenia. Acesta a zâmbit și mi-a spus, lăsându-mă perplex: „Tovarășu’, azvârle-o în stradă!” Reacția era destul de cinică, dar reprezenta noua orientare a conducerii din România, prin care țara ieșea de sub tutela Moscovei, dar pe care lumea, inclusiv tovarășul Goldberger și cu mine, încă nu o cunoștea. Au apărut celebrele teze din Aprilie 1964, oficializând noua linie politică. În această situație, divorțul a

mers foarte repede.

Programul de pregătire al aspiranților la Institutul de Arhitectură din Moscova conținea și deplasări de documentare în cadrul URSS, pentru domeniile de studiu respective. În ceea ce mă privește, aceasta însemna cunoașterea și studierea localităților sovietice din punct de vedere arhitectural și urbanistic. În consecință, în fiecare vacanță de vară îmi alegeam, de acord cu conducătorul științific al tezei mele, academicianul Nikolai Poliakov, un traseu care conținea un număr de localități interesante din punct de vedere istoric și profesional pentru mine. În acest mod am efectuat călătorii de documentare atât în Rusia propriu-zisă, cât și în unele republici sovietice din Caucaz, Asia Centrală și zona Mării Baltice.

Pentru efectuarea acestor călătorii mă duceam în prealabil cu o cerere la așa-numitul OVIR din Moscova, care era Secția pentru acordarea de vize și înregistrarea străinilor a Ministerului de Interne al URSS, împreună cu o adeverință de la Institutul de Arhitectură, prin care se confirma călătoria mea de documentare. Urma un interviu cu un angajat și apoi mi se dădea aprobarea al cărei traseu se înregistra în pașaportul meu. În localitățile unde mergeam, înregistrarea pentru cazare la hoteluri se făcea numai pe baza acestui itinerar aprobat de Ministerul de Interne al URSS.

Astfel am putut cunoaște acest continent denumit Uniunea Sovietică, vizitând Rusia, Ucraina și Bielorusia, republicile din Asia Centrală, precum și Caucazul. (Am dorit mereu să fac o călătorie cu transsiberianul până la Vladivostok și înapoi, dar n-am reușit). Bineînțeles, pe lista amintirilor se situează la loc de cinste Sankt-Petersburgul (pe vremea aceea Leningrad), o comoară de arhitectură și urbanism.

În legătură cu aceste călătorii vreau să menționez un episod specific atmosferei generale din URSS. Mă găseam în 1960 în Asia Centrală, la Buhara, capitala Uzbekistanului, oraș cu o veche și impresionantă istorie. Parcurgeam cu plăcere orașul, fotografiind de zor frumoasele monumente de

artă musulmană veche. Ajunsesem în fața unei moschei impresionante. Era, de fapt, un ansamblu format dintr-o moschee și o medrese (școală religioasă), precum și din alte clădiri adiacente. Complexul era în stare remarcabil de bună, dar părea pustiu. Avea o incintă cu un zid înalt, în care se intra printr-o poartă monumentală, acum închisă.

Eram cu aparatul în mână fotografiind ca de obicei, când deodată poarta se deschide și doi soldați încruntați, în uniformă KGB, se reped cu armele îndreptate spre mine. Mi se spune să-i urmez și, încadrat de ei, unul în față și altul în spate, sunt dus rapid spre poarta care s-a deschis și am intrat în curtea moscheii.

Stupoare! Marea incintă era plină de soldați în uniformă KGB și camioane militare în plină activitate. Dus într-o încăpere, am ajuns în fața unui maior, așezat la o masă, care mi-a pus întrebări cu o voce aspră:

„- Cine sunteți?”

„- Sunt Alexandru Budișteanu, cetățean român, aspirant la Institutul de Arhitectură din Moscova”

„- Știți în ce clădire vă aflați acum?”

„- Nu, nu știu”

„- Sunteți în sediul KGB al Republicii. Cu ce scop ați făcut numeroase fotografii ale sediului?”

„- Sunt arhitect aspirant străin, din România (*bine că veneam dintr-o țară prietenă*), studiez la Institutul de Arhitectură din Moscova, mă găsesc într-o deplasare de documentare și fotografiez monumente istorice și de arhitectură locale”.

„- Și nu ați găsit nimic mai interesant de fotografiat decât sediul KGB-ului?”

„- Am fotografiat un șir de clădiri valoroase vechi, inclusiv moschei din oraș, printre care și cea în care ne găsim. Lucrul cel mai important este că pe clădirea unde ne aflăm nu scrie nimic, din care aș fi putut deduce că este sediul KGB-ului. De asemenea, nu există nici un indicator de interdicție de a fotografia și nici n-am văzut vreun militar

sau milițian de pază”.

„- Vă rog să-mi dați pașaportul și aparatul fotografic”.

I le dau. Ofițerul mi le ia și, fără nici o altă explicație, sunt condus sub pază în altă cameră, practic goală, unde gradatul care mă însoțește îmi spune să iau loc la o masă și să dau în scris toate coordonatele mele de la Moscova, care să permită identificarea mea ca aspirant la institutul menționat. Apoi sunt lăsat singur și aud cum se încuie ușa.

Întă-mă deținut KGB! Îmi venea să și râd, să și plâng, având în vedere că eram în țara tuturor posibilităților. Mai ales că spionii îmbracă forme de activitate foarte diferite, nu-i așa?

Mă uitam la pereții goi și meditam asupra situației mele. Eram probabil în camera preliminară unei anchetări propriu-zise. Mi-am parcurs toate amintirile legate de ceea ce mi se întâmpla. Singurul episod asemănător fusese doar la Baku, în Azerbaidjan, unde fotografiam clădirile din piața centrală a orașului, inclusiv sediul Consiliului Popular. Atunci a apărut un milițian, care m-a întrebat de ce fotografiez acea clădire. I-am explicat cu ce mă ocup și că mă interesează clădirile valoroase din punct de vedere arhitectural. Mi-a tras atenția să nu mai fac așa ceva. Dar m-a lăsat să plec.

Acum, aici, acuzațiile sunt mai grave. Am stat în camera aceea vreo jumătate de oră. Și iată că se deschide ușa, reappare gradatul care mă escortase și mă duce înapoi la maiorul care mă anchetase. Acesta îmi spune: „Am verificat la Moscova la Institutul de Arhitectură și am constatat că ați spus adevărul. Poftim pașaportul și aparatul. Dar v-am confiscat filmul. Să nu mai faceți ce-ați făcut! Sunteți liber!”

Am fost condus, mai bine zis escortat, până afară. Acolo am zis bogdaproste și am rămas doar cu un gol în arhiva mea fotografică privind Buhara.

Întors la Moscova, la Institutul de Arhitectură, am fost imediat chemat la cadre și întrebat despre episodul de la Buhara, având în vedere că li se telefonase de la KGB-ul de acolo. Am explicat ce se întâmplase. Din fericire, explicațiile verbale au fost suficiente și nu mi s-a cerut nimic scris. Dar

mi s-a recomandat să fiu mai atent ce fotografiez. Era inutil să le spun că în fața unei moschei vechi, pe care nu scrie nimic și unde lipsește semnul de interdicție de fotografiere, este dificil pentru un arhitect să se abțină să fotografieze. Dar, fiind ultima mea vară în URSS, nu am mai făcut acolo alte călătorii de documentare și deci am fost ferit de alte posibile greșeli...

Adaug că Asia Centrală a însemnat pentru mine și o experiență climatică inedită. Acolo m-am confruntat cu temperaturile cele mai ridicate, față de ce cunoscusem până atunci. Aerul condiționat nu era folosit încă nicăieri și nu puteai să te aperi de căldură, decât prin metode tradiționale. Îmi aduc aminte că ajunseseam să fac obsesii și să vizez noaptea apă rece de la frigider.

Dar vizitarea orașului Buhara, în afara episodului cu KGB-ul, a mai avut încă o semnificație aparte pentru mine. Datorită climei, cunoașterea orașului era mai prielnică dimineața sau seara. Astfel, într-o seară, mă găseam într-o zonă mai veche, cu case tradiționale de lut. Am văzut doi uzbeki îmbrăcați în halatele lor tipice, despărțindu-se și salutându-se, surprinzător pentru mine, astfel: „A ghită naht!” Era idiș, însemnând „Noapte bună”! M-am apropiat de ei, m-am scuzat și i-am întrebat cum se face că se salută în idiș. Răspunsul a fost: „Păi dacă suntem evrei...”. I-am întrebat dacă sunt mulți evrei în oraș, cât de veche este prezența evreilor aici, ei de când sunt în Buhara și cum se face că vorbesc idiș, în loc de ivrit.

Din fericire, cei doi s-au dovedit amabili și mi-au spus că în Buhara, ca în mai toată Asia Centrală, în orașele mari trăiesc și evrei. Mulți dintre ei s-au refugiat aici în timpul războiului, venind din Europa și fugind cât mai departe de trupele germane. La rândul lor m-au întrebat de unde sunt și le-am spus că studiez la Moscova, dar sunt român. A urmat întrebarea lor: „Din România, dar de unde?” Le-am spus că locuiesc la București și acum a urmat reacția incredibilă a unuia dintre ei în limba română: „Ce mai e pe la noi pân

Dudești?” Desigur că discuția a continuat în limba română.

M-au lămurit foarte amical despre povestea lor. În anul 1940, odată cu cedarea Basarabiei, guvernele român și sovietic au căzut de acord să permită un schimb de cetățeni: respectiv din Basarabia să plece localnici, refugiindu-se peste Prut în România, și invers – cetățeni români să poată trece Prutul în URSS. În acel moment simpatizanții comuniști din România sau persoane care pur și simplu doreau să trăiască în URSS au profitat de această prevedere și au plecat din România. A fost și cazul celor doi evrei bucureșteni, cu care discutam, care s-au mutat cu traiul la Chișinău.

De ce au făcut-o? Deoarece se instaurase o atmosferă antisemită în România și era clar că Germania își va extinde influența și în acea parte a Europei. Dar după mai puțin de un an a început războiul, iar ei au fugit din calea trupelor germane. În această fugă, tot retrăgându-se mereu odată cu frontul, au hotărât să se retragă atât de departe, încât să nu mai ajungă nemții niciodată până la ei. Li s-a sugerat că se pot duce, dacă vor, în Asia Centrală. Iar ei au ales Buhara, deoarece acolo exista deja o veche comunitate evreiască. Mi-au mai pus o serie de întrebări despre viața din România comunistă și în special despre București, unde se născuseră. Ne-am despărțit în relații amicale, dar fără vreo intenție de comunicare ulterioară. Regret că am omis să-i întreb ce ocupație aveau.

Dar tot în acest context, al cunoașterii URSS, vreau să relev un alt episod semnificativ, anterior, legat de interesul meu permanent pentru Basarabia. Mă prezint în anul 1958 la OVIR și fac, conform procedurii obișnuite, o cerere ca să mi se aprobe o călătorie de studii prin URSS, precizând traseul și durata cu toate escalele preconizate. Cer să pot vizita Minsk, Lvov, Cernăuți, Chișinău, Odesa, Kiev, Harcov, Stalingrad și apoi un voiaj pe Volga, până la Gorki, și întoarcerea la Moscova. Ofițerul căruia i-am prezentat cererea mea a examinat-o și apoi mi-a spus: „Aveți un traseu foarte încărcat. Nu veți putea studia bine orașele propuse.

Trebuie să mai reducem din ele, ca să vă puteți face treaba bine". Și mi-a aprobat lista de orașe solicitată, dar cu două omisiuni: Cernăuți și Chișinău... Interesantă coincidența, că eu eram român, iar cele două orașe menționate făcuseră parte din România...

Iată-mă pornind la drum cu interdicția de a vizita Bucovina și Basarabia. Modalitatea de confirmare a traseului meu îl reprezentau înregistrările la hoteluri, care trebuiau să corespundă cu orașele aprobate și care fuseseră trecute în pașaportul meu de străin rezident în URSS. Iar eu, care muream de dor să-mi revăd provincia de baștină și orașul drag Bălți, mă confruntam cu această interdicție foarte clar exprimată. Așa că nu m-am lăsat. Și atunci, a început întrecerea mea cu organele de Miliție și Securitate sovietice. Aveam în cadrul călătoriei un plan de parcurgere a traseului Lvov, Cernăuți, Bălți, Chișinău, Odesa, dar oprindu-mă unde doream eu, pentru a profita de șansa pe care totuși o aveam, de a vizita locurile la care mă gândeam cu obstinație mereu. Principiul era simplu: nu trebuia să las înregistrări în urma mea.

Astfel, am plecat de la Lvov seara și am ajuns cu trenul dimineața la Cernăuți. Aici mi-am lăsat valiza la gară și am umblat o zi prin oraș. Era prima mea vizită acolo și am căutat să absorb cu mult interes toate informațiile posibile despre acest frumos oraș al țării mele. Seara, înainte de plecarea cu trenul, am luat masa la restaurantul gării, care era destul de aglomerat. La masa mea s-a așezat pe nepusă masă un ofițer sovietic, cam cherchelit. A comandat ceva, a continuat să bea și apoi a intrat în vorbă cu mine. Mai întâi mă studiase, uitându-se lung la mine. Eu încercasem să umblu îmbrăcat cât mai neutru și să nu atrag atenția prin nimic, mai ales pentru că știam că mă voi găsi în zone care-mi fuseseră oficial interzise. Totuși, impermeabilul meu, care la Moscova nu atrăgea atenția, părea că aici dă de gândit. Prin sistemul de radioficare al gării se transmitea muzică ușoară și la un moment dat începe o melodie cam săltărească și cam

americană. Și atunci, ofițerul mi se adresează zâmbind insinuant: „Ei, ce zici, asta îți place?” Eu mă uit la el mâncând și evit să-i răspund. „Am impresia că ești unul din ăia”, continuă ofițerul, uitându-se fix la mine. Nu era clar ce însemna pentru el „unul din ăia”. Și îmi dau seama că dacă nu-i răspund poate să fie mai rău, deoarece ar putea crede că sunt un străin care nu înțelege rusa. Îi răspund, practicând o rusă cât mai neaoșă: „Da. E o anumită muzică, dar mie nu îmi place”. „Nu-ți place? Precise?”, continuă insinuant rusul, care se cherchelise bine. „Nu, nu”, continui eu zâmbind degajat și fac toate eforturile să termin masa, care din fericire era pe sfârșite. Renunț la desert. Îi zâmbesc și plec, spunând: „Aoleu. Îmi pleacă trenul!” Din fericire, rusul nu se ia după mine și episodul se termină aici.

Urmează călătoria cu trenul de noapte. Destinația era orașul Bălți, cu sosire dimineața, foarte convenabil, pe la 7. Aproape că nu am dormit de gânduri și emoție. S-a făcut ziuă și mă uitam la peisajul atât de drag mie. Era traseul pe care îl parcurgeam când mergeam cu trenul spre Zăbriceni, satul bunicilor mei din partea mamei. La un moment dat, m-a impresionat vocea unui țăran, pe care am auzit-o clar: „Măi Ioaneee, adă vacaaaa!” Iată și gara Slobozia – Gara Mare de la Bălți. Cobor. Am revenit după 14 ani în orașul atât de important pentru mine. Îmi las valiza la gară și plec în oraș. În fața gării un monument oribil, cam mic, din ipsos, al lui Lenin. Mă mișc conform unui plan de parcurgere a orașului.

Traversez râul Răut, ajung în centru. Lipsesc multe din clădirile pe care le știam. Au apărut și niște blocuri noi, cu patru etaje, banale. Dar clădirea fostei prefecturi este pe locul său. Cu jale constat că pe stradă predomină limba rusă. Merg pe fosta stradă Regele Ferdinand. Iată și clădirea nouă, construită de români în timpul războiului, a fostului liceu „Ion Creangă”. Peste drum, ceva mai departe, casa în care am locuit în anii 1930, pe terasa de intrare a căreia am stat cu părinții și l-am salutat pe Regele Carol al II-lea în anul 1935, trecând prin fața mulțimii de pe trotuare, când a venit să

inaugureze noua catedrală Sfinții Constantin și Elena. Iată și catedrala. Senzație dezagreabilă și dureroasă: este încuiată. Locul meu favorit în copilărie, când eram foarte bisericos.

Mă întorc și continui cu emoție drumul spre casa noastră, de pe strada fostă Ștefan cel Mare, denumită acum Pușkin. Iată casele din vecini, iată și cele două case din curtea noastră, toate peste drum de Grădina Publică, în care ne adăposteam noaptea, în 1941, de bombele germane. Prima impresie de ansamblu: au dispărut absolut toate gardurile! Se poate circula în toate sensurile printre case, vizibil neîngrijite. Intru în spațiul fostei noastre curți. Casa în care am locuit. Moment emoționant. Câte amintiri mă răscolesc. Iar eu am venit hoștește să-mi văd locurile atât de dragi.

Din casă iese o rusoaică grasă, cu o găleată în mână, coboară treptele de pe balconul de la intrarea secundară și varsă apa în curte. Oare de ce? Nu mai funcționează chiuveta din bucătărie sau veceul? Femeia mă vede și încruntată mă întreabă, bineînțeles în rusă: „Pe cine căutați?” Eu mormăi un nume fantezist și mă retrag prudent.

Merg încet pe fosta mea stradă și mă uit avid la peisajul atât de familiar cândva. Brusc, doi copii mă acostează și urmează întrebarea clasică, tot în rusă: „Nene, ne spunei și nouă cât e ora?” Aceasta este întrebarea prin care pionierii sovietici patrioți descopereau spionii. Aceștia se dau de gol, răspunzând de obicei într-o rusă proastă, care dă de bânuit. Deci, iar afurisitul meu de impermeabil, care nu e suficient de autohton. Le răspund degajat copiilor, cu un accent cât pot de moscovit, cât e ora și plec ca un om care are treabă. Copiii renunță la demascarea mea.

Revin în centru. Unde pot oare să mănânc? Restaurantele pe care le știu nu le mai văd. Cât mă uit întrebător în jur se apropie de mine un ofițer sovietic. Iar un ofițer! Doamne, nu se mai termină? Dar omul este foarte civilizat, îmi spune politicos că e în deplasare și că ar dori să mănânce undeva. Poate știu eu un restaurant!? Îi răspund, scuzându-mă că nu știu, îi zâmbesc și plec rapid, fără să par că fug. În cele din

urmă, mănânc la un fel de birt. Apoi aflu unde este un oficiu al companiei Aeroflot. Mă duc și-mi iau un bilet de avion pentru Chișinău, cu plecare peste câteva ore. Eram informat că fiind o cursă internă nu trebuia să te legitimezi. Planul meu funcționează.

Mai am timp și mă hotărâsc să mă duc până la vechea biserică Sfântul Nicolae. Aici, în curte au apărut niște case. O rusoaică grasă doarme pe iarba din curtea bisericii, la soare. Un om simplu, în vârstă, cosește iarba din curtea bisericii. Mă uit lung la el. Și se întâmplă un lucru incredibil. Omul se oprește, se uită lung la mine și-mi spune în română: „Când veniți înapoi? Când ne scăpați de ăștia?” și face un semn către femeia care doarme liniștită. Rămân stupefiat, îi zâmbesc și plec încetitor. Prin ce mecanism inexplicabil acest om sărman a avut revelația adevăratei mele identități? Episodul m-a răscolit profund. A rămas un moment din viața mea pe care nu-l voi uita niciodată.

Mă duc la gară. Îmi scot valiza și plec la aeroport. Zborul decurge normal. Zburăm destul de jos, vizibilitatea este excelentă și văd draga mea Basarabie atât de bine, cu minunatele și tipicele sale dealuri. Din fericire, la Chișinău am niște rude, pe care nu le-am văzut de mult. Este un văr al mamei mele cu familia lui. Ei fac parte din planul meu. Am vorbit cu ei la telefon și ei știu că voi veni. Nu i-am văzut de vreo 16-17 ani. S-au schimbat corespunzător. Dorm la ei. A doua zi vizitez orașul. Rusificat în mare măsură și el. Seara plec cu un tren de noapte la Odesa, unde mă pot duce dimineața, în sfârșit, la un hotel. Reintru în legalitatea sovietică. Periplul meu a reușit. Am putut să revăd locurile dragi, fără să las urme înregistrate. E drept că pauza mea între Lvov și Odesa a fost cam mare, lipsind o noapte din evidență, dar probabil nu am avut legături bune cu trenul și am dormit în gara Chișinău. Nimeni însă nu m-a întrebat niciodată nimic după aceea.

Revenind la șederea în URSS, trebuie să subliniez că din punct de vedere românesc și administrativ, cât am fost la

Moscova, m-am găsit într-un contact eficient cu ambasada României de acolo; urmărea foarte atent activitatea studenților și aspiranților români, care trebuiau să participe cu regularitate la ședințele de la ambasadă, inclusiv la cursurile de învățământ politic.

Tot în perioada șederii mele la Moscova, pe aceeași stradă cu Institutul de Arhitectură unde studiam, se găsea și un sediu al Agenției de Informații Sovietice TASS. Am aflat că ei aveau nevoie de traducători în limbi străine. Luând legătura cu ei, și arătându-le certificatele de traducător, eliberate de Academia Română pentru franceză și engleză, i-au interesat cunoștințele mele de franceză. Au fost de acord să lucrez cu jumătate de normă la ei. Pentru mine perioada a fost extrem de interesantă. Activitatea de aspirant îmi permitea acest lucru. Șeful secției de franceză era un rus, care trăise mulți ani în Franța și cunoștea o franceză impecabilă. Noi traduceam în diferite limbi străine comunicatele și materialele TASS. În ceea ce mă privește, făceam retroversiuni din rusă în franceză, ceea ce m-a ajutat să-mi pun la punct ambele limbi în care lucram. Colaborarea a fost benefică și din punct de vedere financiar. Așa am putut să cumpăr un frigider Zil, pentru părinții mei, iar pentru mine un scuter Viatca, o imitație după Vespa italiană. Scuterul l-am depozitat în vestibulul unor prieteni ruși, până la plecarea definitivă acasă. Aveau și ei o cameră mare la parter, într-o casă veche, în plin centru, în apropierea sălii de concerte Ceaikovski. Era un cuplu neobișnuit, cu care m-am împrietenit. Erau în vârstă. El a fost persoana cea mai distinsă pe care am cunoscut-o la Moscova. Provenea din nobilimea rusă și supraviețuise în mod misterios. Îmi povestea lucruri deosebit de interesante. Și mă tratau cu dragoste. La despărțire, mi-au făcut cadou un vechi bust mic din marmoră, reprezentându-l pe Shakespeare, pe care îl țin în casă cu mare tandrețe.

Acum ajung la un episod foarte important și care are legătură cu temerea mea inițială, privind statutul de fost

cetățean sovietic în decursul perioadei 1940-1941. În timpul șederii în URSS am evitat, bineînțeles cu strășnicie, să pomenesc de perioada respectivă sau să mă refer la faptul că sunt basarabean. Rușii se minunau ce bine vorbesc rusește, iar eu le spuneam, în glumă, ca sunt pur și simplu o persoană dotată în ce privește învățarea limbilor străine, menționând și celelalte limbi pe care le știam.

Dar la vreo doi ani după sosirea mea la Moscova sunt chemat pe neașteptate la biroul de Cadre din Institutul de Arhitectură. Intru într-o încăpere, două funcționare se scoală de la birourile lor și ies afară în tăcere. În încăpere rămân doi bărbați necunoscuți, așezați la o masă, și care, cu un aer sumbru, mă invită să iau loc în fața lor. Se uită la mine și după o tăcere oarecum lungă, unul dintre ei îmi spune: „Deci, sunteți de-al nostru...”.

În momentul acela mi-am dat seama că se producea ceea ce mă făcuse să mă duc la Moscova cu atâtea șovăieli și îngrijorare. Urmează: „Povestiți-ne, vă rog, de ce și în ce circumstanțe Dvs., cetățean sovietic, v-ați retras din fața trupelor sovietice eliberatoare”. (Am revăzut episodul petrecut la București, când am fost anchetat și exclus din UTM. Era evident că situația de la București fusese o glumă față de situația cu care eram confruntat acum.)

Le-am explicat celor doi anchetatori că motivele refugiului de atunci au fost apropierea frontului cu luptele inevitabile, faptul că eram doar un adolescent de 15 ani, că mi-am însoțit familia, iar tatăl meu fiind funcționar a primit ordin de evacuare, eu și mama însoțindu-l. Răspunsul lor a fost: „La 15 ani patriotismul trebuia să funcționeze în mod prioritar în cazul unui adolescent sovietic. La vârsta asta alți tineri au luptat cu arma în mână. Vă rog, așezați-vă și scrieți tot ce s-a întâmplat atunci și tot ce considerați important, pentru a explica modul cum v-ați comportat”. Asta am și făcut, cei doi supraveghindu-mă în tăcere. Apoi au luat textul scris de mine și au plecat, spunându-mi: „Sunteți cetățean sovietic. Nu trebuie să pomeniți absolut nimic

despre această întrevvedere la Ambasada României. Nu aveți treabă cu ei. E clar?". „Da", am spus eu, cu moartea în suflet.

Trebuie să recunosc că era firesc ca această întâlnire să mă răscolească profund. Îngrijorările mele se adevereau. Oare ce urma să se întâmple? Bineînțeles, nu am suflat o vorbă nimănui. Cele două funcționare de la Cadre erau suficient de experimentate ca să se comporte ca și cum nimic nu se întâmplase. Nici măcar nu aveam cu cine să mă sfătuiesc. Dar nici nu cred că cineva m-ar fi putut ajuta cumva. În același timp, nu mă puteam împiedica să nu-mi spun: „Totuși, lucrați slab fraților. V-a trebuit cam mult timp să vă lămuriți în privința mea".

Iar zilele și apoi săptămânile s-au scurs apăsător. Amintirea întrevederii mă oprima și-mi otrăvea existența. După vreo lună și jumătate sunt chemat din nou la Cadre și scena se repetă aidoma, cu cele două funcționare care dispar, și doi indivizi care mă așteaptă. Dar dintre cei doi unul era necunoscut. Venise probabil să mă cunoască și el. Se uitau amândoi sumbru la mine, ca și la prima întrevvedere. Mă invită să iau loc și îmi spun sec: „Vă rog, scrieți, explicând tot ce s-a întâmplat atunci, în anul 1944". Nu stau să comentez și scriu din nou totul, având grijă să reproduc cât mai exact tot ce scrisesem prima dată. La sfârșit, cei doi iau textul și plecând îmi atrag din nou atenția că nu am voie să transmit nimic ambasadei României.

Iarăși o așteptare și o frământare cumplite. Oare ce mă așteaptă în ipostaza mea de cetățean sovietic trădător? Din când în când, cam la două săptămâni, vorbeam ca de obicei, la telefon, cu părinții mei la Ploiești. Ei, săracii, se bucurau că mă aud, mă întrebau ce fac, iar eu trebuia să le vorbesc pe un ton optimist, ca să-i cruț de a ști groaznicul necaz cu care mă confruntam. Mă gândeam numai la lucruri cumplite, care mi se puteau întâmpla, dar totul era problema mea strict personală. Prietena mea rusoaică mă vedea că mă frământ, se îngrijora pentru mine, dar eu trebuia să găsesc orice pretext de explicație, în afară de greul adevăr.

Era limpede că anchetatorii comparau cele două versiuni ca să vadă ce se potrivea și ce nu. Era clar și că făceau verificările de rigoare în Basarabia. Poate și la București, și la Alba Iulia, și la Ploiești. Cred că se interesau suplimentar și de părinții mei, precum și de cine mai știe de cine și de ce. Cel puțin, nu puteau să constate că fusesem exploatatori și bogătași la Bălți. Dar secretul secretelor – trecutul tatii de fost ofițer țarist!?

Zilele, săptămânile și lunile treceau tot mai greu. Și apoi am început să sper, timid, că cei doi nu vor mai apărea. La început ca o vagă nădejde, care treptat, treptat s-a întărit, apoi s-a consolidat și apoi a devenit aproape o certitudine. Fusesem lăsat în pace! Niciodată, cât am stat la Moscova, nu am fost total scutit de grija respectivă, dar logica părea să-mi spună că dacă s-ar fi luat o decizie împotriva mea aceasta s-ar fi manifestat deja.

Cred că au analizat cazul meu pe toate fețele și negăsind nimic grav în verificările lor, în ceea ce mă privea pe mine și pe părinții mei, au hotărât că bănuiala că m-am retras din fața trupelor eliberatoare sovietice nu merita să conducă la o condamnare. La urma urmei, ce-ar fi trebuit să facă? Să mă trimită în Siberia? Să anunțe ambasada României, că un cetățean român este personaj periculos și a fost reținut? Și să explice și de ce? La ce ar fi servit asta? Gestul ar fi părut drept o ingerință în afacerile românilor și, oricât de servilă era conducerea României, problema nu ar fi fost agreabilă pentru români. Așa încât, probabil, renunțarea la sancționare era preferabilă unei rețineri, care s-ar fi justificat numai pentru un caz de trădare mai consistent. Poate că s-au gândit și că e preferabil să permită ca un tânăr român, venit pentru studii la Moscova, să fie lăsat să se întoarcă acasă, devenind un bun specialist și un constructor al socialismului de tip sovietic în țara sa...

Acest episod nu l-am relatat absolut nimănui înainte de 1989. Chiar trăind în România, deci nu în URSS, și chiar dacă țara noastră avea o poziție mai puțin obedientă pe vremea

lui Ceaușescu, față de sovietici, totuși, am preferat să nu risc. Acum vorbesc pentru că Uniunea Sovietică nu mai există, nu cred că se mai poate reinstaura un comunism nostalgic pro-sovietic vreodată în țara noastră. Vorbesc, mai ales, pentru că nu mai am așa de mult de trăit și simt nevoia, și am și datoria, să spun adevărul despre cum mi-am trăit viața.

Referitor la eventuala recrutare de către KGB, răspunsul este: Nu. Singurele relații cu autoritățile sovietice privind statutul meu cetățenesc și profesional, au fost cele relatate mai înainte.

25 august 2008. F.B.:

În virtutea statutului profesional, ați umblat mult în afara țării, și înainte și după 1989. M-a frapat expresia „o nouă școală de comportament al supraviețuirii, prin prefăcătorie și ascunderea gândurilor”. Nu am întâlnit prea mulți oameni care să recunoască atât de franc, precum o faceți, că au recurs la compromisuri pentru asigurarea și păstrarea unui confort intim și social. Dimpotrivă, după 1990, pare să se fi instituit o rețetă de spălare a conștiințelor. Pe zi ce trece, aflăm despre colaborarea personalităților publice și culturale cu Securitatea, deși aveam nevoie de o sinceritate crudă în raport cu noi înșine și de căință, mai întâi de toate. Cazurile recente (Bălăceanu-Stolnici, N.C. Munteanu, Sorin Antohi, Andrei Corbea-Hoișie ș.a.) sunt mai mult decât relevante. Confirmă diagnosticul de națiune bolnavă. Ca orice boală, are grade diferite în corpul națiunii, care este o entitate complexă, socială-culturală-politică și chiar psihomentală. V-a ajutat acest tip de comportament? Ce alte condiții mai trebuiau îndeplinite pentru ca un arhitect bun să poată călători în străinătate?

Ce credeți despre dorința „rezistenților-prin-cultură” de a-și construi biografia de disidenți? Se poate face procesul comunismului cu o asemenea atitudine? Mai este posibil mult-apelatul și întârziatul proces al comunismului în România?

26 august 2008. A.B.

Iată un pachet foarte dens de întrebări definitorii pentru stabilirea profilului moral, de gândire și comportament, al

cuiva. Într-adevăr, pentru a judeca și evalua atitudinea sau atitudinile cuiva este necesar să știi principiile, față de care se presupune că în fapt a fost sau este credincios.

Bineînțeles, e nevoie de sinceritate. Iar dacă este cazul, este nevoie și de căință. Atitudinea de acest fel devine cu atât mai firească, dacă persoana în cauză are și o vârstă ce sugerează apropierea sfârșitului, situație care cere tot mai apăsător o reglare finală a raportului de „dare în primire”. (Scuzați-mi vă rog încercarea de glumă.) Când să mai faci ordine în propria ta viață? Poate că este ultima șansă.

Prima întrebare se referă la afirmația mea anterioară despre „o nouă școală de comportament al supraviețuirii – prin prefăcătorie și ascunderea gândurilor”. Mă întrebați dacă m-a ajutat acest tip de comportament. Da, desigur că m-a ajutat.

Fără îndoială, trebuie să facem o deosebire între ascunderea gândurilor pentru a înșela la piață, de exemplu, și cea prin care scopul este acela de a supraviețui sau de a realiza ceva important. Acest lucru important poate reprezenta în mod evident un lucru reprobabil sau ceva pentru care consideri că merită să faci anumite concesii și compromisuri, fără a crea neplăceri cuiva.

Desigur că, din punct de vedere etic, toate atitudinile se înscriu în aceeași categorie negativă, dar în eventualitatea unui proces moral se pot găsi circumstanțe atenuante pentru ultima atitudine din cele trei.

Cum m-a ajutat această atitudine? Întrucât eu nu am avut tăria morală și puterea fizică să fiu un opozant fățiș al regimului comunist, nici în Basarabia și nici în România, am hotărât să mă manifest mergând pe linia unei aparente obediențe, dar încercând să-mi promovez ideile, subordonate idealurilor mele de patriotism; recunosc, fără a risca ceva din punct de vedere al vieții mele fizice și materiale. Am fost și eu un *opozant* bine ascuns, făcând parte din categoria celor care discutau sincer numai cu oamenii apropiați și verificați,

îngroșam rândurile celor încântați să povestească bancuri la adresa regimului, iar apoi să ia cuvântul la ședințe, spunând, de data aceasta, ce trebuia spus oficial.

Vă mirați că recunosc „atât de brusc și franc” modul în care am procedat? Dar atunci când aș mai putea? Am vârsta pe care o am și nu văd ce rost ar avea să pretind că am fost altceva, decât ce am fost. Am mai spus-o și o repet, vreau ca aceia care citesc confesiunile mele, în special cei tineri, să învețe ceva. În interviul pe care l-am dat pentru „Jurnalul Național”, pe care îl menționați la începutul dialogului nostru, am procedat tot așa. Ați subliniat că în acel articol-interviu eram numit „arhitectul lui Ceaușescu”. Vă confirm că această aserțiune este corectă.

Revenind la întrebarea despre cum m-a ajutat atitudinea mea. M-a ajutat, de exemplu, să devin Arhitectul-șef al Capitalei. Vă imaginați că dacă m-aș fi apucat să-i spun lui Ceaușescu ce cred în realitate despre gândurile sale, despre nivelul lui de cultură, despre consecvența sa, aș mai fi ajuns vreodată în acea funcție? Vă dau un exemplu de comportament: sunt Arhitectul-șef al Capitalei și ne găsim la o prezentare curentă a diferitelor proiecte de investiții și urbanism pentru București. Pe o machetă a zonei Sălii Polivalente eu prezint niște propuneri de noi blocuri și amenajări. Acolo se găsește suplimentar și macheta viitorului turn de televiziune, aprobat mai de mult, care se va amplasa pe un promontoriu, în locul unde a funcționat fostul crematoriu uman. Brusc, Ceaușescu apucă macheta turnului de televiziune, o smulge și o aruncă pe jos, încercând să pară furios: „Asta ce este? Cine a pus asta aici?” Normal ar fi fost, ca eu, în calitatea mea de Arhitect-șef al Capitalei, să-i spun: „Cum puteți spune așa ceva? Doar Dvs. ați dispus și aprobat amplasarea lui aici!” sau, și mai bine: „Ești nebun? Te prefaci că nu știi, că aici ai vrut să stea turnul? Ai uitat că ne-ai spus că trebuie să fie mai înalt decât cel de la Moscova și că l-ai aprobat ca atare?” N-am schițat nici un gest, așa precum au făcut și toți ceilalți aplaudaci prezenți, în frunte cu Primarul

General al Capitalei, conducerea institutului de proiectare care elaborase proiectul prezentat, inclusiv macheta de faţă, precum şi toata liota de participanţi la această prezentare. Dar acesta era *jocul de societate* la care participam, iar Ceauşescu ştia că-şi poate permite orice toană şi fantezie cu noi. De fapt, el constatase, probabil, că nu sunt bani pentru turn sau hotărâse că realizarea turnului de televiziune se amână pentru altă etapă.

Următoarea întrebare firească este de ce mă pretam la aceste lucruri? Răspuns: deoarece dorisem să devin Arhitectul-şef al Capitalei şi nu puteam să ajung decât dacă îl convingeam pe Ceauşescu – atunci când el îmi propusese în 1977 – de faptul că voi fi un bun executant al gândirii sale. Şi de ce doream ca el să creadă asta? Aici intrăm în esenţa problemei: deoarece mă consideram atât de abil încât să-l fac să implementeze viziunea mea urbanistică asupra dezvoltării Capitalei, făcându-l să creadă că acestea sunt ideile lui, către care eu ar fi urmat să-l dirijez în mod abil. Am mai spus-o: arhitecţii iubesc faraonii, împăraţii, regii, preşedinţii şi dictatorii, care deţin puterea şi pot materializa viziunile lor, urmând ca istoria să dovedească apoi ale cui au fost în realitate, ale despotului sau ale arhitectului în cauză.

Pot să vă spun că mi-au trebuit şase ani ca să mă conving, în cele din urmă, că am pierdut pariul cu mine însumi, că Ceauşescu era un ăran incult, ce e drept patriot, dar care dorea să facă bine cu de-a sila poporului român şi mult prea viclean ca să-l poţi manipula. Constatând că aşa nu se mai poate şi că am eşuat iremediabil, a trebuit să găsesc o stratagemă, ca în 1983, după şase ani, să pot părăsi funcţia (dar conform atitudinii mele de ansamblu) fără ca să am consecinţe neplăcute. Ajunsesem un executant, ale cărui opinii nu mai contau şi care se compromitea devenind complice la o politică urbanistică şi arhitecturală aberantă.

În consecinţă, sfatul meu este: Nu vă vindeţi sufletul, deoarece pactul cu diavolul nu te poate face învingător niciodată. Asemenea negustorii se plătesc totdeauna, indife-

rent de pavajul către iad, pe care circuli și care este format din intenții bune.

Referindu-vă la trecutul meu: „Ce alte condiții mai trebuiau îndeplinite pentru ca – să zicem – un arhitect bun să poată călători în străinătate?” Întrebarea mă privește în mod deosebit, deoarece, în afară de condițiile obișnuite pentru a călători oficial peste graniță, am avut parte de o călătorie, de fapt o ședere pe o perioadă de cinci ani, cât am lucrat în străinătate ca arhitect funcționar internațional, în cadrul Secretariatului ONU de la New York, la Centrul ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism (actualul Habitat, care s-a mutat ulterior la Nairobi, în Kenia). Am cunoscut procedurile de aprobare a acestor deplasări la toate nivelurile și pe durate diferite.

Ca o condiție generală trebuia, bineînțeles, înainte de toate, să fii cunoscut ca un element de nădejde, care sprijină regimul comunist din țara noastră și care are un dosar bun, inclusiv o pregătire ideologică bună, cu care să faci față situațiilor și tentațiilor din străinătate, mai abitir dacă plecai într-o țară capitalistă. (Eu am plecat pentru prima dată în străinătate în 1956, în Polonia, când aveam 28 de ani, iar într-o țară capitalistă, în Elveția, în 1963, la vârsta de 34 de ani.)

Pentru deplasările oficiale este evident că în toate cazurile propunerile veneau de la șeful instituției în care lucrai, aprobările mergând până la conducerea ministerului sau instituției centrale de care depindeai. Pentru o deplasare, precum cea menționată, la New York, în cazul meu, având în vedere durata, decizia necesita o răspundere sporită, la un nivel ridicat. Știu că atunci s-a ținut un întreg sfat al Conducerii Comitetului de Stat unde lucram, la el participând și Directorul de Cadre. Faptul că eram membru de partid era, desigur, un argument în favoarea mea. S-a spus atunci: „Cu soția lui nu avem probleme, deoarece este fiica unui colonel de grăniceri, deci cadru al MAI. Dar ce facem cu el? Dacă rămâne acolo?”. Apoi s-a ridicat întrebarea dacă nu sunt evreu. Era anul 1967, iar evreii nu

mai erau agreeți. Directorul Cadrelor (care era evreu...) a confirmat că nu sunt. Având în vedere unde plecam, MAE a participat la luarea deciziei. Astfel, la plecarea mea a contat foarte mult recomandarea lui Mircea Malița. (Cel mai interesant lucru este că în 1972, când mi-a expirat contractul cu ONU, soția mea a rămas în SUA, iar eu m-am întors, suportând reproșuri foarte serioase și o interdicție de a mai pleca din țară timp de peste cinci ani....)

Poate că este momentul să explic de ce nu m-am hotărât să rămân în 1972 în Statele Unite. Dacă aș fi fost consecvent cu principiile mele, de a face numai ce îmi convenea, ar fi trebuit să nu stau pe gânduri. Aveam și o propunere de angajare la Fundația Ford. Eram, de asemenea, la curent cu decizia soției mele de a rămâne acolo. Căsătoria noastră nu mergea și hotărâsem, oricum, să ne despărțim. Știam și că o să am necazuri acasă, în țară, dar acesta era prețul inevitabil și acceptat de mine.

Sosind acasă, am auzit eu însumi la Europa Liberă o știre, care (citând din memorie) suna așa: „Cu prilejul terminării contractului de funcționar internațional în Secretariatul ONU de la New York a domnului Alexandru Budișteanu, funcționarul internațional român cu gradul cel mai înalt din cadrul Secretariatului ONU de la New York, soția acestuia, Victoria Budișteanu, a rămas în Statele Unite, punându-se sub protecția autorităților americane. Alexandru Budișteanu s-a întors în țară. Nu cunoaștem nimic despre soarta funcționarului internațional român”.

Eram la curent cu demersurile soției mele, având relații bune cu ea. Este interesant că, atunci când a discutat cu reprezentanții autorităților americane, cerându-le protecție, aceștia au acționat. De asemenea, au întrebat-o ce intenții are soțul ei. Le-a răspuns că am hotărât să mă întorc acasă. Desigur, când am ajuns în țară, am declarat că nu știusem nimic despre intențiile sale. Poate nu este lipsit de interes să menționez că „transfuga” este astăzi Consulul Onorific al României la Miami....

Cred că trebuie să explicitez momentele atitudinii mele de atunci. Cauza comportamentului meu a fost experiența de basarabean. Efectiv, nu doream să-mi pierd patria a doua oară. Patria mea era România și mi se părea că nu este cazul ca toți cei care au condiții bune în străinătate să rămână acolo. Iată că patriotismul, element reminiscent al trecutului meu profund, a funcționat în mod concret și a prevalat în fața atitudinii curente de a-mi asigura bunăstarea materială și psihică. Doream să mă afirm la mine acasă. (Iar șansa a făcut ca să mi se deschidă ulterior, peste cinci ani, posibilitatea să devin Arhitectul-șef al Capitalei.)

Revenind la plecarea mea la New York, mai există un aspect pe care vreau sa-l abordez. La orice plecare, un cuvânt hotărâtor îl avea bineînțeles MAI, adică Securitatea. Primul aviz îl dădea ofițerul de obiectiv, mergându-se apoi pe cale ierarhică, în funcție de importanța deplasării. Cei plecați în străinătate ca persoane angajate acolo, din punct de vedere al MAI, erau încadrați în categorii diferite. Puteau fi chiar ofițeri acoperiți sau colaboratori cu angajamente scrise, având nume conspirative și devenind așa-numitele surse. Puteau fi, de asemenea, simpli colaboratori, cu un statut destul de liber: puteau primi ordine de acțiune sau rămânea la latitudinea lor, când și cum să acționeze. Și ca să previn întrebarea Dvs. firească, în ce categorie m-am încadrat eu, vă răspund că am făcut parte din ultima categorie. Oricum, să fie clar, cine declară că a plecat în străinătate, în special pe termen mai lung, și nu a avut de-a face cu Securitatea – minte. Așa se văd lucrurile din banca mea.

Pe durata postului în străinătate fiecare dintre noi trebuia să-și facă datoria scriind informări, care erau preluate fie pe linia MAE, fie pe cea strict confidențială a MAI. Astfel, în afară de discuțiile de explorare din faza anterioară plecării, pentru completarea imaginii celui propus să plece, toți am scris informări în timpul șederii în străinătate. Problema este cum am scris și ce am scris. A elabora informări, bazate pe discuții avute cu diplomați sau cetățeni

străini, referitoare la probleme care priveau interesele României, mi se pare firesc și chiar patriotic. De fapt, asta este procedura generală, de la care nu fac excepție cetățenii unei țări în misiune oficială peste graniță. Problemele inacceptabile se produc atunci când apare fenomenul delațiunii. Atunci când cu bună știință și din anumite motive faci rău cuiva. Declar cu toată răspunderea că nu am redactat niciodată materiale îndreptate împotriva vreunei persoane.

Mă întrebați în continuare: „Ce credeți despre dorința rezistenților-prin-cultură de a-și construi biografii de disidenți?” Mi se pare penibil să îți însușești merite inexistente. De obicei aceasta se întâmplă când ai ceva de ascuns, o vină de ispășit sau când, denunțând pe cineva, capeți galoane utile. Desigur, există și posibilitatea să recunoști ce ai făcut sau ce n-ai făcut, pur și simplu. Dar tentația de a tăcea sau a minți, pentru a te pune într-o lumină avantajoasă atunci când poți, este foarte mare...

Ridicați două probleme, care de fapt sunt legate între ele și anume: „Se poate face procesul comunismului cu o asemenea atitudine?” și „Mai este posibil mult-apelatul și întârziatul proces al comunismului în România?”. Răspunsul meu este afirmativ în ambele cazuri. Nu depinde decât de actorii implicați ca să dea conținut declanșării procesului comunismului. Acesta nu este și nu va fi niciodată prea târziu de făcut. Contează principiul în sine, ca o datorie față de noi și față de toți cei care au participat sau contribuit la instaurarea și desfășurarea comunismului și, în special, față de cei care înțeleg că nu putem rămâne în afara procesului de restabilire a adevărului. În caz contrar, vom demonstra că nu am învățat nimic dintr-o epocă atât de importantă și de nefericită a istoriei omenirii. De asemenea, avem datorii față de cei care vor veni după noi și care trebuie să învețe din greșelile noastre. Altfel, pe drept cuvânt ni se va reproșa că datorită egoismului nostru sau fugii de răspundere am preferat să ne ignorăm greșelile, a căror ierarhie, de altfel, ar trebui stabilită cu acest prilej.

Deci, în concluzie, să aplicăm, chiar și în cazul acestui dialog, vechiul dicton latin: „Dixi et salvavi animam meam”.

28 august 2008. F.B.:

Domnule Budișteanu, să o luăm școlărește. Recapitulez ce am înțeles eu, mai ales din ultima parte a replicii Dvs., care mă interesează în mod cu totul special.

„Am fost și eu un opozant bine ascuns, făcând parte din categoria celor care discutau sincer numai cu oamenii apropiați și verificați, și care îngroșa rândurile celor încântați să povestească bancuri la adresa regimului, iar apoi să ia cuvântul la ședințe, spunând, de data aceasta, ce trebuia spus oficial”.

Credeți că „dublugândirea” a fost soluția și pentru conservarea ființei noastre morale, nu doar biologice? Este, desigur, o întrebare care nu poate fi pusă oricui.

Înțeleg că Nicolae Ceaușescu nu s-a dovedit la înălțimea așteptărilor. Altfel spus... nu ați dat peste faraonul-dictator, dispus să vă împlinească visele. Spuneți că „era un țăran incult, ce e drept patriot”. Cum poate fi patriot un individ susținut la putere de o mașinărie criminală, prin terorizarea poporului pe care se presupune că îl conduce constituțional?

Care erau îndatoririle și privilegiile unui „arhitect funcționar internațional, în cadrul Secretariatului ONU de la New-York, respectiv la Centrul ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism”?

Statutul Dvs. presupunea angajament semnat cu Securitatea? Era sarcină de serviciu, „pe linie de partid”? Se știe că membrii de partid aveau obligația de a „colabora” cu Securitatea.

30 august 2008. A.B.:

Eu cred că modul de conservare nu poate fi divizat și nimeni nu poate să spună: eu mă prezerv biologic, făcând un compromis, dar moralmente rămân neatinși. De fapt, rămâi alterat. Gradul integral de alterare depinde de persoana care practică dubla gândire. O persoană slabă și influențabilă este treptat înrobătă, transformată.

Aici sunt patru căi. Prima, conform căreia devii o

persoană care la un moment dat începe să nu mai practice metoda de supraviețuire și se transformă în cineva care începe să se dea pe brazdă și îmbrățișează concepțiile față de care inițial era în opoziție. Gândirea dublă dispare și tu îți însușești comportamentul comod și majoritar.

Cea de a doua este slăbiciunea: datorită ei îți păstrezi diferența de concepție, dar nu ai nici puterea, nici intenția să te manifestezi vreodată altfel, deoarece consideri situația ca un dat etern imuabil.

A treia cale este conștientizarea compromisului, care se combină cu o anumită constanță și perseverare. Iar aici intervine mobilul. Acționezi pur și simplu, pentru că astfel ai niște avantaje și ești dispus din principiu să faci compromisuri și pentru că, de fapt, îți este indiferent care sunt principiile cu care te confrunți.

A patra cale este atunci când o faci deoarece apreciezi că aceasta este calea supraviețuirii, dar într-o zi vei putea vorbi și acționa, conform unor principii, la care de fapt n-ai renunțat și la un moment dat îți vei putea răscumpăra greșelile și slăbiciunile. Aceasta este calea mea și asta este ceea ce fac eu acum.

Mai există o cale fără slăbiciuni, care cale presupune pretenția ta că n-ai greșit, și atunci, fie ascunzi ce ai făcut, fie găsești scuze și faci eforturi să demonstrezi cu orice preț că nu ai făcut ce ai făcut și că ești victima unor acuzații false sau a unui complot împotriva ta etc.

Desigur, să fim bine înțeleși, navigăm în toate cazurile într-un domeniu lipsit de glorie, unde se situează cei care n-au avut puterea să se impună cu orice risc, și să devină precum acei opozanți pe care trebuie să-i admirăm necondiționat. Dar, cel puțin pornind de la asumarea unui trecut, inclusiv recunoașterea greșelilor, se creează premisa mântuirii.

Referitor la așteptările mele în relația cu Ceaușescu: da, este adevărat, el nu s-a dovedit faraonul executant, conform gândirii mele. Discuția noastră inițială din ziua de 5 iulie 1977, când am acceptat oferta de a deveni Arhitectul-șef al

Capitaliei, îmi crease iluzia că sunt în fața unui om care avea intenția de a asculta și materializa ce i se spune.

Confirm că l-am considerat un țăran incult, viclean, dar patriot. Consider că există diferite feluri de a fi patriot. Există patrioți luminați, la care dragostea față de țară se combină cu respectarea unor idealuri generoase și morale, în avantajul practic al tuturor cetățenilor. Dar există și patriotismul agresiv, egoist, în care un dictator crede că este suficient să gândească el corect, iar ceilalți trebuie să i se supună, dar totuși spre binele neamului, țării sau al poporului, pe care el îl conduce, indiferent de ce cred supușii săi. Nu cred că patriotismul, ca noțiune generală, este sinonim cu respectarea unor principii morale. Practica demonstrează că dictatorii pot să-și ducă popoarele la pieire, fiind convinși că istoria și generațiile viitoare le vor da dreptate. Oare Stalin și Hitler și acoliții lor nu credeau că își servesc patriotic Patriile? Cred că noțiunea de patriot suportă interpretări diferite. Desigur, corect este să crezi că patriotismul presupune și o înaltă ținută morală, dar acest lucru în practică adesea nu este real.

Dictatorii cred că au o misiune, care li s-a încredințat de sus (de exemplu, Hitler considera că este protejat de Providență), iar alții că misiunea mântuitoare e generată chiar de ei și le aparține. Nici un dictator nu vrea să-și distrugă poporul în întregime, deoarece atunci cine l-ar mai adula? În ceea ce privește mașinăriile de susținere a unor descreierați, cum spuneți Dvs., aceștia nu consideră că sunt sprijiniți de mașini criminale, ci de organe ce exercită funcții justificabile. Dar vreau să fie clar: eu nu caut să laud sau să exonerez dictatorii, ci doar să explic comportamentul lor.

În ce îl privește pe Ceaușescu, acesta vorbea cu pasiune și părea sincer despre dorința lui de a duce poporul român pe noi culmi de... etc... Acest patriotism a fost cheia care m-a făcut să-l accept, întrucât în cazul orașului București dragostea lui de provincial față de Capitală se potrivea cu dragostea mea, tot de provincial, față de același oraș. În aparență, doaream amândoi binele acestui oraș. Apoi am constatat că binele

pe care îl dorea el nu se potrivea cu logica și cu niște principii științifice și tehnice corecte. Se considera mai presus de aceste considerente și principii, obligându-i pe cei din jur să se supună aceluia „bine” dorit de el, pe care aprecia că trebuie să-l materializeze pur și simplu, nemijlocit, după gândirea lui incultă și arbitrară. Acesta a fost în final motivul separării de el.

Referitor la întrebarea privind îndatoririle și privilegiile unui funcționar internațional, angajat la ONU. Vă rog să rețineți că ne referim la perioada 1967-1972, când m-am aflat la New York. Să începem cu îndatoririle. Acestea se refereau în primul rând la cele stabilite prin jurământul depus la intrarea în serviciu, pe baza unui contract pe care îl semnai cu Secretariatul ONU, pe durata contractului, în cazul meu cu termen fix de cinci ani. Numărul funcționarilor internaționali, la care avea dreptul fiecare țară membră, depindea de populația și de puterea economică a statului respectiv. Jurământul cerea ca pe durata contractului cu ONU să faci abstracție de cetățenia ta și de guvernul tău și să ții seama numai de interesele și directivele ONU. În realitate, lucrurile nu stăteau așa și acesta era un adevăr recunoscut tacit de toată lumea. De altfel, cum vă imaginați că o țară comunistă (România) ar fi acceptat să-și scape cetățenii de sub control? Mai ales lucrând într-un organism internațional de importanța ONU? În rest, la ONU trebuia să lucrezi ca un funcționar, cât mai conștiincios, supunându-te profesional regulamentului de lucru din cadrul Secretariatului organizației. Trebuie să spun că munca era foarte interesantă, iar din punct de vedere profesional era un loc unde puteai în mod evident să intri în contact cu tot ce exista mai avansat pe plan profesional în lume și geografic, practic fără limite. Personal am avut și avantajul că mi-a fost ușor să fac față și să mă impun la ONU, deoarece veneam acolo fiind traducător atestat în limbile engleză, franceză și rusă, la care s-au adăugat certificatele de același fel emise apoi de Secretariatul ONU, precum și cel pentru limba spaniolă. Am urmat la ONU și cursuri de limba chineză timp de un an, dar nu a fost

suficient ca să mă pot califica în această limbă atât de dificilă.

Vorbind acum despre privilegii, nu eram considerați membri ai corpului diplomatic și deci nu beneficiam de imunitate.

În cazul nostru nu se punea problema unor privilegii, ci de unele avantaje materiale și morale, pe care le aveam. Aceste avantaje erau evidente, în special pentru noi, cei care veneam din țările socialiste. Este interesant de remarcat că printre noi nu erau prea mulți cetățeni americani, deoarece salariile, de care noi eram foarte mulțumiți, pentru ei nu erau suficient de atractive, în comparație cu cât puteau câștiga în domeniile lor de specialitate, la firmele americane. Lucrând la ONU, este evident că aveai avantaje materiale, un salariu incomparabil cu ce ai câștigat până atunci în țară. Desigur că erau cheltuieli de reprezentare, pentru că trebuia să faci față lumii cu care aveai de-a face, dar oricum erai într-o situație avantajoasă. Vreau să menționez că salariile funcționarilor internaționali români plătiți de ONU erau mult mai mari decât cele ale diplomaților români plătiți de statul român. În final, invidia și-a spus cuvântul și s-a hotărât ca noi să cedăm o bună parte a salariului nostru lunar Misiunii României. În același timp, ni s-a atras atenția să nu pomenim nimănui despre asta...

Dar foarte importante erau avantajele morale, ca să le numesc așa. Brusc te găseai într-o lume efectiv liberă, care după regimul comunist de acasă era ca o trecere într-un tărâm binecuvântat. Exercițiile de gândire dublă și dublu comportament căpătau o valoare și mai mare, deoarece trăiai în două lumi complet diferite, cărora trebuia să le faci față non-stop. Pe de o parte, era lumea ambasadei, respectiv a Misiunii Permanente a României pe lângă ONU, care urmărea comportamentul nostru, ce trebuia să fie credincios regimului de acasă, iar pe de altă parte, în restul timpului, te comportai ca un om trăind în lumea liberă înconjurătoare, fără nici un fel de opreliști. Mai exista marele avantaj al călătoriilor de tot felul, inclusiv cele pe linie de serviciu și nu

numai, întrucât era evident că nimeni nu putea să-ți mai impună restricții de acest fel. Acum puteai să profiți din plin de cultura occidentală și să ai acces la toate publicațiile și manifestările ce te înconjurau. Te puteai îmbogăți profesional și spiritual după pofta inimii.

Ultima întrebare se referă la relația mea cu Securitatea. Vreau să vă precizez cu toată răspunderea, că inclusiv pe baza prevederilor Legii nr. 187/1999, nu m-am încadrat sub nici o formă în activitatea de poliție politică. Nu am semnat nici un angajament, nu am fost remunerat sub nici o formă și – foarte important – nu am adus atingere drepturilor vreunei persoane etc. Discuții cu persoane, care reprezentau efectiv Securitatea, am avut înainte de plecarea mea la post, ele referindu-se la verificarea preliminară. În perioada șederii în SUA am scris, conform indicațiilor generale primite, informări referitoare la discuții avute cu cetățeni străini, prezentând aspecte care tratau probleme de interes pentru România și reprezentau informații ce puteau contribui la cunoașterea, abordarea și soluționarea acestora. Era o sarcină permanentă, aș spune cetățenească. Nu mi se dădeau ordine, eu hotăram ce să scriu și despre cine. Nu am fost angajat în nici o acțiune cu un anumit scop, ordonată sau coordonată de cineva anume. Materialele erau predate unor indivizi din cadrul misiunii, cu statut de diplomați, care erau considerați, neoficial bineînțeles, lucrători de Securitate.

Vreau să subliniez cu titlu general că datele referitoare la activitatea generală pe linia Securității provin din partea mea, ca persoană din afara sistemului respectiv, și se bazează pe ceea ce se spunea între noi, diplomații și funcționarii internaționali, fără să posed informații oficiale în acest sens.

10 septembrie 2008. F.B.:

Am mai auzit despre patriotismul lui Ceaușescu... Într-o oarecare măsură, chiar asta dorea el să credem. Cu siguranță, patria nu este ceea ce își imagina președintele-dictator. Când interesul

personal și de clică primează, puterea ajunge în mâinile unui grup care nu respectă drepturile celorlalți. Națiunea se constituie din indivizi, nu din turmă. Pentru regimul comunist, „poporul” nu a fost decât o entitate a limbii de lemn, sub veșmântul căreia legile erau sfidate și drepturile încălcate. Susțin că nu există patriotism în afara responsabilității. Ceea ce spuneți mai sus confirmă părerea că am fost o aglomerațiune mai mult sau mai puțin vorbitoare de aceeași limbă, un popor care a făcut sluj și s-a trezit în decembrie 1989 din letargie, prin șoc. Cred că avem datoria să vorbim despre ce s-a întâmplat. Trebuie să recunosc, sunteți contra valului: vreți să vorbiți despre toate lucrurile astea tocmai acum, când mulți sunt preocupați să-și monteze biografii de opozanți. Am redevenit o masă inertă. Câțiva își dau silința să ne mențină treaz interesul pentru istoria recentă, cei mai mulți fac tot posibilul pentru a-l oculta. Una din tendințele evidente de după 1990 a fost de a minimaliza și compromite pe cei puțini care au ieșit din rând, manifestându-și individualitatea în regimul totalitar.

Nu sunt în măsură să interpretez Legea nr. 187, mai ales că nici membrii Colegiului CNSAS nu au arătat că sunt în stare. Sunt convinsă că adevărații colaboratori ai Securității, piesele grele ale distrugerii noastre, își văd liniștiți de interese.

Domnule Budișteanu, cred că nu este ușor pentru cineva care a trăit fără lipsuri, care a reușit să vadă lumea înainte de '89, deși s-a reîntors în marele țarc național de fiecare dată, să vorbească deschis despre sine, mai ales că aveți o bogată experiență profesională și un statut ce poate stârni invidii. Ce anume trebuia să facă un Arhitect-șef, căruia îi sufla mereu Ceaușescu în ceafă, astfel încât să păstreze măcar aparențele profesării meseriei sale? Care erau, practic, „obligațiile și îndatoririle”?

13 octombrie 2008. A.B.:

A discuta despre patriotism în general și despre patriotismul lui Ceaușescu, al unui dictator, nu este o întreprindere ușoară. Subiectul poate genera o amplă dezbatere, constituind o temă majoră în sine.

Cred că sentimentul pe care îl numim patriotism, relația noastră afectivă cu acel spațiu denumit patrie, nu poate lipsi

nimănui, făcând parte, fără excepție, mai mult sau mai puțin conștient și mai mult sau mai puțin prezent, din personalitatea noastră.

Consider că nici o persoană normală din lume nu se consideră în afara acestui subiect. Fiecare se găsește într-o relație, uneori profundă, cu spațiul geografic din care provine și în care s-a format. Această relație are o componentă afectivă, cred universală, pentru că este greu de presupus că poți fi indiferent sau că poți dori răul lumii, spațiului în care ai văzut lumina zilei și care se confundă cu primele tale impresii ca ființă umană.

Desigur că patriotismul diferă de la om la om și poate avea calități morale diferite, reflectând implicit calitățile morale ale purtătorului său. Aici cred că încep marile diferențieri. La unii patriotismul poate fi generos și dezinteresat, înglobând reacția personală, dorința de progres și prosperitate a acestui spațiu spre binele său și al celorlalți, în timp ce la alții poate fi ceva egoist, ce presupune binele spațiului și de sine, ignorându-i pe ceilalți.

În ceea ce îl privește pe dictator, cred că patriotismul său face parte din cea de a doua categorie. El dorește binele țării sau al entității pe care o conduce discreționar, pentru că vrea să intre în istorie ca un binefăcător al acesteia și al oamenilor pe care îi conduce, și de fapt nu îi este indiferentă opinia acestora. În general, dictatorii vor să fie și iubiți. Iar dacă opinia supușilor nu le este realmente favorabilă, atunci consideră că populația nu este bine informată și fac apel la mass-media pe care le controlează, punându-le la treabă. Pot ignora starea de nemulțumire reală a populației, stare pe care o cunosc sau nu, sau pe care o cunosc și o ignoră, dar pe care, în toate cazurile, o consideră inferioară misiunii lor, pe care apreciază că trebuie să o îndeplinească neabătut și în pofida oricărei nemulțumiri, că doar de aceea sunt dictatori.

Ceaușescu făcea parte din această categorie; considera că numai el are dreptate și că binele României, pe care îl dorea, repet, de altfel sincer, se va realiza în mod cert în

timp, indiferent dacă aceasta însemna, de fapt, suferințe pentru cetățenii României. Credea că roadele se vor vedea în viitor, el oricum fiind cel care știe cel mai bine ce-i trebuie poporului. Și mai considera că misiunea sa de binefăcător trebuia îndeplinită cu orice preț. Grăitor este că a dorit ca în România să nu existe formal opozanți politici, iar acestora să li se găsească motive penale, eventual economice, pentru a fi încarcerați, astfel încât legenda cu dragostea poporului recunosător față de el să nu fie afectată.

Este grav că i se cânta în strună și erau destui cei care, pentru a beneficia de evidente avantaje materiale, îi confirmau aprecierea lor nelimitată, insuflându-i pe cât puteau ideea că lumea este mulțumită și că doar dușmanii poporului sunt contra măsurilor și gândirii sale înțelepte. Cred că aceștia sunt și mai condamnabili decât dictatorul.

Vreau să fie limpede: eu nu încerc să justific patriotismul lui Ceaușescu, care știm cu toții câte nenorociri a adus României. Vreau doar să îl explic. Ceaușescu era convins că este patriot și, bineînțeles, așa dorea să fie cunoscut și așa dorea să intre în istorie.

Referindu-vă la mine și la maniera în care mi-e ușor sau nu, așa cum spuneți Dvs., să vorbesc acum despre mine, menționați printre altele faptul că, circulând în exterior în timpul comunismului, m-am întors de fiecare dată în „marele țarc național”. Acest aspect l-am lămurit într-un răspuns anterior. De fapt, îmi spuneam: Chiar toată lumea rămâne în străinătate? Indiferent de situație, nu trebuie oare totuși să stăm acasă și să vedem ce se poate face acolo? Așa încât, de fiecare dată m-am întors acasă, justificând epitetul, care mi se aplica, de „om înapoiat”...

Acum doresc să menționez un episod important petrecut în timpul șederii mele la New York. În anul 1971 primesc sarcina din partea conducerii Misiunii să prezint cuplului prezidențial român orașul New York, deoarece eram singurul arhitect și urbanist disponibil din cadrul românilor aflați oficial acolo. Aflu cu puțin timp înainte că

Tovarăşul are altceva în program şi o voi însoţi numai pe Tovarăşa. O aştept în vestibulul elegantei reşedinţe a familiei Chrysler de pe strada 93, care atunci era sediul misiunii ţării noastre pe lângă ONU. (Păcat că s-a renunţat la acea clădire, monument istoric de înaltă ținută, preferându-se din considerente strict economice, la sugestia Tovarăşei, un bloc nou fără nici o personalitate, lângă ONU.) Şi apare, coborând frumoasa scară interioară a clădirii, încruntată, ținându-şi cu ambele mâini poşeta, aplicată strâns pe pubis, cu privirea în pământ, fără să se uite la nimeni. Trece indiferentă pe lângă mine şi se duce direct la maşina care aştepta în stradă. Eu după ea. Nu ştiu ce i se spusese, dar era clar că eu nu existam pentru ea. S-a aşezat la fel de încruntată în maşină, pe locul din spate-stânga. Probabil că nimeni nu-i spusese că locul de onoare este cel din dreapta. M-am aşezat eu acolo. În faţă erau şoferul şi securistul însoţitor. După două colţuri pe strada ambasadei, până la a Cincea Avenue, am sugerat să o luăm la stânga, ca să mergem spre centru. Am început să-i prezint oraşul cu un scurt istoric, referindu-mă apoi la zona unde ne găseam, ținând seama că eram pe strada cea mai importantă a oraşului, care serveşte ca element de separare între cele două jumătăţi, de Est şi de Vest, din Manhattan ale marii metropole. I-am povestit cum a fost gândit Central Park-ul, ca zonă neconstruită, păstrată ca atare încă de la bun început. Apoi despre structura stradală a oraşului cu *avenues* ce merg de la Nord spre Sud, fiind întretăiate cu străzi străbătând insula de la Est la Vest, şi așa mai departe. Minutele treceau, iar senzația dezagreabilă se accentua. Tovarăşa nu mă învrednicea cu nici un fel de reacție. Nici măcar cu vreo privire. Aveam impresia că vorbesc singur într-o maşină goală.

Şi iată că ajungem în dreptul impresionantului Muzeu Metropolitan de Artă, pe partea dreaptă a arterei. Bineînțeles că mă refer la el şi subliniez că face parte din seria marilor muzee ale lumii, de talia unui Luvru, British Museum, Vatican, Uffizi, Prado, cel din Berlin. Şi deodată Tovarăşa

îmi adresează pentru prima dată cuvântul. Mă întrerupe, întorcându-se către mine, și-mi spune cu o scârbă nedisimulată: „Dar de Ermitaj nu spui nimic?” „Da”, îi răspund eu, „mă pregăteam să menționez și muzeele Ermitaj și Pușkin de la Moscova”. Tovarășa reintră în mușenia ei scârbită, după ce mă pusese la punct.

Fac o pauză. Intrăm în zona construită pe ambele laturi ale lui Fifth Avenue și ajungem în dreptul unei mari clădiri, pe partea dreaptă, în care se găsea sediul biroului de turism român de la New York. Încântat, îi spun, sperând să o bucur, că aici la etajul patru se găsește biroul de turism al României. Și când colo replica ei mă lasă mut: „Avem birou de turism aici? Da’ ce? Așa se face turism?”. Rămân fără grai. Hotărâsc să tac din gură de acum încolo. Mă gândesc cu groază la consecințele care pot decurge de pe urma informației mele necugetate, mergând până la desființarea biroului de turism. Îmi dau seama că ea considera informațiile mele, probabil, drept o încercare de a o epata, vreo dorință ascunsă de a o pune într-o poziție de inferioritate. Pe de altă parte, nu cred că aveam voie să tac, pentru că apoi s-ar fi plâns că a fost însoțită de cineva care habar nu avea despre orașul New York. Situația era fără ieșire. Totuși, am hotărât să tac, din prudență. Am trecut pe lângă Catedrala Saint-Patrick și Rockefeller Center, pe care le-am menționat totuși. Dar tăcerea, inclusiv ignorarea mea de către Tovarășa, au dominat traseul.

Intervine o minune salvatoare. Securistul din fața mea primește un mesaj prin telefon și ne informează că Tovarășul cere să întrerupem vizitarea orașului și să ne întoarcem la misiune, către care se îndreaptă și el. Zis și făcut. Șoferul întoarce mașina și plecăm în viteză înapoi către misiune. Tăcerea este acum totală. Consider că vizita a luat sfârșit și că nu mai am nimic de spus. Ajungem la misiune. Tovarășa iese din mașină fără să-mi arunce nu o vorbă, dar nici măcar o privire. Am răsuflat ușurat, că s-a isprăvit.

Aveam să aflu că Tovarășa a vizitat a doua zi aparta-

mentul ambasadorului nostru pe lângă ONU și a declarat că este prea mare și ar trebui să locuiască într-un apartament mai mic. De asemenea, a criticat soțiile câtorva diplomați de-ai noștri, că nu se îmbracă mai modest; că se cheltuiește prea mult cu chiriile pentru locuințele diplomaților români din oraș. Drept urmare, ulterior birourile și locuințele diplomaților au fost comasate într-o singură clădire. Am așteptat cu emoție ce urma să se întâmple cu biroul de turism, dar, spre uimirea mea, nu s-a întâmplat nimic.

În ceea ce privește cuplul prezidențial român, cei doi tovarăși supremi au locuit în timpul vizitei la New York într-un apartament amenajat în acest scop în cadrul clădirii misiunii. Încă înainte de această vizită venise de la București arhitectul Solari Grinberg de la Gospodăria de Partid, pe care îl cunoșteam destul de bine, care s-a ocupat de amenajarea apartamentului. De la el am aflat că Tovarășul este foarte pudic și că, de exemplu, nu admite în camera de baie oglinzi prea mari, în care să se vadă mai mult decât fața celui care folosește baia... Venirea cuplului a fost precedată de un personal, care se ocupa de detalii gospodărești, precum lenjeria de pat și de masă. Astfel, cearșafurile trebuiau întinse așa încât o monedă aruncată pe pat să sară în sus. Tovarășa personal se ocupa de acest ritual și vai de camerista care nu întindea cearșafurile astfel. Mâncarea care li se servea era gătită la fața locului, pe bază de alimente aduse din țară. Arhitectul Solari Grinberg (căsătorit cu o româncă și care în prezent trăiește în Israel) se ocupa de construcția noii case a familiei Ceaușescu din București și îmi povestise cât de dificilă era în general Tovarășa. Ea a cerut demolarea și refacerea integrală, cu o scară nouă, deși fusese terminată, ceea ce s-a și produs fără crâcnire. De asemenea, a pus să se refacă numeroase detalii și placaje care nu-i plăceau.

Implicațiile arhitecturale și urbanistice ale acestei vizite la New York au putut fi constatate ulterior în România. Modul de construcție compact al Manhattanului i-a confir-

mat lui Ceaușescu convingerea că economia de teren trebuie să fie un principiu călăuzitor în practica arhitecturală și urbanistică din România.

Oricum, eu nu aveam de unde să știu că după șapte ani de zile întâlnirea mea de atunci cu cuplul prezidențial avea să fie hotărâtoare în numirea ca Arhitect-șef al Capitalei. Iar Tovarășa avea să-mi demonstreze că mă iertase și că elementul fundamental în numirea mea în acea funcție era faptul că mă știa și nu acela că nu o mulțumisem la New York.

În ceea ce privește comportamentul în funcția de Arhitect-șef, vreau să vă spun că anii petrecuți în această funcție au fost cei mai dificili din viața mea. După acea perioadă dificultățile privind relațiile interumane, precum și cele cu autoritățile de tot felul, mi s-au părut incomparabil mai ușor de gestionat și rezolvat. Pe de o parte, atunci încercam să fac față obligațiilor mele din postura funcției în care mă găseam și care nu erau o glumă, iar pe de altă parte căutam să-mi urmăresc obiectivele pe două planuri. Unul era cel referitor la ambițiile profesionale, unde trebuia să-l fac pe dictator să mă asculte, iar pe de altă parte să nu abdic de la principiile morale, inclusiv cele patriotice, că tot discutăm despre ele, și, în general vorbind, să nu mă compromit în funcția pe care o dețineam și în meseria pe care o practicam. Imposibilitatea de a rezolva această contradicție m-a determinat, de altfel, să găsesc în 1983 soluția de a părăsi postul.

Mă întrebați care erau obligațiile și îndatoririle mele. După cum vă puteți imagina, nu erau nici simple, nici ușoare. Arhitectura și urbanismul erau pentru Ceaușescu o preocupare majoră, având în vedere pretențiile și viziunile sale despre remodelarea Capitalei țării. Ca orice dictator, voia să-și pună amprenta pe un element major, ce intră automat în istorie și te transformă într-un ctitor, care nu poate fi ignorat. Lucru care s-a și întâmplat, Ceaușescu rămânând în istoria României și a Capitalei, creându-și epoca sa, oricât de înjurată.

Deci, eu trebuia prin natura funcției mele să fiu instrumentul care să-l ajute în opera sa. Fiind vorba de un lucru la care ținea foarte mult – structura și aspectul Bucureștiului, orice greșeală sau nesupunere fățișă se pedepseau pe loc. De aici și comportamentul meu, care pe scurt însemna respectarea veleităților sale de autor și lider „maxim” al tuturor inițiativelor și hotărârilor importante; pe de altă parte, dorind să-l fac să preia, ca fiind ale lui, ideile mele. La început a mers oarecum, dar treptat, personalitatea lui, influențată și de duhul său rău immanent, „tovarășa”, s-a impus tot mai puternic, amplificându-i vocația de dictator în absolut toate domeniile, inclusiv cel al arhitecturii și urbanismului, care era clar că nu putea să-i scape. Iar dictatura sa în acest domeniu s-a dovedit la fel de nefastă și, pot spune, agramată și agresivă, ca și restul activităților sale. În toată această perioadă a mea de șase ani, pe baza unor „obligații și îndatoriri”, cum le spuneți, și care pentru mine erau strict și rigid constante, conținutul activității mele s-a degradat continuu, transformându-mă într-un instrument, trebuind să execute ceea ce i se cerea. Am ajuns treptat exact unde nu dorisem, adică să mă compromit profesional, continuând să slujesc înalta curte semidocă.

Mai aveam suplimentar o serie de titluri și funcții impresionante: Vicepreședinte al Consiliului Tehnico-Economic (CTE) al Consiliului Popular al Municipiului București (CPMB) (preluam la nevoie funcția Președintelui, dacă acesta era absent); Vicepreședinte al Comisiei de Arhitectură și Sistematizare a CPMB (preluam la nevoie funcția Președintelui, dacă acesta era absent); Secretar al Comisiei Municipale pentru Denumiri; Președinte al Subcomisiei pentru problemele funcționale și de arhitectură din cadrul Comisiei Guvernamentale de recepție a lucrărilor de construcție a metroului din Capitală; Președinte al Secției de sistematizare și gospodărie comunală de pe lângă Consiliul Național al Inginerilor și Tehnicienilor (CNIT) din România; membru al Colegiului de Redacție al revistei „Arhitectura”.

Impresionant, nu? Dar în realitate nici una dintre aceste funcții nu permitea măcar un pas în afara servirii voinței șefului suprem. Sistemul avea grijă ca orice abatere să fie semnalată unde trebuie și măsurile de rigoare să urmeze automat.

Activitatea cea mai importantă și cu implicații nemijlocite în modelarea orașului București era participarea la prezentările aproape săptămânale, care aveau loc la Sala Plenarelor din clădirea Comitetului Central, unde se prezentau în fața lui Ceaușescu proiectele tuturor investițiilor mai importante din toată România. Aceasta însemna planșe și, în special, machete, deoarece Ceaușescu era opac la desene și trebuia să vadă propunerile în trei dimensiuni, care, dacă se putea, să fie cât mai aproape de mărimile reale. La prezentări participau reprezentanții consiliilor populare beneficiare, la cel mai înalt nivel, precum și miniștrii, care aveau investiții în profilul lor de activitate. Pentru București, aceasta însemna prezența Primarului, care era și Prim-Secretar PCR, a Vicepreședintelui responsabil cu construcțiile, și neapărat a Arhitectului-șef, care prezenta proiectele respective. Acum se desfășurau bătăliile care hotărau soarta dezvoltării orașului, atunci când puteam să-mi arăt abilitatea de a conduce dialogul cu Ceaușescu în favoarea unei evoluții pozitive a Bucureștiului, așa cum o concepeam eu.

Cazurile cele mai fericite erau acelea când Ceaușescu, în fața machetei prezentate, întreba: „Ce păhehe ahe ahhitectul șef?” Asta se întâmpla în perioada inițială, care treptat a fost înlocuită cu o nervozitate sporită și cu eliminarea oricărei intenții de consultare. După prezentarea făcută de mine, eventual după discuții suplimentare, el emitea un verdict. În continuare, tipicul era acceptarea hotărârii sale, care se producea în diferite moduri. Acum se manifestau diferitele grade de servilism, variind între „Vă mulțumim din suflet tovarășe Secretar General!”, până la „Bine, așa vom face”. Stilul meu era, atunci când nu-mi convenea ceva, să spun: „Da, desigur, dar ce părere aveți, dacă am încerca încă o

variantă" și urma explicația propunerii. Important era să-l interesezi și acum trebuia să-mi pun la bătaie toată abilitatea și priceperea. Oricum, până la sfârșit, în orice situație, soluția și decizia finală trebuiau să fie ale lui și nu ale tale. Uneori tertipul mergea și el spunea: „Bine. Veniți cu o nouă variantă”, iar hotărârea inițială se amâna până la elaborarea unei noi variante, care se aducea la viitoarea prezentare.

Cine declară că l-a contrazis pe față, și i-a reușit acest lucru la prezentările de lucrări, minte. În timpul prezentărilor deciziile dictatorului se înregistrau și apoi se materializau în așa-numitele „Note de Cancelarie”, adevăratele documente care dirijau dezvoltarea orașului. Ar merita ca aceste note, dacă mai există, să fie publicate, pentru că ar prezenta viziunea lui Ceaușescu asupra dezvoltării Capitalei României, în timpul dictaturii sale, cu toate oscilațiile și aberațiile.

Un alt aspect important legat de desfășurarea activității mele de Arhitect-șef erau vizitele pe teren, când din goana mașinii și cu opriri, unde uneori așteptau machetele aduse în prealabil, se dădeau indicații și se luau hotărâri nu mai puțin importante și grave, cu diferența că, deși erau executate orbește, aveau o audiență mai redusă și nu se înregistrau totdeauna în Note de Cancelarie. Prezența conducerii executive a orașului era bineînțeles obligatorie acolo, eu nefiind însă totdeauna chemat să particip. Dar eram informat după aceea de către Primar sau de un Vicepreședinte. Mai grav este că adesea aceste hotărâri, luate la cel mai înalt nivel, contraziceau sau anulau unele decizii consfințite prin Notele de Cancelarie.

În consecință, totul era nesigur și într-o permanentă fluctuație, ceea ce făcea munca mea profesională deosebit de grea. Pe de altă parte, nu aveai voie să greșești, în ciuda capriciilor lui Ceaușescu, la care se adăugau capriciile și mai incompetente ale Tovarășei, care uneori participa și la prezentările de la sală, dar și la cele din teren, ceea ce amplifică aberațiile și confuziile. Mai ales că avea un cuvânt greu de spus, întrucât Tovarășul ținea totdeauna cont de ce spunea

ea. Adesea eram chemat, de exemplu, la Primar, care îmi spunea: „Budişteanu! Ai dat autorizație de construire (acolo)?” Răspunsul era „Da”. Reacția putea fi: „Bravo. Foarte bine. Așa i-am spus și eu Tovarășului”. Sau: „De ce ai dat-o? Trebuie anulată imediat! Tovarășul a trecut pe acolo și nu vrea să se construiască nimic acolo!”.

Altă dată răspunsul meu era: „Încă nu”. „Imediat să o dai, de ce nu ai dat-o? Tovarășul este supărat, că nu a văzut nici o mișcare pe teren. Mi-a și zis: V-am aprobat macheta! De ce nu lucrați?” Răspunsul meu era de obicei: „N-am putut să dau autorizația, pentru că proiectul încă nu e gata!” „N-auzi că lucrările trebuie să înceapă?” (Și atunci se trimitea un excavator pe teren, care începea să râcăie pământul. Tovarășul trecea și declara mulțumit. „Bravo! Ați început lucrul!” Cine putea să-i explice că între aprobarea machetei și începerea lucrărilor mai era nevoie de un proiect, inclusiv unul de execuție? Lui, care știa totul?).

În aceeași situație, reacția Primarului la negația mea putea fi: „N-ai dat autorizația. Foarte bine. Nici să n-o mai dai. Tovarășul nu mai vrea să se mai facă ceva acolo!”

Vă dați seama că la acest stil de lucru trebuia să ai nervi de oțel, deoarece niciodată nu știai în ce situație ești și ce se aștepta de fapt de la tine.

Poate mă veți întreba ce avantaje am avut în poziția mea de Arhitect-șef al Capitalei. Recunosc că era o poziție care îți aducea un anume prestigiu social, dar acesta se anula deoarece trebuia să împarți cu tovarășul nemulțumirile tot mai mari ale cetățenilor, fiind asociat vrând, nevrând, cu ce se întâmpla în București, chiar dacă toată lumea știa ale cui erau deciziile, efectiv, dictatoriale.

Am participat la trei deplasări în străinătate, în calitatea mea de Arhitect-șef. Astfel, în anul 1978 am fost plecat împreună cu Primarul de atunci, Ion Dincă, într-o vizită în Iugoslavia, la Belgrad și la Dubrovnik. În același an am fost membru al unei delegații a CPMB, care s-a deplasat în Republica Populară Chineză și în Coreea de Nord. Această

deplasare a fost extrem de interesantă, am putut vizita în Coreea de Nord palatele lui Kim Ir Sen, Ceaușescu dorind să vedem cum este adulat un conducător. A treia deplasare a fost în 1981, când am participat la reuniunea de la Moscova a arhitecților-șefi ai capitalelor țărilor socialiste. Din discuții a apărut evident că nicăieri, în nici o altă țară socialistă, nu mai exista o asemenea imixtiune personală a unui lider în problemele de arhitectură și urbanism.

Deși eram Arhitect-șef al Capitalei, nu făceam parte din nomenclatorul de partid și de stat. Dar eram supus unor restricții datorită, totuși, poziției mele. Astfel, când am vrut să plec în concediu în Egipt și i-am spus Primarului Gheorghe Pană, acesta mi-a răspuns: „Cum îți închipui că o să mă duc la Tovarășul să-i spun că Arhitectul-șef al Capitalei vrea să plece în concediu în Egipt?” Așa că a trebuit să renunț. Cu ocazia asta am aflat că deplasările mele, chiar și cele personale, sau mai ales acelea necesitau o aprobare la cel mai înalt nivel...

Am avut însă parte de un avantaj, deși acesta a avut conotații destul de triste. Întrucât mama mea s-a prăpădit în perioada când eram Arhitect-șef, mi s-a aprobat un loc de veci la Cimitirul Bellu, care nu mai era accesibil oricui. De asemenea, mi s-a aprobat un schimb de locuință, prin cedarea apartamentului de două camere în care locuiam cu chirie pe Șoseaua Mihai Bravu, cu altul de trei camere, tot cu chirie, în Cotroceni.

Desigur că ar mai fi multe de spus. În prezent eu îmi scriu memoriile și acolo mă refer pe larg la problemele și aspectele relevante pentru perioada despre care discutăm.

4 noiembrie 2008. F.B.:

Toate funcțiile pe care le-ați numit nu creau, măcar teoretic, condiții pentru conflicte de interese?

Știm că în istoria noastră Ceaușescu este cel mai mare demolator de clădiri, distrugător al sufletului orașelor și satelor, așadar, al oamenilor.

Când au început demolările masive în București? Vă întreb ca martor direct, locuitor al Capitalei, dar și în calitatea oficială pe care ați avut-o.

15 noiembrie 2008. A.B.

Ca să încep cu prima întrebare, referitoare la posibilele conflicte de interese între numeroasele funcțiuni pe care le dețineam (și care vă imaginați ce încărcătură de efort și timp consumat reprezentau pentru mine), acestea aveau drept numitor comun obligația totală și de neabătut de a aplica întocmai, nici măcar „linia partidului”, ci pur și simplu voința dictatorului. Aceasta era unica cerință, care dirija activitatea mea. În momentul în care Ceaușescu, la o prezentare sau la o vizită pe teren, emana o indicație, trebuia să o reții cu mare grijă și să o adaptezi la toate domeniile de activitate în care erai implicat și să o aplici întocmai. Asta era grija ta. Deci așa se rezolvau și eventualele conflicte de interese, care trebuiau să nu existe și cu atât mai puțin să se vadă. Mai ales că, dacă într-unul din domeniile tale de activitate aveai vreo scăpare de disciplină în aplicarea deciziei, avea cine să raporteze mai sus greșeala ta. Iar pericolul era mare, datorită complicatului și cumplitului sistem de informare și raportare, care te înconjura și pe care îl simțeai omniprezent, multilateral și multifuncțional, și în special greu de identificat în totalitatea sa foarte eficientă.

Aici ating un domeniu foarte important, care are relevanță și față de următoarea întrebare, pe care mi-ați pus-o, referitor la demolările din Capitală. În România ceaușistă legislația și reglementările administrative la absolut toate nivelurile se abrogau automat, dacă intrau în contradicție cu voința „Tovarășului”. Important era să știi și să ții minte nu numai ce se spunea în fața ta, dar și ce se spunea cu alte ocazii; devenea obligatoriu pentru toate domeniile de activitate din toată țara. Cunoașterea Notelor de Cămară (care puteau conține nuanțări față de ce știai) devenea o cerință de supraviețuire, completată și de bursa zvonurilor și

informațiilor necesar credibile și obligatoriu importante, care circulau în cercul celor implicați în conducerea țării, ca reflecție a gândirii „Tovarășului”. Obositoare, epuizantă și neîntreruptă activitate, care era cheia menținerii în funcție și în activitate. La aceasta se mai adăuga și grija față de activitatea și capriciile „Tovarășei”, care erau și mai dificil de aplicat și adesea chiar și de înțeles, din cauza conținutului lor fantezist și agramat. Iar ceea ce complica lucrurile era că atunci când Ceaușescu nu era de față, nu puteai ști dacă „indicația Tovarășei” rămânea în picioare sau era anulată de reacția ulterioară a lui, când afla de năzbâția ei. Era mai ușor când se pronunța de față cu el. Atunci asistam la reacția lui. Aceasta putea fi o tăcere aprobatoare sau, atunci când prostia sau răutatea ei erau prea gogonate, el reacționa cu bunătate paternalistă, spunând „Ei, lasă dhagă”. Oricum, nimeni nu l-a auzit vreodată vorbindu-i agresiv.

Ce vreau să vă spun se referă la faptul că voința pură a cuplului dictatorial și, bineînțeles, preponderent a lui, făcea legea, la propriu și la figurat, în România. Aceasta se aplică și la problema demolărilor din țară și din Capitală. Prezentările de proiecte și în special de machete erau momentul când se materializau indicațiile ce determinau realitatea din teren și de care urma să se țină seama la nevoie, și la modificarea proiectelor, indiferent de stadiul acestora. Indicațiilor date la prezentări se adăugau și cele date cu prilejul vizitelor făcute pe teren, când se mai luau și alte hotărâri suplimentare, la fel de importante și grave, însoțite de obicei de fatidicele gesturi de condamnare cu mâna (devenite parte a folclorului nostru). Toate acestea trebuia să le știi, ca să nu contravii prin gesturile tale modificărilor și toanelor lui Ceaușescu.

În principiu, în România aveam o legislație în domeniul arhitecturii și urbanismului, dar care se aplica în timpul lui Ceaușescu numai dacă aceasta îi convenea. Indicațiile băteau legislația. Grija aparatului, atât administrativ, cât și tehnic de specialitate, era, într-o competiție de servilism și rapiditate,

să elaboreze și să implementeze imediat reglementări în concordanță cu indicațiile. Iar în lipsa acestor reglementări legale, activitatea în urbanism și arhitectură mergea și fără ele, pe baza notelor de cancelarie și a indicațiilor, așa cum erau ele înregistrate de martorii prezenți la luarea deciziilor lui Ceaușescu.

Demolările mai mari sau mai mici sunt un fenomen în principiu normal, în cadrul activității de sistematizare sau de urbanism, cum i se spune acum (ținând seama de dorința de disociere față de maniera în care se făcea urbanismul pe vremea lui Ceaușescu, reflectând compromiterea unui termen, cel de sistematizare, care în sine să nu avea nimic negativ). Demolarea rațională și justificată, atunci când intervii într-un țesut urban, care trebuie îmbunătățit, completat sau „sistematizat” este o metodă de lucru și o acțiune necesară și practică oriunde în lume. Drama începe atunci când demolarea devine instrument de aplicare a unei politici urbane ilogice și puse în slujba unei idei – fie greșită tehnic și social, fie a unei gândiri megalomane, ce ignoră interesul cetățenilor și chiar le primejduiește modul de trai și calitatea vieții. Acest aspect negativ a fostul rodul „sistemizării”, ca instrument de aplicare a gândirii lui Ceaușescu privind modelarea cadrului construit din România, reflectând evoluția unor păreri (nu le pot numi concepții) bazate pe ce vedea prin țară și străinătate sau prindea din zbor. Scopul său era crearea unei Românie și unei Capitale demne de „iepoca” pe care o construia, în ciuda „tuturilor” și în special a poporului român, al cărui viitor credea că îl înțelegea mai bine decât oricine altul.

Mă voi referi în primul rând la Legea nr. 58/29 octombrie 1974 a Sistemizării, care formula cadrul general de desfășurare a acestei activități în localități, și sistematizarea teritoriului țării, urmată de Legea nr. 37/20 noiembrie 1975 privind „Sistematizarea, proiectarea și realizarea arterelor de circulație în localitățile urbane și rurale”, care o completa pe prima. Prin această a doua lege

se prevedea că: „desființarea, lărgirea sau crearea de străzi noi în cadrul cartierelor existente se pot efectua numai cu aprobare prin Decret prezidențial, iar construcțiile de locuințe se vor amplasa la limita trotuarelor existente”. De ce acest gen de reglementări? Deoarece în acea perioadă Ceaușescu era adeptul economiei, în general, și a celei de teren, în special, iar demolările nu erau deloc agreate, preferându-se menținerea pe cât posibil a construcțiilor existente. Procentul de demolări propuse într-un detaliu de sistematizare era un indice urmărit cu strâșnicie chiar de „Tovarășul”, indicele trebuind să fie cât mai redus. De altfel, mi-aduc aminte de vizita cuplului prezidențial din 1971 în Statele Unite, la New York. A avut ca rezultat imediat comentariul lui Ceaușescu: „Uite cum construiescăștia zgârie-nori la alinierea caselor existente, fără nici o retragere suplimentară. Ei cum pot? Ăștia știu să economisească terenul!”

Și iată că se produce cutremurul din 4 martie 1977 și Ceaușescu constată că se poate să schimbi brusc caracterul unui oraș. Având în vedere că el se considera în competiție cu Dumnezeu, are brusc confirmarea revelației puterii sale. De ce să aștepte nu se știe câți ani, ca să-și implementeze viziunea și să nu acționeze imediat? Pe o preocupare corectă de fond, privind necesitatea regândirii structurii urbane principale a orașului și a creării unui centru politico-administrativ corespunzător Capitalei unei Români moderne, el se avântă și declanșează procesul de transformare - din nefericire bruscă și brutală - a Bucureștiului. Are loc importanta consfătuire de la 22 martie 1977 (care a generat de altfel numirea mea în funcția de Arhitect-șef). Atunci „Tovarășul” prezintă schema de organizare a acestui nou Centru, urmată de un concurs pentru soluția de urbanism și de arhitectură propriu-zisă, care a dus în final la acceptarea soluției propuse de arhitecta Anca Petrescu, inclusiv pentru Casa Poporului, actualul sediu al Parlamentului. Este momentul în care „Tovarășul” și-a descoperit vocația de

demolator-„creator”, fiind aruncate peste bord toate prevederile și limitările legale cu privire la demolările și retragerile de la aliniamentul construcțiilor. Această orientare a rămas neschimbată până la finalul vieții sale.

Trebuie însă spus că în momentul declanșării în 1977 a apelului, mai bine zis al ordinului, lansat de Ceaușescu pentru remodelarea Centrului Capitalei și a alegerii Dealului Arsenalului ca amplasament al unei clădiri dominante (reluându-se o prevedere conținută în „Planul director de sistematizare a Municipiului București” din anul 1935), acțiunea a avut un mare ecou, principalii arhitecți ai României participând la concurs și fiind dispuși să facă toate concesiiile cerute, pentru a rămâne în istorie ca autori ai grandiosului proiect anvizajat. După căderea regimului dictatorial mulți dintre ei au uitat sau și-au repudiat atitudinea de atunci, blamând puternic activitatea specifică de arhitectură și urbanism din perioada dictaturii, conștientându-și eforturile de denigrare a realizării zonei respective, incluzând actualul Palat al Parlamentului și marea arteră componentă, chiar dacă au fost de acord inițial cu ideea și chiar dacă au contribuit la realizarea măcar a unor porțiuni ale ansamblului.

9 februarie 2009. F.B.:

Anul 1977 a fost crucial din multe puncte de vedere, istoric și social, pentru România și pentru regimul de la București, dar și pentru biografia Dvs. Profesional, atingeți o culme. Este anul unor „cutremure” și, se vede, al unor decizii care au schimbat fața capitalei României, mutilându-i istoria și cultura. În mic, modelul se va propaga la nivel național. Cât de tare credeți că l-a zguduit cutremurul din 4 martie 1977 pe Ceaușescu? A fost „stimulentul” de care s-a folosit pentru a trăi pe propria piele ceea ce își imagina că va fi fost visul lui Keops? Vreau să vă întreb dacă v-ați pus vreodată problema legitimității/ legitimizării deciziilor lui Ceaușescu, un bâlbâit șfertodot și viclean, despre care se spune că era de ajuns să dea din mână ca să dispară un monument istoric

ori să fie ștearsă o stradă. Poate un individ să se mențină atâta vreme la putere de unul singur?

17 februarie 2009. A.B.:

Întrebarea Dvs. conține câteva aspecte importante, care necesită fiecare în parte abordări și implicit răspunsuri.

Referitor la „complexul Keops”, vreau să subliniez iarăși că în martie 1977 s-a produs într-adevăr declicul, sau „stimulentul” cum îi spuneți Dvs., care a generat marea schimbare de atitudine în viziunea lui Ceaușescu, aceea de modelator nu numai al cadrului social și moral al României, dar și al celui „material”.

De unde până atunci era partizanul economiei de terenuri și al demolărilor foarte parcimonioase, brusc s-a simțit dezlegat. Cataclismul din 4 martie l-a făcut să vadă că se poate. Intim, el se considera undeva în competiție cu Dumnezeu și deodată a văzut cum se pot întâmpla lucrurile. Iar ca o consecință, și-a materializat noua sa viziune prin activitatea de proiectare și construcție pe care o dirija, ca pe toate celelalte activități, precum și prin măsuri administrative corespunzătoare.

Trebuie să recunosc că printre ele s-a numărat și numirea mea ca Arhitect-șef al Capitalei, urmând să ajut la materializarea concepției sale despre noul București. Iar eu am acceptat această importantă funcție, crezând că momentul poate avea o conotație pozitivă, și eu voi putea să influențez sau chiar să determin activitatea de reconstrucție a Capitalei, beneficiind de puterea administrativă, de care se bucura dictatorul, pusă însă în slujba unei gândiri profesionale corecte.

Mă întrebați dacă mi-am pus problema legitimității deciziilor lui Ceaușescu, precum și dacă un individ se poate menține atâta vreme la putere singur.

În privința legitimității deciziilor sale de tot felul, inclusiv în domeniul meu de activitate – arhitectura și urbanismul –, am știut tot timpul că legitimitatea acestor

decizii, în sensul democratic, nu exista. Era un dictator care beneficia de poziția câștigată, datorită monopolului ideologic al Partidului Comunist. Nici nu cred că exista vreun om normal care să gândească altfel. În condițiile de atunci legitimitatea era exclusă și nici nu intra în socotelile cuiva, care colabora cu regimul, în acest caz cu dictatorul. Pare cinică această declarație, dar era parte a pactului cu diavolul, pe care îl făcusem.

În ce privește posibilitățile unui individ de a se menține singur la putere, bineînțeles că acesta ar fi fost măturat, dacă nu ar fi existat un aparat de partid și de represiune care să-l sprijine. Și acesta este un adevăr elementar, care nu cred că trebuie demonstrat. De altfel, toată istoria epocii Ceaușescu este încă un exemplu de caz al mecanismului triumfător al dictaturii, de care istoria este periodic afectată. Iar la noi în țară, pe lângă mecanismele de sprijinire instituțională a dictaturii, care funcționau eficient, dar fără să se manifeste foarte evident în public, mai erau manifestările publice de sprijinire servilă, care erau penibile și care dovedeau doar proasta calitate a lingușitorilor de profesie, care o făceau fără scuze profesionale sau ale unor viziuni superioare, ci pur și simplu pentru a obține avantaje. Se pare că în toate dictaturile există profitori de acest fel.

20 februarie 2009. F.B.:

Să ne păstrăm pentru încă o vreme în atmosfera anului 1977 (așa cum o percepeam eu, copil fiind, așa cum reiese din mărturii și din studii de specialitate). În luna martie, aparatul represiv (Securitatea), deservindu-l direct pe Ceaușescu, era în plin dispozitiv pentru anihilarea a ceea ce cunoaștem sub numele Mișcarea Goma. În august, Securitatea a avut de distrus și mușamalizat și Revolta minerilor din Valea Jiului. Cum ați resimțit Dvs. aceste evenimente în proaspăta calitate pe care tocmai o dobândiserăți?

21 februarie 2009. A.B.:

În toată această atmosferă generală dictatorială, viața României își urma cursul. O națiune este un organism atât de puternic, încât accidentele, chiar și pe perioade mai lungi ale istoriei sale, nu pot submina perenitatea existenței, care se măsoară în milenii, față de care o „iepocă”, fie „și de aur”, nu se poate impune. Ca în orice regim de dictatură, există totdeauna o parte a națiunii, există personalități, care se dovedesc mai presus de necazurile timpului lor. Iar națiunea, poporul simte și cunoaște aceste manifestări, care se înregistrează în conștient sau în subconștient și se găsesc cel puțin în faza de cunoaștere tacită. Iar în funcție de evoluția istoriei, ajung într-o bună zi și la suprafața vieții sociale.

Românii erau tot timpul la curent cu existența unei opoziții manifestate. Mai mult sau mai puțin eroică, mai mult sau mai puțin deschisă. De la rezistența cu arma în mână în munți, până la manifestații de stradă, până la sabotaje mai mult sau mai puțin categorice, până la scrisori la „Europa Liberă”, până la mârâieli prudente și la anecdote împotriva regimului, toate acestea reprezentau o gamă foarte complexă și diferențiată. Dar reacțiile existau și toată lumea era conștientă de ele. Toată cinstea și admirația pentru eroii – luptătorii – protestatarii pe față, nemulțumiți activi, nemulțumiți în general, care au făcut ce au putut ca să dărâme regimul sau măcar să-l compromită și să contribuie după puterea lor la căderea lui. În acest context au existat oameni care, în calitate de dizidenți activi ai acelor timpuri, au intrat în istoria noastră. Datorită lor putem spune că nu am fost mai prejos de alte popoare, așa spune, normale. Unul dintre ei este Paul Goma.

Într-adevăr, și existența lui a fost marcată de anul 1977 sau, mai bine zis, personalitatea lui a marcat anul respectiv. Anul cutremurelor de tot felul. Anul când s-a conturat Mișcarea Goma. Anul în care minerii din Valea Jiului s-au manifestat și ei, demonstrând o idee dragă regimului comunist, că într-adevăr muncitorii pot constitui un detașament activ de luptă politică. (Același lucru, pe care l-au

demonstrat mai târziu, peste 10 ani, și muncitorii de la Brașov.)

De fapt, eram cu toții destul de bine informați și, în ciuda, aparatului represiv și al celui de propagandă, informațiile circulau. Pe mine, Paul Goma m-a interesat în mod special din două motive. Primul, că avea curajul să se ridice contra lipsei de libertate din România. Al doilea, că era basarabean de-al meu.

Vreau să fie clar: chiar dacă eram direct și indirect un instrument al regimului, profund nemulțumit în sinea mea, doream minunea prăbușirii acelei orânduiri. Eram aliatul puterii, dar nu cu scopuri politice, ci doar profesionale. Și dacă ar fi fost posibil și aș fi putut opta între prăbușirea regimului și realizarea dorințelor mele urbanistice și arhitecturale, aș fi optat fără șovăială pentru prăbușirea regimului. Dar cum acea prăbușire nu părea posibilă atunci, încercam măcar să fac ceva util pentru orașul pe care îl iubeam.

23 februarie. F.B.:

Dar puteți fi de acord că nu există rezistență în sine, în condițiile impuse de un regim totalitar, cu atât mai mult cu cât, în calitate de Arhitect-șef al Capitalei, sunteți catalogat ca „om al regimului”? Există vreo diferență între această „rezistență”, foarte interiorizată, și „rezistența prin cultură”, consecvent vehiculată de către literați după 1989? Pare un alibi pentru lipsa, frica de reacție față de cercurile concentrice ale regimului ideologic. Unii scriitori și critici literari se legitimează astfel, încercând să-și salveze biografiile prin această „rezistență”. Aș vrea să aflu părerea cuiva care a fost foarte implicat profesional în perioada la care ne referim. În plus, sunteți și un mare degustător de scrieri din cele mai diverse domenii, din cultura națională și universală, sunteți familiarizat cu lumea literară.

13 martie 2009. A.B.:

Vreau să precizez că rezistența este un act care presupune acțiune. A considera că ești rezistent doar pentru că în sinea ta nu ești de acord cu ce se întâmplă în jurul tău sau cu

ce ți se întâmplă ție este o definiție falsă a atitudinii tale. Să fie clar: dacă nu acționezi - nu ai cum să fii un rezistent. Atitudinea unei persoane care acționează valorează mai mult decât tăcerea dezaprobatore sau înjurăturile în gând ale unui număr foarte mare de oameni. Atitudinea lui Paul Goma, de exemplu, face mai mult decât obediența, chiar și nesinceră, dar nu mai puțin obediență, a zeci și sute de mii de concetățeni ai săi.

Situația mi se aplică și mie. Nu mă pot considera un rezistent și, indiferent de gândurile și intențiile mele, nici nu am fost. Dar cel puțin recunosc. Prin poziția de Arhitect-șef al Capitalei am fost chiar un om al regimului. Că nutream sentimente de dezaprobare și de ostilitate față de regim (pe care aveam grijă să le ascund cum trebuie) nu mă absolvă. Faptul că încercam să influențez în favoarea orașului București deciziile dictatorului, prin modul în care erau făcute, era lipsit de substrat politic ostil și, deci, nu amenințau regimul. Cel mult, influența mea ar fi dat o față mai umană orașului, corespunzând unor necesități obiective de dezvoltare și ar fi fost benefică pentru evoluția Capitalei țării și pentru locuitorii săi. Nu ar fi fost puțin. În același timp, din punctul meu de vedere egoist, m-ar fi ajutat să devin un arhitect care a reușit profesional și socialmente. Așa cum am mai spus-o, nu am reușit. Cu atât mai puțin evidentă a fost poziția mea de ostilitate interioară față de regim, deoarece s-a soldat cu o nereușită totală, trebuind să mă retrag după șase ani de încercări fără succes de a mă dovedi mai deștept și mai abil decât regimul unui dictator incult și viclean. Concluzia mea, pe care doresc să o împărtășesc acum, repet, cu hotărâre, este aceea de a recomanda, din nou, în special celor tineri, să nu își vândă sufletul, deoarece este practic imposibil să reușești. Am avut dovada că există și în cazul meu o justiție - cum spun unii - immanentă, care intervine implacabil.

Între această atitudine a mea și a celor care în timpul dictaturii comuniste spun că au „rezistat prin cultură” nu

văd pe fond nici o diferență. Degeaba vii acum și spui „eu am creat opere de artă” și astfel prin valoarea lor am demonstrat că eram „opozant” și chiar „rezistent” (!?). De acord, poți să spui că ai realizat opere de valoare, dar câtă vreme te supuneai rigorilor cenzurii și trebuia să plătești obolul inevitabil al admirației și sprijinirii regimului, în frunte cu dictatorul și soția sa, nu poți să pretinzi – în nici un fel de circumstanțe – că ai fost în același timp și un „rezistent”. Această pretenție ascunde o contradicție insolubilă. Trebuie să ai bunul simț și să-ți recunoști cel puțin compromisul, să-ți exprimi eventual regretele de rigoare. În caz contrar, nu ai voie să pretinzi, cu mai multă sau mai puțină hotărâre, că te-ai opus și că ai contribuit la schimbarea destinului României. Dacă nu ar fi existat cei care au avut curajul să iasă în stradă și să ne dea o lecție de eroism, am fi fost și astăzi sub același regim totalitar comunist, atât eu, cât și alți „rezistenți prin cultură”, beneficiind de pe urma regimului și, în același timp, acumulând bârfe, bancuri la adresa comunismului și eventual literatură de sertar bine ascunsă. Rezistenți, disidenți au fost numai cei care s-au opus efectiv, înfruntând rigorile statului polițienesc și parcurgând toată gama represiunilor, uneori până la jertfa finală.

În perioada care a urmat marilor schimbări din decembrie 1989, și în domeniul meu de activitate – construcții, arhitectură și urbanism – s-au produs mari răsturnări, reevaluări și reorientări de atitudini, cu inevitabile tente politice. Și aici au apărut brusc opozanți necunoscuți până atunci, care doreau să-și purifice imaginea și să facă ordine, condamându-i pe cei care în trecutul apropiat nu se comportaseră corespunzător, conform gândirii lor „renăscute”. Întrucât fusesem prin funcția mea în vizorul opiniei publice, nu puteam să mă mir, dacă mi s-ar fi adus reproșuri legate de faptul că fusesem participant la niște activități asupra cărora și-a lăsat amprenta politica regimului comunist din țara noastră. Dar ceea ce mi s-a părut incorect a fost

că unii dintre cei implicați în această activitate și-au arogat brusc statutul de judecător, ignorându-și complet răspunderile și acțiunile personale, care îi incriminează și pe ei.

F.B.:

Într-adevăr, fenomenul s-a produs pe scară largă: „după război, mulți viteji s-arată”... Cunoașteți cazuri concrete din domeniul Dvs.?

A.B.:

Da, desigur. De altfel, nici eu nu am fost scutit de o asemenea judecată. M-aș referi în mod concret la atitudinea domnului arhitect Alexandru Beldiman. Dânsul era șef de proiect la Institutul Proiect București, unde se elaborau proiectele de urbanism și de construcții de locuințe privind Capitala. În această calitate, a lucrat în toată perioada cât am fost Arhitect-șef, aplicând în mod „conștiincios” în proiectele sale „indicățiile” conținute în Notele de Cancelarie, care se refereau la zonele din București ce îi reveneau. Trebuia să facă propuneri de urbanism și arhitectură, conform indicațiilor conducerii superioare de Partid și de Stat. Astfel, el a elaborat propunerile de sistematizare pentru latura de nord a marelui ansamblu de importanță majoră „Calea Victoriei Socialismului”. Proiectul, mai bine zis, proiectele al căror șef era respectau întocmai măsurile de demolare și restructurare brutală a orașului, în zonele care îi reveneau lui spre sistematizare. Dar iată că după decembrie 1989 domnul Alexandru Beldiman își descoperă brusc vocația de dizident și critic acerb al regimului răsturnat, inclusiv al politicii promovate și aplicate de acest regim în domeniul construcțiilor și urbanismului. El se pune în fruntea unei mișcări de înnoire a activității arhitecților din țara noastră și reușește să devină chiar Președintele Uniunii Arhitecților din România!

Alexandru Beldiman este revoltat de ceea ce s-a putut face în București, precum și de atitudinea celor care au sprijinit politica regimului comunist în acest domeniu. Iar

revolta sa este îndreptată și contra unor persoane concrete, cum ar fi arhitectul Alexandru Budișteanu, care, spre deosebire de dânsul, „a servit regimul în cauză”.

În publicația „Arhitect” nr. 2 din 1991, domnul arhitect Alexandru Beldiman publică, în calitate de Președinte al Uniunii Arhitecților din România, o scrisoare adresată domnului Alexandru Bărlădeanu, Președintele Senatului României, și domnului Dan Marțian, Președintele Adunării Deputaților din Parlamentul României, prin care se declară îngrijorat că arhitectul Alexandru Budișteanu ar putea fi numit consilier al unei comisii în cadrul Parlamentului României. El recunoaște că arhitectul respectiv posedă o „vastă experiență”, dar că aceasta este „experiența unui acolit care a servit cu sânguință și cu un zel remarcabil cea mai antiumană politică urbanistică tradusă cândva în viață”. Mai departe se menționează că „responsabilitatea domnului Alexandru Budișteanu este, în acest domeniu, directă”. De asemenea, „este vorba despre un fost demnitar, cu mentalitate de executant supus”.

În concluzie, opinia exprimată în mesaj este negativă față de posibilitatea ca eu să fiu folosit în cadrul Parlamentului României.

Din fericire, demersul său a rămas fără ecou și am fost acceptat ca expert parlamentar în cadrul Comisiei pentru Administrație locală, Amenajarea teritoriului și Echilibru ecologic a Camerei Deputaților.

Consider că oricine are dreptul să mă critice pentru activitatea mea din perioada 1977-1983, iar eu am dreptul să explic modul în care am acționat atunci și care au fost motivele mele. Dar mi se pare nejustificat și incorect ca aceste critici să parvină din partea unei persoane care a avut pe fond același comportament în aceeași perioadă. Dacă Alexandru Beldiman în perioada menționată s-ar fi declarat în mod public contra politicii promovate de regimul comunist în domeniul construcțiilor, arhitecturii și urbanismului și s-ar fi manifestat ca atare, poziția sa după 1989 ar fi

acceptabilă și justificată. Dar ce credibilitate are un arhitect care nu s-a manifestat ca opozant sub nici o formă? Ce credibilitate are în fața mea un arhitect care îmi zâmbea respectuos, atunci când mă vedea? Dacă domnul Alexandru Beldiman m-ar fi criticat deschis sau măcar mi-ar fi întors pe vremea aceea spatele, atunci aș accepta criticile și poziția sa postdecembristă. În caz contrar, nu are nici un drept moral să-mi dea lecții de comportament civic și profesional.

Merită, cred, relevat în acest context un detaliu anecdotic semnificativ. Chiar în ziua mitingului de pomină din Piața Palatului, care a constituit începutul prăbușirii comunismului în țara noastră, atât eu cât și domnul Alexandru Beldiman participam la o ședință a conducerii Uniunii Arhitecților din România, care avea loc în clădirea Institutului de Arhitectură „Ion Mincu”. Încăperea unde ne găseam era chiar la etajul I, pe colțul format de strada Edgar Quinet cu Academiei. Aici am auzit tot ce se întâmpla în apropiere, inclusiv zgomotele manifestației anticeaușiste și reacția forțelor de ordine. De ce domnul Beldiman a stat foarte impasibil, continuându-și amabil discuția cu mine, un „acolit și un executant supus”, și n-a luat atunci atitudine, când lumea se refugia pe sub geamurile noastre și era clar că situația scăpase de sub controlul autorităților? În vreme ce, în alte instituții, cum ar fi Muzeul de Istorie a Municipiului București – aflat în vecinătatea Institutului de Arhitectură – au fost specialiști din conducere, care și-au asumat răspunderea de a opri activitatea și de a îndemna angajații să iasă în stradă și să se implice.

Aș vrea doar să mai adaug că domnul Alexandru Beldiman a mai promovat o fantezie, ca să nu spun prostie. El s-a făcut purtătorul de cuvânt al opiniei celor care considerau că actualul Palat al Parlamentului, fosta Casă a Poporului și apoi a Republicii, ar trebui demolat! Deci, acel imens efort al poporului român ar trebui lichidat, doar pentru că edificiul a fost construit sub regimul comunist și nu place, indiferent de munca și materialele înglobate, deși

are o valoare de folosință incontestabilă și reprezintă, repet, chiar dacă place sau nu, un element de referință pentru Capitală, dar și pentru România.

Un lucru pozitiv este însă că domnul Alexandru Beldiman a încetat de mult să mai fie Președintele Uniunii Arhitecților din România.

14 martie 2009. F.B.:

Am vrut mereu să vă întreb ce părere aveți despre „Casa Poporului”: ca viziune arhitectural-artistică, dar și ca proiect ideologic.

15 martie 2009. A.B.:

Ați atins un element major al discuției noastre. Perioada în care arhitectura și urbanismul din țara noastră au evoluat, și s-a dezvoltat Capitala României, după cutremurul din 1977, rămâne în istoria Bucureștiului ca un element de mare importanță, atât prin realizări, cât și prin greșeli.

În ceea ce privește „Casa Poporului”, aceasta reprezintă un subiect important și demn de a fi dezbătut, deoarece este un simbol și un element ce cuprinde în sine toate caracteristicile viziunii arhitecturale, urbanistice și de fapt general-politice ale dictatorului. „Casa Poporului” a materializat într-o formulă – putem spune – de sinteză, concepțiile lui Nicolae Ceaușescu despre modelarea spațiului construit. Dorea ca acțiunea lui de dirijare a cadrului de viață românesc să fie întruchipată printr-un model suprem, care bineînțeles trebuia să se găsească în locul cel mai important din țară, în Capitală.

Amplasarea aici a „Casei Poporului” a întruchipat și renunțarea la o eventuală mutare a Capitalei la Târgoviște. Bucureștiul a câștigat definitiv competiția din gândurile lui Nicolae Ceaușescu. Cutremurul din 1977 a fost elementul care a determinat decizia de reconstrucție și dezvoltare majoră a Capitalei, pentru aceasta elaborându-se proiectul de reconstrucție a zonei centrale a orașului, inclusiv pentru crearea unui Centru Politico-Administrativ. Proiectul noului

Centru Politico-Administrativ conținea de la bun început în concepția sa o clădire monumentală, care trebuia să fie sediul puterii politice și administrative omnipotente, potrivite unui regim dictatorial, pentru a conduce nu numai Capitala, dar și toată țara. Iată deci, logica și germenul a ceea ce urma să devină și a și devenit Casa Poporului. O clădire cum nu a mai văzut România și care trebuia să grupeze funcțional și simbolic cele trei elemente fundamentale ale puterii din cadrul statului de atunci: Partidul Comunist Român, inclusiv Comitetul său Central, Marea Adunare Națională și Guvernul.

Din punct de vedere urbanistic, această clădire trebuia să se găsească în inima orașului, reprezentând centrul de greutate al noului Centru Politico-Administrativ; din punct de vedere constructiv și arhitectural, trebuia să fie o clădire grandioasă, un monument cheie, semnificativ pentru acea epocă, reflectând cultul personalității lui Ceaușescu – în fapt, un mausoleu vivanț al acestuia. Reflectând o viziune plină de grandoare, construirea unei Românii cu o societate la nivelul utopiilor dictatorului, „Casa Poporului” trebuia să fie o clădire de o dimensiune și o formă nemaîntâlnite până atunci.

Așa se explică și importanța acordată atât proiectării, cât și realizării acestei construcții unicat și mamut, care l-ar fi făcut gelos pe oricare faraon sau împărat grandoman. De la bun început, în timp ce refacerea Bucureștiului după cutremur era încă în plină desfășurare, s-a pornit la proiectarea noului Centru Politico-Administrativ și a Casei Poporului. A fost perioada marilor machete la scara 1:100. Nu pot uita gigantica machetă din sala de sport de la Teatrul Giulești, unde, prin intermediul unui pod rulant, conducerea putea pluti deasupra unei mari porțiuni din Bucureștiul existent, ce urma să fie regândit și reconstruit.

Aici trebuie să mă refer la cei chemați să conceapă viziunea urbanistică și arhitecturală a noului București, în special a centrului său și mai cu seamă a Casei Poporului, copilul cel mai drag al dictatorului și de fapt al cuplului

prezidențial. Viziunea de ansamblu era gândită și modelată de Nicolae Ceaușescu personal și neobosit, dar amestecul și „contribuția” „Tovarășei” erau de asemenea foarte consistente, fiind un element de care trebuia să se țină seama, exemplul fiind dat chiar de „Tovarășul”, care avea mare grijă să nu o contrazică sau să o supere. Noroc că dânsa avea un interes periodic. Erau etape în care amestecul ei lipsea, diminuându-se astfel tensiunea și confuzia, create de Ceaușescu însuși, care avea dificultăți în a-și exprima cu claritate și constanță dorințele și „concepțiile” urbanistice, arhitecturale și constructive.

Practic, îndată după cutremur s-a creat un colectiv de arhitecți din București, care a avut sarcina să conceapă și să prezinte noul centru și clădirea Casei Poporului. De activitatea acestui colectiv răspundea toată conducerea țării și a Capitalei, respectiv Comitetul Central al Partidului, inclusiv Cancelaria Secretarului General, conducerea Comitetului pentru Problemele Consiliilor Populare, Conducerea Comitetului Orășenesc de Partid al Capitalei, inclusiv a Consiliului Popular al Orașului, în frunte cu Secretarul General și Primarul Capitalei etc. Trebuie să menționez aici și prezența nu numai a Vice-Președintelui Consiliului Popular al Municipiului București, responsabil cu construcțiile, dar și a Arhitectului-șef al Capitalei, adică a mea.

Dar elementul hotărâtor, care decidea totul, al cărui cuvânt era lege și care înclina balanța tuturor deciziilor, indiferent ce credeau unul sau toți ceilalți implicați în această activitate, era „Tovarășul”. Fiind vorba de proiectul său cel mai drag - hotărârile, dorințele, sugestiile, opiniile, deciziile - mai pe scurt - „indicațiile” lui Nicolae Ceaușescu erau lege. Cine declară că l-a contrazis în public minte. Eu, de exemplu, nu am asistat la nici un fel de opoziție publică sau fățișă față de vreo decizie a lui Ceaușescu. Nu existau decât încercări mai mult sau mai puțin abile și reușite de a sugera - pornind mai întâi de la eternele mulțumiri - niște variante, care în final trebuiau să-i aparțină tot lui.

Desigur că, în afara noianului de responsabili, care se suprapuneau și adesea se călcau în picioare și care aveau ca numitor comun sarcina și dorința de a-i materializa cât mai fidel indicațiile, s-a extins colectivul menționat de specialiști arhitecți, prin antrenarea și a altor specialiști din toată țara, întrucât se dorea realizarea marelui proiect urbanistic și arhitectural al dictatorului. Pentru realizarea acestui proiect și constituirea colectivului au fost solicitați prin intermediul Comitetului pentru Problemele Consiliilor Populare (CPCP), a Uniunii Arhitecților, a Ministerului Educației și Învățământului etc. - la nivelul întregii țări - arhitecții cei mai buni și cei mai experimentați. Importanța sarcinii era evidentă și toți cei implicați știau că rezolvarea ei cu succes ar fi adus recompense de tot felul. În consecință, s-a constituit - sub răspunderea unui colectiv restrâns din cadrul Comitetului Central, al cărui coordonator a fost numit, în urma istoricei ședințe din 22 martie 1977, Ștefan Andrei - un grup de arhitecți, care constituiau efectiv în acel moment crema meseriei lor din România.

Trebuie să spun răspicat, cu toată răspunderea, că toți arhitecții buni și foarte buni din țară își doreau din toată inima să facă parte din acest colectiv. Tema era extrem de importantă și admiterea soluției unuia dintre ei ar fi însemnat o consacrare majoră personală, din punct de vedere profesional, ar fi adus prestigiu național și internațional. Considerentele ideologice fuseseră escamotate.

Mi-aduc aminte de interesul stârnit și de pasiunea - da, acesta este cuvântul potrivit - celor care corespundeau profesional și care meritau să participe la marele concurs ce demara. Aș menționa în special proiectele pentru Noul Centru în ansamblul său, pentru Casa Poporului și pentru Bulevardul Victoria Socialismului (actualmente „Libertății”). Era vorba de nume ilustre, cum ar fi cele ale lui Octav Doicescu, Cezar Lăzărescu, Ascanio Damian, Nicolae Porumbescu, Constantin Săvescu și ale atâtor altor somități din București și provincie. Nimeni dintre arhitecții participanți nu și-a pus problema cui și

cărui regim vor servi aceste ample investiții. Prevala dorința de afirmare profesională și cea de realizare a unei opere care să dăinuie. Gândirea era – strict profesional – limitată. Desigur că ar fi fost impresionant ca vreunul dintre arhitecții cunoscuți să facă un pas în față și să declare că nu dorește să servească un regim odios și un dictator urât de popor. Dar aceasta nu s-a întâmplat. Am mai spus-o: arhitecții, aproape fără excepție, iubesc faraonii, împărații, dictatorii și, în general, potențații, care le materializează proiectele. Gândirea participanților la concurs s-a dovedit în timp, din acest punct de vedere cinic și mai presus de etapa respectivă, corectă. „Casa Poporului” a devenit o investiție majoră nu numai a României, dar și a lumii întregi, și nu întâmplător este citată în Cartea Recordurilor.

Așa încât proiectele arhitecților frunțași, bazate pe machete (deoarece numai pe acestea le înțelegea Ceaușescu), au început să-i fie prezentate. În calitate de Arhitect-șef al Capitalei participam și eu în etapa inițială, la aceste prezentări. Fiecare autor își prezenta macheta, iar Ceaușescu reacționa, spunându-și părerea și cerând modificări pentru faza următoare. Trebuie să spun că atunci am avut prima surpriză și decepție privind funcția mea. La început am încercat să-mi spun părerea, dar privirea lui Ceaușescu m-a făcut să amuțesc. După aceea, cineva de la Cancelaria C.C. m-a luat de o parte și mi-a explicat că problema este mult prea importantă și că „Tovarășul” își face singur părerea necesară în problemele expuse. Același tovarăș binevoitor mi-a spus că părerea mea este necesară numai la prezentările curente, privind problemele Capitalei, unde într-adevăr luam cuvântul și chiar Ceaușescu întreba din când în când, folosind formula încetățenită: „Ce păhehe ahe Ahhitectul Șef?” Astfel, am devenit spectator la prezentările majore, privind Casa Poporului.

Pe lângă marii participanți, grupați în 17 colective, a existat și o prezență insolită: arhitecta Anca Petrescu, împreună cu un colectiv de șapte arhitecți, de asemenea tineri. Nimeni din afară nu poate spune cu precizie cărui

fapt se datora prezența ei, împreună cu colectivul său, în cadrul concursului. Au circulat zvonuri că era rudă cu „Tovarășa”, lucru contestat de dânsa. Este greu de presupus însă, având în vedere importanța cu totul deosebită a competiției, că Anca Petrescu și colectivul ei ar fi putut intra în concurs fără aprobarea cuplului prezidențial. Ea era cea mai tânără participantă la concurs, arhitectă absolventă de puțini ani, fără experiență sau lucrări realizate, provenind dintr-o familie de la Sighișoara. Făcea impresie aparte, deoarece avea și o manieră de prezentare a proiectului diferită. Ceaușescu a remarcat-o de la bun început, deoarece era foarte atentă la indicațiile sale.

În ceea ce privește desfășurarea concursului pentru „Casa Poporului”, arhitecții cu experiență și renume realizaseră machete, în general, monumentale și frumoase, pe baza programului clădirii, dar căutând să aplice ceea ce știau din experiența lor de o viață și pe baza conceptelor arhitecturale universal-valabile. Ceaușescu nu era mulțumit și cerea mereu dimensiuni sporite și o anumită grandoare, conformă cu viziunile sale megalomane, care intra în contradicție cu legile compoziției arhitecturale. Dimensiunile mari ale clădirii creau și o problemă foarte dificilă de tratare a fațadelor. Dificultatea provenea și de la faptul că arhitectura dorită de Ceaușescu era cea a unui palat cu arhitectură clasicizantă. El dorea să avem și noi un Versailles, un Schönbrunn, un Buckingham, un Palat de Iarnă ca la Sankt-Petersburg sau, oricum, ceva de genul acesta. Sigur că el nu a pronunțat niciodată aceste nume, dar înțeleseserăm cu toții ce voia. În mod limpede, el a menționat ca exemple pozitive din România clădirile arhitectului Petre Antonescu sau Muzeul de Istorie a Partidului de la Șosea al arhitectului Ghica-Budești (actualmente, Muzeul Țăranului Român). Acolo rezidau gusturile sale. Dar aplicarea ordinilor clasice pe imensa fațadă a „Casei Poporului”, pe care tot el o dorea gigantică, făcea foarte dificilă folosirea acestor ordine arhitecturale.

(Ca o paranteză, vreau să spun că atunci când, mai târziu, la un alt concurs s-au elaborat machete pentru prezentarea proiectului de construcție a Căii Victoriei Socialismului, cel mai frumos proiect a fost cel al lui Dinu Patriciu, care reprezenta o desfășurare grandioasă de clădiri de locuit, în același timp tratată sub forma unei colonade impresionante și de bun gust, care dacă ar fi fost acceptată ar fi constituit o realizare clasicizantă, dar de înaltă calitate a Capitalei. Din nefericire, Ceaușescu a preferat o soluție cu blocuri oarecum în genul său, dar neinteresante, care de altfel s-au și realizat. Poate că, de fapt, nu voia o tratare grandioasă decât la „Casa Poporului” nu și la niște case de locuit.)

În consecință, la concursul privind „Casa Poporului” Ceaușescu a remarcat reticența surdă a arhitecților cu renume, care încercau să-i tempereze zelul, ce presupunea ignorarea unor cerințe conforme canoanelor arhitecturale, în timp ce tratarea oferită de Anca Petrescu și colectivul ei de tineri proiectanți reflecta fără ezitare dorințele dictatorului. El a început să-i ironizeze pe ceilalți arhitecți mai în vârstă, zâmbind și declarând în repetate rânduri: „Văd că arhitecții tinehi lucrează mai bine!” Accentul final a fost pus de „Tovarășa”, care a venit la o prezentare și a văzut macheta Ancăi Petrescu. În interiorul încăperilor „Casei Poporului” pusese niște poze de covoare tăiate dintr-o carte, ceea ce i-a plăcut foarte mult Elenei Ceaușescu, care a exclamat: „Nicule, uite ce frumos este!”

Apoi, așa cum era de așteptat, Ceaușescu a declarat concursul încheiat și câștigătoare pe Anca Petrescu. Această alegere a creat mari resentimente printre ceilalți arhitecți, perdanți, dintre care mulți au declarat-o după Revoluție pe Anca Petrescu unealtă supusă, neprincipială și netalementată a dictatorului, uitând cât și-ar fi dorit ei să câștige concursul.

Anca Petrescu era o tânără arhitectă complet necunoscută, atunci când a participat la concursul de urbanism pentru noul Centru Politico-Administrativ al Capitalei și, în special, la concursul pentru principala construcție dominan-

tă a Centrului și a Capitalei - „Casa Poporului”. O cunoscusem anterior, întrucât fusese angajată în cadrul Centrului Național de Sistematizare, al cărui șef eram, din componenta Institutului Național de Cercetare și Proiectare pentru Sistematizare, Locuințe și Gospodărie Comunală (ISLGC) din București. Între ea și ceilalți participanți la concurs era o diferență imensă din punct de vedere al experienței profesionale și al bagajului de realizări arhitecturale sau urbanistice. Anca Petrescu nu avea la activul său nici un proiect sau lucrare demnă de a fi citată. Dar avea altceva: o imensă dorință de a reuși, inteligență și o capacitate organizatorică ieșită din comun. Mai poseda și aptitudinea de a învăța repede și din mers meseria de arhitect și urbanist. De asemenea - și acest lucru a fost hotărâtor pentru succesul ei - era dispusă să materializeze cât mai fidel dorințele și indicațiile lui Nicolae Ceaușescu.

După ce a fost declarată câștigătoare a Concursului pentru Casa Poporului, destinul ei a intrat pe o cu totul altă orbită, direct proporțională cu importanța covârșitoare a investiției a cărei autoare devenea. Oricum, până în final, a devenit o persoană celebră. Atunci a fost numită responsabilă cu întreaga operație și i s-a creat treptat un colectiv de peste o sută de arhitecți de valoare, în cadrul Institutului de proiectare „Carpați”, element constitutiv al Gospodăriei de Partid, subordonată nemijlocit Comitetului Central al PCR. Proiectarea s-a desfășurat într-un ritm alert, „Tovarășul” urmărind personal și neîntrerupt evoluția proiectului. Prezentările se țineau lanț. Acum Anca Petrescu și-a demonstrat calitățile sale de foarte bun organizator și manager al efortului de proiectare și apoi de execuție a construcției, prin intermediul Trustului de Construcție „Carpați”, aparținând de asemenea Gospodăriei de Partid din cadrul C.C.

Și acum a apărut un alt paradox al funcției mele de Arhitect-șef: nu aveam nici un fel de relație cu proiectarea și, mai apoi, cu execuția obiectivului „Casa Poporului”! E drept că aveam de lucru până peste cap cu restul problemelor de

arhitectură și urbanism ale Capitalei. Astfel, prezentam spre aprobare la Șeful Statului toate proiectele de urbanism și de investiții ale Capitalei, în prezența Primarului Capitalei, a Vicepreședintelui de resort, a Directorului și a Șefului de Proiect din cadrul Institutului „Proiect București” (unde se elaborau majoritatea documentațiilor supuse aprobării) și a altor reprezentanți, după caz, ai Primăriei, precum și în prezența grupului nelipsit de însoțitori permanenți ai lui Ceaușescu, din partea Cancelariei C.C. Ei redactau apoi Notele de Cancelarie, care conțineau hotărârile luate de dictator, având caracter de lege supremă. Participam, de asemenea, la vizitele pe teren și trebuia să aplic apoi toate deciziile sale, de data aceasta verbale, privind problemele de dezvoltare a Capitalei și de amenajare a teritoriului său înconjurător, în toată complexitatea lor. Eram membru important într-un mare număr de organe de avizare și de acțiune privind activitățile menționate. Deci, nu mă puteam plânge de inactivitate, de lipsă de răspundere și de viață tihnită.

Dar iată că existau câteva obiective, care nu erau cuprinse în atribuțiile mele administrative și profesionale. Primul, așa cum am menționat, era „Casa Poporului”. Al doilea era tot ce se construia în cadrul complexului „Cotroceni”, respectiv Palatul Prezidențial cu tot ce conținea incinta sa. La acestea se adăugau reședința cuplului dictatorial și celelalte obiective din zona lacurilor din nordul Capitalei, care erau în exclusivitate în subordinea și competența Gospodăriei de Partid. Cel mai bun exemplu al acestei situații: prezența mea era considerată inutilă și nedorită, la proiectarea și executarea lucrărilor la aceste obiective. Unul dintre motive era și acela că, încălcându-se permanent legislația în vigoare, nu se dorea un martor oficial pe linie administrativă. (Vreau să subliniez că funcția mea nu făcea parte din nomenclatorul de Partid, eu fiind doar un reprezentant al aparatului administrativ al Consiliului Popular al Municipiului București.) Sus-numitele obiective se realizau totdeauna fără respectarea procesului legal

de proiectare și construcție. Opiniile și indicațiile „Tovarășului” le înlocuiau pe toate, atunci când era vorba de „Casa Poporului” și de complexul Cotroceni. Cel mai bun exemplu al situației de atunci, pe care o știa și o accepta toată lumea, este faptul că însăși „Casa Poporului” a fost construită lipsind autorizația de construire! Conform legislației noastre de acum, o asemenea construcție ar putea fi demolată... dacă nu ar funcționa prescrierea faptei respective... În ceea ce privește reședința cuplului și dotările folosite de cei doi, hotărâtoare era și opinia „Tovarașei”, care era, de asemenea, lege.

Iar eu nu numai că nu eram întrebat și habar nu aveam cum evolua proiectarea și realizarea obiectivelor enumerate, dar îmi era interzis până și accesul pe șantierele respective! Mi s-a întâmplat odată, la începutul funcției mele, ca apropiindu-mă de un șantier din nordul Capitalei și întrucât răspundeam și de disciplina în construcții în Capitală, voind să intru să aflu cine și ce construiește acolo, a apărut un personaj în uniformă de subofițer de Securitate. M-a legitimat, i-am spus ce funcție am și răspunsul a fost o privire urâtă și refuzul de a fi admis în curte. Mi-am dat seama unde nimerisem și era clar că nici nu aveam cui să mă plâng, eu fiind cel care determinase situația.

În cadrul Gospodăriei de Partid un rol deosebit de important îl jucau Leon Naș, Șeful Secției Economice, și adjunctul său, inginerul Mircea Solomon, un bun inginer, care se bucura de deplina încredere a cuplului prezidențial, fiind, se poate spune, omul lor de casă. El avea grijă, cu mare pricepere și devotament, de nevoile lor gospodărești. M-am împrietenit cu el și odată mi-a spus răsând: „Tovarășu’ Budișteanu, dacă vreau într-o zi să scap de dumneata știi ce fac? Îți sugerez să vii pe unul din șantierele legate de casa lor și să intri înăuntru. Să vezi apoi cum zbori din toate funcțiile și cum vei fi anchetat, când cei în cauză vor raporta că ai intrat acolo!” O situație care nu mă încânta din punct de vedere al prestigiului meu, dar îmi spuneam că restul câmpului meu de activitate era atât de vast și de important,

încât astfel aveam bătaie de cap mai puține.

Între timp auzeam ecouri în legătură cu modul în care evoluau proiectarea Casei Poporului și prezentările, care se făceau la „Tovarășul”. Întrucât el nu înțelegea planurile, trebuia să i se prezinte totul sub formă de machete. Și dacă se poate, de preferință, la scara 1 la 1, adică la dimensiunile reale, în special când era vorba de detalii de execuție sau elemente decorative.

Pe lângă dificultățile cauzate de sarcina, mai bine zis corvoada, de a fi executantul gândirii dictatorului României, mă mai confruntam și cu atitudinea unor șefi intermediari, de care trebuia să țin seama în activitatea mea specifică. Unii erau, pot zice, oameni normali, care se confruntau cu greutăți inerente, încercând să-și facă treaba în mod acceptabil. Dar erau și unii, care atât din servilism, cât și din carierism, exagerau în obediență față de toanele și „indicățiile” lui Ceaușescu, plusând în aplicarea politicii oficiale în domeniul construcțiilor și urbanismului. Ghinionul meu a făcut ca tocmai Vicepreședintele de resort al Consiliului Popular al Capitalei să fie o asemenea persoană. El răspundea de activitatea din domeniul respectiv și era șeful meu ierarhic nemijlocit, situat din punct de vedere administrativ între mine și Primul Vicepreședinte al Capitalei, cu care nu prea aveam treabă, dar și între mine și Primarul General al Capitalei, cu care aveam. Mă refer la inginerul Nicolae Iordache.

El avea în general un stil de lucru dur, preluat de pe șantierele de execuție, unde exista o tradiție nefericită, conform căreia trebuia să vorbești cât mai agresiv cu muncitorii, înjurăturile fiind o metodă de comunicare și de convingere a subordonaților să lucreze eficient. Adusese cu sine la Primărie acest procedeu, fiind veșnic încruntat, refuzând dialogul civilizat cu subalternii, dar foarte atent să facă pe placul șefiilor săi, respectiv Primul-vicepreședinte al Consiliului Popular, Primarul General și, mai presus de orice, Șeful Suprem – Tovarășul Ceaușescu. Era impresio-

nant cum știa să zâmbească în prezența lor, iar în special în fața Tovarășului să se topească într-o admirație și un devotament total, trepidând de grijă să ghicească cu anticipație chiar și gândurile încă neformulate ale acestuia.

Faptul că eu aveam sarcina să-i prezint lui Ceaușescu principalele proiecte, îl deranja pe Nicolae Iordache, deoarece îl puneam în ipostaza de simplu spectator. Dar se revanșa la vizitele pe teren în Capitală, unde avea grijă să stea lângă Ceaușescu și unde, fiind vorba de execuția lucrărilor, avea în mod firesc prioritate. De asemenea, răspundea permanent de activitatea de urmărire a executării lucrărilor de construcție din Capitală, în cadrul cărora se putea desfășura după placul inimii, confirmând renumele său de satrap, bruftuluid și insultând oamenii de pe șantiere.

În restul timpului, deși era președintele Comisiei de avizare a proiectelor privind principalele lucrări de construcții și de urbanism din Capitală și trebuia să semneze autorizațiile de construire pentru obiectivele preconizate, mă lăsa, într-un acces de „modestie”, pe mine să îndeplinesc aceste funcții, găsimd mereu motive să se eschiveze. Iar eu semnam „pentru” Vicepreședintele de resort.

La urma urmei, s-ar fi putut lucra și așa. Dar raționamentul lui Iordache era foarte simplu, și totodată foarte periculos. Atunci când ceva se încurca, răspundeam eu în calitate de semnatar efectiv, care generasem lucrarea. Deci dacă apărea vreo problemă de principiu sau dacă se constata vreo neregulă pe parcurs, Nicolae Iordache găsea motive în documentele de bază - autorizații și avize - semnate „greșit” de Arhitectul-șef. Astfel, la avizarea studiului de amplasament al unui ștrand în zona de sud a Capitalei, elaborat în cinci variante de către Institutul Proiect București și semnat favorabil de către mine, întrucât dânsul constatase existența unei „erori” într-una din variante, a urmat sancționarea de către el a doi subalterni ai mei din Primărie și a arhitectului întocmitor de la IPB, cu suspendarea unei gradații din salariu pe două luni. Iar pentru mine cerea Biroului

Permanent al Comitetului Executiv al CPMB retragerea indemnizației de conducere pe timp de o lună! (Dacă această propunere ar fi fost aprobată, ar fi fost unica sancțiune pe linie profesională din toată cariera mea.) De fapt, la cea mai mică adiere de nemulțumire a Tovarășului, produsă sau preconizată, el își pregătea astfel în grabă justificările. În consecință, condițiile în care munceam erau grevate și de această relație de lucru anormală.

Situația însă evolua, întrucât Nicolae Iordache avea și atitudini grandomane, tratându-și subordonații ca atare. În ceea ce mă privește avea și mania returnării documentelor pe care trebuia să le redactez și să i le prezint, adăugând rezoluții jignitoare, scrise de-a curmezișul hârtiilor. Iată un exemplu de rezoluție: „Dacă mai greșiți plecați la CAP!” În câteva ocazii am protestat, explicându-i că așa nu se poate lucra. Ca rezultat, într-o bună zi, șefa lui de cabinet mi-a comunicat că Tovarășul Vicepreședinte nu mă mai primește și că urmează să-i prezint toate problemele numai în scris!? Iar după aceea, ca o culme a proastei creșteri, primeam uneori înapoi materialele elaborate de mine, pur și simplu rupte în două!!

Un alt exemplu de comportament discriminatoriu, fără nici o justificare: primesc o invitație de participare împreună cu soția la o recepție oferită de Ambasada Finlandei, cu prilejul inaugurării unei expoziții de arhitectură finlandeză. Pe nota Serviciului de protocol al Primăriei tronează fără nici o explicație un NU scris de Nicolae Iordache.

Este important să mai dau un exemplu de relație de lucru cu el, referindu-mă la o situație care s-a produs în anul 1981. Ca urmare a aprobării de către Ceaușescu a detaliului de sistematizare a Căii Moșilor, biserica „Sf. Ion Moși” scăpase și era menținută. Preotul paroh ceruse în consecință racordarea bisericii la rețeaua de termoficare. Iar eu am elaborat o notă pentru rezolvarea favorabilă a solicitării, cerându-i Vicepreședintelui de resort să prezinte, conform procedurii curente, această notă în vederea rezolvării sale

favorabile într-o ședință de lucru a Biroului Permanent al Comitetului Executiv al CPMB. Am primit nota înapoi, la 29 iunie, cu o rezoluție categorică de refuz, cu un ton chiar acuzator(!?). Atunci am cerut, dar Nicolae Iordache a refuzat o discuție cu mine pe această temă. Motivația era simplă și clară. Nu dorea să fie implicat sub nici o formă într-o acțiune care era de domeniul său de competență, Doamne ferește!, i s-ar fi putut reproșa drept sprijin retrograd dat unei biserici.

Bineînțeles, m-am plâns de atitudinea Vicepreședintelui, fără rezultat, și a trebuit să înghit în continuare bătăria acestui personaj, care cred că era un complexat.

Iată niște exemple care arată cum se îngreuna activitatea mea, și așa chinuitoare, prin excesele de zel ale unor funcționari în genul inginerului Nicolae Iordache. Din nefericire, nu era singurul. Toate acestea se adăugau la certitudinea mea că sunt angrenat într-un proces fără perspective de succes.

Anii treceau și iată că s-au împlinit șase ani de la numirea mea în anul 1977 în funcție. Lucrurile evoluaseră permanent nefavorabil mie și am constatat, fără posibilitate de tăgadă, că speranța mea de a influența gândirea „Tovarășului” în sensul modelării Capitalei s-a dovedit o utopie. În consecință, dându-mi seama că eram ascultat tot mai puțin și apoi deloc, pe parcurs compromițându-mă și devenind accesoriul unei politici urbanistice și arhitecturale eronate, am luat hotărârea de a părăsi această funcție. A fost o decizie greu de aplicat fără să fie consecințe neplăcute pentru mine, dar am reușit. S-a materializat pe motiv de boală, în vara anului 1983.

Astfel, completându-se nemulțumirile și decepțiile mele, aplicarea hotărârii de a părăsi funcția a fost declanșată de următorul episod, care m-a făcut să consider că nu mai pot suporta situația. S-a anunțat o vizionare mai specială pe teren, la clădirea Teatrului Național. Acolo se produsese un accident grav, un incendiu care avariase serios scena, precum și o parte din sală. Focul izbucnise pe scenă. Din vina personalului de

îngrijire, cortina de fier a teatrului, care se ține în general trasă și care are tocmai rolul de a limita un eventual incendiu la unul din cele două spații astfel separate, nu fusese coborâtă decât pe jumătate, așa încât flăcările trecuseră dintr-un spațiu în celălalt. Din fericire, incendiul fusese totuși stins înainte de a cuprinde și restul clădirii.

Acum avea loc o vizită la cel mai înalt nivel, împreună cu conducerile Primăriei, Ministerului Culturii, Teatrului Național, Pompierilor și altor organe și instituții din domeniul construcțiilor. În total, vreo 35 de persoane. Tovarășul era însoțit și de Tovarăsa, prilejul fiind folosit de cei doi pentru a aborda problemele generale ale Teatrului Național. Pe lângă amenințările determinate de supărare, Tovarășul a hotărât mărirea numărului de locuri din sală, considerând că se pot adăuga scaune suplimentare. (Devenise un fel de principiu, deoarece același lucru se hotărâse și pentru Sala Palatului, unde a și fost amplificată capacitatea sălii.)

Una din modalitățile de extindere a capacității sălii Teatrului Național s-a datorat și întrebării lui Ceaușescu. Ajungând în fața fosei orchestrei a întrebat „ce este asta?”. I s-a explicat că este spațiul unde se amplasează orchestra, atunci când necesitățile spectacolului cer și prezența unei orchestre, care să cânte. A fost nemulțumit și a declarat că este o greșeală, că o orchestră nu trebuie ascunsă și că de fapt acest teatru nu are nevoie de așa ceva. Cel mai bine este ca spațiul acela să fie folosit pentru amplasarea unor șiruri suplimentare de scaune, chiar în fața scenei. Zis și aprobat, cu mulțumirile de rigoare ale trepădușilor de serviciu.

S-a discutat apoi despre cauzele incendiului și i s-a explicat Tovarășului supărat că dacă ar fi fost trasă cortina de fier complet, atunci sala nu ar fi fost afectată. În momentul acela Elena Ceaușescu a izbucnit: „Auzi Nicule, ce prostie! Țștia au făcut cortina din fier! Toată lumea știe că o cortină se face din ceva moale, din stofă, din pânză! Auzi! Să facă ățștia cortina din fier!”. El a replicat, doct: „Într-adevăr, ce prostie. Cortina de fier n-are ce căuța aici. Este o noțiune

cu sens politic, și nu are ce căuta la un teatru!”.

În momentul acela, un mare curajos, misterios, nu știu cine a fost acela, a vorbit. O voce gătită de emoție a spus: „Cortina de fier a fost pusă aici, deoarece așa au cerut pompierii...”. În momentul acela Nicolae Ceaușescu a explodat, răstindu-se: „Pompieri? Nu avem nevoie de astfel de pompieri!”.

A urmat o tăcere generală și vinovată, noi toți, cei prezenți, recunoscându-ne fără excepție și solidar vina de proști și de nepricepuți. Absolut nimeni n-a avut curajul să explice rolul cortinei de fier. Fiecare și-a zis: „De ce tocmai eu să risc și să lămuresc prostia?” Penibil moment de lașitate colectivă. Mi-a crăpat încă o dată obrazul de rușine, dar am tăcut și eu, solidar cu ceilalți trepăduși.

Către sfârșitul vizitei, directorul Teatrului Național i s-a adresat Elenei Ceaușescu, rugând-o să se aprobe înființarea unei cantine-restaurant pentru personalul Teatrului Național, care să funcționeze în cadrul complexului teatrului. După o ezitare, ea a zis: „Bine”. Moment în care, membrul Comitetului Central al PCR, Artistul Poporului și Director al Teatrului Național, Radu Beligan a strigat, lovindu-se spectacular de câteva ori cu palmele peste cap și față: „Vă mulțumim tovarășa! Vă mulțumim!”. Un gest de recunoștință nelimitată și adorație totală. Trebuie spus că acest gest de mulțumire nestăvilită se mai produsese, în aceeași interpretare, cu prilejul tuturor hotărârilor luate de conducerea superioară, cum fusese de exemplu și cea de amplasare a scaunelor în locul fosei orchestrei.

A fost momentul în care am simțit că nu mai suport rolul meu de momâie stupidă și am decis că trebuie să părăsesc acest circ penibil și umilitor. Pierdusem definitiv și irevocabil propriul meu pariu, încercând să realizez ceva în București prin intermediul lui Ceaușescu. În consecință, doresc să-i mulțumesc lui Radu Beligan pentru contribuția lui în hotărârea mea de atunci, de a părăsi, în sfârșit, corabia de nebuni pe care mă imbarcasem.

Dintr-un post ca al meu însă nu plecai pentru că voiai tu. Erai sau dat afară sau avansat, ceea ce în mod evident nu era cazul. Puteam să-mi dau demisia plin de demnitate revoltată, dar eu, bineînțeles, cu multă consecvență, nu aveam curajul să înfrunt urmările unei asemenea hotărâri. Deci am hotărât să apelez la varianta unui motiv de boală.

M-am internat la Spitalul Elias și am cerut să mi se facă o evaluare generală a stării de sănătate, sperând că mi se va găsi ceva. Aveam probleme și crize de ficat periodice, care credeam că se datorează stresului și regimului de viață dur, tensiunii și încărcării cu atâtea sarcini, și multe și dificile. Inițiativa mea s-a arătat fructuoasă. Mi se face un control amănunțit: „Problema Dvs. principală este ficatul, mai precis vezica biliară. Aveți o vezică biliară plină de pietre, care stă să plesnească. Trebuie să vă operați neapărat. Vă rugăm să vă gândiți serios și când vă hotărâți, să veniți să vă operăm”. Răspunsul meu a fost: „M-am hotărât. Vă rog să mă operați de îndată!”. Doctorilor nu le-a venit să creadă, eu mi-am repetat decizia fermă și peste câteva zile eram operat.

Îmi aduc aminte de momentul când chirurgul Cârstea a venit la reanimare, mi-a zâmbit și mi-a înmănat un tifon, care conținea 123 de pietricele, oxalați de calciu, de formă tetraedrică. Păstrez aceste pietricele ca amintire plină de învățăminte pentru tot restul vieții mele.

Așa s-a produs plecarea mea de la Primărie, cum am dorit, adică fără vreo consecință administrativă neplăcută.

Consider că este instructiv să menționez ce s-a întâmplat în continuare cu funcția de Arhitect-șef al Capitalei după plecarea mea, în iulie 1983. La vreo trei luni după aceea, Tovarășul trecea cu alaiul prin oraș și la un moment dat pe strada Câmpina, în apropierea bisericii Mănăstirea Cașin, vede pe o clădire inscripția CAAC. Oprește brusc convoiul și se răstește la Primarul Capitalei: „Uite Pană ce a ajuns să se scrie pe case, pentru că orașul nu are Ahhitect-șef! Să-mi vii imediat cu o propunere de Ahhitect-șef!”. Nimeni n-a avut curajul să spună, sau poate că nimeni n-a știut, că inscripția

cu pricina era prescurtarea numelui companiei aeriene de stat a Chinei, respectiv Civil Aviation Authority of China (Autoritatea de Aviație Civilă a Chinei), clădirea fiind sediul companiei din București.

Zis și făcut. Tovarășul Pană s-a executat și așa a fost numit colegul meu de facultate și de an, Paul Focșa, Arhitect-șef al Capitalei.

Dar să revenim la realizarea edificiului principal din cadrul noului Centru Politico-Administrativ.

Între timp, sub conducerea Ancăi Petrescu lucra pe rupte o armată, ajunsă la circa 300 de arhitecți și ingineri, care efectuau proiectarea pe porțiuni, în special pentru sălile principale ale marelui edificiu. Și iată, cu mult tamtam s-a pus piatra de fundație în primăvara anului 1984, când eu nu mai eram Arhitect-șef. A început și șantierul, conform planului urbanistic aprobat, pe Dealul Arsenalului, acolo unde eu, într-o zi, în anul 1977, îi oferisem lui Nicolae Ceaușescu un binoclu, ca să vadă axul marcat peste clădirile din zonă, ax ce trasa direcția viitorului Bulevard al Victoriei Socialismului.

Așa cum am menționat, fusesem acceptat numai în faza incipientă de proiect de urbanism și îmi exercitasem atunci atribuțiile de Arhitect-șef, inclusiv în zona noului Centru. Excluderea și interdicția de participare la fazele proiectării și execuției au urmat atunci când soluția concretă a clădirii s-a materializat. Interesant de subliniat este că proiectul era modificat tot timpul de „Tovarășul”, căruia îi veneau mereu idei noi, la care se mai adăugau din când în când și intervențiile fanteziste ale „Tovarășei”. Este suficient să spun că în plin proces de construcție, cuplului prezidențial i-a venit ideea ca marele edificiu să fie acoperit cu un acoperiș înalt, cu pante accentuate, ceea ce ar fi schimbat complet silueta și imaginea de ansamblu. Iată ce valoare avea proiectul inițial elaborat și aprobat de însuși Ceaușescu! Apoi această idee a fost abandonată, după ce s-a executat o porțiune de acoperiș în mărime naturală și imaginea obținută nu a plăcut.

Realizarea imensului edificiu, fără precedent în România, și nu numai, a necesitat restructurarea unei mari zone din Capitală, cu demolările de rigoare. Dacă adăugăm și marea operație chirurgicală urbanistică, determinată de străpungerea Bulevardului Calea Victoriei Socialismului, actualmente Bulevardul Libertății, se poate imagina transformarea fundamentală a acestei mari părți din București. A fost afectat, de asemenea, un important ansamblu arhitectural și istoric, cel al Mănăstirii Mihai Vodă, care găzduia Arhivele Statului. Din fericire, biserica a supraviețuit. Meritul poate fi pus în mare măsură pe seama inițiativei și priceperii inginerului Iordăchescu, specialistul care a reușit câteva operații spectaculoase de mutare a unor clădiri valoroase, atât de cult, cât și de locuit, deschizând o etapă de succes a salvării unor monumente, care fuseseră condamnate inițial fără drept de apel de către Ceaușescu. În momentul în care i s-a spus că aceste clădiri pot fi îndepărtate, fără a fi demolate, el a fost de acord în unele cazuri cu mutarea, dar nu în toate. Conform gândirii sale imprevizibile, biserica Sfânta Vineri sau ansamblul Mănăstirii Văcărești au fost distruse integral, ca și biserica din interiorul incintei Palatului Cotroceni. În zona noului Centru a fost puternic afectată și Biserica Antim, o parte a complexului său înconjurător, inclusiv aripa Sfântului Sinod, fiind desființată.

Pentru execuția „Casei Poporului” au fost mobilizate acum forțele întregii țări. Toate județele au trebuit să contribuie cu forță de muncă, astfel încât pe acest șantier gigantic lucrau în total, la un moment dat, nu mai puțin de 30 000 de oameni. La aceștia trebuie adăugați toți cei din diferite întreprinderi, care extrăgeau marmura și pietrele necesare, executau lucrări de sticlărie și fenererie, țesau covoarele gigantice unicat, executau lambriuri din lemn prețios și mobile de înaltă calitate etc. Aici au fost concentrați meseriașii cei mai buni din țară pentru realizarea finisajelor, creându-se colective profesionale, în domenii de înaltă specialitate. De remarcat că în perioada construcției „Casei Poporului”,

utilizarea marmurei în țară era permisă numai pentru realizarea acestui obiectiv sau a construcției metroului din București! Calitatea finisajelor la „Casa Poporului” și principalele săli au reprezentat și reprezintă realizări de un înalt nivel profesional – arhitectural și decorativ.

În concluzie, care este bilanțul general al realizării „Casei Poporului”, în prezent Palatul Parlamentului din București? Așa cum era de bănuیت încă de la început, această investiție a intrat în Cartea Recordurilor, contând printre realizările majore de acest fel din lume. Indiferent dacă place sau nu, este obiectivul turistic cel mai vizitat din București. Părerile privind construcția emblematică pentru perioada comunistă din istoria României, și monumentul care ne aduce aminte de ambițiile de urbanist și constructor ale lui Ceaușescu, sunt împărțite. De la adversarii neînduplecați ai construcției, până la cei care o acceptă sau chiar o plac, se înșiră o largă gamă de opinii. Totuși, oricine ai fi este imposibil să-ți fie indiferentă. Este mult prea importantă și vizibilă, ca să o poți ignora. Nu putem uita că întregul popor a fost afectat de sacrificiile făcute pentru realizarea ei.

Am următoarea opinie: Casa Poporului este o construcție tipică pentru un regim dictatorial, fiind greu de imaginat că într-o țară democrată, cu o economie normală, o asemenea investiție ar putut fi aprobată și realizată legal. Sacrificiile economice pentru obținerea unui asemenea efect de prestigiu ar fi fost oricând greu de justificat. După 1989, ca o reacție la tot ce înduraseră oamenii, au fost destule voci care au cerut demolarea ei. Cred că, având în vedere valoarea investiției, efortul unui întreg popor, demolarea ar fi fost o mare greșeală, atât din punct de vedere al valorii materiale, cât și al marelui efort de muncă și pricepere înglobat în ea. Această opinie, din fericire, a prevalat și clădirea a fost păstrată, fiind denumită mai întâi „Casa Republicii”.

Ulterior i s-a găsit o destinație, pe care o consider corectă: aceea de Palat al Parlamentului României. Al unei Româнії democratice. Este, putem spune, o răzbunare

postumă a istoriei, față de megalomania unui dictator, care a produs destule necazuri țării noastre. Acum, edificiul este sediul Parlamentului, găzduind la început Camera Deputaților, ulterior și Senatul României. Trebuie menționat că palatul mai are încă două funcții importante. Astfel, în 1994 în cadrul său s-a înființat „Centrul Internațional de Conferințe”, foarte apreciat de toți cei care îl folosesc ca atare, atât români, cât și străini. Aici s-au ținut câteva conferințe internaționale cu mare răsunet. Este suficient să menționăm, de exemplu, Forumul Crans-Montana sau reuniunea Consiliului NATO. A treia funcție a clădirii este aceea de Muzeu de Artă.

Construcția este fără doar și poate impozantă și se găsește în plutonul fruntaș al celor mai mari și mai importante clădiri din lume. În general, se spune că este a doua mare clădire din lume, după Pentagonul american. Aici trebuie făcută o precizare. Lipsește menționarea criteriului de stabilire a clasamentului. În realitate, există două clasamente, care merită să fie avute în vedere.

Primul criteriu este cel al volumului construit. Din acest punct de vedere, Casa Poporului, dar cred că este preferabil să ne referim acum la ea drept Palatul Parlamentului României, este a patra clădire din lume. Pe locul întâi se găsește o clădire din orașul Seattle pe coasta Pacificului din statul Washington – Statele Unite, care servește la montarea avioanelor companiei Boeing. A doua mare clădire din lume, din punct de vedere al volumului său, are tot un caracter industrial și se găsește tot în Statele Unite, la Cape Canaveral în Florida și servește la asamblarea marilor rachete pentru misiunile spațiale. A treia mare construcție din lume este vechea piramidă aztecă de la Cholula din Mexic. Urmează Palatul Parlamentului României, a patra construcție din clasament, cu un volum de 2 250 000 mc. Este interesant de știut că piramida lui Keops are un volum mai mic decât al Parlamentului nostru. Dacă, prin absurd, s-ar echivala volumul Palatului cu o piramidă, aceasta ar fi mai mare

decât celebra piramidă.

Cel de al doilea criteriu este cel al spațiului desfășurat, calculat pe etaje. Palatul Parlamentului României are 330 000 m² și ocupă locul al doilea în lume, după clădirea Pentagonului din Arlington - Virginia, din apropierea capitalei SUA - Washington, considerată pe drept cuvânt cea mai amplă clădire administrativă din lume, din punct de vedere al suprafeței construite utile însumate.

„Casa Poporului” contribuie în prezent, indiscutabil, la cunoașterea internațională a României, fiind citată în toate ghidurile turistice, ca o atracție majoră a României și a Bucureștiului. Din punct de vedere al valorii sale funcționale, corespunde în linii mari scopului de a fi o mare instituție reprezentativă. Desigur, clădirea păcătuiește printr-o evidentă risipă de spații și finisaje. Aceasta, dacă ar fi să o considerăm strict ca o instituție, dar trebuie acceptat faptul că este în primul rând un palat și, în al doilea rând, sediul unei instituții.

În ceea ce privește valoarea plastică, estetică, suferă din punct de vedere al tratării volumetrice. Dimensiunile au constituit o sarcină extrem de grea pentru a o putea pune în concordanță cu stilul arhitectonic folosit. Aici trebuia o pricepere genială a autorului proiectului, pe care, regret să o spun, Anca Petrescu a fost departe de a o avea. Clădirea are fațade imense, pe care este foarte greu să înșirui ordine arhitecturale, respectiv anfilade de coloane sau pilaștri, care să-i dea caracterul presupus ori dorit. Peste toate se mai adaugă și amestecul nepriceput al lui Ceaușescu, care a influențat și el negativ rezolvarea arhitecturală. În special, fațada principală este nereușită. Zona intrării în sine ar avea scara și tratarea corespunzătoare, dar nu se leagă de restul clădirii. Un alt defect major este faptul că pe măsură ce cresc etajele, clădirea devine tot mai masivă și mai greoaie, partea superioară de etaje de coronament strivind prin masivitate fațada de sub ea. Comparativ, fațadele laterale sunt mai reușite, ceea ce se datorează dimensiunilor mai reduse, permițând o rezolvare plastică mai ușor de obținut.

În prezent, ca și cum problemele plastice ale clădirii nu ar fi fost suficiente, s-a comis o mare greșeală de tratare a aspectului general al clădirii, deteriorându-se fațada din spate. Introducerea forțată a Muzeului de Artă Contemporană în acest palat s-a făcut cu o nepricepere profesională șocantă. De ce era nevoie să se introducă porțiuni de panouri de sticlă, în special la cele două lifturi exterioare, care se potrivesc ca nuca în perete, în arhitectura deja discutabilă a clădirii? De bine, de rău Palatul Parlamentului era așa cum era, având un aspect totuși unitar, care acum, în zona respectivă, a dispărut.

Palatul Parlamentului are și o parte care se impune și poate fi apreciată. Este interiorul său. Aici putem vedea o desfășurare impresionantă de tratări ale interioarelor, unele săli fiind efectiv reușite. Talentul arhitecților care au conceput interioarele ar merita cunoscut, prin menționarea numelor lor. La fel de remarcabile sunt și decorațiile, care dovedesc o bună stăpânire a tehnicilor de prelucrare a materialelor folosite. Candelabrele, de exemplu, de asemenea și feroneriele, precum și panotajele de marmură, la care se adaugă scările. Toate la un loc determină aspectul general grandios al interiorului.

Cu un preț plătit exorbitant, România își are un palat impresionant, care are însă un mare defect: nu a fost clădit acum câteva secole, când s-ar fi încadrat mai firesc decât în epoca noastră.

24 martie 2009. F.B.:

Interesant imaginar avea Ceaușescu! Nu era chiar original, dar a fost dictatorul comunist european care s-a apropiat cel mai mult de propriul „vis de mărire”. Intenția de a muta capitala țării la Târgoviște era o resuscitare a mitului întemeietor, însă nu existau atuuri economice și strategice pentru a-și materializa dorința. Raderea unei zone istorice a Bucureștiului i-a permis construirea colosului – numit demagogic – Casa Poporului și a unui Bulevard – numit oficial Victoria Socialismului, pe care

românii l-au botezat Prăbușirea Socialismului. Credea că se înscrie în galeria „marilor domnitori”. Acest buncăr aurit al centralismului totalitar a fost, din altă perspectivă, un cavou pentru mulți oameni nevinovați.

Să fii arhitect nu este, în primul rând, o meserie, ca oricare alta, ce implică obligatoriu și talent? Nu știu dacă arta este la îndemâna oricui. Domnule Budișteanu arhitectul are și responsabilități în „cetate”, față de locuitorii săi? Felul în care ați povestit cum s-a născut morbida construcție este impresionant. În timp ce vă urmăream vedeam un mușuroi de furnici agitându-se pentru reginamamă. Sute de arhitecți, mii de muncitori calificați și necalificați... Care era deosebirea esențială dintre pionii? Despre deținuții politici care ar fi muncit la ridicarea acestei construcții ați auzit? Dar despre morții Casei Poporului? Circulau zvonuri pe vremea aceea.

Spuneți că rolul Dvs. în pregătirea terenului a fost decorativ. M-am întrebat dacă nu cumva Arhitectul-șef al Capitalei putea să fie un muncitor oarecare – să zicem că un strungar, absolvent al „Academiei Ștefan Gheorghiu”. Puteți împărtăși câte ceva din activitatea de Arhitect-șef? Plimbându-ne azi prin București despre ce ați putea spune: „Aceasta s-a făcut pe vremea șefiei mele!”?

2 aprilie 2009. A.B.:

O întrebare complexă, cu multe subdiviziuni. Să începem cu prima. Desigur că arhitectura este și ea o meserie ca multe altele, dar nu chiar la fel cu celelalte. Este una din meseriile ce presupun și tehnicitate pură, dar și neapărat talent artistic. Unul dintre motivele care m-a făcut să aleg arhitectura, ca facultate în 1948, și apoi ca meserie, a fost că inițial dorisem să fac literale și filosofia, așa cum era moda atunci. Aveam preocupări literare, compuneam versuri, proză, am scris și o piesă cu titlul „Avem 18 ani” (care s-a și jucat la Ploiești în anul 1947, la teatrul local „Odeon”, de un colectiv de amatori, care chiar aveau 18 ani), am fost Președintele Cenaclului Literar „Tudor Arghezi” din oraș, dar apoi mi-am dat seama că șansele de a mă putea exprima în literatură, conform gândirii mele, în regimul care se instaurase, erau minime.

Atunci am hotărât să mă dedic unei profesii care să

îmbine creația artistică și munca tehnică. După numeroase discuții cu oameni experimentați și pornind de la faptul că aveam talent la desen, am optat pentru arhitectură. Și nu am regretat niciodată.

În ceea ce privește răspunderile arhitectului „în cetate și față de locuitorii săi”, răspunsul este ferm și univoc. Arhitectul are din plin răspunderile mai sus menționate. Orice meseriaș, orice om activ, în mod firesc trebuie să se simtă răspunzător față de oamenii în mijlocul cărora trăiește. Poate că doar pe o insulă pustie naufragiatul are dreptul să acționeze aproape exclusiv pentru interesul său, dar un om normal și cu atât mai mult un meseriaș normal, indiferent de domeniul său de activitate, trăiește într-o relație permanentă cu societatea în care există. Și este normal să acționeze spre binele acestei comunități, interesele sale fiind inevitabil convergente cu ale celor din jurul său. Cu atât mai evidentă este răspunderea unui arhitect, care nu compune tablouri mai mult sau mai puțin abstracte pentru o expoziție sau pentru o bucurie secretă individuală sau care se joacă folosind niște cuburi, pe care apoi le dăruiește spre a se juca din nou. Ceea ce face un arhitect normal este folosit din plin de cei din jur. Eventual admirat, dar și folosit, cu satisfacție sau nu. Dar, subliniez, folosit.

Mă întrebați care erau diferențele dintre „pionii” care participau la realizarea Casei Poporului. Da, este corect spus, toți erau pionii și trebuiau să facă fără crâcnire ce li se cerea. Dar diferențele, ca și rezultatele muncii lor, erau substanțiale. Să începem cu pionii cei mai de jos, muncitorii manuali. Era clar ce trebuiau să facă și făceau. Munceau într-o disciplină strictă. Aveau o viață foarte organizată, cu regim strict, practic, de lagăr de muncă. Proveneau din toate județele țării, erau cazați ca la militarie, hrăniți asemenea, și aveau magazinele lor. O existență complet controlată.

Cu această ocazie răspund și întrebării referitoare la eventualii deținuți politici, care ar fi muncit aici. Aceștia nu au existat. Dimpotrivă. Fiecare muncitor era strict verificat conform dosarului său, și în special din punct de vedere al

încrederii pe care trebuia să o prezinte. Datorită importanței obiectivului, nu se admiteau elemente dubioase, care ar fi putut periclita realizarea acestuia. În ceea ce privește eventualii morți în timpul construcției Casei Poporului, care au intrat în miturile și legendele, așa zice firești, legate de „Iepoca Ceaușescu” și de șantierul respectiv – pe vremea aceea inaccesibil și misterios – acești morți au fost doar cei care survin în mod firesc pe șantierele de construcții și, în special, pe cele mari. Sunt morți datorită unor accidente de muncă, fără o conotație specială.

Diferențele dintre ceilalți pioni erau datorate specificului activității lor. Ca pe orice șantier erau reprezentate toate categoriile de meserii și de funcții specifice. Arhitecții, inginerii, meșterii își făceau treaba lor. În același timp, măsurile de securitate a muncii – și nu numai – erau aplicate foarte strict, organele de pază, evidente și mai puțin evidente, făcându-și datoria din plin.

În ceea ce privește rolul meu în realizarea Casei Poporului, la început a fost legat de participare ca spectator la concursul de proiecte, iar apoi am participat la vizitele pe teren, legate de determinarea amplasamentului. După stabilirea câștigătorului concursului și începerea desfășurării proiectării propriu-zise, urmate de lucrările de construcții, am fost exclus în mod voit. Dictatorul nu mai avea nevoie de nimeni pentru conceperea și materializarea gândirii sale faraonice. Eu mă ocupam de restul activității de Arhitect-șef al Capitalei, care avea însă două capitole lipsă: cel al realizării Casei Poporului, precum și cel al lucrărilor de la Cotroceni. Așa cum am mai spus, în rest, această activitate era suficient de vastă, extrem de complexă și total absorbantă.

Mă întrebați dacă Arhitectul-șef al Capitalei putea să fie un muncitor oarecare, absolvent al *Academiei Ștefan Gheorghiu*. Răspunsul meu este: categoric nu. Chiar dacă Ceaușescu își impunea punctul de vedere în materie de arhitectură și urbanism, el dorea totuși ca la baza prezentării inițiale a propunerilor (machete și planșe), precum și a discutării

preliminare a deciziilor privind Capitala, să se găsească un profesionist și acesta să aibă o anumită greutate. Chiar dacă hotărârile erau ale lui, dorea să pară că au avut loc dezbateri profesionale adecvate, care să legitimizeze deciziile luate. În acest sens, în afară de mine, care introduceam propunerile privind Capitala, pe lângă factorii politici de partid, de față erau și specialiști, de exemplu cei de la Institutul Proiect București, care, prin luarea de cuvânt sau chiar și prin tăcerea lor, confirmau justetea deciziilor finale. Deciziile erau adoptate într-o aparentă dezbatere publică, care uneori avea și loc, dacă Ceaușescu dorea acest lucru, pentru a verifica opiniile sale. Ceaușescu mai înțelegea că Arhitectul-șef al Capitalei trebuia să se adreseze în mod curent, în calitate de persoană competentă, în diferite ocazii, unor specialiști arhitecți, ingineri și alții, ca să discute cu aceștia probleme și proiecte de specialitate. De asemenea, așa cum aveam să constat ulterior, în viziunea sa, Arhitectul-șef trebuia să prezinte (probabil pentru mai multă credibilitate), machetele cu propuneri de sistematizare ale unor mari cartiere din Capitală, celor mai importanți vizitatori străini, ceea ce s-a și întâmplat. Deci, el înțelegea că un muncitor sau un absolvent al Academiei „Ștefan Gheorghiu” nu ar fi avut competența, autoritatea și credibilitatea necesare în asemenea situații.

În concluzie, Ceaușescu nu era atât de naiv ca să accepte în postul de Arhitect-șef al Capitalei un om care să nu aibă un profil profesional corespunzător și ridicat. Numai astfel putea să-i sprijine direct și indirect autoritatea.

Să mă refer la mine acum. În 1977 aveam 48 de ani, eram doctor arhitect, lucrasem în proiectare și cercetare de specialitate, eram și conferențiar universitar, cu experiență în țară și în străinătate. Mai fusesem funcționar internațional, arhitect, în cadrul ONU la New York – și Ceaușescu constatase personal aceasta, când vizitase Statele Unite în 1971 –, iar atunci când am fost numit Arhitect-șef, după cutremur, eram Șeful Centrului Național de Sistematizare, ceea ce, fără îndoială, că i se raportase „Tovarășului”.

Episodul numirii mele ca Arhitect-șef al Capitalei a avut loc în 1977 și s-a datorat importanței ședințe din 22 martie consumate în cadrul fostului Palat Regal, care devenise temporar sediul C.C. în urma cutremurului din 4 martie. Au participat cei doi, precum și conducerea organelor de partid și de stat având răspunderi în domeniul construcțiilor, arhitecturii și urbanismului, inclusiv un număr de arhitecți considerați mai importanți. Ceaușescu și-a expus noua viziune asupra reconstrucției Bucureștiului, ca urmare a cutremurului devastator, a prezentat intențiile de reconstrucție a zonei centrale și de creare a unui nou centru politico-administrativ al României. Poziția sa devenise radicală, dispărând rezervele pe care le avusese privind demolările. Am participat și eu în calitate de șef al Centrului Național de Sistematizare, care funcționa în cadrul Institutului Național de Cercetare și Proiectare pentru Sistematizare, Locuințe și Gospodărie Comunală (ISLGC) din subordinea Comitetului pentru Problemele Consiliilor Populare (CPCP). După această prezentare făcută de Ceaușescu au urmat luări de cuvânt. Mi-am exprimat și eu părerea, conform căreia Capitala merita să beneficieze de reconstrucție și dezvoltare, atât din cauza distrugerilor provocate de cutremur, dar și pentru că un oraș de talia sa trebuia să se dezvolte pe măsura unei metropole contemporane. În sinea mea consideram că puteam contribui cu competență, bazată pe experiența pe care o dobândisem în cadrul activității la ONU, precum și a vizitării profesionale a tuturor continentelor lumii.

În timp ce vorbeam, Tovarășa se uita atent la mine. M-a arătat de câteva ori lui Ceaușescu, spunându-i ceva. Deci mă recunoscuse. Iar atitudinea ei părea binevoitoare.

La acea reuniune Ștefan Andrei, în calitate de inginer-constructor, capătă sarcina de a se ocupa de reconstrucția Capitalei, inclusiv de găsirea unui Arhitect-șef pentru postul care era vacant. Vreau să spun că am avut ocazia să-l cunosc ulterior, formându-mi o părere bună despre el. Era un om

cult, corect și bine intenționat.

În urma acestei ședințe, în care mă evidențiasem prin sprijinirea reconstrucției Capitalei, a urmat o perioadă de liniște. Aparentă. Cine știe ce verificări s-au făcut. Și iată că la începutul lunii iulie sunt chemat la președintele CPCP, Iosif Uglar, care mă informează că Tovarășul vrea să stea de vorbă cu mine. El nu și-a ascuns îngrijorarea, spunându-mi: „Budișteanu, să fii atent! Vezi ce-i spui Tovarășului despre activitatea noastră!” Într-adevăr, am fost informat că a doua zi după-amiază, 5 iulie, la ora 17 să fiu prezent la fostul Palat Regal. Am așteptat să-și termine Ceaușescu somnul de după-amiază și apoi am fost introdus în cabinetul său de lucru improvizat. M-a întâmpinat cu bunăvoință.

Conversația noastră a fost în tête-à-tête și a durat circa 40 de minute. Eram doi provinciali care iubeau Bucureștiul. Mi-a vorbit cu dragoste de acest oraș, despre viața interbelică de aici, despre preferința lui pentru Zavaidoc etc., dar în special despre necesitatea de a reconstrui orașul acum, după cutremur, și de a-l transforma într-o capitală modernă pe măsura unei Româнии în plină dezvoltare. Totul suna foarte bine și nu vedeam de ce nu ar fi meritat să contribui la această viziune pozitivă. I-am prezentat și eu gândurile mele privind dezvoltarea orașului, completate față de ce spusese în ședința din 22 martie. Dacă el ar fi contribuit la aplicarea ideilor mele, aș fi considerat acceptabil compromisul de a lucra cu un dictator bine intenționat. Mitul arhitectului care este gata să colaboreze cu un faraon, cu un împărat, cu un despot, cu un nabab, cu un mecena, cu un bogătaş, care îi pune în operă ideile, a funcționat.

Așa încât, atunci când Ceaușescu mi-a spus în final: „Dacă v-aș phopune să deveniți Ahhitectul-șef al Capitalei ați accepta?”, i-am răspuns fără ezitare: „Da!”.

Ulterior, viața avea să-mi demonstreze că nu există compromisuri bune și compromisuri proaste. Toate compromisurile sunt proaste și asemenea târguri nu trebuie acceptate.

După câteva zile eram chemat la Primăria Capitalei, unde Primarul de atunci Ion Dincă m-a informat că Tovarășul hotărâse numirea mea în funcția de Arhitect-șef al Capitalei. Ne găseam la 11 iulie 1977 și aveam vârsta de 48 de ani.

Eram conștient că plecam la un drum greu, dar asta dorisem. Cât timp urma să rezist în acea funcție? Nu știam și nici nu-mi puneam problema. Mă confruntam cu sarcina și misiunea majoră a vieții mele. Viitorul urma să-mi arate că voi îndeplini funcția respectivă timp de 6 ani și o lună, dar atunci nu exista nici un oracol care să mă informeze.

Referindu-mă la predecesorii mei, începând cu anul 1953, știam că aceștia fuseseră următorii arhitecți:

Pompiliu Macovei - între 1 ianuarie 1953 și 1 martie 1958, adică timp de 5 ani și 2 luni. Profesor arhitect și Președinte al Uniunii Arhitecților din România, ministru al Culturii și adjunct al ministrului de Externe.

Horia Maicu - între 1 martie 1958 și 1 iulie 1969, adică 11 ani și 4 luni. Profesor arhitect și autor în București al Sălii Palatului, Teatrului Național într-o primă etapă, coautor al Mausoleului din Parcul Libertății etc. (Cel mai longeviv în funcție dintre predecesorii mei.)

Tiberiu Ricci - între 1 iulie 1969 și 10 mai 1974, respectiv 4 ani și 10 luni. Autor al unor clădiri importante din Capitală, cum ar fi sediul Radiodifuziunii, din strada Berthelot.

Mircea Dima - între 10 mai 1974 și 11 iulie 1977, timp de 3 ani și 2 luni. (Cea mai scurtă perioadă în funcție.)

În ceea ce mă privește, m-am încadrat cu interes și pasiune în noua mea muncă, în care predomina preocuparea de a îndepărta efectele cutremurului.

Vreau să mai menționez un detaliu, care mi se pare instructiv, caracteristic și sugestiv. Atunci când Tovarășul a luat hotărârea să mă numească Arhitect-șef al Capitalei, Securitatea l-a informat că eu am o problemă negativă importantă, care poate fi o piedică în numirea mea, deoarece fosta mea nevastă, cu care am fost în America, a rămas acolo. Răspunsul lui Ceaușescu a fost antologic: „Păi, ea a rămas și

nu el! El s-a întors acasă!". Iar tovarăși s-au lămurit și au spus: „Așa este! Aveți dreptate!".

Așa s-a încheiat perioada mea de interdicție, întrucât la întoarcerea în 1972 de la ONU, fără soția care rămăsese în SUA, mi se interzisese orice ieșire din țară. Îmi aduc aminte ce supărat a fost un Președinte al CPCP, când un șef mai mic de-al meu m-a propus să plec într-o deplasare la Ruse. Reacția Președintelui a fost: „Oameni ca Budișteanu îmi propui tu să plece în străinătate? Asta-i bună!" A fost nevoie ca însuși Ceaușescu să ridice interdicția care mă privea.

Anticipând însă, atunci când am părăsit funcția de Arhitect-șef, peste șase ani, în 1983, și am dorit să plec în străinătate am fost refuzat din nou, de data aceasta de către ofițerul de obiectiv de la institutul unde lucram, pe motiv că: „De ce nu mai sunteți Arhitect-șef?".

Acestea erau timpurile pe care a trebuit să le străbatem cu toții, învățămintele impunându-se de la sine.

Cu toate vicleniile ce-l ghidau, își aducea aminte uneori că trebuie să mai pară și că cere sfatul altora, ca să nu fie atât de evident că în final nu-i păsa decât de hotărârea sa. El era totuși interesat, dacă era posibil, să audă și păreri tehnice, care să-i confirme „justețea" deciziilor, fiind încântat dacă auzea argumente care i le susțineau.

Mi-ai spus că dorești să vă spun câte ceva din activitatea mea de Arhitect-șef. Pe scurt, a fost perioada cea mai complexă și dificilă a vieții mele. O adevărată perioadă de foc. După ce lucreai cu Ceaușescu, era greu să ți se mai pară – comparativ – ceva dificil sau complicat. A fost o mare și dură perioadă, atât din punct de vedere al efortului profesional, cât și al celui legat de implicarea personală și relațiile sociale.

Am avut parte de o luptă neîntreruptă. În afară de cea cu îndeplinirea sarcinilor profesionale, copleșitoare într-un București lovit de cutremur, a fost și o luptă istovitoare cu exigențele, la care mă așteptam, dar și foarte des neprevăzute, contradictorii și fanteziste ale activiștilor și șefilor din jurul meu. În special, cele ale șefului direct, inginer Nicolae

Iordache, Vicepreședinte responsabil cu Construcțiile al Consiliului Popular al Municipiului, apoi ale Primarului General al Capitalei (care era și Prim-secretar al Comitetului Orășenesc de Partid), care a fost mai întâi Ion Dincă, apoi Gheorghe Pană, precum și - mai presus de toate - ale „Tovarășului” suprem.

Deci, cum se desfășura activitatea mea?

Eram în primul rând Șeful Secției de Arhitectură și Sistemizare (SAS) de pe lângă Consiliul Popular al Municipiului București (CPMB). Răspundeam: de problemele de elaborare și urmărire a aplicării și realizării proiectelor de construcție și de urbanism (care pe atunci se chema sistematizare) din cadrul Municipiului București și al Sectorului Agricol Ilfov (SAI), de sistematizarea și coordonarea dezvoltării platformelor industriale ale Capitalei, de elaborarea avizelor de principiu, a acordurilor unice și a autorizațiilor de construire, de controlul și disciplina în construcții, precum și de problemele de cadastru ale Capitalei și ale Sectorului Agricol Ilfov. Personalul secției era de circa 80 de persoane: specialiști cu studii superioare (arhitecți, ingineri, statisticieni, sociologi, geografi, cadastrişti etc.), tehnicieni, desenatori, personal de secretariat etc.

Aveam biroul la etajul unu, în clădirea Consiliului Popular al Municipiului București, cu o vedere frumoasă spre Cișmigiu. Beneficiam bineînțeles de o secretară, care avea un rol foarte important în stabilirea contactelor mele de lucru. Ziua de lucru începea la ora 8, dacă nu erau ședințe mai matinale, la care trebuia să asist. Continua oficial până la ora 4, dar de fapt durata era nelimitată, ajungându-se uneori și până la ora 8 seara sau chiar și mai târziu. Masa de prânz se lua la cantina din demisolul Primăriei. La începutul numirii mele, când participam la comandamentele și vizitele pe teren, pentru îndepărtarea efectelor cutremurului, mi se întâmpla să lucrez și până la 10 seara.

Dimineața mă ocupam în primul rând de noile lucrări intrate, pe care le studiam și le repartizam în general șefilor de

compartimente subordonați. Aveam Compartimente de: Urbanism General, Zone Industriale, Autorizații de Construire și Disciplină în Construcții, precum și Cadastru. Primeam și diferite memorandumuri sau lucrări cu rezoluții, de la Șefii mei administrativi, respectiv Vicepreședintele Responsabil cu Construcțiile, Viceprimarul și Primarul General. Apăreau și adrese din partea Autorităților de la Sectoarele Capitalei, inclusiv de la arhitecții-șefi de la Sectoare. După analiza acestor lucrări, se prezentau la mine șefii de Compartimente cu diferite lucrări pregătite după specificul acestora, spre a fi discutate și semnate. Cu acești șefi purtam și discuții privind diferite alte probleme și aspecte profesionale specifice.

La nevoie, convocam ședințe interne în cadrul Secției pe care o coordonam, în care se prelucrau elemente de orientare a activității noastre, transmitându-se eventuale indicații sau reglementări noi apărute. Erau frecvente și contactele mele cu șefii ierarhici, fie pentru a raporta unele probleme, fie prezentând lucrări la semnat, fie pentru a mi se comunica, la chemarea lor, instrucțiuni sau indicații noi.

Aveam o zi pe săptămână pentru audiențe cu cetățenii. Încercam să-i ajut după posibilități și uneori aflam de la ei lucruri interesante.

Pe lângă cele de mai sus, coordonam activitatea Institutului de proiectare al CPMB, „Proiect București”, în domeniul problemelor de sistematizare, participând și la avizările interioare din cadrul Institutului, a proiectelor specifice, în vederea aprobării preliminare a acestora de către Primăria Capitalei și care urmau apoi să fie prezentate Conducerei Superioare, adică „Tovarășului”, spre aprobare finală și efectivă.

O componentă foarte importantă a activității mele era pregătirea în vederea participării la vizionările organizate de Conducerea superioară de Partid și de Stat, care se țineau de obicei la Sala Plenarelor din cadrul clădirii Comitetului Central. Aici se organizau celebrele prezentări, momente de mare răspundere, când se decidea aprobarea sau respingerea proiect-

telor propuse, analizându-se toate lucrările importante de investiții și urbanism din România. Aici se adunau, de obicei o dată pe săptămână sau la nevoie, mai rar sau mai des, planșele și machetele principalelor lucrări din țară. Luau parte Primii Secretari de Partid de la județele implicate, cu șefii de proiecte și unii specialiști ai lor, precum și miniștrii, care aveau investiții în competența lor, însoțiți de șefii lor de proiecte. În cazul Capitalei, așa cum am mai precizat, trebuiau să fie de față Primarul General, care era și Prim-Secretarul de Partid al Capitalei, eventual Vicepreședintele responsabil cu Construcțiile, Arhitectul-șef, Directorul Institutului Proiect București cu șeful de proiect (dacă erau proiecte de sistematizare sau de locuințe) și, eventual, ministrul de resort, dacă erau investiții industriale. În toate cazurile, prezentarea obiectivelor din Capitală era făcută de Arhitectul-șef al Capitalei, adică de mine. Apoi urmau reacțiile „Tovarășului”, care puteau fi foarte felurite, mergând de la critici acerbe, la întrebări foarte dificile și, de obicei, neprevăzute, până la acceptări cu condiții sau respingeri mai mult sau mai puțin dure.

Prezentările se făceau când se acumulasu suficiente propuneri de investiții, care se materializau prin machete și ceva planșe, și aveau un rol secundar, interesându-l mai deloc pe Ceaușescu, întrucât reacționa numai la obiecte prezentate în trei dimensiuni.

Materialele se grupau pe cele două niveluri ale vestibulului de intrare în spațiul de la Sala Plenarelor, dinspre strada laterală, denumită a Ministerului. Machetele investițiilor ocupau ambele niveluri, fiind aduse de o echipă de muncitori, care cărau „mochetele” – cum ziceau ei. Iar acestea se grupau pe județe, orașe sau ministere, prezentarea făcându-se de obicei de un specialist arhitect sau inginer, dar obligatoriu în prezența Președintelui de Consiliu Popular sau Secretar de Partid, după caz, în calitate de autoritate administrativă responsabilă. Reprezentantul Cămarilor de Partid trebuia să noteze toate deciziile luate de Tovarășul, care deveneau literă supremă de lege, putând înlocui orice

hotărâre, luată aparent pe baza legislației în vigoare. Menționarea vreunei legi sau reglementări juridice în opoziție era de neconceput.

Maniera de discuție și tacticile adoptate de beneficiari se supuneau unor cutume nescrise, care funcționau însă ca mod practic de lucru. Astfel, atmosfera era ca de piață, unde precupeții încercau să-și plaseze marfa, iar cumpărătorul suprem lupta cu șmecheria târgoveților, în care nu avea încredere, fiecare încercând să păcălească partea adversă. Stând lângă el, adesea îl auzeam mormăind când un secretar de partid sau președinte de consiliu popular își justifică emfatic investițiile și avantajele sociale care vor decurge: „Pe dracu...”. Nu avea încredere în nimeni și considera că de fapt încercau smulgerea unor investiții exagerate și nejustificate.

Am fost martor, de exemplu, când i se cerea o conductă de alimentare cu apă între două localități, care erau la o distanță de 20 de km între ele. „15 km vă ajung”, zicea Tovarășul fără drept de apel, în ciuda unei logici contrare, elementare. „Vă mulțumim! Vă mulțumim!”, exclamau cei în cauză. (Mulțumirile erau de rigoare și lipsa lor era de neconceput, indiferent de ce spunea Ceaușescu. Se ajunsese până acolo încât eticheta prezentărilor cerea să mulțumești, chiar dacă nu obțineai nimic.) Dar târgoveții prezentatori dezvoltaseră o metodologie de apărare, cunoscând procedeele Șefului. Astfel, se cereau 30 de km, atunci când era nevoie de 20, sau atunci când la inundații se distrusese un pod, se cerea refacerea a două. Cu neîncrederea lui funciară, Tovarășul aproba 20 de km sau un singur pod, iar cei în cauză plecau mulțumiți, surâzând, pentru că obținuseră de fapt cât aveau nevoie în realitate. Dacă ar fi putut să le urmărească fețele mulțumite, ar fi trebuit să se îngrijoreze. Dar el era mai presus de asemenea mărunțișuri.

Mai exista încă un element ce trebuia luat în considerație: dispoziția lui Ceaușescu. Din cine știe ce motive, erau zile când era prost dispus și mai dificil decât de obicei, respingând propunerile de investiții. Atunci vocea lui era

necruțătoare și cei în cauză se retrăgeau cu coada între picioare, sperând la o zi mai bună. Adesea, la unul dintre cele două niveluri ale spațiului de expunere, responsabilii de la celălalt nivel, care așteptau să le vină rândul și care auzeau tunetele și fulgerele Șefului cel Mare, hotărau că șansele erau proaste. Și atunci ministrul sau responsabilul dădea ordinul: „Strângeți totul repede! Hai să plecăm!”. Așa începea marea fugăreală. Pe de o parte se strângea și încărca totul, ca să dispară exponatele fără urmă; pe de altă parte, cei rămași din zonele învecinate, înjurând fugarii în gând, deoarece trebuiau să-și rearanjeze marfa, așa ca să nu se simtă că exista vreun gol în dispunerea materialelor propuse pentru aprobare.

Un alt element, care complica lucrurile, era însă prezența Tovarășei. Atunci când nu avea ceva mai bun de făcut sau când cine știe de ce o interesa vreo localitate sau vreo investiție, participa și ea la discuții, turnând gaz pe foc, prin observații, care de obicei erau pe de lături și care demonstrau nepricepere tehnică și lipsa ei crasă de cultură. Asta ca să nu menționez atenția ei, care se îndrepta spre situații ce nu aveau nimic de-a face cu problemele propriuzise aflate în discuție. Din când în când, se apropia de mine și referindu-se la vreo femeie, dintre puținele prezente, îmi spunea: „Da' asta cine-i? E-te la ea... Uite cum face pe tinerica...”. Din fericire, după un timp se plictisea, își pierdea răbdarea și pleca, spre bucuria generală.

Trebuie să remarc însă că Elena Ceaușescu era, ca femeie, îngrijită, mirosind totdeauna a parfumuri de calitate. În ceea ce îl privește pe el, fiind adesea foarte aproape, nu mă puteam împiedica să nu-l examinez: era foarte curat și pus la punct, totdeauna proaspăt ras și tuns, purtând cămăși impecabile.

Activitatea mea, a Secției pe care o coordonam, stătea sub semnul celebrelor Note de Cancelarie, care rezultau în urma prezentărilor și erau mai importante chiar decât legislația în vigoare. Necesitau acțiuni imediate și cu caracter peremptoriu.

Un alt aspect important, legat de desfășurarea activității mele de Arhitect-șef, erau vizitele pe teren, făcând parte de obicei și eu din suita „Tovarășului”. Uneori aceste vizite aveau un nivel mai scăzut, dar oricum trebuiau onorate în mod disciplinat. Trebuia să aplici apoi cu strictețe ce se hotăra atunci. Dar trebuia să compari hotărârile și cu Notele de Cancelarie, care apăreau (sau nu) după. Mai grav era când auzeam că a avut loc o vizită pe teren la nivel înalt, dar la care nu participasem. Dacă nu ieșea o Notă de Cancelarie, eu nu aveam voie să nu știu ce se stabilise, trebuind să aplic noua hotărâre. Deseori, soseau și indicații, mai ales verbale, care nu se știa când fuseseră stabilite, dar care trebuiau și aplicate, uneori răsturnând ceea ce știai că se aprobase deja.

Au existat și momente când Ceaușescu mi-a fost simpatic. Erau legate de antipatia lui evidentă față de tot ce amintea de Uniunea Sovietică și adesea chiar și de tot ce era rusec. Ca basarabean, care gândea la fel, ne regăseam pe aceleași poziții. Uneori antipatia lui devenea rizibilă, când se manifesta în special la numele rusești ale unor străzi, pomenite cu prilejul prezentărilor de urbanism. Pentru el nume precum Tolstoi sau Gorki sunau la fel ca Brejnev sau Stalin și dorea să fie înlocuite, sub diferite pretexte.

Dar eu vreau să mă refer la momente de acest fel mult mai importante, care aveau implicații majore urbanistice și în special politice. Astfel, discutarea machetei privind sistematizarea Pieței Victoria din Capitală, începută prost, datorită prezenței Elenei Ceaușescu, care s-a uitat la machetă și a declarat de la bun început scârbită: „Ați făcut o piață ca un ceaun!” (Tovarășa avea limbajul ei, ce o reflecta fidel, Academiciana zicea „ribineți” și „ghivetă”).) Apoi ne-a întors spatele și s-a dus să-și caute blana, ca să plece. Tovarășul, care ca de obicei era foarte prevenitor și grijuliu cu ea, a încercat să o convingă să rămână. Aici am asistat la o scenă de familie în care ea l-a refuzat și a plecat, cu o decizie de neclintit. Am râsuflat cu toții ușurați, deoarece era clar că urma o ședință de prezentări mult mai calmă, cu un singur

mare șef de satisfăcut.

Ca de obicei, eu îi prezentam soluția urbanistică. În cazul amintit se mobilau laturile pieței. Dar apăreau și probleme legate de realizarea în această piață a unei stații de metrou. Amintesc că în acea perioadă piața era dominată de monumentul soldatului sovietic. (Soldat despre care Păstorel Teodoreanu spusese atât de inspirat: „Soldate rus, soldate rus! Te-ai cocoțat atât de sus, ca să te admire popoarele sau pentru că îți put picioarele?”) Stația de metrou avea prevăzută o singură ieșire în zona Bulevardului Aviatorilor, către clădirea Consiliului de Miniștri. Tovarășul întreabă: „De ce nu ați pus o ieșire și pe latura cealaltă a bulevardului?” I-am răspuns: „Nu se poate lucra acolo, deoarece acolo se găsește monumentul soldatului sovietic”.

În momentul acela, i s-a luminat fața și a spus evident încântat: „Ocupă-te dumneata de ieșihea din stația de methou, iah eu am să mă ocup de statuia soldatului!”. Hotărâre istorică, ce a fost reflectată în nota de cancelarie, redactată ca de obicei. Acolo s-a specificat mutarea monumentului, din cauza necesității de a crea pe amplasamentul ei a doua ieșire din stația de metrou. La scurt timp monumentul a fost mutat, nu foarte departe, în primul rond de la Șosea. A tronat acolo un timp, după care a fost mutat din nou (probabil tot din dispoziția lui Ceaușescu) mai la marginea orașului, în zona cimitirului soldaților sovietici, unde se găsește și astăzi.

Episodul m-a bucurat mult, considerându-l în sinea mea o compensație pentru umilințele înghițite din cauza „eliberatorilor” sovietici. Dacă eu fusesem „mutat” din Basarabia, acum iată că și un soldat, chiar și din piatră, care contribuisese la această „mutare”, era și el „mutat” din cauza mea.

A doua ieșire din metrou nu s-a realizat niciodată, o dovadă peremptorie a faptului că obiectivul principal fusese numai debarasarea de un element politic, ce îl deranja din fericire și pe Ceaușescu.

După cum am arătat, aveam o serie de sarcini suplimen-

tare, care presupuneau și ele mult timp consumat și răspunderi, și care puteau avea implicații serioase, creând situații contradictorii, pentru care trebuia să-ți asumi răspunderea. Participam, de asemenea, la întâlnirile de protocol din cadrul Primăriei Capitalei cu prilejul vizitelor reprezentanților altor capitale din lume sau ale altor oficialități străine. Aveam și activitate universitară, în calitate de Membru al Consiliului Profesorat al Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din București, fiind și membru al Colegiului de Redacție al revistei „Arhitectura”. Ca Arhitect-șef al Capitalei puteam să particip la deplasări în străinătate, iar acestea au fost trei la număr. M-am referit deja la ele.

Una peste alta, cred că este evident cât de încărcat și neprevăzut era programul meu, plătind astfel un preț foarte scump, exprimat în timp consumat, muncă și stres; dar și compromitere socială, pentru că acceptasem să fiu Arhitectul-șef al Capitalei unei țări comuniste, în serviciul unui dictator.

În finalul întrebării, spuneți: „Plimbându-ne azi prin București, despre ce ați putea spune: Aceasta s-a făcut pe vremea șefiei mele!”?

Între 11 iulie 1977 și 19 august 1983, s-au realizat multe investiții și lucrări, care au marcat puternic structura și aspectul actual a Capitalei. Trebuie spus că în perioada pe care o analizăm, pe lângă aberațiile urbanistice ale dictatorului, s-au executat și proiecte necesare pentru dezvoltarea urbanistică și arhitecturală a Capitalei. Vreau să fie clar: eu nu pot să-mi atribui paternitatea lucrărilor respective, deoarece aceasta îi aparține lui Ceaușescu. Dacă vorbim despre mine ca martor, subliniez, ca martor, atunci pot spune că pe vremea „șefiei mele” s-au construit noi mari cartiere de locuințe, necesare pentru aflusul locuitorilor în Capitală și nu numai, regularizarea Dâmboviței, s-au deschis și reconstruit artere, cum ar fi Calea Moșilor, Pantelimon, Militari, Ștefan cel Mare etc. Atunci când ajung astăzi, de exemplu, în Piața Obor, îmi aduc aminte că aici i-am prezentat lui Ceaușescu macheta pasajului

denivelat și a blocurilor înconjurătoare în anul 1982, pe vremea când încă nu se construise acolo nimic și în jurul pieței erau doar niște clădiri-parter. Tot eu i-am prezentat macheta viitorului pod rutier Grant în 1981, unde Ceaușescu a apărut cu câinele lui negru. Acesta a mirosit macheta, iar Ceaușescu a declarat, în glumă: „Nici lui Corbu nu-i place!”

Tot pe vremea mea, dacă pot să spun așa, s-a început construcția metroului. M-am găsit împreună cu tovarășul și tovarășa în prima cursă a metroului, pe primul tronson de linie realizat între Piața Unirii și stația Izvor. Am participat apoi și la inaugurările altor linii, de exemplu Militari, când trebuia să alergăm să fim prezenți în stațiile ce urmau să fie vizitate, aducând machetele stațiilor, care trebuiau duse și instalate înainte să ajungă tovarășii la fața locului. Am participat la primirile de musafiri străini de înalt nivel, cum ar fi președintele Austriei Rudolf Kirschlăger în 1978, al Chinei – Hua Kuo-Fen în anul 1978 sau Hosni Mubarak al Egiptului, și alții, cărora le-au fost arătate noile mari cartiere de locuit din București. De obicei se făcea o prezentare a machetei cartierului Drumul Taberei, iar odată s-a prezentat și cartierul Titan. Eu prezentam macheta vizitatorului străin, vorbind despre cartier, în timp ce dictatorul asculta ce spuneam. De fiecare dată dădeam un fel de examen în fața lui.

Important este că, în privința exagerărilor și sacrificiilor inutile, care apăreau ca rezultat al prezentărilor, am influențat, cât am putut, deciziile urbanistice și arhitecturale adesea greșit luate, convingând dictatorul să corecteze în unele cazuri soluțiile adoptate, pentru a reduce sacrificiile prin limitarea demolărilor și salvarea unor imobile. De exemplu, când s-a discutat sistematizarea Pieței Sfântul Gheorghe, „Tovarășul” a declarat că biserica de acolo, destul de neinteresantă (fiind reconstruită în secolul XIX, într-un stil oarecum neogotic), trebuie demolată. Atunci am intervenit, spunând că aici este înmormântat Constantin Brâncoveanu. Din fericire, Ceaușescu a reacționat astfel: „Bine. Luați măsuri să se protejeze mormântul lui Brâncoveanu”. Și așa s-a și trecut în Nota de

Cancelarie: „Se vor lua măsuri de protejare a mormântului domnitorului Constantin Brâncoveanu”. Această formulă destul de ambiguă a fost folosită practic de toți factorii cu rol activ, care în unanimitate au hotărât tacit, tot din fericire, să lase biserica în pace. Însuși Ceaușescu nu a mai revenit niciodată asupra subiectului, deși trecând prin oraș a văzut că a rămas în picioare. Astfel biserica a supraviețuit și, mai mult decât atât, a fost ulterior reconstruită; acum este apropiată de aspectul pe care îl avusese în secolul al XVIII-lea. Când trec prin Piața Sfântul Gheorghe mă uit cu dragoste la biserică, pe care consider că eu am salvat-o.

În afară de nivelul cel mai înalt, temperam și zelul distrugător al unor epigoni ai dictatorului, care doreau să-i imite pornirile nimicitoare. Secretarul cu Problemele Organizatorice ale Capitalei, Nicolae Matei, m-a chemat la el într-o zi și mi-a spus, tam-nisam: „Tovarășu’ Arhitect-șef! Hai să demolăm biserica Sfântul Elefterie Vechi! E o vechitură, care stă în mijlocul drumului și încurcă circulația. Hai să-i facem o surpriză plăcută Tovarășului!” Dacă eram un om curajos, dispus să înfrunte consecințele, trebuia să-i spun: „Cum poți să spui așa ceva? Doamne ferește! Asta este nu numai o mare prostie, dar și o crimă!” În loc să-i spun asta, i-am zis: „Da, desigur. Dar.... Dumneavoastră știți că în Capitală Tovarășul este cel care hotărăște demolările, în special când este vorba de biserici. Chiar dacă ar fi de acord în principiu cu demolarea bisericii Sfântul Elefterie Vechi, nu cred că ar fi mulțumit, aflând că altcineva a luat această hotărâre, fără să-i spună. Cred că s-ar supăra foarte tare, descoperind că biserica a dispărut la inițiativa altcuiva. Nu cred că este prudent să facem așa ceva”. După o pauză de gândire, tovarășul Matei mi-a zis: „Da. Cred că ai dreptate”.

Astfel, am reușit să salvez biserica, deoarece el nu era Ceaușescu. Oricum, ori de câte ori trec prin fața ei, am și aici un mare sentiment de tandrețe și de mândrie, că frumoasa biserică în stil brâncovenesc, din secolul al XVII-lea, stă și acum tot acolo, datorită mie. Acest exemplu este de altfel

semnificativ pentru a demonstra stilul în care – atunci când era posibil – acționam: fără glorie, dar eficient.

După aceste două exemple de intervenții personale concrete, care au dus la salvarea unor monumente de arhitectură din interiorul orașului, vreau să mă refer la o a treia intervenție concretă, care s-a produs în afara orașului, în zona Sectorului Agricol Ilfov, respectiv în cadrul teritoriului pre-orășenesc al Capitalei. De data aceasta am putut evita un dezastru urbanistic, consecință a nefastului program ceaușist de „sistemizare a satelor”.

Astfel, un „episod rutier” era posibil să schimbe destinul unei comune cu o veche tradiție de vatră românească, cu gospodari așezați de o parte și de alta a DN1, arteră principală a României. Mult mai târziu am aflat explicația tragicomică. Într-o duminică seara, convoiul prezidențial, care o ducea pe Elena Ceaușescu, s-a oprit în comuna Săftica, în dreptul unui grup de bătrâni și bătrâne din sat. La inițiativa ei, s-a încheiat un dialog purtat prin geamul mașinii între „academiciană” și popor. Nu am aflat niciodată ce i-au aruncat în obraz țăranii noștri, dar la un moment dat „Tovarășa” a plecat în trombă. Sancțiunea crimei de „lèse majesté” a urmat imediat.

În acest context, într-o nefericită dimineață primesc un telefon, care mă îngroapă în scaun. Sunt anunțat că mi se telefonează de la Cabinetul 2 (fără ca persoana să spună cine este, dar verificarea apelului se excludea) și mi se comunică faptul că trebuie să se treacă, în regim prioritar, de urgență, la sistematizarea comunei Săftica. Am cerut lămuriri și explicații și mi s-a răspuns: „Este vorba de urbanizarea comunelor situate pe inelele unu și doi ale Capitalei. Aplicați neîntârziat principiile pe care le cunoașteți foarte bine din documentele de partid și de stat. Tovarășa urmărește personal problema!” și mi s-a închis telefonul.

Întâi m-am mirat, apoi m-am îngrijorat serios, ținând seama de tonul imperativ și agresiv al comunicării. Știam că ceea ce mi se spusese însemna o răfuială urgentă cu

locuitorii din comună. Se repeta ceea ce se întâmplase nu demult în comuna Otopeni, unde se aprobase schița de sistematizare a comunei. La indicația „Tovarășului” se hotărâse ca pe partea de vest a comunei să dispară toate construcțiile, iar comuna să se dezvolte numai pe latura de est a DN1. Dar și de aici dispăruseră toate construcțiile existente, fiind înlocuite cu blocurile vizibile și azi. Casele țărănești tradiționale deranjau la propriu și la figurat viziunea „conducerii superioare”. Se preferau blocuri inexpressive, care, în loc să producă o urbanizare rațională a localităților rurale, produceau o dezumanizare evidentă a acestora și distrugerea brutală a unui mod tradițional și românesc de viață.

Am făcut o analiză pe loc și am încercat să înțeleg rațiunea prin care se făcuse saltul soluției de la Otopeni, evident dorită și transplantată la Săftica, la o distanță de circa 10-15 km de cealaltă comună. Dar am abandonat în curând orice încercare de penetrare a unor gânduri primitive și am trecut la analiza, etapizarea și aplicarea procedurilor standard de „sistematizare a satelor”, conform dispozițiilor în vigoare. Telefonul primit nu semnală decât un crescendo al ritmului de demolare cu prioritate a vetrelor de cultură și civilizație din Câmpia Română.

Câteodată în viață firele existenței noastre se împletesc fără dorință și premeditare. În zilele următoare în cabinetul meu vine val-vârtej, cum îi era obiceiul, arheologul principal al primăriei, Radu Ciuceanu. Îi relatez pe scurt grozăvia și încercăm împreună să o ocolim. Am găsit degrabă o singură scăpare pentru noi, dar și pentru nefericiții țărani ai comunei. În calitatea pe care o avea de arheolog, cu autoritate prelungită dincolo de limitele Capitalei, Radu Ciuceanu s-a deplasat de urgență la Săftica, în căutarea unor vestigii cu facies istoric. Din fericire le-a găsit, iar cel puțin unul era autentic, fiind vorba de un vechi conac, cu pretenții de castel, datând de la sfârșitul veacului al XIX-lea.

Pe scurt, cu schița de sistematizare a comunei Săftica

executată conform ordinului primit, și introdusă printre proiectele și machetele pregătite conform tipicului, m-am înființat pentru prezentarea periodică în fața lui Ceaușescu. În cadrul schiței de sistematizare am avut grijă să introduc raportul de specialitate al arheologului, care urma să dea „descărcarea” de plan. Așa cum mă așteptam, având în vedere subiectul abordat, Elena Ceaușescu era și ea de față, ceea ce nu prevestea nimic bun. „Tovarășul” a reacționat imediat văzând o casă păstrată în mod neobișnuit în șosea. „Ce-i cu asta?” a întrebat el încruntat, iar „Tovarășa” se uita și ea foarte atentă și evident nemulțumită.

Am început prezentarea explicând că ne găsim în fața unui caz special, întrucât se pune problema păstrării unui monument valoros și vechi de arhitectură, fapt care nu favoriza construirea unor blocuri în zonă. (Clădirea respectivă era marcată în mod vizibil pe plan). Știam că nu dorea să i se pună în cârcă, nemijlocit și public, demolarea unor construcții vechi, deoarece sunt sigur că era la curent și cu campania internațională de protest față de politica demolărilor pe care el o înfăptuia cu duritate. De asemenea, întrucât ne găseam în fața unei asistențe numeroase, nu ar fi dorit să-și confirme reputația de demolator. Manevra a reușit și Ceaușescu s-a uitat urât la mine, dar n-a mai spus nimic. Iar eu mi-am continuat prezentarea, ceea ce devenise o formalitate. Aparent, trebuia să respecte trecutul.

M-am așteptat la niște presiuni ulterioare, dar a fost liniște. Posibil că „Tovarășa” avea alte lucruri mai importante de rezolvat sau poate, cine știe, îi trecuse furia. Iar eu în scurtă vreme am reușit să părăsesc funcția de Arhitect-șef. Așa a supraviețuit comuna Săftica.

Tot ca realizare pozitivă a fost și transferul de planuri de urbanism către persoane care trebuiau să aplice măsuri concrete privind clădiri amenințate. În felul acesta se puteau face propuneri pentru evitarea eventualelor demolări. Era vorba de persoane de mare încredere, cărora le puneam la dispoziție planuri cu zonele fierbinți ale Capitalei. La rândul

lor, aceste persoane îmi indicau clădirile, care făceau parte din zestrea istorică de neînlocuit a Capitalei (cum erau Centrul Istoric și alte zone). Împreună studiam argumentele furnizate de ei și pe care urma să le folosesc în cadrul prezentărilor la nivel superior, înarmându-mă cu motivații, care să reziste în fața gândirii agramate a „conducerii superioare”. Criteriile aplicate de specialiștii respectivi se bazau pe faptul că Ceaușescu se declara aparent susținător al păstrării unor clădiri vechi valoroase și nu dorea să fie acuzat că le demolează. Era prins în propria lui contradicție, între declarațiile sale și realitatea pe care ar fi dorit să o impună. Metoda funcționa, chiar dacă nu totdeauna, dar merita folosită cu perseverență. (Aceleași argumente le foloseam și în cazul dorinței de aplicare de către organele locale a unor planuri, aprobate de conducere numai de principiu, dar pe care unii activiști voiau să le implementeze din spirit de imitație.) În acest domeniu colaboratorul meu principal era Radu Ciuceanu, cu care mă înțelegeam perfect și în care aveam încredere totală.

Mă voi referi la un exemplu de acest fel, aplicat unui cartier din sectorul 3, delimitat de Calea Vitan, șoseaua Mihai Bravu și Dâmbovița. Într-o zonă de formă triunghiulară, limitată la nord de strada Morilor, la est de străzile Brândușelor și Foișorului, iar spre sud-vest de Splaiul Unirii am desfășurat o operație materializată prin crearea unui regim de temporizare, ceea ce era mai ușor de înghițit de conducerea superioară, decât o opoziție categorică. Justificarea era „necesitatea de a studia fondul arheologic din zonă”, această cercetare trebuind să fie finalizată cu o „descărcare arheologică”, amânată cât mai mult posibil, iar uneori pe motive foarte bine întemeiate se putea chiar solda cu îndepărtarea pericolului demolării. Totul era să poți anticipa pericolul demolării, pe care eu îl furnizam prin cunoașterea și transmiterea din timp pentru studiu a planurilor preconizate să fie prezentate în fața „Tovarășului”.

Iată lista străzilor din zona menționată, unde au fost

salvate numeroase imobile, prin studierea din vreme a implicațiilor, care au făcut posibilă excluderea lor de la demolare: Morilor, Ion Minulescu, Doamna Chiajna, Călugăreni, Brândușelor, Mugur Mugurel, precum și Locotenent Mihai Foișoreanu (pe această stradă, la nr. 1 funcționează o grădiniță de copii, care ar fi putut să nu existe astăzi).

O altă reușită importantă în aceeași parte a Capitalei a constituit-o salvarea bisericii Foișor, ctitorie a principelui Mavrocordat.

Operațiile se soldau uneori cu eșecuri. Pe strada Foișorului a existat o foarte frumoasă clădire, denumită „Micul Trianon”, care era într-adevăr o replică a celebrului palat Trianon de la Paris. Nu se știe din ce motive, dorința lui Ceaușescu de a distruge acest frumos edificiu nu a putut fi evitată sub nicio formă.

La această acțiune au colaborat, în mod evident subversiv, directorul Muzeului de Istorie și Artă a Municipiului București, Panait I. Panait, doamna Puica Buhoci și muzeograful Nicolae Anderco. Nu pot trece sub tăcere participarea în același registru clandestin a inginerului Nicolae Marinescu din cadrul Direcției Generale pentru Dezvoltarea și Administrarea Fondului Locativ al Capitalei (DGDAL). Trebuie să-l pomenesc în primul rând pe confidentul și colaboratorul meu principal și de nădejde din cadrul Primăriei, arheologul Radu Ciuceanu, sufletul acestei activități, în care aveam o încredere deplină și care nu m-a decepționat niciodată. Vreau să relev perseverența doamnei Puica Buhoci, datorită căreia a fost salvată biserica Foișor.

Doresc să mă mai refer la o acțiune, mai puțin spectaculoasă, dar care se înscrie în implicațiile mele pozitive în soarta orașului. După cum se știe, în București există monumentul „La leul”, situat la intersecția bulevardelor Iuliu Maniu și Geniului, peste drum de palatul de la Cotroceni. Este monumentul ridicat în cinstea soldaților eroi din arma Geniu, morți în Primul Război Mondial. Pe soclul său se poate citi inscripția:

„Mergeți și spuneți generațiilor viitoare
Că noi ne-am făcut suprema datorie
Pe câmpurile de bătaie
Pentru întregirea neamului”.

Regimul comunist a dispus la un moment dat ștergerea celui de al patrulea rând. Nu mai era la modă „întregirea neamului”, probabil ca să nu se considere că se făcea aluzie la Basarabia. Când am devenit Arhitect-șef al Capitalei aceasta era situația. Omisiunea mă supăra foarte tare. Astfel că i-am spus Primarului Ion Dincă ce cred. Adică faptul că textul inițial a fost ciuntit, că ar trebui restabilit în forma sa originală și că eu cred că „Tovarășul” ar fi de acord. Ion Dincă a fost de acord și mi-a promis că va vorbi în acest sens cu Nicolae Ceaușescu. La scurtă vreme, mi-a spus că a vorbit, că Nicolae Ceaușescu nu știa de această modificare și că și-a dat acordul pentru revenirea la inscripția originală. În consecință, inscripția a revenit la formula integrală. Iar eu sper acum să nu mai vină nimeni niciodată cu idei antiromânești de ciuntire a sa.

Ori de câte ori trec prin dreptul acestui frumos monument mă gândesc cu duioșie la faptul că am contribuit la revenirea mesajului original de pe soclul său. Reacția lui Ceaușescu cred că putea fi anticipată. Așa cum dovedise către sfârșitul regimului său în relația cu URSS și cu autoritățile sovietice din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească, a lăsat să transpară o poziție în răspăr referitoare la drepturile României privind toate provinciile sale istorice. Bineînțeles, era prea puțin față de marile sale greșeli și față de duritatea modului dictatorial de a conduce România, provocând poporului român marile suferințe pe care le știm cu toții.

În total, am făcut mult, am făcut puțin, pentru orașul București, nu știu. Ținând seama de situația din Capitală și în general din România de atunci, las să mă judece posteritatea.

Iată, ce pot spune, printre altele, când mă plimb astăzi prin București. Dar desigur, sunt încă multe de adăugat, deoarece în

cei șase ani, cât am păstorit urbanistic și arhitectural acest oraș, pe care îl iubesc în continuare cu aceeași pasiune, am reușit să-l cunosc atât de bine, în ansamblu și în detaliu, încât cred că aș putea lucra și ziua și noaptea, ca șofer de taxi, fără să am nevoie de vreun ghid al străzilor...

4 aprilie 2009. F.B.:

Îmi permit un comentariu în legătură cu antisovietismul lui Ceaușescu. Gestul mutării statuii soldatului rus pare o slabă și absolut gratuită compensație, nici măcar cu putere simbolică, prin comparație cu realitatea tragică pe care am avut-o de suportat din cauza sovieticilor și, nu în ultimul rând, din cauza comunismului neaoș, naționalist și „independent” față de Moscova. Poate că distrugerea sau „mutarea” statuii la groapa de gunoi a Capitalei ar fi putut avea această greutate în ochii românilor, cu atât mai mult cu cât o asemenea decizie nu ar fi atras pedepse de genul „Ungaria 1956” ori „Cehoslovacia 1968” din partea URSS.

Spuneți că accesul Dvs. pe șantierul „Casei Poporului” a fost limitat. De ce sunteți atât de siguri că nu au muncit și deținuți politici sau că nu au murit oameni?

4 aprilie 2009. A.B.:

Încep cu o precizare. Accesul meu pe șantierul Casei Poporului nici nu a avut loc, deoarece lucrările propriu-zise de construcție, după stabilirea prin concurs a amplasamentului și a soluției arhitectonice, au început după ce am părăsit funcția de Arhitect-șef al Capitalei.

Dar informațiile mele privind problema eventualelor deținuți politici, care ar fi muncit pe șantier, sau despre eventualele decese pe șantier, se bazează pe două elemente. În primul rând, lucrând în domeniul construcțiilor în Capitală, cred că s-ar fi aflat și aș fi aflat și eu asemenea detalii. Iar în al doilea rând, mă bazez pe cele relatate de arhitectul Camil Roguski, care era implicat din partea Gospodăriei de Partid în toate activitățile legate de construcțiile pentru familia Ceaușescu, inclusiv în construirea Casei

Poporului.

Fiind la curent și eu cu afirmațiile la care vă referiți, l-am întrebat foarte limpede să-mi spună dacă au fost cazuri de deces. Răspunsul său a fost categoric: nu. Arhitectul Roguski este foarte bine informat asupra celor care se produceau atunci în România comunistă, în general, și în domeniul construcțiilor legate de Ceaușescu, în special. Nu cred că nu ar fi știut, dacă s-ar fi produs. De asemenea, nu cred că ar tăinui asemenea întâmplări sau situații și nu cred că nu mi-ar fi spus. Problema deținuților am lămurit-o deja, că nu au fost folosiți aici, iar în ceea ce privește accidente de muncă pe șantier, arhitectul Roguski mi le-a enumerat și nu au fost numeroase, ele corespunzând unei proporții firești pe un șantier de dimensiunile celui în cauză, precum și marelui număr de muncitori implicați.

6 aprilie 2009. F.B.:

Revenind la cumulul de funcții – este acesta o modă specifică totalitarismelor, ori se practică și în democrație? În mod normal, nimeni nu poate onora eficient și util atâtea posturi și ipostaze. Ce trebuie să exprime o asemenea aglomerație de titluri?

7 aprilie 2009. A.B.:

Cumulul de funcții nu cred că este o metodă specifică unui anumit regim politic. Cred că ține de viziunea sistemului de lucru folosit într-o anumită situație. Sunt de acord că într-un regim dictatorial există posibilități sporite de îngrădădire a răspunderilor pe o singură persoană. Aproape firesc apare preferința celui sau celor care conduc să forțeze la maximum și chiar peste limită puterea de muncă a celor puși în diferite posturi și, în special, în funcțiile de răspundere. Pe timpul lui Ceaușescu făcea parte din regulile jocului.

Astfel că perioada în care am fost Arhitect-șef al Capitalei a fost cea mai dură din viața mea. A fost foarte dură, atât din cauza extrem de numeroaselor funcții și

sarcini, pe care le aveam, precum și a răspunderilor legate de fiecare dintre ele. Având o groază de răspunderi, pericolele de a greși practic sau la nivel teoretic și decizional erau și ele foarte mari. De aici și tensiunea incredibilă în care trăiam. Cât despre timpul meu liber, în mod evident, nu exista. Inevitabil, unele din funcțiile mele erau adesea îndeplinite formal. Trebuia să dau dovadă de mult discernământ pentru a stabili prioritățile și a ști ce și cum trebuia făcut, având grijă să nu neglijez funcțiile cu adevărat importante și care intrau în vizorul conducerii superioare, prin aceasta înțelegând două persoane: „Tovarășul” și „Tovarășa”. Urmau Primarul General al Capitalei și toate persoanele din aparatul central de Partid și de Stat, cu care intram în contact, mai mult sau mai puțin ierarhic. Un lucru trebuie să fie clar: nu eu am căutat cumulul de funcții, cea de Arhitect-șef al Capitalei sub ordinele dictatorului fiindu-mi mai mult decât suficientă. În concluzie, cumulul de funcții este, cred, o măsură impusă pe de o parte de factorii de decizie, iar pe de altă parte un efect al modului în care este acceptată – silit sau de bunăvoie. Depinde în mare măsură și de puterea de muncă a celui în cauză, de capacitatea sa fizică și psihică de a fi eficient în ceea ce face. Sunt destule exemple de oameni care au muncit complex și eficient, făcând lucruri care pentru alții păreau imposibile din punct de vedere al timpului necesar și al rezultatelor obținute. Pe lângă normele medii de activitate există și o mare gamă de posibilități de a lucra fie întreit, fie invers, adică de a trage chiulul sau pur și simplu de a te limita cuminte la media eficienței. Unii pot sau vor să facă simultan multe lucruri. Unii le fac silit, alții de bună voie. Unii le fac bine, alții le fac rău.

8 aprilie 2009. F.B.:

Domnule Budișteanu, ce se știa în epocă despre oamenii ale căror case au fost demolate? De necazul lor erau vinovați numai Ceaușescu și consoarta lui (care probabil s-a identificat cu tânăra și ambițioasa Anca Petrescu, de vreme ce a preferat-o)?

În fine, puteți vorbi și despre proiectele și realizările Dvs. profesionale?

9 aprilie 2009. A.B.:

Condițiile în care se aplicau planurile de sistematizare, implicațiile lor în viața locuitorilor Capitalei, erau cunoscute de toată lumea, deoarece nu puteau fi ascunse. Printre aceste implicații, cele mai grave erau demolările, cu tot ce însemna aceasta, inclusiv schimbarea forțată a locului de trai, făcută adesea în mod brutal, sub imperiul grabei de a implementa planurile de sistematizare și construcții. Față de dorința lui Ceaușescu, de a se realiza cât mai urgent noile ansambluri, odată aprobate de el, și față de necunoașterea reală sau mimată a posibilităților de relocare a oamenilor, apăreau destule drame, care uneori aveau și final tragic. Se cunosc cazuri chiar și de sinucideri ale unor oameni disperați. Desigur că era impusă o tăcere oficială totală, dar aceste realități nu puteau fi ascunse și ele circulau, adăugându-se șirului de nedreptăți caracteristice regimului.

În principiu, după ce Ceaușescu semna decretele de expropriere, corespunzând soluțiilor de sistematizare dorite de el, autoritățile locale trebuiau să asigure, conform reglementărilor legale, condiții de mutare și de relocare a celor afectați. Aici începe vina acelor care ar fi trebuit să asigure reamplasarea celor mutați. Uneori prin neglijență elementară, alteori din servilism, mutarea se făcea în mod brutal, cât mai urgent, pentru a nu se reproșa celor în cauză eventuale întârzieri în procesul de construcție și, în special, ca să nu se supere „Tovarășul”. Totdeauna grăbit și analfabet în domeniul lucrărilor de construcții, dacă aproba o machetă, se mira că a doua zi nu au și început lucrările de construcții. De aici și frica celor în drept: „Dacă trece «Tovarășul» și vede că nu au început lucrările de construcții?”. A existat tendința, justificată, de a pune în cărca lui Ceaușescu tot ce însemna demolare, dar nu s-a analizat vreodată și vina celor care trebuiau și puteau să amelioreze

rapid și operativ soarta oamenilor vizati de demolări.

Mă întrebați depre realizările mele profesionale. Este normal, deoarece un om care are o profesie, trebuie judecat și prin activitatea sa, în concordanță cu meseria pe care o are și modul în care o practică.

Trebuie să explic specificul meseriei de arhitect. A existat o perioadă în decursul istoriei, de exemplu în timpul Renașterii, în care oamenii de valoare știau să facă de toate. Practic, aproape orice. De exemplu, Pico de La Mirandola era „doctor mirabilis”, adică știa și putea să facă „orice”. Marii creatori ai epocii erau simultan pictori, sculptori, matematicieni, geometri, ingineri, chimiști (ca să nu spun alchimiști), fizicieni, inventatori, poeți, scriitori, astronomi, anatomiști, medici etc., dar și arhitecți. Iar arhitectura a fost totdeauna o meserie, pot să-i spun nobilă, care s-a bucurat de prestigiu, datorită rolului ei fundamental în crearea bunăstării elementare a oamenilor. Desigur că, în timp, a urmat o specializare normală, meseriile diferențiindu-se pe măsura aprofundării și perfecționării lor.

Nici arhitectura nu a făcut excepție. În primul rând, a avut loc o mare separare față de inginerie. A început să se facă simțită diferențierea între arta de a construi a arhitectului și știința de a construi a inginerului. Cu deosebirea că arhitectului i se cere o doză de realism în creația sa, care provine din cunoașterea exigențelor ingineriei, în timp ce inginerul este adesea tributar numai cunoștințelor exacte. Este interesant de remarcat că în Germania, de exemplu, arhitecții purtau și poartă de obicei titlul de „inginer-arhitect”, tocmai pentru a sublinia această interdependență, considerată, pe drept cuvânt, benefică. În majoritatea țărilor separarea celor două meserii, atât ca nume, cât și din punct de vedere al conținutului, a fost unanim acceptată.

Dar însăși profesia de arhitect a evoluat în ultimul secol și jumătate, supunându-se legilor specializării, pe măsura evoluției cunoștințelor profesionale și a necesităților societății. Această meserie a început să fie considerată diferit, în funcție

de obiectul său: respectiv, dacă era vorba despre un singur edificiu sau despre un grup de clădiri, mai numeroase sau mai puțin numeroase, dar tratând un teritoriu, o parte dintr-o localitate sau chiar o întreagă localitate. Astfel că arhitectul „universal” a început să fie înlocuit de binomul „arhitect” – „urbanist”, tratate separat sau împreună, aplicându-se la două persoane diferite sau la o singură persoană. În acest mod, „arhitectul-urbanist” sau pur și simplu „urbanistul”, comparativ cu „arhitectul” clasic, determina cadrul de viață al unui grup sau comunități de oameni, rolul și importanța sa fiind amplificate din punct de vedere social în mod corespunzător.

Prin denumirea de urbanist se putea – și se poate – înțelege nu numai un specialist provenind inițial dintr-un arhitect, dar și dintr-un alt specialist (posibil economist, geograf, inginer specializat în lucrări edilitare etc.) activ în rezolvarea unor probleme specifice, ale meseriei denumite „planificare urbană” (în engleză „urban planning”) sau „urbanism” („town-planning”). La noi s-a chemat „sistematisare”, iar în perioada sovietizării noastre se numea „construcția orașelor”, denumire tradusă din rusă. În țările anglo-saxone s-a folosit și termenul de „planificare fizică” („physical planning”), iar specialistul era „planificator fizic”, („physical planner”), înțelegându-se prin aceasta acea activitate complexă ce presupune priceperea de a aborda și rezolva toate aspectele creării unui cadru fizic adecvat de viață, în condițiile societății contemporane. În același timp, această activitate era și este diferită de cea de „planificare economică”, prin care se abordează problemele de planificare, cu precădere economică, a activităților.

Dar nici această diviziune nu a fost suficientă. Pe măsura apariției unor aspecte și mai ample, mai complexe, s-a abordat rezolvarea planificării și amenajării cadrului de viață din zone sau teritorii geografice mai ample. Atunci a apărut o nouă ramură în cadrul meseriei de planificator fizic, aceea de „specialist în amenajarea teritoriului” („regional planner”). Această profesie presupune un grad de complexitate sporită,

respectivul specialist trebuind să poată aborda și rezolva problemele de creare a unui cadru adecvat de viață pe teritoriul unei zone. Dar termenii au continuat să evolueze și astăzi se vorbește despre „amenajare (planificare) spațială” („spatial planning”), activitatea fiind practic aceeași, specialistul numindu-se în engleză „urban planner” și „territorial planner”, iar în franceză „aménagiste”, ambii făcând parte – separat sau simultan – din categoria „spatial planner”, adică „specialist în urbanism sau (și) amenajarea teritoriului”, termenul de „spațial” nefiind adoptat în limba noastră în acest caz.

Specialistul contemporan aproape că trebuie să fie din nou un fel de „doctor mirabilis”, depășind iscusința unui planificator economic, și trebuind să aibă cunoștințe din cât mai multe domenii de specialitate. Ca o consecință a acestei cerințe, un „specialist în urbanism și amenajarea teritoriului” poate proveni dintr-un arhitect, dar și din foarte multe alte specialități, cum ar fi: științe economice, geografie, sociologie, inginerie de diferite feluri etc. Există țări în care „specialistul în amenajarea teritoriului”, prin tradiție, continuă să fie la origine un arhitect, un urbanist sau un arhitect-urbanist. Aceasta este situația în Franța, dar și în țara noastră.

După această introducere, putem discuta și despre meseria mea.

În ceea ce privește *studiile mele*, am început prin a fi arhitect, devenind, prin lucrarea de diplomă din anul 1955 – cu tema: „Sistematizarea stațiunii Eforie-Nord” – un „arhitect-urbanist”, absolvent al Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din București. În anul 1960 am devenit „candidat în științe”, cu specialitatea „amenajarea teritoriului”, susținând o teză de specialitate la Institutul de Arhitectură din Moscova. Subiectul a fost: „Amenajarea zonelor de cură, odihnă și turism pe teritoriul preorășenesc al marilor orașe (având ca studiu de caz orașul București)”. În anul 1965 am câpătat titlul de Doctor Arhitect în România, în același domeniu, cu aceeași temă.

Activitatea practică s-a desfășurat în domeniul proiectării, al cercetării, precum și al activităților didactice, dar și al celei

administrative, atât în țară, cât și în străinătate. Din punct de vedere instituțional am lucrat în perioada 1954-1956 în proiectare, într-un institut de specialitate în perioada 1960-1967, în cadrul Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și Sistematizare din România, iar între anii 1967-1972 am fost arhitect, funcționar internațional, în cadrul Centrului ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism de la New York (respectiv Consilier Tehnic Special și apoi Șeful Secției de Asistență Tehnică pentru Africa și America Latină). Între 1972 și 1973 am avut funcția de Arhitect Principal în cadrul Comitetului pentru Problemele Consiliilor Populare din România, iar apoi în perioada 1973-1977 am fost Șeful Centrului Național de Sistematizare din cadrul Institutului Național de Cercetare și Proiectare pentru Sistematizare, Locuințe și Gospodărie Comunală (ISLGC) din București. În perioada 1977-1983 am fost Arhitect-șef al Municipiului București, iar între 1983-1990 am revenit ca Șef al Centrului Național de Sistematizare. Între 1990-2000 am fost Expert Parlamentar pe lângă Comisia pentru Administrație Publică, Amenajarea Teritoriului și Echilibru Ecologic a Camerei Deputaților din Parlamentul României, fiind în final, între anii 2000-2001, Consilier al Ministrului Lucrărilor Publice și Amenajării Teritoriului.

Ca *arhitect și urbanist* am avut și o activitate didactică universitară, fiind în perioada 1960-1967 asistent și lector la Catedra de Urbanism și Amenajarea Teritoriului a Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din București. În perioada șederii în Statele Unite, între anii 1970-1972, am fost lector la Facultatea de Arhitectură și Urbanism a Universității Orașului New York. Ulterior, în perioada 1972-1976 am fost conferențiar la Catedra de Urbanism și Amenajarea Teritoriului a Institutului de Arhitectură „Ion Mincu” din București.

În ceea ce privește lucrările de autor în domeniul arhitecturii, menționez, la începutul carierei, în perioada 1955-1956: „Amenajarea falezii din stațiunea Eforie Nord”; în 1956: „Extinderea complexului balnear din stațiunea Eforie Nord”;

apoi, în același an un „Depozit de apatită în portul Constanța”, precum și proiecte de execuție pentru un: „Ansamblu de locuințe unifamiliale la Caracal”. Ca lucrare de arhitectură complexă, menționez în perioada șederii în Statele Unite, în anii 1971-1972, „Amenajarea unui parc al comunității românești la Cleveland, precum și amplasarea monumentului lui George Enescu, inclusiv proiectul de execuție al soclului monumentului”.

În domeniul urbanismului trebuie să spun că nu se poate vorbi despre lucrări, pentru care, în ciuda importanței lor, să se poată tăia o panglică de inaugurare, chiar dacă ele depășesc ca importanță socială obiectivele izolate de arhitectură. Pot menționa calitatea mea de Șef de Proiect pentru o serie de proiecte realizate în țară și străinătate și anume: în 1955-1956 „Studii de amplasament pentru locuințe în orașul Caracal”; în aceeași perioadă „Schite de Sistematizare pentru orașele Galați, Sulina și Tulcea”, precum și un detaliu de sistematizare pentru „Centrul civic al Municipiului Galați”. La Centrul ONU de la New York, am coordonat elaborarea în limba engleză a lucrării „Planul de urbanism pentru orașul Kingston din Jamaica”, la fel pentru orașele Caracas din Venezuela, Singapore (capitală a statului cu același nume) și Chimbote din Peru. Tot în străinătate, am formulat, în limba engleză, în 1984, ca Șef al unei Misiuni ONU - „Propuneri de stabilire a unei autorități pentru crearea unei noi capitale a Tanzaniei în localitatea Dodoma”. În țară, în anul 1983 am fost coautor la „Reactualizarea Schitei de Sistematizare a Municipiului București”, iar în 2002 am fost tot coautor la studiul prospectiv și de strategie „București - Capitală de anvergură”, elaborat de Camera de Comerț și Industrie a României și a Municipiului București.

În domeniul amenajării teritoriului am fost în anul 1960, pe baza unei disertații, autor al proiectului „Organizarea zonei de cură, odihnă și turism din cadrul teritoriului preorășenesc al orașului București”. La New York, am coordonat în perioada 1971-1972 elaborarea proiectelor în limba engleză: „Amenaja-

rea teritoriului Național al insulei Jamaica", „Organizarea rețelei de localități din Coasta de Fildeș", „Organizarea rețelei de localități din Irlanda", „Dezvoltarea rețelei de localități urbane din Venezuela" și „Amenajarea și dezvoltarea localităților din zona Chimbote din Peru, ca urmare a seismului survenit în anul 1971". Tot în străinătate, am elaborat în anul 1987, în calitate de Șef de Misiune ONU, în limba franceză, studiul: „Senegal – definirea unei politici urbane". În țară, am fost Șef de Proiect în anul 1975 pentru „Studiul profilării rețelei de localități din România", iar în 1976 pentru „Studiu de sinteză privind sistematizarea teritorială a județelor țării și a Municipiului București. Etapele I, II și III", ambele în cadrul ISLGC din București.

În domeniul activității de *metodologie și cercetare științifică* privind urbanismul și amenajarea teritoriului sunt autor sau coautor a 22 de lucrări cu acest caracter. Dintre acestea, menționez elaborarea lucrării „Amenajarea teritoriului", împreună cu profesorul britanic Barry Cullingworth, publicată în anul 1966 în limbile engleză și franceză, ca document metodologic de lucru al Comisiei Economice Europene a ONU. În calitate de autor am elaborat: în anul 1967, în limba engleză, pentru Consiliul Economic și Social (ECOSOC) – ONU: „Cercetare științifică privind formarea cadrelor în domeniul amenajării teritoriului în Israel"; în același an: „Căi de ridicare a eficienței în construcția ansamblurilor urbanistice din țara noastră"; în anul 1981 a urmat „Sistemul SIANO de proiectare automată a ansamblurilor de locuințe și dotări social-culturale", iar în anul 1990, ca Șef de proiect: „Elaborarea Codului Urbanismului, Etapa I-a", în cadrul Institutului URBANPROIECT din București; în aceeași calitate, în același an am întocmit materialul „Elaborarea de metodologii pentru întocmirea studiilor de impact", iar în 1991 am fost autor al studiilor „Situația fondului de locuințe din România și propuneri privind formularea unei politici a locuințelor", pentru Camera Deputaților, precum și „Probleme ale sectorului activității de locuire în perioada de tranziție din

România", în limba engleză și română pentru Congresul Asociației Americane pentru Proprietăți Imobiliare și Economie Urbană (AREUA) în 1996. În același an, am întocmit studiul „Elaborarea unui raport privind analiza unei politici” ca lucrare finală de evaluare la terminarea unor cursuri organizate de Congresul American pentru personalul Camerei Deputaților din România etc.

Tot ca activități profesionale: publicarea în țară și străinătate a 22 de articole pe probleme de specialitate, precum și traducerea a 5 lucrări din limbile engleză și rusă; 14 interviuri pe probleme profesionale, în limbile română și engleză, care au apărut în presa din țară sau străinătate, ori au fost transmise la radio.

În aceleași domenii am participat la numeroase reuniuni internaționale reprezentând atât instituții de specialitate din țară, dar și România; am îndeplinit în anul 1964 funcția de Prim-vicepreședinte și apoi în 1965 pe cea de Președinte al Comitetului (mondial) ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism. (Se poate ridica întrebarea, de ce am reprezentat statul comunist în acea perioadă? Pentru că era vorba de organisme internaționale cu caracter tehnic, fiind vorba de prezența României, care nu era normal să lipsească de la niște reuniuni, unde pe prim plan erau realizările țării, precum și prestigiul și competența profesională a delegaților respectivi.) Am reprezentat de asemenea, ca expert parlamentar, în perioada 1993-2000, Camera Deputaților a Parlamentului României la diferite reuniuni internaționale interparlamentare.

Ar mai fi activitatea mea în cadrul *Uniunii Arhitecților din România (UAR)*, începând din anul 1955. Sunt și membru al *Registrului Urbaniștilor din România (RUR)*, de la înființarea sa în anul 2007.

În toată activitatea mea m-a ajutat faptul că posed certificat de traducător și interpret, atestat de Academia Română și de Secretariatul ONU, pentru *limbile engleză, franceză și rusă*, și pentru limba *spaniolă*, atestată de

Secretariatul ONU.

Începând din anul 1997 m-am implicat în promovarea limbii engleze și în schimburile culturale româno-engleze, devenind mai întâi membru al Filialei din România a Asociației Internaționale a Vorbitorilor de Limba Engleză, apoi Secretar-Executiv al Filialei, în 2001 Președintele acesteia. Din 2007 am fost ales pentru un an de zile Președinte al Consiliului Internațional al Asociației Mondiale. În prezent, sunt Președintele Emerit al Filialei din România.

19 aprilie 2009. F.B.:

Ați fost Șeful Centrului Național de Sistematizare în două etape: 1975-1977 și 1983-1990. Ce au însemnat propriu-zis aceste etape pentru Dvs.? Îmi închipui că ați fost implicat în ceea ce se cunoaște drept „sistematizarea satelor”. Cum s-a desfășurat în România această activitate distructivă, intens mediatizată în țară și străinătate, în anii '80?

21 aprilie 2009. A.B.:

Ca arhitect urbanist, și ca specialist în amenajarea teritoriului, am lucrat și în cadrul Institutului Național de Cercetare și Proiectare pentru Sistematizare, Locuințe și Gospodărie Comunală (ISLGC) din București. În cadrul acestuia exista o secție de Sistematizare al cărui Șef am fost numit în 1973. În 1975 secția a devenit un Centru, care avea ca obiect activitatea de cercetare și proiectare la nivel național desfășurată în domeniul sistematizării (așa cum se numea atunci activitatea de urbanism și amenajarea teritoriului), precum și organizarea asistenței tehnice de specialitate, care se oferea județelor țării. Acestea desfășurau și ele o activitate de sistematizare în cadrul institutelor cu același profil, existente în fiecare județ. Funcția de Șef al Centrului nou creat, denumit Centrul Național de Sistematizare, am ocupat-o începând din acel an, prin concurs, în cadrul ISLGC.

Devenind în 1977 Arhitect-șef al Capitalei am părăsit,

bineînțeles, această funcție, dar după încetarea activității mele și în această calitate, am revenit în cadrul ISLGC, iar atunci când s-a dat concurs din nou pentru ocuparea funcției de Șef al Centrului Național de Sistematizare, mi s-a sugerat să particip la concurs, având în vedere experiența dobândită în funcția anterioară. Nu puteam refuza oferta. Am participat la concurs, l-am câștigat din nou și am devenit iarăși șef al Centrului.

Funcția părea plină de greutate ca denumire, fiind însoțită și de termeni de referință impresionanți, conform fișei postului. Aparent, eram șeful unei instituții de mare importanță pentru conceperea și materializarea cadrului fizic al societății românești din perioada respectivă. Instituția era foarte importantă, într-adevăr, dar în realitate era încă una din ipostazele în care dictatorul își desfășura cu predilecție o activitate, ce-i plăcea efectiv, pentru că îi inducea senzația de demiurg care patrona viața întregii societăți.

Eu putusem experimenta această manieră de lucru, încă înainte de a deveni Arhitectul-șef al Capitalei. Bazându-mă pe discuția preliminară cu Ceaușescu, crezusem că acum avea nevoie de un specialist, pe care să-l asculte, fiind vorba de o acțiune specială cu un obiectiv unic, de mare amploare și importanță: Capitala. Am constatat destul de repede, așa cum am mai menționat, că maniera sa de gândire nu suporta excepții. Fie că era vorba de niște localități sau zone oarecare, fie că era vorba de București, cu tot ce reprezenta el pentru soarta României, Ceaușescu totdeauna avea cuvântul hotărâtor, neînțelegând și neacceptând nici un moment că ar trebui să asculte de părerea altcuiva, indiferent de meseria sau experiența interlocutorului.

Întorcându-mă în 1983, în funcția de Șef al Centrului Național de Sistematizare, știam care era specificul muncii, dar față de marea miză, care fusese sistematizarea Capitalei, credeam că urma să am o viață mai ușoară acum, deoarece nici o localitate din țară nu putea concura Capitala ca importanță. Dar n-a fost așa. Am constatat cu îngrijorare că

de fapt căzusem din lac în puț. Activitatea Centrului de Sistematizare se complicase în perioada cât lipsisem. Apăruseră probleme și răspunderi noi. E drept că nu mai aveam grija Bucureștilor. Dar apăruse o mare problemă: Sistematizarea localităților rurale, adică a satelor!

În dorința sa de a face bine cu de-a sila poporului român, Ceaușescu își extinsese preocuparea la toate localitățile din România. Iar efectele asupra satelor erau mult mai grave, deoarece în comparație cu orașele, care aveau o vechime și o structură constituită, cu care nu te puteai juca ușor, fiind mai mici ca fond construit și având o populație comparativ redusă, satele puteau fi mai lesne abordate, restructurate, mutate sau pur și simplu desființate.

Ideea în principiu era aparent generoasă: se creau condiții de trai superioare pentru populația rurală. Dar cum? În acest scop țăranii trebuiau grupați în „satele cu perspective de dezvoltare”, dintre care centrele de comună mai importante urmau să devină așa-numitele „centre economice și sociale cu caracter urban”. Totodată, satele fără perspective de dezvoltare urmau să fie treptat desființate, iar populația lor mutată în localitățile mult mai puține la număr, ce urmau să fie păstrate și dezvoltate. Adică, din totalul de peste 13 mii de sate ale României, grupate în 4 246 de comune, trebuiau păstrate numai acele sate (7 000 - 8 000) și numai acele comune (2 705) ce corespundeau unor criterii stabilite prin gândirea dirijată de Ceaușescu. Se stabiliseră și centrele economice și sociale cu caracter urban, în număr de 346, care trebuiau să se dezvolte treptat, beneficiind de investiții specifice de tip urban. Toate locuințele noi trebuiau să aibă confort și dotare tehnică adecvate, dar să fie grupate în blocuri, loturile individuale urmând să dispară, inclusiv gospodăriile cu acareturile, grădinile și animalele aferente, creându-se așezări cu caracter urban și având dotări de tip orașenesc. Lupta se ducea cu strășnicie, odată cu desființarea preconizată a unor sate, având principal scop restrângerea perimetrelor construibile ale localităților rurale și eliberarea

terenurilor astfel recuperate pentru agricultură. Structura socială a comunităților rurale trebuia să se modifice, urmând ca populația să fie formată dintr-un fel de țărani hibrizi, urbanizați.

Toată această acțiune contrasta puternic cu ce se întâmpla în țările dezvoltate economic, unde, dimpotrivă, în mediul rural se respecta opțiunea populației, care în mare măsură dorea să se mute în zone și mici comunități de tip urban, dar bazate pe case individuale, ce ofereau un grad ridicat de confort, dar și condiții mai bune de încadrare într-un mediu ecologic favorabil, superior din multe puncte de vedere celui din marile aglomerări urbane.

Consecințele preconizatei operații de restructurare a mediului sătesc din România erau extrem de grave și presupuneau o profundă răscolire a mediului de viață rural, cu implicații mult mai mari decât în cazul sistematizării localităților urbane, unde cei afectați rămâneau tot orașeni, în timp ce la țară urmau să apară acum niște oameni complet diferiți social, față de țăranii tradiționali.

Operația era dificilă și ritmul ei de implementare, nu întâmplător, era mult mai încet, decât în cazul sistematizării orașelor. Presupunea, în mod obligatoriu, și desființarea a numeroase sate, considerate fără perspective de dezvoltare, ceea ce se transforma într-o acțiune foarte greu de justificat și de înțeles pentru majoritatea populației afectate, chiar și în Occident, unde acest tip de intervenție brutală a statului a trezit în mod firesc proteste violente. Se cunoaște, de exemplu, mișcarea de protest și solidarizare cu cei afectați, produsă în lumea francofonă, începând cu Belgia, sub titlul „Opération villages roumains”.

Intenția dictatorului de a sistematiza satele a servit și intereselor vecinilor României, care au declarat că se urmărește desființarea unor comunități etnice. Culmea este că nu era adevărat, deoarece Ceaușescu dorea să restructureze societatea rurală în totalitatea ei, pășându-i foarte puțin ce naționalități erau afectate.

Calitatea mea de șef al Centrului Național de Sistematizare din România m-a pus în situația de a gestiona o activitate care de la bun început se confrunța cu mari vicii de concepție, dar și cu mari probleme de aplicare. Ca și în cazul funcției de Arhitect-șef al Capitalei, eram din nou pus în situația de a practica un joc dublu, trebuind să promovez o activitate pe care n-o aprobam, dar pe care aparent trebuia să o susțin și să o implementez, spre mulțumirea dictatorului.

Trebuie menționat că au existat unele acțiuni de corectare a activității oficiale, preponderent aberantă, în domeniul sistematizării localităților. Coordonam Centru Național de Sistematizare, unde se centralizau și se sintetizau acțiunile de sistematizare desfășurate în cadrul județelor și în București, sub îndrumarea vicepreședintelui CPCP, inginer Romeo Dragomirescu. În cazul aplicării „Programului național de sistematizare a satelor”, privind reducerea numărului de sate, s-au aplicat două metode de ștergere de pe listă a unor sate, astfel încât să se poată raporta diminuarea numărului lor. În primul rând, acolo unde existau două sate cu denumiri asemănătoare, de exemplu „Dragomirești-din-Deal” și „Dragomirești-din-Vale”, s-a menționat de atunci încolo existența unui singur sat: „Dragomirești”. A doua metodă era cea a ștergerii de pe listă a satelor având sub 10 locuitori. Desigur că aceste măsuri nu reprezentau o acțiune deschisă de protest sau de evitare a consecințelor distructive ale programului respectiv, dar măcar reflectau o stare de spirit. Acțiunea convenea și organelor locale, care puteau raporta că aplică indicațiile primite. Oricum, Nicolae Ceaușescu ar fi fost furios dacă ar fi aflat.

Ca și cum nu ar fi fost suficient, la un moment dat m-am găsit într-o situație foarte delicată și dificilă. În luna octombrie a anului 1988 am fost chemat pe neașteptate la conducerea Comitetului pentru Problemele Consiliilor Populare (CPCP), la tovarășul Gheorghe Pană, care era Președintele acestui Comitet. Printr-un joc al destinului îmi fusese șef la Primărie, când fusesem Arhitect-șef, iar acum îmi era iar șef,

ca Președinte al Comitetului în subordinea căruia se găsea Institutul ISLGC, și în cadrul căruia funcționa Centrul Național de Sistematizare.

Și iată că el mă informează că urmează să vină în țara noastră, ca să se documenteze în problema sistematizării satelor din România, un important ziarist și prezentator de televiziune german. Era vorba despre domnul Dagobert Lindlau, care venea cu scopul de a vedea cu ochii lui ce se întâmplă, de a avea discuții și de a vizita zonele afectate, pentru a lămuri apoi opinia publică din Germania și nu numai, cu privire la modul cum se efectuează sistematizarea satelor în România și care este realitatea privind afectarea localităților cu populație germană și maghiară. Iar conducerea CPCP s-a gândit că eu sunt persoana cea mai potrivită. Trebuia să îl însoțesc, să îi prezint situația și să-l fac să înțeleagă justetea activității de sistematizare a satelor din țara noastră!

Ordinul era ordin. Am oftat și m-am pregătit pentru încercarea care mă aștepta. Domnul Lindlau urma să vină peste vreo patru zile și, într-adevăr, a apărut la 26 octombrie. Era interesat să audă de la mine principiile care stau la baza activității respective, precum și modul de aplicare pe teren a acestora. Mai era interesat să vadă cum se aplică sistematizarea în zonele locuite de unguri, dar mai ales de sași.

Programul său a inclus o vizită prin țară cu mașina, în doi, eu cu el, mai întâi în jurul Bucureștilor, apoi prin Ardeal, și conform dorinței sale exprese, în special, prin Banat. Traseul nostru a cuprins zona Snagov, apoi Ploiești, Valea Prahovei, Brașov, Sf. Gheorghe în secuime, cu întoarcere prin Argeș, inclusiv Pitești, revenind în București. A urmat a doua parte a călătoriei cu avionul la Timișoara, pentru trei zile în Banat, în total fiind vorba de o călătorie de documentare de 7 zile, până pe 1 noiembrie, când a plecat din țară, de la Timișoara.

Dagobert Lindlau era o persoană mai în vârstă, cultă și corectă, un ziarist cu multă experiență. Efectiv dorea să afle

care este realitatea, fără a avea o opinie preconcepută. Am discutat cu el în engleză. L-am condus pe unde m-am priceput, dar am urmat și dorințele lui de a dirija traseul, ca să nu pară dus unde aș fi dorit numai eu. Am vizitat și capitalele de județ de pe traseu, unde a discutat cu autoritățile locale și cu proiectanții locali implicați în activitatea ce făcea obiectul interesului său. Toți fuseseră preveniți, așa încât eram primiți corespunzător, iar mecanismele de informare și de propagandă lucrau în plin.

Dar el dorea să audă în mare măsură de la mine ce cred. Aveam o sarcină dificilă. Pe de o parte, nu puteam contraveni conceptelor oficiale, dar pe de altă parte, nici nu doream să mă compromit, spunând prostii sau minciuni. Nu a fost ușor deloc. Cred că am reușit totuși să-i transmit o imagine corectă a ceea ce se întâmpla la noi. Știam că verificarea urma să vină pe baza a ceea ce avea să spună și să arate la el acasă după întoarcerea în Germania. Și, nici o grijă, avea cine să verifice și să-mi pună apoi în cârcă eventualele lucruri negative, pe care se putea considera că le-a preluat datorită mie.

Oricum, era prima lui vizită în România și, mai presus de orice, i-a plăcut țara noastră. A înțeles corect care era nivelul nostru de dezvoltare economică și culturală. A văzut că în zonele locuite de unguri și de nemți nu se întâmpla nimic diferit sau mai grav decât în celelalte părți ale României. Părerea lui a fost: „Aparent, principiile sunt pozitive, dar realizarea este foarte dificilă și riscați să nu produceți decât o răscolire inutilă a vieții oamenilor”.

Ne-am despărțit prieteni. Tovarășul Pană, căruia i-am raportat despre rezultatul vizitei, mi-a spus în mod judicios: „Ei Budișteanu, o să vedem acum ce are el să spună, în funcție de ce ai reușit tu să-i explici!” În defensivă preventivă, i-am răspuns: „Dar mai contează și ce-a văzut el cu ochii lui”.

A urmat o perioadă de liniște destul de lungă, neavând ecouri de la Lindlau. Și iată că se produce, ceea ce îmi era

teamă că se va întâmpla. Sunt chemat pe 7 decembrie la tovarășul Pană și aflu că domnul Lindlau a hotărât să organizeze o discuție la München, în cadrul postului de televiziune unde lucra. Iar acolo, trebuia să aibă loc o confruntare între mine, care urma să reprezint punctul de vedere oficial al României, și un eventual contestatar al politicii de sistematizare rurală din țara noastră, domnul Lindlau urmând să aibă rolul de moderator, bazându-se pe experiența sa nemijlocită din România!

Având în vedere importanța problemei și necesitatea îmbunătățirii imaginii internaționale a României în domeniul problemei sistematizării satelor, fusese informat însuși Nicolae Ceaușescu despre situația creată. Iar el fusese de acord să mi se încredințeze sarcina, în calitatea mea de șef al Centrului Național de Sistematizare, pentru a continua în Germania activitatea de lămurire și susținere a Programului de Sistematizare a Satelor. Vă închipuiți cum am primit eu această cumplită misiune.

La 9 decembrie am fost chemat din nou la Pană și acolo am aflat că discuția televizată va fi la 13 decembrie și că voi fi însoțit de un tovarăș, Ionuț Olteanu. Nu mi s-a explicat deloc cu ce se ocupă acesta și nici în ce calitate urma să mă însoțească. „Budișteanu, sper că ai să te descurci. Vezi să nu ne faci de râs!”, au fost ultimele cuvinte ale lui Pană, care își făcea griji, deoarece, chiar și indirect, era și el implicat în operațiunea respectivă. M-am întâlnit apoi cu Olteanu. O persoană între două vârste. Era foarte amabil și mi-a spus că are experiență în asemenea confruntări și că va fi alături de mine. Nu mi s-a prezentat sub nici o formă și nici eu nu am considerat că trebuie să-i pun vreo întrebare. Oricum, după părerea mea era un tip intelectual. În rest, mă privea ce credeam eu despre el.

Urma plecarea în Germania. Doamne, ce mă aștepta! Iar eu, care pe vremuri eram nemulțumit că trebuia să prezint sistematizarea Bucureștilor în discuții tête-à-tête cu personalități străine.... Viața mea, și așa dificilă, se transfor-

mase acum într-un coșmar. Ce să spun eu la televizor Europei? Să mă compromit și mai rău, susținând în public (și ce public!) o politică aberantă, pe care o serveam în silă? Să mă declar bolnav, așa cum procedasem când scăpasem din funcția de Arhitect-șef? (Doamne cum se repeta istoria în cazul meu!) Sau să mă transform într-un curajos dizident? Aș fi avut o șansă unică și aș fi avut un ecou formidabil. Mi-ar fi plăcut, dar nici de data aceasta nu mă simțeam capabil să fac marele act de curaj. Consecințele ar fi fost imense și, din nefericire, nu numai pentru mine.

Desigur, familia, compusă atunci din soția și socrii mei, era la curent cu drama cu care mă confruntam. Toți cei apropiați participau la frământarea mea. Nu pot uita cum soacra mea, care era o ființă foarte credincioasă, mi-a spus: „Uite, Sandu, eu am să mă rog lui Dumnezeu și ai să vezi cum Dumnezeu, la rugămintea mea, are să te ajute să ieși din situația asta atât de grea!” Într-adevăr, părea că asta era singura speranță...

La 12 decembrie am plecat cu moartea în suflet în Germania, împreună cu Olteanu. Simțea că mă frământ și mi-a declarat din nou, foarte amabil, că mă va ajuta și speră că totul va fi bine, este sigur că totul va fi bine. L-am întrebat cum o să mă ajute. Va participa la discuție împreună cu mine? Răspunsul a fost „O, nu! Dar voi fi în preajma Dvs.”.

Am zburat mai întâi cu avionul la Frankfurt, iar de acolo am continuat cu altă cursă până la München, unde urma să aibă loc confruntarea a doua zi, la 13 decembrie, la un important post de televiziune. Pe aeroportul din München am fost așteptați de doi tovarăși de la Ambasada noastră din RFG, care ne-au dus cu mașina la un hotel, unde ni se rezervaseră două camere. Am ajuns la hotel după-amiază.

Domnul Dagobert Lindlau era moderatorul emisiunii din seara zilei următoare, iar oponentul meu din partea diasporei române și care urma să mă combată, atacând programul de sistematizare a localităților rurale din România, era binecunoscutul Doru Braia. Emisiunea era programată la postul de

televiziune *Bayern 3*, considerat un post important, recepționat în întreaga Germanie. Ni s-a recomandat ca până atunci să nu ieșim în oraș și mai bine să stăm la hotel ca să ne concentrăm pentru pregătirea participării la emisiunea de a doua zi... Întoarcerea în țară urma să aibă loc în ziua următoare emisiunii, pe 14 decembrie.

Au urmat o seară și o noapte cumplite. Tovarășul Olteanu mă îmbărbăta mereu, spunându-mi că este sigur că „ne vom descurca bine”!?, deoarece corectitudinea programului de sistematizare a satelor este atât de evidentă și de logică, încât este ușor de susținut. Nu era clar de ce folosea pluralul, pentru că modul în care mă „ajuta” el nu era evident deloc. „Îți este ușor să spui asta”, îmi ziceam în gând, „mai ales că eu am să mă fac de râs, *urbi et orbi*, și nu tu”. Practic, nu am dormit.

Și iată că spiritul soacrei mele, sau altceva, a funcționat și s-a produs o minune. Mi-a venit noaptea o idee, care, dacă totul funcționa bine, putea să mă salveze. Polemizând la televizor, în mod oficial, cu un dușman înveterat al regimului din România, recunoscându-l deci drept partener de dialog, oare aceasta nu reprezenta o recunoaștere și o legitimare a sa și a celor pe care îi reprezenta? Astfel, nu-i așa că regimul de la București era pe cale să accepte o altă variantă politică, o alternativă, care mai era și posibilă?

A doua zi de dimineață, evident fără să discut cu Olteanu, după micul dejun, m-am retras în cameră, spunând că urmează să mă concentrez pentru emisiunea din seara ce urma. Aici am luat legătura telefonic cu CPCP, respectiv cu Pană. Culmea este că am reușit, iar el a fost foarte interesat să știe cum mă simt și cum merg pregătirile, subliniind din nou cât este de important comportamentul meu. Era momentul să intervin, explicându-i punctul meu de vedere, anume că ideea dialogului cu opozanții regimului este greșită. După o argumentare destul de lungă, s-a produs minunea. Pană mi-a zis: „Da, cred că ai dreptate. Dar ce ne facem, că Tovarășul în persoană a aprobat această acțiune și

el așteaptă să se producă această confruntare, iar eu l-am asigurat că tu poți să faci față!". „Dar e clar", i-am răspuns eu. „Având în vedere nivelul la care s-a luat decizia, trebuie să mergeți la Tovarășul și să-l informați, referitor la punctul meu de vedere. Este răspunderea mea și Dvs. puteți sau nu să susțineți punctul meu de vedere, dar trebuie să-l informați, pentru a preveni rezultatul dialogului de aici, ce ar putea duce la legitimarea opoziției". După o pauză a venit răspunsul: „Bine, am să mă duc să-l informez". În încheiere, am subliniat că timpul este foarte scurt, emisiunea urmând să aibă loc chiar în aceeași seară și că trebuie acționat foarte repede, iar eu voi aștepta la hotel decizia ce se va lua.

Puteți bănuî cum stăteam și așteptam răspunsul. Între timp, Olteanu era foarte atent să vadă cum mă simt în preajma confruntării. De asemenea, și unul dintre tovarășii de la Ambasadă, care rămăsese cu noi și nu se depărta de mine. Iar eu, evident, nu aveam chef de niciunul dintre cei doi. Preocuparea mea era să stau lipit de telefon. Din acest motiv am cerut să iau și masa în cameră. Câtă vreme nu manifestam dorința să ies din hotel, situația părea sub control din punctul de vedere al celor doi.

Iar eu mă rugam în gând să se îplinească promisiunea soacrei mele, sperând că rugăciunile noastre simultane vor da rezultat.

Și iată că se întâmplă minunea! Sună telefonul, este chiar Pană, care-mi spune: „Budișteanu, am vorbit cu Tovarășul și a fost de acord cu punctul tău de vedere. Nu te prezinți la confruntarea televizată!". (Deci, tovarășul Pană, prudent, avusese grijă să prezinte propunerea ca venind numai din partea mea...)

Triumfasem! Nu mai era nevoie să mă duc și să debitez tot felul de absurdități, susținând o idee și un program, cu care de fapt nu eram de acord. Nu apăream ca un dizident, cum ar fi fost idealul – pentru care nu eram pregătit, dar nici nu mă compromiteam, susținând programul de sistematizare a satelor, unanim detestat.

Imediat i-am anunțat pe cei doi, despre cele ce mi se comunicaseră, iar citarea lui Ceaușescu i-a lăsat cu gura căscată. L-am rugat pe tovarășul de la Ambasadă, care cred că era atașatul nostru cultural (deși nu pot să fiu sigur), să-l anunțe pe Dagobert Lindlau, pur și simplu că reprezentantul Guvernului României nu va participa la discuție. I-am atras atenția că nu trebuie să ofere nici un fel de motiv.

Probabil că cei doi și-au stabilit comunicările cu șefii lor, dar asta nu mă mai privea. Eu obținusem câștig de cauză și acum mă pregăteam să urmăresc emisiunea la televizor, dar fără mine! Savuram succesul inițiativei mele și mi se luase o piatră de pe inimă.

Vine seara cu ora anunțată. Olteanu este în camera mea (probabil să mă sprijine), și ne uităm împreună la emisiunea lui Dagobert Lindlau. În studio se află acesta, într-un fotoliu în fața lui este așezat Doru Braia, și acolo se mai găsește încă un fotoliu, dar gol. Fusesse pregătit pentru mine...

Dagobert Lindlau își anunță spectatorii că subiectul emisiunii este prezentarea și dezbaterea Programului de Sistematizare a Satelor din România, o acțiune care a provocat luări de poziție foarte categorice, depășind limitele țării noastre și devenind o problemă de interes european și internațional. El s-a deplasat personal în România, pentru a cunoaște nemijlocit situația creată, pe care dorește să o împărtășească spectatorilor germani. În același timp, a dorit ca la emisiune să participe și doi români. Unul dintre ei reprezintă Guvernul României, fiind implicat direct în implementarea Programului în cauză, altul trăiește în Germania, fiind un adversar neîmpăcat al Programului în cauză, precum și al regimului politic de la București. Spre surprinderea sa, reprezentantul Guvernului României nu s-a prezentat, fără ca el să cunoască motivele, iar scaunul pe care acesta trebuia să-l ocupe este gol!

Doru Braia cere imediat cuvântul și atacă, declarând că absența reprezentantului Guvernului României este dovada fricii acestui Guvern, precum și a neputinței sale de a susține

un asemenea Program - nociv, distructiv.

În continuare, Dagobert Lindlau prezintă călătoria sa în România și are o poziție voit echilibrată (așa cum îmi comunicase și în țară), menționând obiectivele generale, care sună după părerea lui bine, întrucât se urmărește asigurarea unor condiții de confort edilitar și social sporit, dar că metodele de aplicare lasă de dorit, deoarece asistăm la o aplicare forțată a acestui program, cu ignorarea frecventă a dorinței oamenilor, care nu sunt întrebați ce doresc în realitate, fiind obligați cu brutalitate să renunțe la un mod de viață tradițional, aplicându-li-se cu orice preț prevederi ale unor planuri de sistematizare obiective ale planificării socialiste. Acum dorea să audă părerea preopinenților, care se reduceau la unu.

A continuat Doru Braia, care a desfășurat o critică necruțătoare, abordând toată lista temelor și problemelor privind nu numai sistematizarea localităților rurale, ci și toată gama programelor și planurilor de dezvoltare economică și socială a României comuniste. În sinea mea îi dădeam dreptate și mă gândeam ce formidabil ar fi fost dacă aș fi putut să fiu lângă el și să-i țin isonul. Ce bombă ar fi fost! Ce succes mediatic! Îmi închipui ce surprins ar fi fost chiar Doru Braia, ca să nu mai vorbesc ce ar fi reprezentat atunci emisiunea lui Lindlau ca rating și efect. Dar nu a fost să fie așa. (Trebuie totuși să spun că, nu demult, după 19 ani de la eveniment, am avut ocazia să discut aici, în țară, cu Doru Braia și i-am relevat, în sfârșit, surprinzându-l, dedesubturile neprezentării la acea emisiune, subliniind rolul meu în adoptarea poziției oficiale a Guvernului României, de neparticipare la emisiune... Mai ales când i-am spus că stăteam în camera mea de hotel la München și eram de acord cu ce spunea el...)

A doua zi a urmat întoarcerea în țară. Mă prezint de dimineață cu micul meu bagaj la recepție, unde mă așteptau reprezentanții ambasadei, ca să plecăm la aeroport. Suntem gata, conform orei stabilite, dar Olteanu lipsește. Recepționarul este rugat să sune în camera acestuia. Foarte calm, ne

spune că n-are de ce telefona, deoarece domnul pe care îl căutam a plecat astăzi foarte devreme cu bagajul, spunând că reglarea conturilor o va face ambasada română! Vă imaginați stupoarea generală.

Deci am plecat la aeroport cu o persoană în minus, față de cei care venisem. Stăteam și mă minunam. Păzitul se întorcea acasă, iar unul dintre păzitori defectase. Așadar, cel care mă încuraja și care se lăuda că avea o mare experiență în confruntări politice internaționale, și care își juca în mod categoric rolul de comisar politic pe lângă mine, hotărâse să defecteze!

Ajungând la Frankfurt, în drum spre București mi s-a spus că vom face o pauză. Aici a urmat o analiză foarte serioasă a situației create, punându-mi-se nenumărate întrebări în legătură cu cele întâmplate. Defecțiunea lui Olteanu crease o mare tulburare și acum se căutau vinovații. Le-am explicat că nimic din comportamentul său nu prevedea ceea ce făcuse, ba dimpotrivă, era foarte conștient de rolul său de participant conștient și activ la dezbateri. Oricum, mie nu mi se putea reproșa nimic.

Mi-am continuat drumul peste o zi și două nopți, pe 16 decembrie, când am ajuns cu bine la București. Iar aici, la aeroport - surpriză. La controlul vamal foarte amănunțit, mi se confiscă, în ciuda nemulțumirii exprimate de mine, două reviste magazin gen „Stern”, pe care le cumpărasem în aeroportul din Frankfurt, și care efectiv nu conțineau nimic nociv politic pentru regimul de la noi.

M-am prezentat în aceeași zi la Pană, care nu și-a putut ascunde bucuria, văzându-mă: „Bine ai venit!”. Desigur că vestea defecțiunii colegului meu de misiune îi era deja raportată și bine cunoscută. I-am povestit pe scurt cum s-a desfășurat șederea mea la München. Deodată a sunat telefonul scurt și am asistat la o discuție amuzantă. Nu știu cine era conlocutorul, dar Pană a spus la un moment dat, zâmbindu-mi în timp ce vorbea: „Îmi pare rău că al tău a rămas. Uite, al meu s-a întors”. Era clară mulțumirea că nu trebuie să dea

explicațiile care s-ar fi impus dacă aş fi rămas în Vest.

Pregătindu-mă să plec, am hotărât să profit de mulțumirea lui și i-am povestit episodul cu confiscarea celor două reviste. A râs și a pus mâna pe telefon, a vorbit cu nu știu cine, spunându-i că s-a exagerat și că nu era cazul să mi se confişte tocmai mie acele reviste. A menționat numele meu și zborul cu care am sosit, cerând ca revistele să fie returnate la cabinetul lui. I-am mulțumit, iar a doua zi am fost sunat de șefa lui de cabinet, care m-a invitat să vin și să iau revistele. Am putut să constat astfel cum se proceda în asemenea situații. Revistele erau în evidență, se știa cine le adusesese și încercase să introducă în țară asemenea „materiale subversive”...

De altfel, trebuie să menționez că la întoarcerea în țară mă așteptase cu sufletul la gură nevasta mea la aeroport. Îi comunicasem telefonic că participarea la emisiune nu avuse-se loc, dar că voi sosi cu întârziere, fără să-i spun de ce. Vă închipuiți bucuria ei, când m-a văzut și a aflat în detaliu cum se desfășurase vizita la München. Am comentat împreună declarația soacrei mele. Nu mai vorbesc de bucuria pe care am manifestat-o cu toții, bineînțeles și socrii mei, când ne-am reunit acasă, precum și triumful soacrei mele, care a devenit personajul sărbătorit, eu nefiind decât un simplu executant al unei voințe superioare... În ceea ce o privește pe soacra mea, mama Ilenei, o admiram cu toții pentru credința ei în Dumnezeu, pe care nu a reușit să i-o tulbure nimic și nimeni. Înainte de a se prăpădi, în 1997, când noi o înconjuram cu dragostea și durerea noastră, ea ne spunea foarte calmă: „De ce vă frământați? Eu sunt liniștită, pentru că mă duc să mă întâlnesc cu Dumnezeu”. Și așa a și murit. Liniștită și împăcată cu ea și cu restul lumii. Am invidiat-o tot timpul pentru tăria de caracter și pentru profunzimea credinței sale.

În ceea ce îl privește pe Dagobert Lindlau, am rămas prieteni. Deși nu ne-am mai văzut și nici nu am discutat vreodată motivele neapariției mele la emisiunea lui. La câteva zile după întoarcerea acasă am avut surpriza să

primesc prin poștă o carte cu dedicație din partea lui, despre mafia internațională. Am rămas cu el în corespondență de sărbători. Uneori îmi telefona. Astfel, în luna februarie a anului următor (1989) mi-a telefonat de două ori. După revoluție m-a sunat, fiind curios să știe ce mai fac. I-am explicat că totul este în ordine și i-am spus că mi-ar face plăcere dacă ar mai veni în România să vadă cum mai stau lucrurile pe la noi. Dar asta nu s-a mai întâmplat.

Episodul cu călătoria la München a reprezentat pentru mine dovada că poziția de șef al Centrului Național de Sistematizare devenise insuportabilă și că, așa cum plecasem din funcția de Arhitect-șef al Capitalei, așa trebuia să găsesc acum o modalitate să părăsesc și această funcție. În timp ce mă tot gândeam cum să procedez, soarta m-a ajutat. Nu a trebuit să fac nimic, deoarece a venit Revoluția, care a măturat multe greșeli și fantezii ale regimului, inclusiv activitatea de sistematizare de inspirație ceaușistă. Astfel au dispărut și Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare, care coordona activitatea de sistematizare a localităților din România ceaușistă, precum și Centrul Național de Sistematizare, care urmărea aplicarea politicii respective - organisme pe care nu le-a regretat nimeni. Merită menționat că încă de pe 22 decembrie 1989 seara, când s-a prezentat Programul FSN, la punctul 5 din cele 10, s-a prevăzut: „Oprirea distrugerii satelor”, ceea ce dovedește importanța pe care o avea „Programul de sistematizare a Localităților Rurale” în accepția de ansamblu a societății noastre, precum și detestarea generalizată a acestuia.

Aș mai relata încă un episod legat de ecourile internaționale ale activității de sistematizare din țara noastră, inclusiv ale Programului de Sistematizare a Satelor, precum și o implicare a mea, tot ca șef al menționatului Centru. În anul 1989, în perioada 9-19 decembrie, exact înainte și la începutul evenimentelor revoluționare de la Timișoara, mă găseam în calitate de membru al conducerii Uniunii Arhitecților din România la o reuniune internațională

organizată în Cuba de Uniunea Internațională a Arhitecților. Delegația arhitecților maghiari a lansat un puternic atac la adresa activității de sistematizare din România în ansamblul ei, cu referire specială la sistematizarea satelor. Colegii maghiari au declarat că obiectivul sistematizării din România este de a distruge centrele orașelor din Transilvania, care demonstrează caracterul lor istoric maghiar, iar în ce privește localitățile rurale, scopul ar fi fost de a desființa satele maghiare și de a modifica structura etnică din Ardeal, în folosul românilor.

Deși nu aveam nici un mandat pentru o asemenea situație, care n-avea cum să fie prevăzută, am luat cuvântul din proprie inițiativă, explicând pe cât posibil situația reală, dar fără a putea să critic operația în sine, întrucât vorbeam în calitate mea oficială de membru al conducerii Uniunii Arhitecților din România, precum și de șef al Centrului Național de Sistematizare. Fără a aborda meritele sau aspectele negative ale sistematizării localităților urbane și rurale din România, am explicat un adevăr, și anume: operația nu se făcea împotriva vreunei comunități anume, ci în mod egal și unitar pe ambii versanți ai Carpaților. Ce e drept, nu le-am spus că era vizat însuși poporul român, în totalitatea sa, și nu doar anumite comunități din România.

La întoarcerea acasă, pe 19 decembrie, mă aștepta ca de obicei nevastă-mea la aeroport și, în timp ce șofa, mergând spre casă, m-a informat despre ce se întâmpla la Timișoara. Părerea ei era că lucrurile sunt grave, fără precedent, și că totul este posibil, inclusiv căderea regimului. Mi-aduc aminte că i-am răspuns: Timișoara este importantă, dar până când nu se întâmplă ceva și la București nu putem generaliza situația. Istoria avea să confirme. Revoluția s-a mutat și la București. Unde, prin amploare și violență, a răsturnat toată situația din țara noastră, rezolvându-mi implicit și dilemele profesionale.

Iată răspunsul meu la întrebarea dumitale, ce a însemnat pentru mine implicarea în activitatea de sistematizare a

localităților rurale din țara noastră, în perioada dictaturii lui Ceaușescu.

30 aprilie 2009. F.B.:

Vă rog să îmi permiteți un comentariu, ca din partea cuiva sosit din altă epocă (sau de pe altă planetă) și este dator să își facă o opinie, dar care nu a venit cu temele nefăcute. În 1988 aveam 19 ani. Lindlau nu avea cum să-și facă o părere corectă, în măsura în care peste tot unde ajungea aparatul ideologic organiza teatru pentru a-l întâmpina și a-i preîntâmpina concluziile negative legate de regim. Ca jurnalist, a adoptat o poziție echilibrată. Gestul Dvs. de ultim moment le-a dat posibilitatea, atât lui Lindlau, cât și lui Doru Braia, să râsufle ușurați. Primul, pentru că nu avea cum să demonstreze ce este în neregulă în România (probabil de aceea a subliniat că în principiu programul este pozitiv, în condițiile în care nu a avut acces direct la realitate, deși a vizitat România – acesta fiind paradoxul); al doilea pentru că și-a putut demarca teritoriul fără să aibă adversar. Practic, marea bătălie s-a consumat fără tir de mitraliere, între un jucător și un arbitru, iar jucătorul nu a avut decât de câștigat de aici. Arbitrul nu a avut ce să medieze. Un alt câștigător, deși combatant în spatele frontului, ați fost Dvs., care ați putut astfel să vă scutiți de neplăcerea de a face jocul regimului, până la capăt. Nu în ultimul rând, a avut de câștigat cauza antisistematizare, pur și simplu. Doru Braia a putut să-și expună punctul de vedere, care, bănuiesc, era al tuturor celor care nu erau de acord cu demolările din România și cu nebulia lui Ceaușescu și a aparatului său.

Discuția noastră este și pentru, sau mai ales, aceia care nu au o memorie directă a acelor vremuri. Să nu eludăm adevărul crud al principalilor „beneficiari” ai Sistematizării. O analiză complexă a comunismului ar trebui să ia serios în calcul implicațiile sociale. Oamenii au fost loviți în drepturile lor elementare, rămânând fără case, ori pe cale de a rămâne, și nu doar fără case ci, mai ales, fără tot ceea ce însemnaseră ei, riscând să piardă și rămășițele de identitate culturală. Prima lovitură o primiseră prin colectivizare, mai apoi prin industrializarea care-i transformase pe proletarii satelor în hibrizi sociali. Eu am trăit această groază în adolescență, știam ce

urmează să se întâmple, oamenii făceau scenarii, bieții de ei, pe baza zvonurilor: „liniile astea [străzile] vor dispărea, pe aici o să treacă o autostradă, pe aici...” și plângeau, se tânguiau. Groaza reală o trăiau adulții, nu copiii. În satul meu – Coșoveni, Dolj – apucaseră să construiască trei blocuri de locuințe, care nu aveau (și nu au nici până în ziua de azi) nimic în comun cu confortul urbanistic cu care se împăuna programul comunist. Alături s-a ridicat o centrală termică (Dumnezeu știe cu ce ar fi trebuit să funcționeze!), devenită în scurtă vreme ruină. „Locatarii” s-au încălzit cum au putut, au apărut celebrele coșuri de fum, scoase pe geamuri, aduceau apă cu gălețile de la o fântână, deși apartamentele lor aveau și cameră de baie, fără dotări... Practic, aveam (avem) blocuri de locuințe, dar fără confort.

Cu „răutatea” specifică diferenței de vârstă și de „istorie” dintre noi doi, permiteți-mi să spun că Lindlau s-a și lăsat păcălit. Ori nu știa nimic despre comunism, ori nu voia să afle (în februarie 1982, ziaristul francez Bernard Poulet, venit să se intereseze de soarta lui Vasile Paraschiv, a fost bătut bestial de Securitate, la Ploiești, și lăsat într-o baltă de sânge, ca un tâlhar; lucrurile astea erau știute în Occident, ar fi trebuit să știe și Lindlau că într-un asemenea regim nu poți avea încredere și că un ziarist, un reporter de teren, acționează pe cont propriu dacă vrea să ajungă la concluzii libere...).

La München ați fost stăpânit de aceeași teamă față de ceea ce puteați păți dacă tovarășii își dădeau seama că nu le faceți jocul pe deplin, dar în același timp erați preocupat și de propria imagine, pentru prezent, și cumva pentru posteritate. Cred că e bine să discutăm azi despre lucrurile acelea. Sunt atâția nostalgici ai regimului și majoritatea sunt naivi. Tovarășii adevărați s-au reciclat rapid în reprezentanți ai economiei de piață și ai democrației, monopolizându-le. Acum ar urma să vă întreb dacă vă mai temeți de brațul lung al Securității. Vă întreb numai atât: Credeți în Dumnezeu, El v-a salvat?

1 mai 2009. A.B.:

Da!

19 mai 2009. F.B.:

În legătură cu Basarabia, traumatizată în ultima vreme de reprimarea unei revolte a tinerilor la Chișinău, împotriva regimului Voronin, vedeți o reconfirmare a supremației ideologice comuniste? Știu că reintroducerea vizelor pentru români în aprilie, de către regimul de la Chișinău, vă afectează foarte mult. Mergeați periodic la Bălți. Trebuia să oferiți niște premii și în acest an. Să vorbim puțin despre asta.

24 mai 2009. A.B.:

Ați atins una din problemele cele mai importante pentru mine și care mă frământă și mă doare imens. Este problema Basarabiei, baștina mea, care trebuie să rămână românească pe fond – din punct de vedere al identității istorice și culturale. Ea întârzie în a deveni românească și din punct de vedere statal. Frământările de acolo eu le privesc însă pozitiv. Decât să fi constatat doar o tristă situație legată de niște alegeri, care au fost furate, am avut satisfacția să constat că, pentru prima dată, am fost martorii unei răbufniri revoluționare la 7 aprilie, în special a tinerilor, care au demonstrat că refuză să fie spectatorii pasivi și resemnați ai evoluției negative a soartei provinciei lor.

Voronin a profitat și a transformat manifestațiile de protest în vandalisme, pentru a avea motive să însceneze acea așa-zisă lovitură de stat efectuată de România. Fotografia reprezentând doi tineri care înalță un steag al Uniunii Europene pe sediul Parlamentului de la Chișinău, asistați de două personaje în uniformă, dintre care unul are și un chipiu militar pe cap, este perfect grăitoare, demonstrând cine au fost autorii „loviturii de stat”. A-ți imagina că manifestanții puteau ajunge de capul lor, așa de simplu, pe acoperișul clădirii, folosind probabil și liftul, este ridicolă.

Iar Voronin a hotărât imediat să scoată România Țap ispășitor. Această manevră are caracter secundar față de examenul pe care l-au dat tinerii de acolo, demonstrând că sunt români, că ei cred în viitorul lor, alături de restul românilor, și că nu mai sunt masa de manevră, pe care o mai reprezintă încă

o parte a populației, în special generațiile mai în vârstă.

Eu sunt optimist. Drumul este greu, este lung, dar Basarabia s-a trezit.

Întrebarea referitoare la „reconfirmarea supremației ideologice comuniste” nu o înțeleg și mă surprinde. După cele întâmplate putem vorbi, nu despre o supremație a unei ideologii în confruntare cu alte ideologii, ci pur și simplu despre o supremație a forței brute puse în slujba ideologiei comuniste, în cea mai pură tradiție sovietică. Și la ce ne-am fi putut oare aștepta de la un fost general sovietic din cadrul KGB, fost Ministru de Interne al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești dinainte de 1989? Este și el consecvent cu sine.

În ceea ce privește introducerea vizelor pentru cetățenii români acesta este încă un element ce completează tabloul de ansamblu al crizei, care a fost creată intenționat, de către regimul comunist de la Chișinău, cu scopul de a păstra izolarea Republicii Moldova față de România și de a transforma țara mamă într-un agresor, care trebuie pedepsit. Prețul pe care trebuie să-l plătească cei afectați este neplăcut și dureros, dar buboiul infectat devine de notorietate publică europeană și internațională, ceea ce nu cred că este rău. Dreptatea este de partea noastră, a României și a românilor, iar jocurile economice și politice ale curtezanilor eternei mari, puternice și bogate Rusii, nu au sorti de izbândă la infinit.

Sigur că sunt afectat în mod foarte neplăcut de instituirea vizelor pentru Republica Moldova, întrucât de 13 ani călătoresc la Bălți, ca să confer cele două premii anuale Premianților de onoare ai Liceului românesc renăscut, „Ion Creangă”, unde am învățat și eu. Și iată acum, pentru a participa pentru a 14-a oară, în ziua de 29 mai, la ceremonia de sfârșit de an școlar, stau și aștept cu sufletul acolo ca să mi se acorde viza. Acum, când scriu, este seara zilei de duminică, 24 mai, și răspunsul încă nu-mi este cunoscut.

24 mai 2009. F.B.:

Vedeți vreo similitudine între ce se întâmplă azi în Basarabia și

ce s-a întâmplat după 1940? Cred că basarabenii au nevoie de o poziție fermă a Bucureștiului în favoarea lor, așa cum ar fi avut și după Armistițiul din septembrie 1944. Dvs. și familia cum ați reușit să scăpați de „repatrierea” forțată în „patria sovietică”, după ce s-a pus în aplicare articolul 5 al Convenției de Armistițiu, potrivit căruia, practic, basarabenii și bucovinenii au fost vânați de către autoritățile române sub presiunea celor sovietice (de multe ori cu ajutorul populației locale!) și trimiși în URSS?

24 mai 2009. A.B.:

Întrebarea este foarte complexă și conține câteva aspecte fundamentale, care necesită o abordare pe măsură.

Situația din 2009 nu se poate compara cu cea din 1940, când, în Europa, România beneficia de niște garanții oferite de Franța și Anglia, țări care fuseseră practic învinse de Germania și care nu ne mai puteau ajuta, țara noastră fiind la discreția celor doi mari șacali, Stalin și Hitler. Astăzi suntem, în primul rând, membri ai NATO, deci suntem protejați politic și militar.

În ceea ce privește situația de după 1940, la care vă referiți, aici apar câteva etape distincte. Astfel, prima este perioada 1940-1941 sub ocupația sovietică pentru mine și familia mea, apoi perioada 1941-1944, perioada dezrobirii și revenirea în țara mamă, urmată de cea de după 1944, până în 1989. Aceasta, la rândul ei, are câteva subdiviziuni.

Refugiul – începând cu martie 1944 și terminând cu 23 august 1944, inclusiv încheierea armistițiului. A urmat perioada care s-a încheiat la 6 martie 1945, cea mai dură, deoarece a corespuns cu perioada vânării basarabenilor și bucovinenilor, considerați cetățeni sovietici, care trebuiau să se prezinte în fața comisiilor pentru „repatriere”, unde nu erau decât sovietici, pentru a se întoarce în Uniunea Sovietică. Iar aceasta însemna practic deportare în Siberia, refugiații fiind considerați trădători, care fugiseră din fața trupelor sovietice și în puține cazuri însemna întoarcere efectiv acasă.

Cum am reușit noi să scăpăm de repatrierea forțată? Iată cum. În perioada respectivă ne găseam refugiați la Alba Iulia.

Îmi aduc aminte groaza, pe care o aveam citind anunțurile publice, care ne informau că „cetățenii sovietici originari din Basarabia și Bucovina de Nord trebuie să se prezinte în fața Comisiilor Aliate de Control al Aplicării Armistițiului, în vederea repatrierii în Uniune Sovietică”.

Organele Administrației Române își îndeplineau scrupulos datoria, ceea ce însemna pentru noi că polițistul, care ne cazase în aprilie 1944, în locuința unui profesor ungur din Alba Iulia și care avea evidența noastră, apărea tot mai des să ne atragă atenția că trebuie să ne prezentăm în fața Comisiei și că îi creăm greutatea lui, neprezentându-ne. Tata îl ruga să ne mai păsuiască și îl mai îmbuna cu câte o sticlă de vin.

Apoi Comisiile de Repatriere au hotărât că, față de reacția slabă a basarabenilor, trebuie intervenit mai energic. Bineînțeles, cu concursul autorităților române s-a adoptat o metodă suplimentară. Conform evidențelor exacte ale poliției, atenția Comisiei s-a îndreptat asupra elevilor din școli. Astfel, polițiștii s-au prezentat la școli, au luat pur și simplu copiii elevi ai refugiaților și i-au dus în fața Comisiilor. Polițiștii s-au dus acasă la părinți, informându-i despre situația creată. Bineînțeles că părinții, aflând ce se întâmplase cu copiii lor, apăreau speriați în fața Comisiei. Iar acum începea răfuiala cu reprezentantul sovietic, care, triumfător, putea să-l invite pe respectivul părinte să dea socoteală: de ce refuză conversația cu Comisia și repatrierea. Întrebarea clasică: „De ce refuzați discuția? Aveți ceva de ascuns? Vă temeți să vă întoarceți acasă? De ce?”.

Vestea s-a răspândit ca fulgerul printre refugiați. În ce mă privește, eram din toamna lui 1944 elev în clasa a șasea la liceul „Mihai Viteazul” din localitate. Concluzia a fost că nu m-am mai dus la școală, familia mea preferând să nu mă expun. Iar tata și-a desfășurat toate forțele și s-a dus la București. Aici a stat până a reușit să găsească sprijin și înțelegere și să fie detașat cu serviciul. A fost ajutat de cineva de la Ministerul de Finanțe și a reușit în ianuarie 1945 să fie numit în același post, pe care îl avea, adică acela de controlor tehnic la Administrația

Financiară de județ. Postul primit a fost la Ploiești, pentru jud. Prahova. Am plecat toți trei val-vârtej, nefiindu-ne prea greu, mai ales că lăsasem totul în Basarabia, iar averea noastră consta doar din câteva valize.

Iată că destinul hotăra din nou pentru noi. Mai întâi ajunsesem la Alba-Iulia, pentru că acolo se refugiase instituția, la care tata își avea serviciul. Dacă nu eram vânați, am fi rămas probabil acolo, pentru că orașul ne plăcuse. Dar iată că acum soarta intervenea din nou. Ne-am fi dus oriunde în țară, ca să scăpăm, și de data asta am devenit ploieșteni.

La Ploiești lucrurile au fost simple. Nu am mai figurat nicăieri ca refugiați. Eram pur și simplu o familie mutată în interes de serviciu. Serviciul de evidența populației încă nu era pus la punct, după sistemul sovietic, și nu ne-a mai întrebat nimeni nimic. Aveam grijă să nu pomenim nimic despre proveniența noastră, comportându-ne ca niște potențiali ardeleni... Eu m-am prezentat la liceul „Sfinții Petru și Pavel” și am continuat cursurile tot în clasa a șasea de liceu.

Îmi aduc aminte de un moment important. Într-una din zilele de după 6 martie 1945, după ce se instalase guvernul Petru Groza, găsindu-mă întâmplător în centrul orașului Ploiești, am auzit cum se transmitea prin megafoane cuvântarea primului ministru, care se întorsese de la Moscova, unde avusese și o convorbire cu Stalin. L-am auzit cu urechile mele pe Petru Groza: „În ceea ce privește cetățenii originari din Basarabia și Bucovina de Nord s-a hotărât ca aceștia să rămână acolo unde doresc”. A însemnat încetarea vânătoarei noastre. Explicația era că Stalin fusese mulțumit de instaurarea unui guvern comunist în România și ca răsplată hotărâse să îndulcească niște lucruri. În același timp, el știa că amărății de basarabeni și bucovineni nu au unde să fugă și că are tot timpul să se răfuiască ulterior cu ei, pe îndelete.

Deci, în ceea ce privește modul în care am fost urmăriți în România, în vederea „repatrierii” în URSS, ați văzut care a fost rolul reprezentanților autorităților române. Despre comportamentul populației, trebuie să vă spun, cu privire la noi, că nu

am resimțit nici un fel de atitudine ostilă din partea nimănui, ba dimpotrivă, multă lume la Alba Iulia ne-a compătimit.

Bineînțeles că basarabenii au și azi nevoie de o poziție fermă a Bucureștiului. Iar formula se referă la relația cu Basarabia ca provincie și la basarabeni ca români, aplicându-se tuturor perioadelor de după 1940 până în prezent.

Aici este cazul să spun că guvernele României, din varii motive, nu au avut o atitudine fermă față de Basarabia. A existat o singură excepție, perioada celui de al Doilea Război Mondial, între 22 iunie 1941 și 23 august 1944, când România și-a făcut datoria față de oropsita sa provincie. În rest, s-a supus unor considerente internaționale, care nu îi permiteau să abordeze problema conform drepturilor sale istorice și chiar celor înscrise în tratatele internaționale; din nefericire, a dat dovadă și de o atitudine pasivă, care a împiedicat-o să facă mai mult pentru sprijinirea basarabenilor și Basarabiei înstrăinate, folosind pârgii culturale și economice și pregătind viitorul unei uniri.

Trebuie să recunoaștem, între timp a apărut și s-a instalat o atitudine caracterizată printr-un fel de universalism greșit înțeles, creându-se falsa mentalitate că patriotismul este o atitudine depășită, față de o poziție modernă de înțelegere internaționalistă, tipică unei lumi al cărei scop suprem este absența frontierelor. Eu sunt de acord, de exemplu, nu cu o Europă unistatală, ci cu o „Europă a națiunilor”, dar asta în orice ipoteză nu înseamnă că trebuie să ne dizolvăm într-o supă gen esperanto statal.

Iar asta o spun și în calitatea mea actuală de Președinte Emerit al Filialei din România a Uniunii Internaționale a Vorbitorilor de Limba Engleză. Noi luptăm pentru propagarea și folosirea limbii engleze ca mijloc de comunicare și înțelegere pe plan global, dar nu și de desființare a celorlalte limbi. Milităm în paralel pentru o cunoaștere și un schimb de valori între cultura și limba engleză și toate celelalte culturi și limbi ale lumii.

În prezent, România face parte din NATO și din

Uniunea Europeană. Acest statut ne dă posibilitatea să ne afirmăm cu demnitate și să ne îndeplinim, în sfârșit, datoria noastră istorică de sprijinire reală și eficientă a Basarabiei și a basarabenilor.

Nu vom mai avea nici o scuză, dacă nu o vom face.

16 iunie 2009. F.B.:

Stimate domnule Budișteanu, recent v-ați întors din Basarabia, în cele din urmă ați obținut viza, dacă nu mă înșel, chiar în preziua plecării. Cu ce sentimente și impresii reveniți la București?

18 iunie 2009. A.B.:

Sentimentele dominante ale basarabeanului sunt: îngrijorare și tristețe. În loc să constat o evoluție istorică firească, de apropiere și colaborare între cele două maluri ale Prutului, constat o stare de criză, creată în mod conștient de regimul comunist de la Chișinău, urmărind aplicarea unei politici antiromânești în serviciul Rusiei, ca parte a unui joc strategic european global, ținând atingerea unor scopuri care ignoră atât interesele României, cât și pe ale așa-zisului stat actual moldav. Desigur, predominantă acolo este poziția oficială, care se manifestă prin intermediul aparatului administrativ de stat. De altfel, este absolut ridicolă acuzația guvernului actual de la Chișinău că România amenință suveranitatea Republicii Moldova, mai ales ținând seama de faptul că guvernul României are o tradiție de dezinteres față de Basarabia și că majorității populației din România nu-i pasă de ce se întâmplă peste Prut. Ce este drept, România se confruntă și cu o atitudine negativă din partea Statelor Unite și a Uniunii Europene, determinată de dorința acestor două entități de a nu avea probleme cu Rusia. Rațiunile economice sunt prioritare și marile entități ale lumii nu doresc complicații cu Rusia, care rămâne o mare putere, care are și cantități mari și prețioase de gaze. Reflectând la această atitudine, recent, canalul de televiziune Euronews și-a permis să declare că din cauza

tensiunilor dintre România și Republica Moldova, la Chișinău, în urma manifestațiilor de după alegerile din aprilie, au murit doi oameni!!! Deci, pacea în Europa este amenințată de românii agresivi, care se încaieră cu moldovenii la Chișinău!!!! Săracul Guvern din Republica Moldova se apără, fiind atacat de România. Oare nu reprezentantul Uniunii Europene la Chișinău, domnul Kalman Miszey, a declarat la Chișinău, a doua zi după alegeri, că acestea au fost corecte? Uniunea Europeană nu vrea deloc probleme la granița sa de Est cu Rusia.

Dar basarabeanul acesta se întoarce de peste Prut și cu un sentiment de speranță, deoarece acutizarea evidentă a situației oficiale, neplăcută pentru oricine se consideră român, are însă și o parte pozitivă. Opresiunea produce o reacție a forțelor de opoziție, precum și o conștientizare a situației, ceea ce determină un militantism tot mai evident al forțelor sănătoase – naționale și democratice. Un număr tot mai mare de cetățeni ai Republicii Moldova devin totuși conștienți că sunt români și că vorbesc românește. Și – ce este cel mai important – tineretul devine tot mai activ și mai conștient că el este purtătorul mesajului de acțiune, care va determina viitorul acestei provincii românești.

Situația de compromis și confuzie socială și politică din Basarabia, dominantă în anii de după declararea independenței Republicii Moldova, se desfășoară în prezent sub imperativul unor lămuriri, care în mod evident pentru toată lumea trebuie să se producă. Nervozitatea cercurilor pro-ruse, „comuniste”, este manifestă, iar supărarea față de pericolul îndepărtării de mama Rusia s-a accentuat. Chipiele sovietice ale poliției și armatei moldovenești sunt tot mai ostentative și rigide, însoțite de încruntările și agresiunile de rigoare. Dar înfruntarea aparatului represiv, de neimaginat acum câțva timp, a devenit și ea o realitate. Într-o concluzie preliminară pot spune că acele chipie reprezintă trecutul, iar curajul exprimării tineretului constituie viitorul, chiar dacă a apărut faza intermediară – se pare că necesară și inevitabilă din punct de vedere istoric – a

tinerilor maltratați, cu trupurile pline de răni.

În fiecare an fac o vizită de pelerinaj în orașul copilăriei și adolescenței mele – Bălți. Unul din motivele principale este că de 14 ani înmânez, anual, un premiu (de fapt două premii) Premianților de Onoare ai liceului „Ion Creangă”, unde am învățat și eu până în anul 1944 și care a renăscut în urma unui efort la care am contribuit și eu.

Este interesant că într-un oraș în care la putere de multă vreme sunt rusofonii pro-comuniști, s-au creat sub presiunea timpului licee cu limba de predare română, dar s-a evitat să poarte numele liceului de pe timpul românilor, acela de „Ion Creangă”. Rațiunea era „să nu fie ca pe timpul românilor”. Atunci s-a recurs la crearea unui liceu în cadrul Universității de Stat locale, subordonate nu Primăriei, ci Ministerului. Meritul rezolvării situației este al Rectorului de atunci al Universității, Academicianul Nicolae Filip, decedat între timp.

Premiul îl acord celor doi mai buni elevi de la secțiile umanistă și reală ale liceului. (El constă dintr-o diplomă și câte 100 de euro.) Anul acesta părea că ritualul de onoare și de profundă implicare a mea este în pericol, din cauza introducerii sistemului de vize pentru cetățenii români, care călătoresc în Republica Moldova. Am reușit, totuși, datorită invitației din partea Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți, precum și datorită atitudinii cooperante a Consulului Republicii Moldova în România, să capăt viza cu suspans, cu 24 de ore înainte de momentul stabilit al plecării spre ceremonia de la Bălți, care avea dată fixă pe 29 mai.

Denumirea trenului București-Chișinău, care înainte se chema „Trenul prieteniei”, nu mai conține cuvântul „prietenie”, iar după evenimentele de la Chișinău, o perioadă nici nu a circulat. Acum a fost reactivat, dar circulă o zi – da, o zi – nu. Numărul de călători, de când cu introducerea vizelor, a scăzut foarte mult. La ducere am fost singur, în compartimentul de două locuri al vagonului de dormit.

Diferența în atmosferă și atitudine am simțit-o de îndată la intrarea pe teritoriul statului vecin din Răsărit. Prima

constatare este: pe vremea Uniunii Sovietice se traversa mai ușor granița de la Prut, decât acum... Am ajuns, cetățean român, în situația ridicolă în care pot călători liber la Londra sau Paris sau oriunde în altă parte în Uniunea Europeană, dar aici, lângă noi, în cealaltă parte a Moldovei, lucrurile sunt complicate. Cel mai supărător este că Uniunea Europeană, în loc să se considere lezată de dificultățile pe care le întâmpină cetățenii unui stat membru, se prefacă că nu observă și este plictisită că trebuie să apere drepturile cetățenilor români, riscând să-l enerveze pe patronul Republicii Moldova - adică Rusia, care la supărare poate accentua dependența Europei de gazele rusești.

Studiind pașaportul meu de român născut în Basarabia, reacția vameșilor și polițiștilor de frontieră de peste Prut este imediată și invariabilă: „A! Sunteți născut aici!... Aveți și cetățenia moldovenească?” „Nu”. „Nu?” „Nu”. „Ați renunțat la ea?” „N-am avut-o niciodată”. „Aha... Ce acte moldovenești aveți?” „Nu am!”. „Cum nu aveți?!” „Nu am”. Sensul acestor întrebări este la obiect, deoarece dacă ești cetățean al Republicii Moldova, trebuie să îndeplinești un set suplimentar de condiții, ca să poți călători peste graniță. Astfel, s-au introdus după evenimentele din aprilie de la Chișinău restricții pentru cetățenii cu dublă cetățenie, română și moldovenească, de a nu putea trece granița, dacă nu au documentele de identitate moldovenești în perfectă ordine, pașaportul românesc nefiind suficient.

Controlul vamal este bineînțeles foarte grijuliu, conținând tot felul de întrebări referitoare la arme, droguri, obiecte de valoare și de transmitere pentru terțe persoane etc. Acestea pot fi interpretate doar ca o grijă scrupuloasă față de exercitarea muncii de vameș.

Apoi, pașaportul ți se ia și se restituie după o așteptare destul de lungă, dar fără ștampila, după caz, de intrare sau ieșire. După aceea, mai apare încă o dată un polițist de frontieră, care reia întrebările devenite acum familiare, introduce pașaportul românesc într-un dispozitiv portativ de scanare, pe

care îl poartă de gât, și de-abia după aceea îți pune ștampila finală de intrare.

Una peste alta, am petrecut la Ungheni, dincolo de Prut, cinci ore de întrerupere a călătoriei. E drept, o mare parte a timpului este consumată și de operațiile de schimbare a boghiurilor de sub vagoane.

Orașul meu de suflet m-a primit conform imaginii pe care i-o cunosc atât de bine, dar unele lucruri s-au accentuat. Astfel, rusificarea orașului a devenit și mai puternică. Vorbitul limbii ruse este răspândit pe stradă și acolo toată lumea știe că nu poți comunica, în special cu o persoană necunoscută, decât în rusă. La principalul hotel din oraș, unde stau eu de obicei, la recepție sunt unele doamne care vorbesc româna prost sau, practic, deloc. Sigur că rusa o vorbesc, fără excepție, perfect. Și la telefon, când apelezi hotelul, de oriunde ai suna, ți se răspunde invariabil în rusă „Gostinița!” În cameră, pe perete sunt afișate instrucțiuni de urmat în caz de incendiu, dar numai în limba rusă! Mi-am permis să glumesc la recepție, comentând această situație astfel: „Dacă ia foc hotelul, se presupune că cine nu știe limba rusă urmează să ardă?” Nu am avut impresia că această glumă a fost foarte gustată... (Și oricum, până la plecarea mea, după patru nopți, situația nu se schimbă...) Am întrebat persoanele de la recepție dacă vorbesc limba engleză, iar răspunsul a fost negativ. Și cel privind alte limbi... la fel. Partea din spate a hotelului dă către sediul pompierilor orașului. Aici, ca întotdeauna se desfășoară frecvent activități zgomotoase specifice însoțite de comenzi și discuții totdeauna numai în rusă. De altfel, în Republica Moldova este de neconceput ca activitatea armatei, a poliției și, iată, și a pompierilor să se desfășoare altfel decât în rusă.

În ceea ce privește aspectul orașului Bălți, lucrurile stau în general tot așa cum le știam, dar numărul firmelor și inscripțiilor, numai în limba rusă, a crescut, fiind în prezent dominant. În toate instituțiile, de exemplu la poștă, precum și la casele de schimb, conversația se duce numai în rusă. Dacă insiști, ți se răspunde și în română. Personalul de pază este în primul rând

rusofon. Bucuria mea cea mare a fost însă festivitatea de sfârșit de an și de premieră la liceul „Ion Creangă”. Și la Universitate, la Biblioteca Științifică de acolo, unde mi s-a făcut cinstea să se lanseze într-o ședință publică o carte despre mine, ca omagiu la împlinirea, anul trecut, a vârstei de 80 de ani. Atât Universitatea de Stat „Alec Russo”, cât și liceul „Ion Creangă” sunt insule de românism, în cuprinsul cărora se face școală corectă, atât din punct de vedere al istoriei adevărate, cât și al limbii române. Rector al universității este domnul Eugeniu Plohotniuc, iar Director al liceului este domnul Petru Roman. Fanteziile de genul celor debitate de Vasile Stati, autorul ridicolului „Dicționar moldovenesc-românesc” și al inadmisibilei „Istoria Moldovei” sunt, din fericire, ignorate acolo.

Următoarea etapă a călătoriei mele a fost Capitala - Chișinău. Orașul se prezintă bine din punct de vedere urbanistic și arhitectural. Desigur că și aici invazia rusofonă este puternică, din punct de vedere al inscripțiilor și al limbii auzite pe stradă. Este imposibil să găsești un taxi, în care conversația cu centrala să nu fie în limba rusă. Urmările distrugerilor de după alegeri sunt prezente, clădirile afectate, Parlamentul și Președinția fiind șantiere de reparații.

Vizita mea la Chișinău a avut ca obiectiv, în primul rând, revederea orașului drag mie, dar și întâlnirea cu prietenii de acolo, cu foștii mei colegi de liceu din perioada interbelică și a ultimului război. Din nefericire, mai trăiesc doi.

Unul dintre acești colegi este un ilustru medic academician, care a organizat o masă în cinstea mea, participând la aceasta încă patru medici, foști elevi ai lui, precum și o prietenă rusoaică, pe care o cunosc de peste 40 de ani, din perioada când îmi făceam aspirantura la Moscova, între anii 1956-1960, ea fiind studentă la același institut cu mine. Prezența ei se explică prin aceea că ea m-a adus la locul întâlnirii, deoarece eu nu cunoșteam topografia locului de întâlnire. Desigur că gazda a invitat-o și pe dânsa la masă. A acceptat în urma insistențelor. După terminarea institutului din Moscova, a fost repartizată,

absolut întâmplător, în cadrul imensei Uniuni Sovietice, la Chișinău. Pe atunci, în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. Este un om serios și de calitate. Eu am continuat să mențin o legătură prin corespondență cu ea, întâlnindu-ne din când în când, în decursul anilor, fie la Chișinău, fie la București. A activat profesional la Chișinău, impunându-se ca specialist și contribuind efectiv la dezvoltarea orașului. S-a măritat acolo cu un rus, care a decedat între timp, are o față realizată și ea, precum și un nepot de vreo 30 de ani, prosper om de afaceri. Dar toate aceste persoane sunt ruși-ruși, care n-au stabilit nici un fel de legături cu noua lor „patrie”. Semnificativ este că atunci când, după 1989, s-a introdus „limba moldovenească” în școli, nepotul i-a declarat profesoarei de limba moldovenească, în mod ritos, că „nu are de gând să învețe această limbă tâmpită!” și a părăsit sfidător încăperea. Profesoara a convocat-o pe prietena mea, care povestea râzând (!?) isprava nepotului său. Am reacționat firesc, întrebând-o care a fost poziția sa față de atitudinea nepotului. Mi-a răspuns că băiatul avea destule alte lucruri importante de făcut! I-am explicat că merită învățată suplimentar oricare limbă străină și în special limba oamenilor în mijlocul cărora trăiești, atât din motive de respect, dar și de utilitate personală, că atitudinea nepotului său reflectă în mod evident mentalitatea din familia sa, mentalitate pe care nu putea să o preia, decât de la mama și de la bunică sa, adică de la dânsa. A preferat să schimbăm vorba.

În scurtă vreme am avut satisfacția să primesc mesaje de la ea, prin care îmi cerea urgent manuale și dicționare, ca să învețe limba română. Se introdusese obligativitatea cunoașterii limbii române, respectiv moldovenești, pentru cei care aveau funcții sau relații cu autoritățile statului. După aproximativ un an am primit un mesaj, prin care, ușurată, mă informa că a fost o falsă alarmă și că obligativitatea învățării limbii române/moldovenești a căzut, întrucât termenul limită a trecut și nimeni nu a fost întrebat dacă poate da examenul sau nu. (Câtă diferență față de țările baltice, unde nu s-a glumit cu această prevedere!)

După un timp, am început să primesc de la ea publicații și articole scrise de ruși din Republica Moldova, care se refereau la existența a două limbi diferite, cea moldovenească și cea română, punct de vedere pe care ea și-l însușise. Am reacționat, explicându-i că nu există două limbi. La o întâlnire ulterioară, a repetat că există două limbi: „Așa după cum există limba ucraineană și cea rusă, așa există și limba moldovenească și cea română”. I-am răspuns că situația nu este comparabilă, întrucât în primul caz există într-adevăr două limbi diferite. Apoi am întrebat-o: „Spune-mi te, rog, tu știi să vorbești moldovenește?” Răspunsul a fost: „Nu.” „Dar românește știi să vorbești?” „Nu.” „Atunci de unde știi că sunt două limbi diferite?” Nu mi-a răspuns nimic la asta, schimbând, conform obiceiului, vorba.

Povestesc toate acestea pentru a se înțelege mai bine ce vreau să relatez în continuare. Ne-am așezat la masă, prietenul meu – academicianul stând, firesc, în capul mesei, după ce eu am refuzat această cinste. Eram șapte persoane: șase basarabeni români (cinci din Chișinău și unul din București) și o rusoaică din Republica Moldova. Desigur că, din amabilitate am vorbit cu toții rusește. Conversația s-a referit la tot felul de lucruri și amintiri și comentarii inofensive. Dar iată că la un moment dat, nîtam-nîsam, ea spune: „Poate să se supere prietenul meu Sandu, dar eu vreau să vă spun că există două limbi: cea moldovenească și cea română! Atunci când există o țară, există și limba acelei țări. Fiecare țară își are limba sa!” Am reacționat imediat: „Ai într-adevăr dreptate! Știi ce frumoasă este limba elvețiană? Dar cea belgiană! Ca să nu mai vorbim de cea austriacă!” (Regret că pe moment nu mi-a venit să adaug și limba transnistreană, vorbită în țara lui Smirnov...)

A urmat un moment de tăcere jenantă, fiecare concentrându-se asupra farfuriei sale. După un timp, conversația a fost continuată de doamnă, care a preluat conducerea discuției, dându-i un caracter evident politic. „Să vă mai spun ceva, eu nu cred că avem nevoie de Uniunea Europeană. Avem structurile noastre”. (Cred că se referea la Comunitatea State-

lor Independente, formată din foste republici sovietice, din care face parte și Republica Moldova.) Iarăși tăcere. Știam că academicianul gândește ca mine, dar îi cunoscusem pentru prima dată pe medicii invitați de el și nu știam cum gândesc aceștia. Am considerat că fiind vorba nu de lingvistică, ci de o problemă politică privind Republica Moldova, nu am dreptul să mă exprim în numele cetățenilor acestei țări. Prietena mea a mai formulat diferite opinii, fără ecou din partea asistenței. După terminarea mesei, unul dintre comeseni m-a dus cu mașina la adresa unde locuiam și pe drum mi-a destăinuit că el este pentru unirea cu România....

Iată pe scurt o întâlnire extrem de semnificativă. O întreagă audiență vorbește în rusă, ca să nu-l supere pe un reprezentant al poporului superior eliberator, care le explică localnicilor, ajutându-i cu bunăvoință, adevăruri privind limba și situația lor politică internațională. Iar aceștia acceptă, aș zice dintr-un amestec de politețe și de complex de inferioritate.

Culmea este că prietena mea rusoaica este un om deștept, cult, serios, conștiincios, muncitor, care consideră că își face datoria cetățenească, neputând însă depăși - fără glumă - condiția ei de reprezentantă a marelui popor rus eliberator și civilizator.

În ceea ce privește atmosfera din Chișinău se înscrie și ea în observațiile mele generale. Am fost de curiozitate și la Poșta Centrală, unde în permanență este lume, care completează formulare de cerere a cetățeniei române, pe care le expediază apoi, după câte am înțeles, la Consulatul României. Uitându-mă curios în jur, imediat s-a apropiat de mine un domn mai în vârstă, care s-a oferit să mă ajute să-mi completez formularele... Sigur că, având în vedere subiectul, mi-a vorbit în română. Acolo era și un chioșc interior, unde am întrebat de „Literatura și Arta”, săptămânalul proromânesc. Am primit răspuns în limba română că s-a terminat. N-o găsisem nicăieri, nici la Bălți, nici la Chișinău. Răspunsul a fost același, fie în română, fie în rusă: „S-a terminat”. Mi s-a povestit că este declarată terminată, chiar în ziua când apare...

De altfel, am făcut o investigație a conținutului chioșcurilor de ziare din cele două orașe vizitate. Din noianul de publicații, doar patru sunt în limba română. Restul numai în rusă. Stai și te întrebi: În ultimii ani, ca să nu mă refer la perioada Voronin, de ce la noi s-a ignorat statornic audiența publică din Basarabia și nimeni nu s-a preocupat de popularizarea presei române acolo? Oare ar fi costat chiar așa de mult transmiterea, chiar cu titlu gratuit, a unui anumit număr de ziare românești, măcar în două trei-orașe de peste Prut? Noi scoatem la ora actuală un noian de ziare gratuite, subliniez gratuite. Aici, în orașele din țară. De ce nu facem asta și pentru consăngenii noștri din Basarabia? În schimb, ziarele rusești din Rusia, deci nu cele locale, se imprimă chiar la Chișinău, așa că a doua zi dimineața sunt vândute proaspete acolo.

Același lucru și la televizor. Din 50 de canale accesibile, doar 5 emit în limba română. Acestea sunt: unul local oficial anti-românesc, unul tot local, dar pro-românesc - PROTV, și trei românești: TVR Internațional, PROTV și Realitatea TV. Atât.

Am umblat prin magazine, în special prin librării, căutând anumite cărți. (Există o librărie remarcabilă: „Eminescu”, pe bulevardul Ștefan cel Mare din Chișinău.) Am tot exersat testul meu de limbă. Reacțiile diferă la auzul limbii române. Dacă mi se răspunde în rusă, întreb diplomatic: „Nu vorbiți limba de stat?” Reacția diferă de la: „Nu vorbesc decât limba rusă”, cu întoarcerea ostentativă a spatelui, până la un zâmbet jenat și simplu însoțit de: „Nu”.

Mai fac un experiment. Intru în vorbă cu persoane care, în mod evident, nu vorbesc decât rusește, și le întreb de câtă vreme sunt în republica Moldova. Răspunsurile sunt în general șase ani, patru ani, un an etc. Este impresionant numărul celor proaspăt veniți. Îi întreb care sunt motivele venirii lor aici și aflu, că acolo, la ei, s-a închis fabrica, întreprinderea etc. și au auzit că aici, în Republica Moldova, este de lucru (?!), că e o climă bună, că sunt fructe și că

lumea este primitoare... Și cei în cauză se declară mulțumiți de alegerea făcută. Mai ales că primesc cetățenia rapid. (Fără ca să li se ceară nu știu câți ani de ședere, examene de limba țării și de istorie, ca în țările baltice...) Iată deci o mulțime de proaspeți nouveniți, care măresc mereu numărul vorbitorilor de limba rusă.

Trebuie să adăugăm generațiile anterioare de ruși veniți, în special ofițeri, care aveau dreptul, la pensionare, să opteze la un trai cu locuință asigurată, oriunde în Uniunea Sovietică. Și atunci opțiunile erau Crimeea, Caucaz și în special Moldova, unde găseau climă bună, mâncare și lume primitoare. Și atunci, desigur că acești ofițeri veneau împreună cu descendenții și cu pieptul plin de decorații să se plimbe tihnit pe străzi, votând conștiincios cu puterea sovietică și declarând ritos că au eliberat noua lor patrie Moldova de sub jugul fasciștilor români, vărsându-și sângele pentru aceasta. Întrebarea care nu li se punea era: „Dar cine v-a rugat s-o faceți?”. Iar acum descendenții lor au ajuns la a treia generație și nici nu concep că ar fi musafiri nepoftiți și că nu ar trăi într-o patrie a lor. Dimpotrivă, ei îi ajută pe localnici să înțeleagă cât de rău le-a fost cu colonialiștii români, care chiar și astăzi încearcă să-i deznaționalizeze pe moldoveni, sugerându-le să se lepede de limba și istoria lor, preluând o limbă și o istorie străine, în timp ce rușii îi sprijină în efortul de a-și dezvolta, sub protecția binevoitoare, limba și istoria lor moldovenească.

Peste toate acestea m-a urmărit propria-mi amintire a unei Basarabii românești. M-a urmărit amintirea orașului românesc al copilăriei și adolescenței mele - Bălți, precum și a Chișinăului, al doilea oraș ca mărime al României interbelice. Dar am avut și atâtea oftături și întrebări. De exemplu, oare de ce la Bălți, pe strada unde am locuit și unde este o intrare în Grădina Publică de pe vremuri, acum este o firmă scrisă numai în limba rusă, care glăsuiește: „Parcul pentru copii - Andrieș”... Copiii și părinții, care nu știu limba rusă, urmează să nu intre aici? Drama este că toți aceștia știu limba rusă și este evident că dacă faci economie, renunți să mai scrii și în

„limba de stat”, pe care n-o știe toată lumea.

Fosta Grădină publică din Bălți este un loc cu totul special pentru mine. Un loc ce îmi evocă amintiri răscolitoare. Nu voi uita niciodată cum în luna iunie a anului 1941, într-o noapte la începutul războiului, eu și părinții mei, culcați pe iarbă, ne adăposteam de bombele incendiare germane, care cădeau în jurul nostru printre copaci, aruncând jerbe de foc. Am scăpat. Dar aceste amintiri nu se uită până la moarte. Acum, exact pe acel loc sunt mormintele a doi generali sovietici. Eu nu am nimic cu morții, indiferent pe cine reprezintă ei. Dar nu mă pot împiedica să nu remarc faptul că în orașul Bălți a existat un frumos cimitir al eroilor români din Primul Război Mondial, care a fost ras de pe fața pământului de puterea sovietică, așa încât să nu rămână nici o urmă din el, iar acolo, în locul acela, acum sunt case de locuit și o stație de service auto. Nimeni nu mai știe de existența aceluia cimitir. Nici măcar arhitectul șef al orașului, cu care am discutat acest subiect, acum vreo 15 ani, nu știa nimic despre această problemă. Iată lichidarea perfectă a unei amintiri publice! Nu am înțeles înverșunarea autorităților sovietice împotriva acelor morți, mai ales că nu fuseseră dușmanii puterii sovietice, ba dimpotrivă luptaseră în război ca aliați ai armatei ruse. Prin contrast, eu nu cer mutarea acestor morminte agresive, chiar dacă cei doi generali au reprezentat și reprezintă un regim inuman, care s-a purtat neomenește cu morții noștri.

Ce trist este să circuli pe străzile din Bălți și Chișinău și să constăți pestriceala de noi veniți, dar și de localnici, care „comunică” toți în limba rusă. Iar atunci când ei vorbesc în „limba de stat”, constăți cele două mari categorii de greșeli de vorbire. Prima o constituie cuvintele pur rusești, care au intrat înlocuindu-le pe cele românești. Unele au înlocuit în mod de neînțeles, pur și simplu, cuvinte curente vechi sau mai puțin vechi, cum ar fi: „drug” în loc de *prieten*; „nacealnic” în loc de *șef*; „strela” în loc de *săgeată*, „pricz” în loc de *ordin*, „razvedca” în loc de *recunoaștere*, „upacovca” în loc de *ambalaj*; „gostiniț” în loc de *hotel*; „banc” în loc de *bancă*; „probcă” în

loc de *dop*; „pecarne” în loc de *brutărie*; „zamac” în loc de *încuietoare* sau *lacăt*; „ucaz” în loc de *hotărâre*, *dispoziție*; „raduga” în loc de *curcubeu*; „contora” în loc de *birou*; „de atâta” în loc de *de aceea*; „nalog” în loc de *impozit*, *bir*; „calâm” în loc de *șpagă*; „volantă” în loc de *ședință operativă* etc. etc.

O altă categorie o constituie cuvintele tehnice de sorginte rusă, care nici nu prea au avut ce să înlocuiască, întrucât ele au corespuns unor dezvoltări și necesități tehnice, datând din perioada sovietică de după război. La noi ele sunt în general neologisme luate de multă vreme din franceză, și, fiind de origine neo-latină, se încadrează altfel și firesc în limba noastră. Acolo însă, nimeni nu îți va putea repara un automobil, dacă nu știi cuvintele rusești corespunzătoare. Astfel, trebuie să știi că *bujia* este „svecea”, că *motorul* este „dvigateli”, *cutia de viteze* este „perecliucenie”, *frâna* este „tormoz”, „ruli” este *volanul* etc. etc. De asemenea, *bifurcația* este „razvilca”, *intersecția* este „perecreostoc”, *stația* este „ostanovca”, *frigiderul* este „holodilnic” etc. etc.

Dar în Basarabia au fost rusificate până și interjecțiile. Bărbații spun „o!”, iar femeile spun „oi!” La hotelul unde am stat, femeile de serviciu (care totdeauna sunt moldovence și nu rusoaice) se strigă, ca în Rusia, cu „Auu!”. Iar „Alo” a devenit „Alio!”. La telefon auzi în mod curent și pe stradă vezi adesea pe cineva vorbind la mobil în română și spunând: „Alio! Ce mai faci?”.

De asemenea, se folosesc traduceri cu topica alambicată a frazei, preluată din sintaxa rusă. De exemplu, se spune: „Integral decretul se va publica mâine”. Prin traducere, anumite prepoziții românești dispar, deoarece nu există în rusă. Se spune: „10 ani lucrez aici”, înlocuind expresia: „De zece ani lucrez aici”.

Șoferul meu, român sută la sută, de la țară, pe mașina care m-a dus între localități, îmi spunea: „Uitați-vă, așea mi-o murit un drug. Strela ne arată încotro și merjem. Eu sunt 20 de ani după ruli și am fost și după graniță (cu accentul pe „i”) la România. Iaca să luăm și pâni di la pecarne. Nu mai plouă, di

atâta că a apărut raduga! Uiti și polițaii! Ȑștia vor calâm! Ni s-o strâcat zamocul di la holodilnic, da nu-i nica, eu tot vă duc la stoincă și apoi la banc și la gostiniță". Ținând seama de explicațiile anterioare, cred că se înțelege ce voia să spună. Regionalismele nu mă supără deloc, ele dând savoare limbii, dar restul deranjează firesc pe cineva care vine de dincoace de Prut. Întrebându-l pe șofer de ce vorbește cu atâtea cuvinte rusești, mi-a răspuns scurt: „Aista-i graiul nostru!". Deci așa vorbesc oamenii simpli.

Hai să vedem cum vorbesc intelectualii. Ei practică o altă categorie importantă de greșeli de limbă, care provin din traducerea unor expresii din limba rusă, fără a face efortul de a afla cum se poate formula expresia respectivă în limba română, în care echivalentul există demult și nu este nevoie să fie preluat din limba rusă. Realitatea este că nu se citesc cărți sau publicații românești și nu se ascultă posturile românești de radio și nici nu se privesc canalele de televiziune românești. În consecință, se fac traduceri exacte din limba rusă, preluând întocmai morfologia și sintaxa rusă. Uneori se imaginează și sensuri noi ale unor cuvinte românești, care înlocuiesc sensul curent folosit în România. Exemplul lui „a retrăi" este grăitor. În rusă el se referă la a te frământa dintr-o cauză, în timp ce în română el înseamnă pur și simplu a repeta o experiență anterioară. În accepția rusificată el capătă sensul rusesc, ignorându-se conotația românească.

În alte cazuri se inventează sensuri, care sună românește, dar care au alte înțelesuri decât în română. De exemplu, „a impune" a căpătat sensul de „a obliga". Astfel, se spune „el a fost impus", în loc de „el a fost obligat". Din cuvântul „cadou" s-a creat verbul fantezist „a cadona"!?! Verbul „a finaliza" nu se cunoaște. În schimb, în mod ciudat se folosește numai verbul „a finisa", cu sensul de a finaliza. Se spune „produsul a fost reclamat", în loc de „i s-a făcut reclamă". Auzi spunându-se „s-a primit bine", ceea ce înseamnă „s-au obținut rezultate bune". Plus rusismele de rigoare gen: „arhitector" în loc de arhitect, „diplom" în loc de diplomă ș.a.m.d. Numele care

încep cu litera I, dar conțin apoi un „u”, se prescurtează în limba moldovenească prin „Iu”, deoarece în rusă există litera „IU” și automat se aplică acest criteriu. Culmea rusificării: dacă cineva, care vorbește bine românește, se referă la o clădire în formă de „U”, atunci îți spune că este vorba de o clădire de forma literei „PĂ”, care corespunde felului în care arată aceasta în alfabetul rus!

Un coleg arhitect de acolo, care vorbea în general bine românește, mi-a spus acum niște ani: „Dacă vrei să discutăm despre arhitectură, trebuie să trecem la limba rusă, pentru că Dvs. nu aveți termeni de specialitate. Doar n-o să spunem «podeaua de jos» și «podeaua de sus»!” Și el avea, ca toți intelectualii de acolo, cel puțin cei din perioada sovietică, studiile universitare făcute în limba rusă. În vremea aceea, cu limba moldovenească puteai deveni numai învățător sau agronom. Atât. Bineînțeles, toți intelectualii aveau, și au și acum, casele înțesate cu literatură rusă, pe care în mod evident și justificat o consideră o literatură de mare valoare. Adesea ei se referă pe nedrept la literatura română ca fiind inferioară – de fapt, necunoscută de ei. Acesta este rezultatul, datorat fie interdicției de se vinde cărți românești în Basarabia pe vremea sovieticilor, fie dezinteresului patriei române, care încă domnește, față de problemele propagării culturii românești peste Prut.

Iată cum sună un text din limba actuală „moldovenească”, folosită de oameni cu studii superioare și care ar putea umple de mândrie inimile patrioților locali antiromâni:

„Mulțumesc pentru sunet. Cum sănătatea? Dar familia cum? Până când, eu am să-ți dau o întrebare, ca să faci o concluzie: ai să te duci singur cu ceilalți, ca să hotărăști întrebarea, numaidecât într-un an de zile? Dacă nu vrei, atunci am să te impun s-o faci. Măine am să-ți fac un telefon, ca să contactez cu tine, dar să nu-mi spui că am cules greșit numărul. Poți să mă telefonezi și tu. Apoi am să-ți sun din nou. De atâta, nădăjduiesc, ca totul să se primească bine. La moment, pentru că ai finisat bine lucrul tău, o să te cadonesc,

mai ales că 20 de ani ești de-acu aici. Măine să-ți aduci diplomul de arhitector. Femeia asta are o insultă la creier, dar nu trebuie să re trăiești. Este o isterică. Suferă de boala Alți gheimer și i-am pus un zond. Așa am stabilit la volantă. Putem intra în clădirea asta și nu e nevoie să suim scara, de atâta că contora pe care o căutăm este la etajul unu. Tot acolo este și despărțitura de finansuri”.

Iar traducerea în limba română: „Mulțumesc pentru telefon. Cum o duci cu sănătatea? Dar familia cum se simte? Deocamdată am să-ți pun o întrebare, ca să tragi o concluzie: ai să te duci personal împreună cu ceilalți, ca să rezolvi problema, neapărat într-un an de zile? Dacă nu vrei, atunci am să te oblig s-o faci. Măine am să-ți dau un telefon, ca să te contactez, dar să nu-mi spui că am greșit numărul. Poți să mă suni și tu. Apoi am să te sun din nou. Din această cauză, nădăjduiesc că totul se va rezolva bine. În prezent, pentru că ți-ai finalizat cu bine activitatea, am să-ți fac un cadou, mai ales că de 20 de ani ești aici. Măine să-ți aduci diploma de arhitect. Femeia asta are o leziune la creier, dar nu trebuie să te frământă. Este o isterică. Suferă de boala Alzheimer și i-am pus o sondă. Așa am hotărât la ședința operativă. Putem intra în clădirea asta și nu e nevoie să suim scara, deoarece biroul pe care îl căutăm este la parter (*aici a funcționat modul rusc de identificare a etajelor*). Tot acolo este și secția financiară”.

Cheia înțelegerii acestei vorbiri o reprezintă totdeauna cunoașterea limbii ruse. Mie îmi vine ușor să deduc ce mi se spune, pentru că traduc automat în rusă și descopăr sensul exprimării respective. Dar pentru cineva care nu știe rusa, efectul este supărător. Iar sensul exprimării este chiar de neînțeles uneori.

Epilogul călătoriei mele în Republica Moldova s-a desfășurat tot în tren, la ieșirea de la Ungheni. În general, controlul a fost mai puțin detaliat, dar în final o polițistă de frontieră, după ce mi-a studiat îndelung pașaportul, mi-a declarat încruntată: „Această viză este greșită. Cu ea nu se poate călători!”. Am încremenit. Și ce urmează oare acum,

m-am întrebat eu în sinea mea, efectiv îngrijorat. Mi se va refuza ieșirea din țară? Iar polițista mi-a întins pașaportul, spunând: „Ia uitați-vă ce scrie aici în viză! Viza e valabilă până în anul 2209!”. Într-adevăr, așa era. Consulul moldovean de la București menționase ca termen de valabilitate 6 luni, dar până în anul 2209! Atunci eu am întors-o ca o glumă, am râs mânzește și i-am spus doamnei sau domnișoarei, restituindu-i pașaportul: „Ha, ha, ha! Dar e minunat! Înseamnă că pot intra și ieși din Republica Moldova timp de 200 de ani!” Mi-a aruncat iarăși o privire sumbră și după o pauză mi-a aplicat ștampila de ieșire, spunându-mi: „Mergeți să vi se corecteze la consulat greșeala, pentru că altfel această viză nu este valabilă!”

Un lucru era clar: dacă greșeala s-ar fi observat la sosire, nu cred că aș mai fi făcut această călătorie.

19 iunie 2009. F.B.:

Domnule Budișteanu, chiar zilele acestea istoria își croiește noi albiuri, principalii ei actori își văd nestingheriți de scenarii. Suntem nevoiți să „deturnăm” sensul discuției noastre și să intrăm ceva mai mult în cheștiunea basarabeană, deoarece ea nu privește doar un timp trecut, ci mai ales soarta unor oameni care încă vorbesc o limbă comună cu noi. După o prestație atât de ambiguă a Europei democratice în privința viitorului Republicii Moldova, nu e de mirare. Să nu fim mirați de falsele soluții găsite de instituțiile europene. Ar fi trebuit să învățăm până acum că politica internațională se face numai cu interese. Care credeți că este interesul României în această privință?

20 iunie 2009. A.B.:

M-am întors de acolo trist și îngrijorat. Dar eu privesc lucrurile în perspectiva lor istorică. Iar istoria se făurește în secole și în milenii. Nu mor caii, când vor căinii.

Într-adevăr, Basarabia trece printr-un moment greu. România trece implicit și ea printr-un moment greu. Și spun aceasta, deoarece, dacă Basarabiei îi este greu, atunci și

României îi este greu – și invers. Dacă României îi este greu, atunci și surorii noastre basarabene îi este greu. Mai ales că alegerile care se apropie vor avea o importanță majoră în definirea destinului, pentru etapa imediat următoare, a celei de a doua țări românești.

Dar noi, românii, am mai trecut prin momente grele. Istoria noastră e plină de astfel de perioade. Ceea ce contează este evoluția generală, pe care eu o consider, în cazul României, istoric dovedită, ca fiind ascendentă. Sunt doar îngrijorat și trist față de ceea ce trăim astăzi, dar optimist pe fond, privesc în viitor pozitiv și prin prisma celor 80 de ani de viață ai mei, care m-au făcut să fiu martor la destule încercări.

Mă consider naționalist, cu tot ce înseamnă frumos acest cuvânt. Și sunt mândru de acest lucru. Adică îmi iubesc țara și neamul, fără însă a desconsidera nici un moment alți oameni sau alte neamuri, numai pentru că sunt diferite de mine sau de noi. *Nu doresc decât un singur lucru: să câpătăm și să ne bucurăm de ceea ce ni se cuvine și de ceea ce merităm în mod istoric justificat, înscriindu-ne în același timp în marea familie a popoarelor continentului nostru, a lumii în care trăim.*

Îmi dau seama că răspunsul meu la întrebarea dumitale devine o profesiune de credință. Dar nici nu este de mirare, pentru că altfel nici nu aş putea răspunde.

Am ajuns să trăim acum în România timpuri ciudate. Se evită conștient sau inconștient termenul de naționalist sau termenul de patriotism. Funcționează un fel de jenă în a folosi aceste cuvinte. Parcă nu ar trebui folosite. La modă este să vorbești de integrare și de globalizare, care devin niște obiective false, pe care nimeni nu le mai analizează, niște formule sacre, purtătoare în mod automat de fericire. De acord că integrarea europeană și globalizarea pot fi elemente de progres și de colaborare, generatoare de avantaje, atât pe plan internațional, cât și pe plan național. Dar înainte de a vorbi de o Europă unită, precum și de o societate mondială unică, să vedem ce fel de națiuni intră în aceste organisme trans-frontaliere sau chiar supra-statale.

Cred că este important să avem certitudinea că în această Europă a națiunilor, cum s-a mai spus, precum și în această lume multipolară sau chiar unipolară, intră națiuni egale, ale căror interese sunt respectate și dezvoltate, fără profitori sau învinși, ci numai membri egali, cu perspective de dezvoltare și progres egale. Până atunci nu ne putem avânta în aventuri suprastatale, cu riscuri prea puțin studiate. Nu dorim să mai revenim la CAERuri, indiferent de cine le conduce. Avem avantajul, dacă putem să-l numim așa, unor lecții de istorie, care ne-au fost aplicate silit, dar care ne-au făcut să învățăm ce trebuie, la școala cu frecvență obligatorie a istoriei. Să demonstrăm că avem note bune la acest capitol, și datorită cursurilor la care am participat volens-nolens.

După aceste lămuriri, cred că pot formula răspunsul la întrebarea referitoare la „interesul României” în contextul situației actuale din Basarabia, precum și din celelalte teritorii românești din zonă.

Interesul României ca țară, suprapus totdeauna cu interesul tuturor provinciilor românești, este foarte clar: idealul național, înainte de toate cel al unirii tuturor românilor într-un singur stat. Toate celelalte obiective și avantaje vor decurge apoi implicit de aici și nu altfel.

Acesta cred că este idealul nostru imuabil și permanent, indiferent de secolul sau mileniul în care trăim. Fără îndeplinirea lui nu putem avea liniște și nu ne putem integra în nici un fel de structuri sau organisme interstatale sau suprastatale. Istoria ne-a demonstrat în trecut că este posibil și că nu avem voie să gândim mai jos de acest nivel de așteptare și realizare.

O atare viziune se aplică și în cazul gestionării crizei actuale din Republica Moldova. Desigur, nu se pune problema de a forța gândirea sau mâna nimănui, dar eforturile noastre trebuie să tindă către această unire finală.

Urmărirea interesului național nu poate avea caracter contemplativ, nu se va întâmpla prin bunăvoința cuiva din

afară. Noi trebuie să ne cunoaştem istoria şi să cultivăm patriotismul generos şi de calitate, întorcându-ne la şcolile noastre de gândire naţională, adaptate însă la realităţile contemporane, pentru a feri această atitudine de bănuieli paseiste şi depăşite. Să fim în stare să ne înarmăm cu o cunoaştere şi o atitudine istorică şi patriotică moderne, în acord cu obligaţiile generaţiei noastre. Cei care vor veni după noi să nu creadă că am creat o pauză sau un vid în responsabilitatea pe care o avem, pe care o au şi o vor avea totdeauna generaţiile de români, oriunde şi oricând ar trăi ei.

În ce priveşte Basarabia, este nevoie de o atitudine activă a cetăţenilor României, în general, şi a autorităţilor şi instituţiilor române, în special. O atare atitudine nu se naşte pur şi simplu, ea trebuie cultivată. Voronin acuză autorităţile române că plănuiesc răsturnarea regimului comunist de la Chişinău. Culmea este că, în realitate, soarta regimului său nu preocupă suficient nici guvernul român, nici pe români. E nevoie de măsuri corespunzătoare de ajutorare a românilor de peste Prut, în toate domeniile vieţii sociale, publice, culturale şi economice.

De exemplu, este total necorespunzător modul de atribuire a cetăţeniei române basarabenilor, care au tot dreptul să o dobândească. Între timp, guvernul de la Chişinău acordă cetăţenia sa tuturor nou-veniţilor, nu după luni sau zile de aşteptare, ci practic, după o zi sau două. Departamentul românilor de pretutindeni din România ar trebui să devină un minister de sine stătător, deoarece problemele românilor din lume şi, în special, ale celor de peste Prut, merită o abordare corespunzătoare. De asemenea, mijloacele mass-media trebuie să se preocupe, dacă s-ar putea fără excepţie, de soarta românismului de peste Prut. Şi aceasta nu întâmplător şi doar prin prisma unor scandaluri erotice sau în funcţie de incorectitudinile electorale, tratate cu iz de cancan.

Ce se face pentru promovarea conştiinţei a activităţilor economice şi a spiritului de afaceri românesc în parteneriat cu mediul de afaceri din Republica Moldova? Cred că mai

nimic. Sectorul particular din acest domeniu trebuie orientat și asistat. Rudenia de sânge, precum și cea culturală, trebuie ajutate atât financiar, cât și economic, pentru ca ansamblul relațiilor noastre bilaterale să se dezvolte. De asemenea, este nevoie să se spargă blocajul mediatic privind informațiile în limba română, care pătrund în Basarabia. Nu este normal ca acolo să se recepționeze peste 25 de canale de televiziune în limba rusă, iar numărul celor care transmit în limba română (în absența televiziunii române publice!) să fie de 4! Nu este normal ca la Chișinău să nu se vândă nici un fel de ziare românești, în timp ce principalele publicații rusești se tipăresc în zorii zilei, chiar acolo, ca să se poată vinde proaspete ca în Rusia. Oare ar costa chiar așa de mult un efort în acest domeniu, făcut pentru românii basarabeni privați de informațiile privind spațiul românesc din țara mamă, de exemplu prin trimiterea zilnică a unor ziare?

Trebuie să intensificăm asistența culturală oferită intelectualilor și instituțiilor de profil de peste Prut și trebuie amplificat programul de burse oferit de statul român elevilor și studenților români de acolo. Fiecare tânăr sau tânără din Basarabia sau Bucovina, care învață la o școală sau universitate din țară, devine în mod automat un om informat, care va lupta mai târziu pentru identitatea lui națională. Să nu uităm că principalii dușmani dincolo de Prut, față de idealurile românești, sunt doi. Primul este necunoașterea adevărurilor istorice, inclusiv lipsa de informare a populației, care se lasă convinsă de propaganda comunistă și anti-românească. Este semnificativă trista glumă, conform căreia un țăran bătrân declară că era rău pe vremea românilor, pentru că te băteau jandarii. La întrebarea, cine ți-a spus asta?, răspunsul este că așa i-a spus un bunel, care a murit în Siberia. Apoi adaugă că i-a mai spus ce rău era sub români și un moș. Iar dacă îl întrebi unde e moșul acela, îți răspunde că a murit pe vremea foametei de după război... Al doilea dușman al idealurilor românești îl constituie, bineînțeles, ilegalitățile, care se comit de regimul actual la putere, care nu vrea să-și piardă puterea, avantajele,

nici măcar ideologice, ci în primul rând economice, tipice pentru comunismul – în mod paradoxal, capitalist – de acolo.

În afară de cele de mai sus, trebuie să ne mărim eforturile în domeniul politicii externe, informând și convingând opinia publică europeană și mondială în legătură cu legitimitatea dreptului românilor de a trăi, în final, în același stat, împreună. Atunci România ar urma să devină un factor exportator de stabilitate, chiar și mai important decât în prezent, în sud-estul Europei și nu numai.

Interesul României îl consider acum, pe scurt, fiind în primul rând restabilirea și activizarea sentimentului de patriotism, însoțit de convingerea românilor din lume, inclusiv a majorității celor de dincoace și de dincolo de Prut, că trebuie să acționăm pentru realizarea unirii.

10 octombrie 2009. A.B.

Am să vă comunic o tristă veste, care s-a transformat într-un semnal dureros, întunecându-mi, încă de la 11 august, aniversarea de 81 de ani. Guvernarea comunistă de la Chișinău, în cadrul unor măsuri de pedepsire a tinerilor pentru manifestațiile din 7 aprilie, precum și a instituțiilor de învățământ românești, a hotărât sistarea înscrierilor la liceul „Ion Creangă” din Bălți.

În ceea ce mă privește, am protestat pe toate căile, inclusiv prin scrierea și publicarea la 27 august a unui articol intitulat „Satrapii culturii și educației”, care a apărut, mai întâi, în România, în revista „Observator cultural”, apoi în Republica Moldova în „Ziarul de gardă” și în săptămânalul „Literatura și arta”, ambele din Chișinău, precum și în „New York Magazin”, la New York.

Întrebam, printre altele, câte licee de limba rusă s-au desființat în Republica Moldova, cu prilejul așa-zisei reforme a învățământului. Să vedem ce va fi. Încerc să fiu optimist, deși nu-mi este ușor. Contez totuși pe forțele democratice și pro-românești din Basarabia.

15 octombrie 2009. F.B.:

Vă înțeleg durerea, dar în Basarabia s-a instalat un nou guvern, care sper că va încerca să repare aberațiile regimului comunist. Am vorbit până acum despre copilăria basarabeană, despre formarea Dvs. ca individ cu o integritate istorică și culturală, despre traseul profesional, dar și despre „realizările țării noastre”. Este foarte impresionant să aflu cum ați reușit să salvați, mizând pe, totuși, o „perfidă” diplomatie, în fapt, pe o bună cunoaștere a „adversarului”, bisericile Sf. Gheorghe și Sf. Elefterie Vechi, precum și comuna Săftica. Dacă ar fi avut mai mulți oameni un asemenea comportament (chiar așa, lipsit de eroism, cum vă autodefiniți, până la urmă a fost o reacție de spaimă legitimă, normală) poate că nu s-ar fi demolat nici Complexul mănăstiresc de la Văcărești, nici cartiere întregi, nici clădirile istorice din alte orașe ori satele etc.

Scriitorul Ion D. Sîrbu nota în Jurnalul său (de sertar), pe urmele ziselor lui Camus: „Nici un popor îmbolnăvit de cancer nu moare luptând pe baricade. Și nici în vreun război...”. Îmbolnăvirea noastră are ceva ipohondru, tradus – prin „moștenirea istorică” – în defetism. Au mai fost români care să fi subminat, oricât de neeroic, patologia lui Ceaușescu? Ați cunoscut sau aveți cunoștință despre ingineri, arhitecți, istorici, intelectuali care să fi spus „NU, nu e bine...”!?

16 octombrie 2009. A.B.:

Subiectul este delicat, important și dureros. Discutăm despre, spun eu, modul cum ne apărăm, cum rezistăm în fața adversităților sociale și istorice, care ne amenință personal, dar și ca membri ai comunității, în care existăm pe plan local și global, mergând până la calitatea de membri ai unui neam sau de cetățeni ai unei țări.

Totdeauna m-a atras studiul istoriei, de care am beneficiat, mai întâi ca elev într-un învățământ de calitate, așa cum se făcea în România interbelică, deci și în Basarabia acelor timpuri, și continuând apoi cu istoria ca preferință intelectuală, bazată pe faptul că, în conformitate cu o zicere preferată a mea, „nu eu am trecut prin istorie, ci istoria a trecut prin mine” – evenimentele din jurul meu, ceea ce se întâmpla cu provincia

mea, Basarabia, adică Moldova și, în ansamblu, cu țara mea, România, mă privea în mod direct - nemijlocit și dureros. Totdeauna mi-am pus problema reacției mele și a celor din jurul meu, conform viziunii mele permanent naționaliste, analizând-o prin prisma conformării față de niște atașamente și obligații, pe fond mereu patriotic.

După cum m-am exprimat deja în acest dialog-confesiune, care este profund sincer, deoarece la aceasta mă obligă cei 81 de ani ai mei, precum și conștiința apropierii sfârșitului biologic, mi s-a părut totdeauna firesc să nu abdic de la convingerile mele patriotice românești. Apogeul acestei atitudini și convingeri a fost episodul referitor la hotărârea cu care eram dispus să mor, luptând cu arma în mână, în martie 1944, pentru Basarabia românească.

Pe tot parcursul vieții mi-am pus problema și m-am uitat în jurul meu să văd ce fac și ceilalți români. Fiind spectatorul evoluției României, cu toate vicisitudinile, cu care s-a confruntat, și cu acele, în general insuficiente, bucurii de țară triumfătoare, pe care le-a avut, am înregistrat cu mare atenție tot ce se petrecea în jurul meu. Am fost, astfel, martorul evoluției, mai bine zis, al descreșterii manifestărilor de patriotism deschis al concetățenilor, eu nefăcând excepție. Unii spun că noi, românii, suferim de această criză endemică prin aplicarea principiului „Capul plecat sabia nu-l taie”. Astfel, am constatat și eu evoluția pragmatismului comportamentului nostru, care și în perioada postbelică s-a pliat exigențelor timpurilor trăite, conform unei atitudini care avea ecouri, din nefericire, foarte des demonstrate în trecutul nostru.

Îmi aduc aminte cum, pe vremea regimului comunist, invidiam și admiram cetățenii țărilor pe care le vizitam. Vedeam pe zidurile caselor plăcile comemorative, care menționau sacrificiul suprem al celor care muriseră pentru dreptatea lor și a țării lor. Regretam că nu aveam și noi asemenea plăci comemorative în orașele noastre, care, din punct de vedere al eroismului contemporaneității, erau private de asemenea mărturii de onoare. Îi admiram pe

polonezi și pe unguri, de exemplu, care putuseră face dovada acestei atitudini, în ciuda unor similitudini de situație și poziție istorică.

Din fericire – pot spune – a venit Revoluția din 1989 și ne-a reabilitat în ochii noștri și ai restului omenirii. Am demonstrat că și noi putem să murim pentru o idee, înfruntând fățiș un regim antisocial și antinațional. Am mereu un sentiment de tragică mândrie, trecând pe lângă plăcile din București, care ne amintesc despre cei care au fost capabili să moară în decembrie 1989, luptând – în sfârșit – contra regimului comunist.

Ajung acum la esența întrebării duminicale, adică ce știu eu despre manifestările deschise de opoziție față de regimul lui Ceaușescu. Vreau să răspund mai general, referindu-mă la manifestările de opoziție din toată perioada postbelică, față de regimul comunist de la noi. Îmi aduc aminte de manifestările din toamna anului 1945, față de instaurarea regimului comunist, care se prefigura în țara noastră. Eram la Ploiești, elev la liceul „Sfinții Petru și Pavel”, când au avut loc manifestațiile prilejuite de onomastica Regelui Mihai. Am ieșit atunci spontan – noi, elevii – în centrul orașului, manifestând pentru rege, care pentru noi era simbolul României noastre. Tot atunci au avut loc și manifestațiile ample de la București, din Piața Palatului, care au fost însoțite de ciocniri violente și arestări.

Să nu uităm niciodată perioada de rezistență armată. Am avut și noi partizanii noștri în munți. A fost și perioada arestărilor. Mi-aduc aminte de un episod petrecut atunci, pe la sfârșitul anilor '40, când locuiam tot ca elev de liceu, cu părinții mei, la Ploiești pe strada Vasile Lupu. Într-o seară, pe la miezul nopții, ne-am pomenit cu bătăi agresive în ușa casei. Practic, au năvălit înăuntru trei milițieni și securiști înarmați, întrebând încruntați de niște persoane, dar cu alt nume. S-a constatat imediat că greșiseră adresa, și că era vorba de vecinii noștri de peste drum. Au plecat val-vârtej, bineînțeles, fără să-și ceară scuze. A doua zi am aflat că l-au arestat pe capul familiei de

peste drum, pe care nu l-am mai revăzut niciodată, mai ales că ne-am și mutat de acolo.

Îmi amintesc și sentimentul de groază care ne-a stăpânit pe mine și părinții mei după aceea, comentând între noi, cât de asemănătoare era situația cu cea pe care o mai trăisem o dată în Basarabia, în iunie 1941, când vecinii noștri de la Bălți dispăruseră arestați, tot așa, într-o noapte.

Din fericire, nu au mai fost alte episoade de acest fel.

Dar tot atunci, ca elev de liceu, am trecut printr-o foarte dură perioadă de autoevaluare. Mă întrebam ce trebuie să fac. Îmi revenea în minte primăvara lui 1944: Dacă atunci fusesem gata să mor pentru crezul meu patriotic, oare nu era cazul să o fac și acum? Oare nu era cazul să mă duc și eu în munți și să devin luptător cu arma în mână? Părinții mei, și în special mama, au simțit această frământare a mea. Ei, părinții – iar mama efectiv cu lacrimi în ochi – mi-au spus să nu fac așa ceva, pentru că ar fi un sacrificiu inutil, deoarece soarta României era stabilită pentru o lungă perioadă și că aș putea fi mai util țării mele trăind. Da. În final, asta am și făcut.

Am avut unii prieteni și colegi, care au fost însă arestați sau chiar au luat efectiv arma în mână. M-aș referi la prietenul meu din Ploiești – Dan Vulcănescu, care a fost arestat, dar în special la Gheorghe Boldur-Lătescu, prietenul din copilăria de la Bălți, care a ispășit cu ani grei de închisoare, trecând și prin reeducarea de la Pitești, faptul că hotărâse să devină partizan, fiind arestat în tren, având un revolver asupra sa.

Au urmat pentru mine anii de adaptare la regim și de regrete, îngropând adevăratele sentimente, dar rămânând în sinea mea un patriot – din nefericire, temător și prudent –, așteptând actele de eroism ale altora sau o schimbare a situației internaționale, care să ne salveze pe toți.

În ceea ce privește perioada Ceaușescu, am arătat cum m-am manifestat. Referitor la reacțiile de opoziție ale celorlalți trebuie să recunosc că nu am fost martor al vreunei manifestări curajoase de opoziție. Aflam și eu din vorbele de la colțuri de stradă, precum și de la Europa Liberă, care sunt manifestările

de opoziție, de disidență, sperând, ca orice român, că se va întâmpla într-o zi minunea, care a și avut loc în cele din urmă. Desigur că au existat și români curajoși, care ne-au făcut cinste, dar eu personal nu am fost martorul unor asemenea manifestări și deci nu pot îmbogăți lista de cazuri pozitive.

Aș vrea totuși să menționez un episod, pornind de la principiul enunțat prin dictonul latin „Magnus amicus Plato, sed magis amica veritas”. Într-o seară, pe vremea când eram Arhitect-șef am primit un telefon de la Corneliu Vadim Tudor, despre care știam destule, dar pe care nu-l cunoșteam personal. Acesta m-a rugat, în calitate mea de Arhitect-șef al Capitalei, să nu permit să se demoleze biserica Sfântul Gheorghe, deoarece circulă zvonuri privind pericolul care o paște. I-am spus că voi face tot ce voi putea. Nu am discutat cu nimeni despre acest telefon. Ulterior, întâmplarea a făcut să fie posibil să pot interveni, privind biserica în cauză, la cel mai înalt nivel, după cum am povestit, biserica fiind salvată.

Țin minte prezentările din fața „Tovarășului”, unde lucrurile, din punct de vedere al comportamentului public, funcționau conform convenției nescrise și general aplicabile: toți doream același lucru, dar sindromul supușeniei prudente funcționa din plin. Îmi pare rău, dar așa a fost.

29 octombrie 2009: F.B.:

Domnule Budișteanu, un telefon dat de C.V. Tudor la un moment dat, indiferent în ce problemă, nu este opoziție. Cred că nu mă înșel dacă afirm că asemenea reacții „anonime”, adică neasumate, fără vreun efect, au fost multe în România. Din fericire, avem și termen de comparație. Gesturile de exprimare a punctului de vedere în nume propriu chiar au fost puține, prin câțiva intelectuali (și chiar neintelectuali – să nu-l uităm pe muncitorul Vasile Paraschiv!) care au ieșit din anonimat și din frică, spunându-și numele, lăsându-l pe o hârtie, suportând rigorile represive ale asumării publice.

3 noiembrie 2009. A.B.:

Sunt de acord cu dumneata că rezistența față de un regim se poate face în multe feluri. Oamenii puternici și cu simț real de răspundere au curajul să o facă în stilul lui Paul Goma. Alții își drămuiesc reacțiile în cadrul unei opoziții mai mult sau mai puțin publice și evidente, care scade până la bârfe, glume și șușoteli prudente. În ceea ce privește telefonul menționat, eu pur și simplu l-am semnalat și adaug că a fost singurul de acest fel, pe care l-am primit.

Vreau să mai spun că discutam uneori teme reale cu persoane care aveau funcții publice, oameni în care aveam încredere. Astfel stăteam de vorbă, chiar în biroul meu de Arhitect-șef, cu arheologul Radu Ciuceanu. El răspundea de problema rezervațiilor arheologice din București, fiind dublu subordonat – față de Consiliul Popular al Capitalei, precum și față de Consiliul Culturii și Educației Socialiste. În mod concret, lucra la Muzeul de Istorie și Artă a Municipiului București (M.I.A.M.B.) Treptat, ne-am împrietenit și am aflat mai multe despre el, inclusiv despre trecutul de opozant cu arma în mână în „Grupul generalului Carlaonț”, din Oltenia, rezistență căreia îi „datora” condamnarea la 15 ani de închisoare și 2 ani de domiciliu forțat, trecerea prin purgatoriul reeducării de la Pitești și Gherla, și multe alte necazuri. Era un om care știa ce înseamnă să acționezi chiar cu arma în mână, dar și subversiv, dacă era cazul. Îl admiram, deoarece el făcuse ceea ce eu dorisem în secret, dar nu avusesem ocazia și poate curajul s-o fac.

Ar fi fost foarte grav pentru noi, dacă s-ar fi aflat ce discutam și ce părere aveam despre lucrurile care se întâmplau în țară și în București. Eu îi relatam despre modul greșit în care se făcea arhitectură în București, precum și despre erorile-ororile din sistematizare. Experiența sa de deținut politic m-a impresionat și l-am ajutat cât mi-a stat în putință, mai ales că avea un copil mic, pe care deseori era nevoit să îl aducă la slujbă.

Dar lucrul cel mai important este că am acționat

împreună în mod concret – adesea la inițiativa sa – pentru a corecta decizii greșite privind sistematizarea Capitalei, sau pentru salvarea unor imobile amenințate de furia distrugătoare a cuplului prezidențial. Rezultatele se pot vedea și astăzi în Capitală.

După anul 1989 am urmărit cu mult interes evoluția lui, inclusiv importanțele funcții și sarcini pe care le-a îndeplinit, precum și numirea sa ca Director al Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului.

21 decembrie 2009. F.B.:

În ultimii ani, avem impresia că în București se construiește mult și, mai ales, se îmbunătățește mult. Nu de puține ori, rămânem cu gustul amar al lucrului nedus până la capăt ori care sfidează bunul simț public și cultural. Cum ar vedea Alexandru Budișteanu Bucureștiul în 2009, din postura de Arhitect-șef, după 32 de ani de la numirea în fruntea arhitecților Capitalei?

22 decembrie 2009. A.B.:

Iată încă o întrebare importantă și pe care adesea mi-o pun și eu singur. Interesul major față de Capitala României mă va însoți până la moarte, fiind vorba de o preocupare și de o afecțiune pe care le voi resimți pentru totdeauna. Atunci când umblu prin București sau citesc despre ce se întâmplă ori se preconizează, mă gândesc voluntar și involuntar dacă ceea ce văd sau aflu se înscrie sau nu în gândirea mea profesională și cetățenească referitoare la acest oraș. Firesc, am o opinie de evaluare pozitivă sau negativă, care rămâne în sufletul meu, de obicei fără mari sorți de exteriorizare.

Atunci când am fost numit Arhitect-șef al Capitalei aveam 48 de ani. Acum am 81. Instinctiv, aș accepta această eternă și mare provocare. Dar trebuie să fiu conștient de handicapul pe care îl reprezintă actuala mea vârstă. O funcție și o muncă precum cea de Arhitect-șef al Capitalei, și al unei Capitale precum cea a României, reprezintă o răspundere și un efort profesional ieșite din comun. Am avut parte de

această onoare și sarcină dură, de mare răspundere față de concetățeni. Știu bine despre ce este vorba, indiferent sub ce regim trebuie să-ți desfășori activitatea.

Chiar dacă aș considera că aș avea gândirea adecvată pentru această funcție, o evaluare a potențialului meu global biologic nu mi-ar permite să o accept. Funcția de Arhitect-șef presupune o implicare totală, fizică și psihică, absorbantă, ce lasă puține disponibilități pentru altceva. Perioada 1977-1983 a fost perioada cea mai dificilă din viața mea. S-a adăugat și tensiunea datorată obligației de a lucra cu un dictator precum Ceaușescu, ceea ce în sine constituia principala dificultate, obositoare și epuizantă, care le depășea pe toate celelalte.

Nu voi uita niciodată perioada care a urmat imediat numirii mele, când Bucureștiul era în plin proces de reconstrucție, din cauza distrugerilor suferite la cutremur. Aceasta însemna zile de lucru, terminate în mod curent seara târziu, la 10 și chiar la 11. O perioadă, pe care îmi permit să o numesc eroică. Și meritele nu erau numai ale constructorilor implicați, și ale aparatului primăriei, dar și ale conducerii la toate nivelurile, care se implica direct. Aproape zilnic aveau loc vizite de lucru la cel mai înalt nivel pe șantierele reconstrucțiilor. A fost și meritul bucureștenilor, deoarece efortul de reconstrucție a fost corect înțeles, ca o datorie a tuturor. Ca dovadă, efectele impresionant de pozitive și rapide. Trebuie recunoscut, și sunt atent la ceea ce spun, că în situații de criză un regim dictatorial poate acționa eficient și rapid. Dar pericolul perpetuării lui domină acest avantaj.

În vălmășagul de după cutremur s-au produs și greșeli, din care unele intenționate. Astfel a fost sacrificată biserica Enei, care ar fi putut fi salvată.

În 1977 trebuia să vrei să te implici, dar și să poți. Am vrut atunci și am putut. Dar aveam să constat, chiar și după terminarea perioadei de reconstrucție, că funcția de Arhitect-șef rămânea dificilă și epuizantă. În consecință, acum, în prezent, datorită vârstei, nu aș putea lua în considerație la modul serios această ipostază.

Dar dacă vârsta mi-ar permite, nu mă pot împiedica să nu mă gândesc ce aş face eu dacă aş redeveni Arhitect-şef.

În primul rând, m-aş bucura că acţionez într-un regim democratic, în care nu aş mai fi la cheremul gândirii absolute a cuiva. În principiu, repet, în principiu, sunt prezente mecanismele care să permită o activitate profesională normală. Există un Primar ales democratic al Capitalei, există un Consiliu General, precum şi organe alese şi ele, la nivelul sectoarelor administrative ale Capitalei, la care se adaugă arhitecţii-şefi de sector. Legislaţia este completă şi adecvată, inclusiv reglementările privind procesul de elaborare şi aprobare a proiectelor, respectiv documentaţiile referitoare la activitatea de urbanism, arhitectură şi construcţii în general. Activitatea de investiţii este şi ea reglementată şi, slavă Domnului, s-a terminat cu deciziile luate arbitrar, materializate prin vorbe şi gesturi şi consfinţite prin note de cancelarie, care băteau orice reglementare legală.

S-ar părea că există toate mecanismele necesare pentru desfăşurarea cu succes a unei activităţi de urbanism, arhitectură şi construcţii în Capitală. Şi totuşi, se constată foarte multe deficienţe. Astfel, în ciuda existenţei unui Plan de Urbanism General al Capitalei şi de Planuri Urbanistice Zonale şi de Detaliu, elaborate cu profesionalism, avizate şi aprobate corespunzător, precum şi a unor proiecte de arhitectură, care adesea reprezintă lucrări meritorii şi de talent, Capitala, în ansamblul său, se dezvoltă nemulţumitor.

Aş dori să mă refer şi la unele aspecte cu caracter general, caracteristice pentru climatul social şi cultural al societăţii noastre, incluzând bineînţeles şi Capitala, aspecte care influenţează comportamentul de ansamblu din toate domeniile. Este vorba de o anumită vulgarizare a relaţiilor interumane. Asistăm la o tendinţă supărătoare de tutuială generalizată, eliminându-se tot mai mult adresarea politicoasă la persoana a doua plural. Peste tot eşti adresat cu „tu”, începând cu toate inscripţiile de pe uşile de intrare, în special la magazine, unde - din nefericire, fără excepţie - scrie:

„trage” și „împinge”. (Mai lipsește un „bă!”) Formulele politicoase „trageți”/„împingeți” au dispărut, fiind considerate probabil depășite. De asemenea, notele de plată și diferitele avize ți se adresează la fel, fiind vorba invariabil de „contul tău”, „materialul tău”, „scrisoarea ta”, cu invitații de genul „răspunde”, „plătește”, „grăbește-te să faci” etc. etc.

Atunci când protestez sau, mai exact, îmi exprim mirarea, nu mi se răspunde nimic (sunt considerat probabil un bătrân ciufut și, în orice caz, depășit). În alte cazuri, persoane cu răspundere sau pretenții intelectuale binevoiesc să-mi spună cu condescendență: „Dar în limba engleză de ce nu vă deranjează că toată lumea se tutuiește?” Aici discuția se consideră încheiată și mi se întoarce spatele. Așa se explică și unele traduceri de dialoguri din filme în română, unde auzi elevi adresându-se la persoana a doua singular unui profesor sau tineri care abordează în același fel persoane în vârstă, cunoscute sau necunoscute. Penibilul situației nu face decât să confirme incultura extinsă, pe o treaptă periculos de generală, și înaltă a acestei obișnuințe. Îmi permit, pentru că mă consider un intelectual român în vârstă, format într-o perioadă anterioară, dar și în calitatea mea de Președinte Emerit al Filialei din România a Uniunii Internaționale a Vorbitorilor de Limba Engleză (English-Speaking Union - ESU) să atrag atenția că în limba engleză pronumele la persoana a doua singular care este „thou” a dispărut de mult, putând fi întâlnit numai în Biblie sau în textele medievale. Acest „you”, de care fac atâta caz incultii și necunoscătorii noștri, este pluralul generalizat ca formulă de politețe a persoanei a doua singular, adică „Voi” sau, și mai frecvent, „Dumneavoastră”. De câte ori spun acest lucru, generez stupefacție sau neîncredere. Problema pe care o ridic acum reflectă, în realitate, vulgarizarea relațiilor de comunicare socială de la noi, care devine de gen mahala și face ravagii în special printre tineri, fiind marcată și prin folosirea obscenităților, extinse în mod șocant și printre fete.

Tot în dubla mea calitate, dar și de persoană implicată în

extinderea folosirii raționale a instrumentului necesar globalizării, care este limba engleză, vreau să mă refer la folosirea fără discernământ a cuvintelor și expresiilor englezești, din pur snobism și dorință de a părea la curent și de a practica un modernism greșit înțeles. Este penibil să folosim expresii care înlocuiesc inutil cuvinte românești sau neologisme intrate de mult în limba română și integrate perfect în aceasta. Astfel, pentru a fi „cool” și „trendy” nu mai folosim cuvântul „treptat”, trebuie neapărat să zicem „gradual”, nu mai „sărbătorim”, acum „celebrăm”, „aoleu” sau „vai” trebuie șterse prin „uau”, femeia este „devastată de durere”, după ce a „pledat vinovată”, bugetul este „sustenabil și bine țarghetat” etc. etc. Ne mirăm și ne supărăm că basarabenii folosesc cuvinte rusești cu care își împănă limba, noi făcând de fapt același lucru cu limba engleză. Fiecare se căciulește ridicol în felul său, ca urmare a unui complex de inferioritate nejustificat...

Dar revenind la problemele de urbanism, arhitectură și gospodărie edilitară ale Capitalei, constatăm că se construiește mult, iar orașul, bineînțeles, se dezvoltă în termeni absoluți. Acest lucru este necesar pentru bunăstarea populației, dar și pentru activitățile tot mai complexe ale unui oraș, care în situații de criză urbană se dezvoltă oricum, chiar haotic.

Deci, ce constăți în București? În primul rând modul de amplasare a construcțiilor, care e aleatoriu și contribuie în mod evident la amplificarea caracterului dezordonat al regimului de înălțime, după cum se poate constata în cadrul orașului. Se succed clădiri înalte și joase, sunt amestecate stiluri, determinate de epoca de construcție a edificiilor. Nu de mult, am fost la Paris și m-am uitat cu jind la panorama acestui oraș, dominat de un fond masiv de clădiri, unitare ca înălțime și stil arhitectural. Cât de corectă este amplasarea clădirilor noi de acolo, multe înalte și având o arhitectură contemporană, într-o zonă mai îndepărtată de centru, fără să afecteze orașul construit anterior! S-a admis numai un turn

semnal (Montparnasse) în orașul mai vechi, ca element de orientare urbanistică.

La noi sunt de notorietate scandalurile create de amplasarea mult prea apropiată de biserici sau clădiri cu valoare istorică a unor construcții supărător de contrastante din toate punctele de vedere. Să fie clar: nu sunt contra amplasării unor clădiri înalte. Dar unde? În București, deși avem planuri adecvate, a fost ratată posibilitatea creării unor zone bine delimitate pentru acestea. Pornind de la această realitate, amplasarea clădirilor înalte trebuie făcută cu mare atenție. Eu consider că se poate împăca totdeauna această necesitate cu exigențele armonizării cadrului construit, prezent și viitor.

Dacă aș vrea să fiu răutăcios aș spune cu tristețe, dar aș spune, că Bucureștiul arată ca o colivă în care s-au înfipt niște lumânări.

O altă problemă importantă o constituie circulația tot mai intensă din București, odată cu creșterea numărului de mașini, care nu poate fi oprită. Nu cred că Bucureștiul este unicul oraș din lume confruntat cu așa ceva. Avem și un studiu sub forma unei asistențe-consultanțe de către o firmă japoneză. Dar nu se aplică. Constat că nu ne lipsește, cum se spune acum, know-how-ul, ci voința de aplicare a soluțiilor. Față de supraaglomerarea cu mașini a străzilor, ne lipsește un sistem de artere fluente, de parări suficiente și eventual de niște restricții de acces în zona centrală a orașului, cum este de exemplu la Londra, unde trebuie să plătești ca să ai acces. Desigur că o atare măsură ar produce discriminare financiară printre șoferi, dar poate că ar fi mai bine așa, decât să nu poți circula în nici o variantă, ca acum. Ne trebuie, de asemenea, pasaje denivelate, care să fluidizeze circulația. Suferim și de proasta organizare a execuțiilor, inclusiv de nesincronizarea formalităților de expropriere și rezolvare a necesităților preliminare juridice. Cel mai bun exemplu este construirea interminabilă a pasajelor rutiere, cum ar fi cel de la Băneasa sau de la Podul Basarab. De ce extinderea atât de necesară a

metroului este practic insignifiantă, de s-a ajuns ca oamenii să regrete ritmul construcției sale de pe vremea lui Ceaușescu?

Dacă suntem la capitolul circulație, vreau să mă refer și la starea străzilor, inclusiv a trotuarelor. Suntem, se poate spune, din nefericire, Capitala gropilor. Unele străzi sunt parcă uitate de Dumnezeu, ca să nu vorbim de municipalitate. Iar trotuarele sunt blestemul pietonilor, în special noaptea. Un caz special mă șochează în mod deosebit. Mă refer la starea trotuarelor din jurul Gării de Nord. Oare ce spune un străin, care descinde cu trenul la București în această gară? Ce fel de primă carte de vizită oferă Capitala noastră? Cred că problema este suficient de importantă ca să merite atenția nu numai a primarului de sector, ci chiar a Primarului Capitalei.

Vreau să subliniez o problemă foarte importantă. Mă refer la starea tuturor dotărilor edilitare ale Capitalei. S-a spus că statul este cel mai prost administrator. Bine. Și s-a trecut la privatizarea în masă a rețelelor edilitare. Și ce a urmat? A urmat preluarea lor de către diferite firme particulare, care au început să încaseze beneficii de pe urma exploataării acestora, fără a face însă investiții pentru modernizarea lor. Unul dintre exemplele cele mai supărătoare este sistemul de canalizare al orașului, care este total depășit. La o ploaie mai puternică, Bucureștiul rivalizează, din nefericire, cu Veneția. Iar noul stăpân al apelor din Capitală ce face? Se plânge de vechimea și de insuficiența canalelor existente. Dar oare cine ar trebui să remedieze situația? Oare nu chiar APANOVA? Persistă și eterna poveste a lipsei unui sistem adecvat de epurare a apelor menajere ale Capitalei. Am intrat în cel de al treilea mileniu, dar constatăm că problema e mai presus de scurgerea timpului.

Tot improvizație și lipsă de considerație pentru aspectul orașului reflectă și păienjenishul de cabluri pentru conexiunile de comunicații, ce se întind între stâlpii și felinarele orașului, multiplicându-se la infinit, combinate și cu colaci întregi, agățați pe stâlpi. Din când în când, stâlpii se prăbușesc sub

povara greutății lor. I-am întrebat pe niște muncitori care montau urâtenii de cabluri, de ce rămân colacii, evident inutili, agățați pe stâlpi și am primit un răspuns aiuritor: „Acești colaci conțin fibră optică de sticlă, care este foarte scumpă și nu poate fi tăiată, din cauza dificultății de a o înnați ulterior”!? Toată lumea recunoaște că aceste cabluri trebuie îngropate, dar practic nu se face nimic.

O altă problemă majoră este lipsa viziunii unitare în gestionarea continuării unor importante clădiri, începute înainte de 1989. Astfel, clădirea de pe Bulevardul Libertății, care urma să găzduiască Biblioteca Națională a României, s-a hotărât să devină sediul Consiliului de Miniștri. După o bună perioadă s-a revenit asupra hotărârii și clădirea a redevenit sediul Bibliotecii Naționale. Se hotărăște și se aplică modificarea fațadei, care era terminată și nu arăta rău, dar care acum se reface într-o arhitectură modernă și inexpressivă de sticlă. Al cui este interesul executării acestei lucrări, care presupune costuri suplimentare, ce puteau fi evitate?

Un alt exemplu este clădirea preconizată să fie Muzeul Național de Istorie și care după Revoluție a devenit sediul Societății Române de Radiodifuziune. După câțiva ani de inactivitate se hotărăște privatizarea sa și acest edificiu urma să devină un complex cu funcțiuni comerciale polivalente. Începe demolarea clădirii, ce avea o arhitectură discutabilă, dar la nevoie acceptabilă. Lucrarea trenează și după alți câțiva ani își schimbă proprietarul și programul, care rămâne tot atât de complex și de confuz, dar demolările se extind, continuând însă în ritm de melc. În prezent, clădirea este o gigantică ruină, care urâțește Capitala pe termen nedeterminat.

O altă supărare o constituie lipsa de disciplină în domeniul construcțiilor minore comerciale, care proliferază în spațiile publice. Asistăm la o permanentă invazie și extindere a acestora, care ocupă metru cu metru trotuarele, împingând pietonii în carosabil. Aici nici măcar nu se mai pune problema urbanismului major, fiind vorba de ciupeală și găinărie urbanistico-arhitecturală, tolerată de administra-

țiile sectoarelor. Un caz șocant este situația de lângă stația de metrou Izvor, unde, în spațiul liber creat din dorința lui Ceaușescu prin demolarea brutală a întregului fond construit de acolo, pentru a se realiza Parcul Izvor, a apărut mai întâi o dugheană de răcoritoare, care treptat, treptat s-a dezvoltat și a devenit de multă vreme o clădire cu etaj, neagră și agresivă, un restaurant cu grădină, o adevărată rușine urbanistică.

Bucureștiul mai este urât de delirul de reclame și panouri publicitare, care acoperă nediscriminatoriu clădiri de locuit, creându-ți impresia că acele blocuri de locuințe au fost construite cu scopul de a deveni suport pentru panourile publicitare. Se profită de nevoia de bani a oamenilor, care sunt dispuși să-și sacrifice în mare măsură aerul și lumina, pentru a câștiga niște bani suplimentari.

Mai există o problemă supărătoare în București. Este vorba despre monumentele realizate după Revoluție. În mod evident, lipsește o gândire unitară și competentă referitoare la alegerea temelor și la amplasarea lor. Se iau decizii arbitrare, aleatorii, privind importanța unor persoane sau subiecte, amplasarea noilor monumente făcându-se cu o desconsiderare supărătoare a cadrului în care apar. Asistăm la o adevărată întrecere în a ridica alcătuiri urâte și fără gust. Se poate începe discuția cu „marele nasture” din Piața Charles de Gaulle. Un disc cu găuri în formă de cruce, de culoare închisă, care nu se citește pe fondul vegetației înconjurătoare și care este prea mic pentru a se impune în acea amplă piață. Un alt monument nereușit este „frigăruia cu cartof la proțap”, din Piața Revoluției, care este greu de înțeles ce simbolizează. Probabil că străpungerea orânduielii nedrepte de dinainte de 1989. În schimb, monumentul care simbolizează mai bine Revoluția se găsește pe locul unde a început efectiv, prin manifestația din fața fostei clădiri a Comitetului Central. Monumentul are un conținut adecvat, dar este mult prea plat și minor ca realizare. Un alt monument închinat Revoluției este situat lângă Biserica Crețulescu. Dar este mic și nereușit,

reprezentând un conglomerat de mâini și picioare. Nu de mult, a fost mutat în tufișurile de lângă biserică, probabil din sentimentul de modestie al cuiva.

O situație penibilă, care dovedește o lipsă crasă de logică și bun gust, este bustul poetului persan Omar Khayam, care a fost amplasat în anul 2001 în cadrul primului rond de mari dimensiuni de la Șosea, spațiu care a găzduit înainte monumente ample. Bustul este pur și simplu urât. Pare pierdut acolo. Mai este și executat din ipsos vopsit cu ulei alb, iar soclul său albastru-negru este avariat și murdar. Pe laturile soclului se găsesc inscripții greu de citit, fiind realizate cu litere albe pe fond alb. Nu am nimic cu acest poet persan din Evul Mediu, dar locul lui nu era acolo. Mai ales că, dacă în viitor se va dori deplasarea lui, de-abia atunci vor apărea probleme cu Iranul.

Tot la capitolul monumente în parcuri se înscrie și amplasarea de statui minore și urâte în parcul din sectorul 5, de lângă monumentul Eroilor Sanitari. (Iată, în treacăt fie spus, un frumos exemplu de monument, așa cum, din nefericire, nu avem suficiente în București.) Noile statui, mici, dintre care unele sunt grotești, au început să-și piardă capetele, transformându-se în ruine, nici măcar vechi. Dacă tot vorbim despre acest parc, care este, în fond, o inițiativă lăudabilă, datorită și caracterului său multifuncțional, trebuie să spunem că a fost și poligon de experimentare a tot felul de bănci, care s-au distrus, trebuind să fie înlocuite periodic. La aceasta s-a adăugat ideea năstrușnică de a vopsi aleile în albastru, cu un fel de vopsea-tencuială, care s-a uzat rapid, creând un aspect de jerpeală generală. Iarăși bani a căror cheltuire putea fi evitată.

Probabil că titlul de cel mai urât monument nou din Capitală revine statuii doctorului Nicolae Paulescu, unul dintre descoperitorii insulinei. Monumentul este situat lângă Facultatea de Medicină de pe Bulevardul Eroilor Sanitari și ne prezintă un doctor Paulescu de ciment, într-o imagine pe care acesta nu cred că o merită. Pantalonii pot rivaliza cu ai unui

important personaj de la Phenian, ghetetele sunt imense, iar mâinile gigantice și brute îi depășesc, fiecare dintre ele, capul.

Pentru că tot vorbim de monumente, mă întreb cum este posibil ca Ștefan cel Mare – cel mai mare român al tuturor timpurilor, așa cum a fost votat la nivel național – să nu aibă un monument în București? În schimb, Kemal Atatürk are un bust pe Calea Victoriei. N-am nimic cu Kemal Atatürk, poate să stea unde este, dar în București nu este loc și pentru eroii naționali?

La 20 de ani de la Revoluție, cât timp trebuie să mai așteptăm ca să se repună la locul său statuia ecvestră a regelui Carol I, în fața Bibliotecii Universitare – fosta Fundație Carol, pe care a fondat-o? Câte alte „țepușe” sau „țepe” plastico-financiare trebuie să se materializeze mai întâi?

O problemă aparte o constituie situația Centrului Istoric al Capitalei. Toate orașele cu o anumită vechime au centre istorice, mai mult sau mai puțin valoroase. Bucureștiul a sărbătorit 550 de ani de atestare documentară în această toamnă. Din nefericire, zona a fost ignorată și s-a degradat continuu, ajungând să predomine casele în stare proastă, ocupate de oameni de slabă condiție socială. În realitate, avem aici un amalgam de case vechi, care, tratate adecvat, ar putea să etaleze o arhitectură de epocă, suficient de interesantă, care să atragă interesul vizitatorilor.

Există și un valoros nucleu de arhitectură veche, care înobilează zona, fiind grupat lângă frumoasa biserică Stavropoleos, în lungul străzii cu același nume, unde tronează niște bănci și restaurantul „Carul cu bere”, având drept cap de perspectivă fostul palat CEC, de pe Calea Victoriei; tot acolo se situează și fosta Poștă Centrală, actualmente Muzeul de Istorie a României. Se mai găsesc în zonă cele două sedii, cel vechi și cel nou, ale Băncii Naționale a României, precum și fosta clădire a Bursei, actualmente Biblioteca Națională a României. Dar aceste clădiri valoroase nu sunt suficiente și de-abia contrastează dureros cu restul zonei.

După ce, începând din 1990, s-au cheltuit sute de milioane de lei pentru analize, studii și proiecte diverse, iată că s-a anunțat cu tam-tam inițierea procesului de reconstrucție și valorificare a zonei. A fost restricționată circulația în zonă, au fost amplasate panouri explicative cu lămuriri bine venite, s-au săpat tranșee și făcut cercetări arheologice. Lucrurile păreau, în sfârșit, pe calea cea bună. Dar timpul a trecut și lucrurile s-au împotmolit. În prezent, nu cred că există loc mai trist și mai semnificativ pentru situația Capitalei noastre decât perimetrul acestei zone centrale bine delimitate și cu refacerea anunțată, dar acum împotmolită. S-au produs câteva investiții particulare, însă infime față de amploarea și importanța problemei.

Am asistat, nu de mult, la o emisiune televizată, la care a participat și actualul Arhitect-șef al Capitalei. Mi-a fost pur și simplu milă de el, văzând cum explică neputința lui de a soluționa problemele zonei, menționând lipsa unei legislații și a unor reglementări obligatorii, precum și a unui personal de specialitate, care să-l ajute. Deducem că este lipsit de autoritate, deoarece nu-mi permit să-l bănuiesc de incompetență. Dacă te duci în zona aceea, rămâi consternat în fața tranșeelor și gropilor ce încep să devină și ele monumente istorice, datorită vechimii, și care sunt năpădite de buruieni impresionante, crescute pe fundul gropilor, ajungând să aibă acum aproape doi metri înălțime! În timp, aceste tranșee arheologice au devenit o cloacă de gunoaie și deversări de ape murdare de la localurile din zonă! Locul cel mai impresionant, negativ vorbind, este cel din fața sediului vechi, de altfel cu o frumoasă fațadă, al Băncii Naționale a României. Se lucrează în zona trotuarului clădirii Băncii, dar peste drum buruienile tronează nestânjenite. Oare ar fi posibil un asemenea spectacol la Londra, în fața Băncii Angliei? Vă garantez că nu.

Dar viața în Centrul Istoric își urmează cursul, așa încât restaurantele din zonă s-au extins peste șanțurile cu resturi arheologice, construindu-se, de exemplu, pe strada Lipscani,

platforme cu mese și scaune pentru clienți. Cred că ar trebui să se specifice pe aceste platforme că reprezintă arhitectura secolului XXI a Zonei Istorice, pentru a ușura activitatea arheologică a celor care le vor găsi resturile peste veacuri.

Aproape de Ruinele Curții Vechi debușează străzile Smârdan, Șelari și Franceză, devenite parțial pietonale. Aici au apărut numeroase localuri cu mese în stradă, ce călăresc în mod curajos pavajul bolovănos, dând un aspect mai animat zonei. Iată un lucru pozitiv, unde efortul particular s-a impus, preluând inițiativa. Dar în același timp, se constată o discreție totală a organelor administrației sectorului 3, care nu doresc să-și revendice „succesul” operației. Pe nici un colț de stradă, dar efectiv pe nici unul, nu figurează vreo inscripție cu numele străzii respective...

Și iată cum zona Centrului Istoric a devenit un exemplu al dezorganizării și al ineficienței, concentrate la maximum într-o porțiune a orașului care poate servi drept simbol și mostră a situației de ansamblu ce domnește în București. Inutil să ne întrebăm la ce servesc studiile și proiectele scumpe, efectuate în mai toate domeniile de activitate urbană, care apoi nu se aplică.

Așadar, diagnosticul meu este că Bucureștiul nu funcționează și nu arată satisfăcător, deoarece nu se respectă nici studiile, nici planurile existente, nici reglementările legale. Vreau să fie limpede: avem proiecte de urbanism bune, avem urbaniști buni, dar vocea lor nu este ascultată, mai bine zis, planurile de urbanism elaborate de ei sunt ignorate. Lipsesc dorința și voința de a impune soluții valabile. Apar cu regularitate prea multe situații ce demonstrează preponderența unor interese, care se impun peste reglementările legale și peste soluții profesionale de calitate. Cred că interesul personal bate interesul colectiv.

Și ce face Arhitectul-șef al Capitalei în acest context? Eu consider că el nu își poate impune punctul de vedere, voit sau nevoit. În loc să fie un factor activ în evoluția cadrului construit al orașului, este în mare măsură doar un spectator. Nu știu dacă aceasta depinde de personalitatea celui în

cauză sau dacă situația operativă este atotbiruitoare.

Când am fost Arhitectul-șef al Capitalei m-am luptat, fără succes ce e drept, cu voința unui dictator. Aveam un adversar declarat și bine definit. Astăzi, Arhitectul-șef luptă cu o hidră cu multe capete, dintre care unele sunt ascunse. Greu, dacă nu chiar imposibil, să repurtezi o victorie în aceste condiții. Nu mai există un sistem dictatorial, nu mai există comunism, avem mecanisme democratice, dar treaba nu merge. Iar în alte țări cu situații comparabile lucrurile evoluează bine. Te întrebi: „La noi de ce nu?”. Și devii pesimist, gândindu-te că probabil deficiențele sunt mai presus de sistemul politic actual și rezidă în „concepția despre viață” a actorilor chemați să-și spună cuvântul în procesul de construcție și reconstrucție permanentă a Capitalei.

Într-un final, m-aș încumeta să redevin Arhitectul-șef al Capitalei? Răspunsul este: Nu! Îmi pare rău, nu. Mi-a ajuns blamarea că am fost „Arhitectul lui Ceaușescu”. Nu mai am nevoie de încă una.

Retroactiv, trebuie să spun că perioada cât am fost Arhitectul-șef al Capitalei rămâne pentru mine un episod important, datorită problemelor majore ale orașului, cât și ale țării, îmi permit să spun, în care am fost implicat, influențându-mi tot restul existenței. Printre amintiri am una deosebită. Se referă la faptul că am aflat cu surprindere, la puțină vreme după ce am părăsit funcția, că existase cineva care se dădea drept Arhitectul-șef al Capitalei. Era vorba despre un conductor arhitect, care lucra la Institutul Proiect București, institut care se ocupa de proiectarea lucrărilor de arhitectură, construcții și urbanism pentru Capitală. Această persoană, printr-o stranie coincidență, avea același nume ca și mine, adică Alexandru Budișteanu. Apoi am aflat niște lucruri, care la început mi s-au părut incredibile. El se prezenta, pur și simplu, drept Arhitectul-șef al Capitalei. La început ideea mă amuzase prin absurdul ei. Ulterior am aflat că beneficiase de pe urma acestei poziții pretins avute. Astfel, s-a prezentat la redacția revistei „Flacăra”, pentru a aborda

conducerea acesteia (mi s-a spus că era vorba despre Adrian Păunescu) și cerând sprijin, deoarece, deși era Arhitectul-șef al Capitalei, nu avea o locuință corespunzătoare. Cei de la revistă s-au mirat că o persoană în poziția sa nu și-a putut rezolva situația locativă, dar l-au ajutat; astfel, a obținut un apartament corespunzător. Aflând aceasta, era anul 1984, am hotărât să iau legătura cu el și m-am interesat la conducerea Institutului Proiect București. Am aflat cu stupefație că se prăpădise spre sfârșitul anului 1983. Am considerat cazul închis și problema a încetat să mă mai preocupe.

După ce am plecat din funcția de Arhitect-șef al Capitalei mi-am continuat activitățile profesionale, iar după Revoluție am devenit expert parlamentar pe lângă Comisia pentru Administrație Publică, Amenajarea Teritoriului și Echilibru Ecologic a Camerei Deputaților. Au mai trecut niște ani și iată că în anul 1999 aflu un lucru incredibil, de la un angajat al Registraturii Camerei Deputaților, care îmi spune că există o mască mortuară a arhitectului Alexandru Budișteanu, în atelierul unui sculptor de la Institutul de Arte Plastice din București. Sunt asigurat că nu este nici un fel de confuzie și că acesta este adevărul. Autor al măștii mortuare era sculptorul Nicolae Pascu-Goia. Obțin și numărul său de telefon.

Hotărâsc să mă duc la sculptor, să văd cu ochii mei care este situația și să-mi manifestez un pios gând de reculegere, față de mine însumi... Dar m-am gândit că n-avea nici un haz să-l previn.

Deci, în ziua istorică de vineri, 19 noiembrie 1999, pe o vreme cu soare, pe la orele 15, mi-am luat mașina sudcoreeanului sărac (Tico) și m-am dus la intersecția străzilor Berthelot cu General Budișteanu (participant la Războiul de Independență și apoi Ministru de Război). (Nu credeți că sunt cam mulți Budișteni de la o vreme?) Am intrat în clădirea Institutului și am întrebat portărița unde sunt atelierele de sculptură. Doamna, foarte amabilă, m-a informat că, mergând pe aceeași stradă, mai sus, voi găsi pe Calea Griviței atelierele de sculptură.

„Dar aici nu aveți atelier de sculptură? De exemplu, aici nu există undeva atelierul sculptorului Pascu?“, am revenit eu.

„Ba da. Este în spatele clădirii vechi a Liceului de Artă Tonitza. Acolo sunt niște ateliere, printre care și unele de sculptură. Aveți grijă, că acolo sunt câini. Să nu vă muște“.

„Dar de sculptorul Pascu n-ați auzit?“

„Nu, n-am auzit“.

Într-adevăr, în spatele clădirii principale, cu intrarea din stradă, exista o superbă semiruină, destul de monumentală, parter și etaj, care ar fi făcut deliciul oricărui artist de decoruri pentru un film „horror“. La parter, pe niște trepte, se ajungea în vestibulul principal, de unde pornea și scara către etaj. Aici erau și cutiile poștale, total decrepite, ale unor artiști, unii având chiar nume sonore, care, în mod evident, își aveau aici atelierul de creație. Fără excepție, ușile, cu variate grade de jerpeală, erau toate zăvorâte, prezentând o amplă gamă de lacăte și încuietori. În față, pe partea opusă intrării, erau două mari plase de sârmă, cu niște dispozitive improvizate de închidere. În spațiul creat între ele, pe jos, se găsea un șir amenințător de străchini, unele goale, altele cu apă, care prevesteau existența feroșilor câini anunțați.

Am colindat pe la toate ușile, ascultând eventuale voci și ciocnind acolo unde nu se vedeau lacăte. Liniște mormântală. Pe uși diferite nume, dar nici urmă de Pascu. Atunci am pornit la explorarea etajului. Aspect general și proceduri absolut identice. Liniște lugubră. Concluzia se impunea: va trebui să mă duc la atelierul de sculptură de pe Calea Griviței.

Și atunci, Destinul plictisit a avut prima intervenție. Brusc s-au auzit voci și mi-am dat seama că niște persoane traversau parterul spre ieșire, venind din zona plaselor de sârmă. Strigând „Alo, domnu'!“, m-am repezit pe trepte în jos. Aici am putut aține calea la doi tineri și o femeie. Tinerii au răspuns afirmativ la întrebarea dacă sunt studenți și apoi – minune! – unul dintre ei mi-a spus că domnul sculptor Pascu are un atelier într-o altă clădire în spate! „Unde?“.

Altă intervenție benefică a Destinului – răspunsul studentului: „Merg eu să vă arăt. Știți, sunt niște câini periculoși aici”.

Am trecut împreună prin îngrijorătoarea zonă a plaselor de sârmă, ajungând într-o îngustă curte interioară secundară, limitată frontal de o altă clădire, față de care clădirea veche a liceului Tonitza era un palat. În dreapta se vedea un lugubru coteț de câine, care se încăpățâna să rămână virtual. Era limpede că eram pe drumul cel bun. În spațiul strâmt tronau vechi propuneri grandioase de monumente, pe care din nefericire nimeni nu le va vedea realizate. „Aici este atelierul domnului Pascu. Bateți la ușa din dreapta!”, a zis Destinul ascuns sub chipul studentului. M-am întors să-i mulțumesc, dar nu mai era nimeni. Doar același pustiu sumbru. Soarele dispăruse. Simțeam tensiunea crescând. Poate că de undeva mă pândea un câine fioros, gata să atace.

Mi-am urmat calea. Am bătut la ușa. O fi oare domnul Nicolae Pascu-Goia (Goya y Lucientes?) aici? Ei bine, DA! O Voce îmi răspunde: „Intrați!” Intru prin poarta timpului, într-un alt spațiu, unde Bucureștiul de afară nu mai avea nici o relevanță. Mă întâmpină un personaj scund, plinuț, în vârstă, cu părul alb, zâmbind binevoitor, îmbrăcat într-un halat gris-bleu. (Am aflat apoi că este dintr-un sat din Munții Apuseni și că are 77 de ani.) Pătrund într-o încăpere incredibilă, față de care tot ce-a fost până acum nu era decât o modestă antecameră.

Imaginați-vă un spațiu de vreo cinci pe cinci metri, cu înălțime poate și mai mare, plin până la revărsare de statui, machete, efigii, medalioane și măști dispuse pe rafturi și stelaje, agățate pe pereți, unde vrei și unde nu vrei, printre care de-abia te puteai strecura, parcurgând un adevărat dedal. La acestea se adăuga un birou nu prea mare, însoțit de o bancă lângă perete, o sobă, o mare teighea cu sertare pline cu fitingăraie și fiare ruginite (oare pentru ce?) și o singură fereastră destul de mare. Totul sub semnul (și domnia) prafului și, indiscutabil, al tuturor nuanțelor de cenușiu din lume. Un singur accent de culoare: două

ghirlande de ardei roșii ca para focului, agățate în geam.

I-am spus domnului Pascu din partea cui vin și i-am cerut permisiunea să nu-i spun deocamdată cine sunt. I-am explicat că am auzit despre lucrările sale și că mă interesează ce face. Plin de amabilitate m-a invitat să iau loc, i-am răspuns că prefer să circul prin atelier și să mă uit la lucrări.

În mijlocul liniștii perfecte, am auzit niște zgomote ciudate. S-au repetat cu intermitențe pe tot parcursul vizitei mele. Se auzeau un fel de râcăieli și fâlfâieli, care veneau de undeva de deasupra noastră, schimbându-și de fiecare dată locul. M-am uitat în sus printre statuile, care practic atingeau din toate părțile tavanul și nu am văzut nimic. Fără îndoială, erau îngerii morții.

Era timpul să încep discuția.

Începutul l-au constituit, uitându-mă la lucrări, întrebările mele despre Eminescu, care domina în nenumărate ipostaze. Domnul Pascu mi-a explicat că Eminescu îl preocupă în mod deosebit și că până în prezent a realizat vreo 120 de ipostaze ale acestuia. Are de gând să continue până la vreo 400. Mi-a arătat, de exemplu, un Eminescu într-un mic basorelief având doi copii ingenuncheați în fața lui. „Acesta era Eminescu pentru mine când eram copil”, mi-a zis domnul Pascu. Un alt Eminescu într-un medalion măricel ieșea din fundal, puternic decupat. „Acesta este Eminescu, avântându-se în cosmos”, mi s-a explicat. Un alt Eminescu era prezentat sub forma unei statuete în care poetul era cuprins într-o amplă mantie involburată. „Eminescu - flacăra”.

Între timp, ciudatele zgomote s-au repetat cu intermitențe. L-am întrebat ce se aude: „De când e vremea proastă, am găzduit aici trei porumbei”.

M-am uitat mai cu atenție și am văzut trei gugustiuci de culoare închisă, care se mutau din când în când, de pe o statuie pe alta, într-un balet, ce putea să însemne hârjoană sau încăierare. Mai ales că trei porumbei sunt, aproape fără excepție, prilej de conflict.

Discuția a continuat, gazda fiind în mod evident

încântată de interesul meu. Probabil deoarece foarte puțină lume călca pragul acestui atelier, ca să admire lucrările unui sculptor, bănuiesc, puțin cunoscut, iar pentru mine în mod evident până atunci – necunoscut.

În continuare mi-au fost înfățișate și alte chipuri, cum ar fi: Nichita Stănescu, Mircea cel Bătrân, Ion Creangă, soldați români eliberatori și multe, multe alte personalități, dintre care foarte numeroase – spre rușinea mea – necunoscute. Am avut și câteva eșecuri răsunătoare, în dorința mea de a identifica unele statui. Astfel, un mare și frumos Emil Constantinescu s-a dovedit a fi cu totul altcineva, un ilustru anonim pentru mine.

L-am întrebat (întrebarea de foc) ce monumente realizate are. Răspunsul a fost că sunt vreo trei busturi în localități nu prea importante, pentru niște personaje, aş zice, locale. Simpaticul (realmente) personaj a fost parcă profesor la Institutul de Arte Plastice, era la ora aceea pensionar, avea acest atelier în folosință și un apartament în oraș.

Am intrat apoi în fondul problemei. L-am chestionat asupra executării de măști mortuare. „Sigur că da”, și mi-a arătat o porțiune de perete, pe care erau vreo zece măști.

În continuare am atacat frontal, ajungând la miezul expediției mele.

„L-ați cunoscut pe Arhitectul-șef al Capitalei, Alexandru Budișteanu?”

„Desigur”, a fost răspunsul.

„Aveți masca lui mortuară?”

„Da. Iată-o aici.”

Și domnul Pascu mi-a arătat o mască mortuară destul de mare, sumbră bineînțeles, de culoare brun-măslinie foarte întunecată, reprezentând fața unui biet om mort, cu fața suptă de boală și suferință.

„Ce puteți să-mi spuneți despre arhitectul Alexandru Budișteanu?”, l-am întrebat eu.

Iată răspunsul lui Pascu: „Alexandru Budișteanu a fost un om deosebit. Era șeful arhitecților din București. Era mai

mare peste ei. Avea biroul în zona Muzeului de Istorie a Oraşului Bucureşti. Înainte de a fi Arhitect-Şef, a lucrat la Institutul de proiectare pentru Bucureşti, cu un arhitect cu nume polonez. («Şmighelschi?» - «Da») Locuia pe strada General Budişteanu. M-a impresionat această situaţie. Am înţeles că se trăgea din familia Generalului Budişteanu. Lucra cu Ceauşescu. În anul 1983 a intrat în conflict cu el. A avut curajul să i se opună. A fost îndepărtat din acest motiv. A murit la scurtă vreme după aceea, în acelaşi an. («A avut cancer», zic eu.) Nu ştiu nimic despre asta. Am auzit că moartea s-a datorat poziţiei sale. Era periculos să te opui lui Ceauşescu. Familia lui m-a căutat, atunci când a murit în decembrie 1983. A venit o prietenă a soţiei sale şi m-a rugat să-i fac masca mortuară. S-a întâmplat un lucru extraordinar. În aceeaşi zi s-au prăpădit trei oameni de valoare: Ion Jalea, Nichita Stănescu şi Alexandru Budişteanu. Aş fi dorit să le fac măştile mortuare la toţi, dar nu a fost posibil. I-am făcut prioritar masca mortuară lui Alexandru Budişteanu, deoarece mă rugase familia şi nu puteam să refuz. Decedatul era expus într-o biserică din zona Izvor. Acolo în biserică i-am lucrat masca. Ce m-a mirat foarte mult a fost faptul că, totuşi, nimeni din familie nu a venit apoi să ia masca. După cum vedeţi este şi acum tot la mine”.

Apoi s-a instalat tăcerea. Mi-am dat seama că omul îmi spusese tot ce ştia despre tizul meu.

Vrând, nevrând, în timpul discuţiei noastre m-am gândit şi la mine. Ce diferenţă! Eu oare cum mă prezint faţă de posteritate?

Păi, în anul 1977, după cutremur, când Ceauşescu şi-a dat seama că nu numai Dumnezeu, ci şi el, poate răscoli şi restructura oraşul, a început şi o amplă acţiune de găsimă a unui Arhitect-şef, pe postul rămas liber după demiterea arhitectului Mircea Dima. La un moment dat am fost chemat la cabinetul Nr. 1, care atunci era provizoriu în fostul Palat Regal şi am avut o discuţie cu Ceauşescu, în tête-à-tête, timp de vreo 40 de minute. Atunci s-a combinat dragostea a doi

provinciali față de Capitala României. Dragostea mea, care mă vedeam un fel de mini-Albert Speer, arhitectul lui Adolf Hitler, influențând benefic un faraon constructor, și dragostea lui Ceaușescu pentru București, care era declarată ritos, dar care a fost cea a unui demiurg *exterminador*, care se pregătea să treacă orașul prin foc și sabie, pentru a-l târi cu forța spre culmi de mare glorie.

După această discuție am fost înscăunat Arhitect-șef, în iulie 1977, pe vremea lui Ion Dincă, rămânând în funcție 6 ani, până în august 1983.

Sub imperiul relatării făcute de sculptorul Pascu, îmi aduceam aminte involuntar de toată acea perioadă, de la care trecuseră nu mai puțin de 16 ani.

Era cazul să revin însă la realitate.

Și în acea clipă am simțit că mă cuprinde pe neașteptate un gând nebunesc. Eram în fața unei situații imprevizibile. Eu venisem să demasc un impostor și, când colo, eram confruntat cu imaginea unei personalități de valoare, o pildă de comportare civică, un exemplu pentru generațiile viitoare, un personaj demn, un dizident în marasmul epocii de dictatură. Iată cum va fi memorat arhitectul Alexandru Budișteanu! Are și un început de monument, masca mortuară înscriindu-se în contextul pomenirii sale glorioase! Ce-ar fi să nu stric această atmosferă și imagine? Ce-ar fi să mă retrag, spunându-i că mă cheamă Ion Popescu și că l-am admirat și eu pe fostul Arhitect-șef? Că vreau să confirm valoarea deosebită a acelui om și că mă gândesc să creez o asociație pentru perpetuarea memoriei marelui arhitect și luptător? Că vreau să pornesc de la obținerea sau achiziționarea măștii sale mortuare, despre care am auzit că a fost făcută de un mare sculptor român și pe care am găsit-o, în sfârșit, acum, după căutări laborioase?

Dar eu nu am avut puterea să fac ceea ce se impunea. Dimpotrivă, cu o anumită meschinărie, am hotărât să continui ceea ce îmi pusesem în cap. Am oftat în gând, recunoscând omul convențional și mărunț care sunt, și am

considerat că era timpul să mă prezint. Am scos o carte de vizită și i-am oferit-o domnului Pascu, studiindu-i fața.

A citit-o pe îndelete, a ridicat ochii către mine, iar a citit-o, și apoi mi-a spus, aproape șoptit:

„Ce coincidență de nume!”

În acest moment mi-am dat seama că greșisem și că ar fi trebuit să-i ofer, în primul rând, o carte de vizită veche de-a mea, cu titlul de Arhitect-șef al Capitalei și de-abia după aceea cartea de vizită actuală. Am fost însă nevoit să-l lămuresc astfel:

„Trebuie să vă spun, chiar dacă vă decepționez, că nu este o coincidență. Eu am fost în perioada 1977 - 1983 Arhitectul-șef al Capitalei. Acum lucrez, după cum vedeți, la Camera Deputaților”.

De-abia acum am putut urmări, în sfârșit, desfășurarea unei drame reale. Sculptorul era profund afectat, încurcat și vrând, nevrând își dădea seama că aveam dreptate.

Ca reacție, mi-a povestit un caz special din viața lui, când s-a produs de asemenea o coincidență de nume. Era la o ședință plenară la Uniunea Artiștilor Plastici, condusă de Marcel Breslașu. La un moment dat, artistul Nicolae Pascu a fost prezentat ca exemplu negativ și s-a cerut ca acesta să se ridice în picioare. Sculptorul meu s-a ridicat, ca să constate, cu stupeoare, că se mai ridicase cineva. Contrariat, Marcel Breslașu i-a întrebat cum îi cheamă și a aflat că pe amândoi îi cheamă Nicolae Pascu. Stupeoare, amândoi artiști plastici. În concluzie, sancționarea n-a mai avut loc, neputându-se stabili care este adevăratul incriminat. După aceea, din motive necunoscute, nu s-a mai întâmplat nimic. Interlocutorul și-a prezentat cazul drept un exemplu fericit de coincidență de nume. În ce mă privește, nu a avut nici un alt comentariu.

Ne-am despărțit cu o anumită jenă, salutându-ne politicos. Fiecare s-a întors în lumea lui.

Eram confruntat, deocamdată, cu finalul investigației mele. Nu mă puteam împiedica să nu remarc grija cu care se desfășurase impostura. Deci activitatea mea era urmărită de

cel în cauză. De către el și, după câte înțeleg, în măsură și mai mare, de nevastă-sa. Obținuse chiar și un apartament, după ce s-a plâns că, în ciuda calității sale, nu beneficiase de o locuință. Când a aflat că s-a eliberat postul, a avut grijă să se declare victimizat, pentru că fusese dat afară de către dictator. Datorită coincidenței de nume, situația lui privilegiată nu putea exista fără mine la post!

Am traversat din nou curtea îngustă, spațiul „concentraționar” cu cele două plase de sârmă, vestibulul sinistrului fost liceu și am ieșit în strada General Budișteanu.

Ferocii câini nu au mai apărut, simțind probabil dramatismul situației.

Povestea are și un epilog. Am relatat toată chestiunea unui bun prieten, cu un dezvoltat simț al umorului. Reacția lui a fost următoarea: „Am înțeles. În zilele următoare am să mă duc la sculptorul Pascu și am să-l întreb dacă a fost vizitat de un bărbat în vârstă, cu ochelari, îmbrăcat cu un palton negru și pălărie gris-închis. După răspunsul său afirmativ, am să-i spun că vizitatorul este o rudă de-a mea și că toată familia noastră este îngrijorată, deoarece el, care nu e decât conductor arhitect, se dă drept arhitect și, mai mult decât atât, este impresionat de personalitatea fostului Arhitect-șef al Capitalei, Alexandru Budișteanu. Acum umblă peste tot, dându-se drept acesta. Având mania imposturii, și-a mai făcut și cărți de vizită false, pretinzând că în prezent este expert parlamentar. Am să-i cer scuze în numele familiei mele, pentru cele ce au avut loc și am să-l rog să uite ce s-a întâmplat. Și în orice caz, am să-i spun că trebuie să avem grijă cu toții ca memoria unei adevărate personalități și om de valoare, așa cum a fost arhitectul Alexandru Budișteanu, să nu fie diminuată”.

Acesta a fost episodul cu pateticul impostor, care a beneficiat pentru scurtă vreme de pe urma funcției mele de Arhitect-șef al Capitalei.

23 decembrie 2009. F.B.:

Arhitectul Alexandru Budişteanu are şi regrete?

A.B.:

Ca arhitect, regret că nu pot trece pe lângă nişte clădiri prin Bucureşti, pe care să fie scris numele meu sau despre care să pot spune că au fost proiectate şi realizate de mine. Şi dacă nu în Bucureşti, atunci în altă parte în ţară sau în lume. Dar am, în schimb, satisfacţia că sunt autor sau coautor la proiecte de urbanism şi amenajarea teritoriului în România şi pe mai multe continente. A fost o opţiune profesională adoptată conştient, mai puţin spectaculoasă, dar cu implicaţii majore, chiar dacă public necunoscute, în viaţa unor mari comunităţi de oameni. Nu este puţin lucru să fi participat la planuri de mare amploare în stabilirea cadrului de viaţă, în toată complexitatea sa, pentru ansambluri de construcţii, cartiere, oraşe, provincii, regiuni sau chiar ţări întregi. Din fericire, am acest palmares şi mă pot considera realizat profesional într-o manieră mai puţin evidentă social, dar valabilă pe fond. Este soarta specialistului de acest fel, căruia acum i se mai spune, pe lângă urbanist, şi „planificator fizic” sau „amenajist”.

De asemenea, trebuie să recunosc că marele meu regret profesional rămâne acela că nu am reuşit ca în cazul Capitalei României să pot juca rolul de modelator sau planificator al dezvoltării sale, aşa cum am sperat s-o fac, atunci când în 1977 porneam la drum cu speranţa deşartă că aveam în faţă un şef de stat bine intenţionat. S-a dovedit un incult, mânat de dorinţe personale nesăbuite, care nu dorea decât să-şi creeze monumentul unei glorii personale, care, în mod fals, trebuia să se suprapună şi cu bunăstarea iluzorie a unor supuşi în fond ignoraţi.

Este drept că în perioada cât am fost Arhitect-şef al Capitalei am condus şedinţele Comisiei de Urbanism a Municipiului Bucureşti pentru avizarea din punct de vedere urbanistic a proiectelor şi investiţiilor privind Municipiul

București și Sectorul Agricol Ilfov. Prin avizele emise de Comisie am putut influența deciziile și soluțiile adoptate. Dar această activitate nu era, în general, decât o acțiune de cosmetizare a deciziilor luate de dictator și apoi ilustrate prin proiectele elaborate și supuse avizării.

F.B.:

Omul Alexandru Budișteanu ce regretă?

A.B.:

Acum, la 81 de ani, în mod inevitabil și firesc, fac bilanțul existenței și trăiesc gândindu-mă la sfârșitului meu biologic. Consider că mai mult ca oricând este cazul să spun sincer tot ce gândesc, deoarece nu mai este loc de false pretenții sau de nesinceritate. Cu atât mai mult, capătă o importanță majoră ceea ce spun și ceea ce scriu.

La capitolul regrete este normal să am ce să spun. Cred că este dificil să-ți imaginezi că poți trăi fără ca, în final, să nu ai nici un regret. În ce mă privește, regretul meu cel mai mare este că nu am copii. Când a fost posibil să-i am nu am considerat că sunt condiții favorabile, pentru a mi-i dori. Iar când i-am dorit, nu s-a mai putut.

Al doilea mare regret al vieții mele este că România rămâne ciuntită și că teritoriile românești din răsărit continuă să se găsească în afara țării. Eu trăiesc cu harta României Mari în suflet și așa voi rămâne până la moarte. Am fost gata să mor pentru acest ideal și doar întâmplarea a făcut să nu ajung în această situație. Oricum, trăiesc cu această mare speranță în gând.

Al treilea regret al meu se referă la faptul că nu am avut puterea să mă dedic uneia din preocupările mele suplimentare și dragi din tinerețe, anume literatura. La 18 ani și chiar mai devreme, mă simțeam atras, mai bine zis simțeam nevoia să mă exprim ca poet și scriitor.

Ca adolescent, am scris mai întâi versuri. Se pare că aceasta este o reacție aproape firească pentru un tânăr la

acea vârstă. Cel puțin așa era. Nu mai știu cum o fi astăzi. Am scris deci versuri cu subiecte variate. Nu erau versuri de dragoste, deși mai târziu, când eram student, am scris și așa ceva. Erau în special meditații și reverii, așa zice romantice, cu tendințe filozofice. Din când în când, am revenit la această plăcere. Cineva a declarat, cu un anumit cinism, că versurile scrise la 18 ani trebuie arse din principiu. Nu sunt de acord cu acest punct de vedere și consider că versificarea demonstrează o sensibilitate – indiferent dacă ai talent sau nu – de salutat la un tânăr, care are tot timpul apoi să devină pragmatic și, eventual, dur. Am scris chiar și versuri în spaniolă, fiind subjugat de această limbă, pe care o consider și acum cea mai frumoasă din lume.

Am scris de asemenea schițe, unele romantic-fantastice, altele prezentând experiențe personale, iar unele cu o tentă umoristică. Am colaborat în timpul războiului, sub pseudonimul „El Gento”, la ziarul „Timpul” de la București, în cadrul suplimentului de duminică „Timpul familiei”. Am avut chiar succes, întrucât deținătoarea rubricii de corespondență cu cititorii m-a declarat un umorist de calitate, considerând, spre surprinderea mea, că aș putea deveni „cel mai mare umorist al nostru”! Am scris și o piesă de teatru intitulată „Avem 18 ani”, atunci când împlineam chiar 18 ani și care – culmea – s-a și jucat la Ploiești, la teatrul „Odeon”, în anul 1947. Am avut parte de satisfacția de a auzi la sfârșit strigătele din sală: „Autorul!” Între anii 1946-1947 am fost și Președintele Cenaclului literar „Tudor Arghezi” din Ploiești, noi, membrii cenaclului, fiind onorați și de o vizită a maestrului. Luasem atunci foarte în serios această pornire a mea. Eram în ultima clasă de liceu și trebuia să decid ce vreau să devin, ce vreau să studiez la universitate.

Mă tenta să mă înscriu la Drept și la Filozofie, așa cum era moda pe atunci. Hotărâtoare a fost însă discuția cu profesorul meu de psihologie, o persoană extrem de inteligentă și bine pregătită profesional. Discutând, m-a prevenit că pornind de la preferința mea literar-artistică, va trebui să

mă înregimentez și să scriu, să fac nu ce vreau eu, ci să acționez strict în conformitate cu regimul care se instaurase la noi în țară. Întrucât acest lucru nu mă entuziasma deloc, sfatul lui a fost să-mi aleg o profesie practică, dar având relații cu arta. Deoarece știa că am talent la desen, m-a sfătuit să fac arhitectura, ceea ce am și decis. Îi mulțumesc și acum pentru sfatul dat, pe care l-am urmat și care mi-a oferit numeroase satisfacții în viață. Dar nostalgia unei activități literare a rămas, iar când îmi recitesc încercările literare de atunci nici nu mi se par atât de proaste.

E drept că am publicat și mai public, practic tot timpul, corespondențe culturale la diferite publicații din țară și străinătate, inclusiv impresii de călătorie, precum și diferite eseuri pe teme foarte variate. Dar nu mă pot considera un scriitor sau un publicist, chiar dacă plăcerea de a scrie pe teme diferite de profesia mea rămâne permanentă. Am practicat și plăcerea de a corespunda, considerând că o scrisoare frumoasă și interesantă face parte și ea dintr-un gen literar bine definit și valabil.

M-a interesat și mă interesează foarte mult și cinematografia. Mi-ar fi plăcut să fiu regizor și chiar și astăzi încerc să înțeleg gândirea celui care a scris un scenariu și, în special, gândirea celui care a regizat filmul. Dar eu eram deja implicat în practicarea din plin a arhitecturii, mai bine zis a urbanismului, și nu mi-am pus niciodată în mod real problema abandonării meseriei mele. Deși mi-ar fi plăcut să creez și filme.

Acestea ar fi regretele mele generale. Din fericire, nu mă consider nerealizat, dimpotrivă. Oricum, Doamne ferește, conștiința ratării sau neîmplinirii profesionale cred că este o mare dramă pentru un om normal.

14 ianuarie 2010. F.B.:

După un bilanț al vieții, ce rămâne ca realizare și satisfacție?

A.B.:

Principala mea satisfacție este faptul că am ajuns să trăiesc și să ating în anul 2009 vârsta de 81 de ani. Având în vedere că am avut destule probleme medicale în adolescență și tinerețe, în special tuberculoză pulmonară, într-o perioadă când nu existau antibiotice, iar apoi am avut numeroase reșute, nu eram sigur că voi supraviețui. În afară de aceasta am mai fost operat de mastoidită, apoi de apendicită cu început de peritonită, iar mai târziu mi-a fost îndepărtată vezica biliară cu 123 de calculi. Ultima problemă de sănătate cu care m-am confruntat a fost depistarea în luna februarie 2005 a unui cancer de prostată. L-am tratat și mi se spune că m-am vindecat. Deci pot spune că, până acum, am reușit să-mi depășesc problemele de sănătate.

Un alt motiv important de mulțumire este faptul că am putut să studiez, să mă dezvolt și să mă formez ca intelectual și să am o profesie care mi-a făcut plăcere, obținând și realizări în domeniile mele de activitate, având la bază titlul de Doctor Arhitect.

Satisfacții mari au fost momentele când am putut să reprezint România în organisme internaționale, fiind mândru că îmi reprezint țara. Astfel, mai întâi am reprezentat România în calitate de Prim-Vicepreședinte, iar apoi de Președinte al Comitetului Mondial ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism, în anii 1965 și 1966.

Un moment major de satisfacție l-a constituit pentru mine desființarea URSS. Au fost atât de mulți ani dureroși, când dispariția acestui colos inuman, care înghițise și provincia în care mă născusem, părea improbabilă, și iată că istoria a demonstrat că se pot produce și evoluții reparatorii. Mă bucur că în Basarabia au fost înlăturați comuniștii de la putere și că în prezent țara este condusă de un guvern democrat, orientat spre integrarea în Uniunea Europeană și apropierea de România. Sper că această tendință este ireversibilă.

Un eveniment important în viața mea a fost conferirea în anul 2000 a Ordinului Național al României „Serviciul

credincios" în grad de Ofițer.

De asemenea, un moment deosebit a fost acela când, în vara anului 2008, în Calitate de Președinte al Consiliului Internațional al Uniunii Mondiale a Vorbitoarelor de Limba Engleză - ESU, m-am găsit la Londra, la Camera Lorzilor, unde participam la o recepție organizată în cinstea mea. Mă gândeam că ei sărbătoresc acolo înainte de orice un român, iar eu eram acela.

Decernarea în anul 2000 a titlului de Doctor Honoris Causa al Universității „Alec Russo” din orașul copilăriei și adolescenței mele Bălți, din Basarabia, mi-a prilejuit o altă mare satisfacție. Tot acolo am marea bucurie să mă pot duce de 13 ani și să înmănez Premiul care-mi poartă numele Premiștilor de Onoare ai liceului renăscut „Ion Creangă”. Îmi aduc aminte de momentele când eram declarat Premișt de Onoare în toți anii mei de învățătură la liceu, atât în Basarabia, cât și dincoace de Prut. O bucurie și o cinste deosebită mi s-a făcut, cum am mai spus, prin crearea unei clase omagiale, în anul 2000, clasă care îmi poartă numele.

Liceul „Ion Creangă” mai are încă două clase omagiale. Îmi face cinste compania celorlalte două personalități basarabene, omagiate în acest mod. Este vorba despre savantul filolog de reputație internațională Eugeniu Coșeriu, precum și de eminentul profesor de limba română Simion Vărzaru, cel mai renumit director al liceului din perioada sa românească, și în special din timpul războiului, atunci când s-a construit noua clădire a liceului.

Prin personalitățile care s-au format aici, Liceul „Ion Creangă” a fost și este o puternică vatră de cultură românească, așa încât dușmanii neamului nostru nu-l agreează. Cea mai bună dovadă a constituit-o desființarea sa, pe care o hotărâse regimul comunist al lui Voronin la începutul anului 2009. Numai schimbarea de guvern din vara aceleiași an a salvat liceul de la dispariție.

Cel mai mult m-a bucurat că măsura criminală a fostei guvernări comuniste de la Chișinău de a suprima liceul a

fost recent anulată, liceul „Ion Creangă” renăscând pentru a doua oară.

În anul 2008, când am împlinit 80 de ani, au apărut două cărți omagiale. Prima a fost cea publicată de Filiala din România a Asociației ESU, iar a doua de către Universitatea „Alec Russo” din Bălți. Mă consider un privilegiat al sortii, întrucât am dorit să călătoresc și am putut s-o fac, vizitând toate continentele cu majoritatea țărilor din ele, fiindu-mi acum mai ușor să spun unde n-am fost, decât unde am fost. Printre realizări, aş menționa și faptul că lucrând la ONU am învățat metoda de citire rapidă a textelor.

O realizare la care țin mult: sunt istoric amator și bibliofil, așa încât am creat în 2007 la Arhivele Naționale ale României „Colecția Alexandru Budișteanu”, conținând 10 hrisoave din perioada 1637-1847, iar în anul 2009 am creat la Biblioteca Națională a României „Fondul Alexandru Budișteanu de carte veche și rară”, conținând 11 cărți datate între 1722 și 1852. Mai posed o bibliotecă personală de câteva mii de volume. Această bibliotecă a fost promisă și, când nu voi mai fi, cărțile respective vor ajunge ca donație la Biblioteca Universității de Stat „Alec Russo” din orașul meu de suflet – Bălți, în Basarabia.

Pe lângă toate celelalte, mă mândresc că am avut puterea să mă întorc totdeauna acasă, în ciuda unor perspective reale și tentații existente în exterior, considerând că legătura cu pământul strămoșilor este elementul fundamental de orientare și realizare al vieții mele. E mult ce-am făcut în viață, e puțin, rămâne să judece alții.

19 ianuarie 2010. F.B.:

Ce i-ați sfătui, după o viață atât de plină, din punct de vedere profesional, pe tinerii arhitecți?

A.B.:

Sfatul meu pentru tinerii arhitecți este acela ca în decursul vieții lor să caute să devină profesioniști dedicați,

într-o permanentă încercare de autodepășire. În același timp, îi rog, de fapt, le cer să nu uite niciodată componenta morală, sufletească a vieții lor. Nu am încredere în meseriașii care lucrează orbește, mânați doar de țeluri strict profesionale, oricât de înalt s-ar situa dâșii pe scara realizărilor de acest fel. Mai exact, realizările lor vor fi totdeauna vulnerabile din punct de vedere social și în special moral.

Mai concret, chiar dacă mă repet, mă refer la sfatul de a nu face niciodată vreun pact cu diavolul. Dragi tineri colegi, să nu vă vindeți niciodată sufletul pentru niște avantaje, care ar putea părea puse în slujba unor țeluri înalte, inclusiv profesionale. Toate aranjamentele de acest fel sunt păguboase și până la sfârșit veți pierde. Compromisurile se răzbună și veți rămâne cu cenușă între degete, și cu regrete, care nu vor mai putea fi reparate sau consolete.

Și o recomandare cu titlu general: nu uitați, vă rog, niciodată, că sunteți români. Mi se pare foarte trist să nu aparții nici unui pământ sau nici unei comunități. Doriți să vă realizați în străinătate? Foarte bine. Mergeți acolo. Dar nu vă uitați patria. E preferabil să vă întoarceți într-o bună zi acasă, îmbogățiți cu ce ați învățat și agonisit. Nu vă întoarceți acasă? Bine și așa. Dar nu încetați să vă considerați români și ajutați-vă țara cum puteți mai bine, de acolo de unde sunteți.

În încheiere, aș vrea să mai spun ceva. Uneori m-am gândit ce-aș spune în pragul morții. De exemplu, sunt condamnat la moarte și am ajuns în fața plutonului de execuție. Aș striga înainte de a cădea: „Trăiască România Mare!”

Chiar dacă, pentru alții, aceasta poate părea o fantezie romantică și nostalgică.

Postfață

Motto:

*Nu vă vindeți sufletul, deoarece pactul
cu diavolul nu te poate face învingător niciodată.
Asemenea negustorii se plătesc totdeauna,
indiferent de pavajul către iad, pe care circuli
și care este format din intenții bune.*

Alexandru Budișteanu

Într-o succesiune încrucișată de vizite din ultimul deceniu, prin Ungaria și Polonia, m-a cuprins, fără voie, un dublu sentiment de admirație, dar și de gust amar!!

În Ungaria am fost pe linie de organizații întru recunoașterea celor ce au fost și au format (cei puțini care au supraviețuit) cândva o rezistență reală împotriva comunismului. Am aflat atunci, la Budapesta, că există 15 organizații și asociații independente ce au militat cu membri și statut judiciar, dar spre surprinderea mea, coexistând în cele mai bune relații de frăție și respect. Tot atunci am aflat că Leadership-ul este acea asociație care se bucură de cel mai profund respect și recunoaștere, aparținând supraviețuitorilor marii revoluții maghiare din 1956. Să nu uităm că numărul victimelor decedate a fost de peste 30 000, iar al celor dispăruți între 8-10 000.

După 40 de ani de la acel eveniment tragic și atât de costisitor pentru elita maghiară, am avut prilejul să văd într-o sală de teatru cum se comporta publicul în prezența unor astfel de eroi. Fenomenul în oglindă este și mai pregnant pe teritoriul Poloniei, unde nu există comună sau orașel care să nu prețuiască memoria celor care au aparținut Armata -

Krajowa sau, mai târziu, Solidarność, prin indicatoare și nume de străzi. Bravo lor!!!

La noi, în România, istoria ne restituie – pentru cei care o mai frunzăresc – două momente, unul de început și trezire, trăit pe parcursul a patru ani de război, celălalt parcă anticipând tragicul nostru destin de ocupație sovietică și bolșevizare, care au urmat „eliberării” după 23 August 1944 – timp de cel puțin zece zile, victorioasa Krasnaia Armia a defilat în drumul său spre Berlin cu sute de mașini Studebaker, dar și cu mii de căruțe.

Puțini dintre noi, chiar contemporani *întârziați* mai rețin pe rețină imaginile copleșitoare prin tristețe și disperare ale celor două *evacuări* ale Basarabiei, cu trenuri ce soseau întârziate, ticsite de trupuri și pe acoperișul cărora se agățau sute de oameni în groaza de a nu ajunge pe mâna bezbojnicilor. A fost un timp când era suficient să se spună „sunt refugiat din Basarabia sau din Ardeal” ca să ai un statut de ospetie, respect și compasiune.

Ei bine, printre acești oameni care-și părăsiseră căminele cu câteva geamantane în mână, s-a numărat și copilul Alexandru Budișteanu, provenit dintr-o familie de funcționari ai statului român. Este primul său merit, al familiei sale, dar și al convingerilor exprimate hotărât și sincer în surprinzătoarea și cuprinzătoarea autobiografie.

Lucrarea de față este, cu certitudine, și o monografie. Pornind de la enumerarea unor factori *predeterminanți*, cum ar fi: arealul național, provincial, familial, economic și chiar psihologic.

„Faptul că sunt basarabean face parte din structura mea sufletească intimă și mă definește implicit... De la bun început vreau să subliniez că apartenența la locul unde am văzut lumina zilei – Basarabia – este marcajul, blazonul și, în mare parte, destinul vieții mele...”

M-am format într-o provincie românească, considerându-mă și având parte de o existență normală, într-o familie de intelectuali și funcționari ai statului român”.

Din păcate, *după 23 August 1944 nu mai era bine deloc să fii basarabean*. Și asta fiindcă în urma recunoașterii te aștepta Comisia de repatriere care te declara cetățean sovietic și, fiindcă ai fugit din calea armatelor eliberatoare, erai declarat pe loc trădător și calea spre Siberia îți era asigurată (ție și familiei tale).

Cu mult umor întunecat, Alexandru Budișteanu își aduce aminte că rămânând în teritoriul ocupat, în iunie 1940, din pricini obiective, a avut prilejul în ultimele luni care au precedat ofensiva româno-germană să vadă – să simtă – ce înseamnă o triere a populației unui oraș de unde, într-o noapte, au fost ridicați toți *dușmanii poporului* în condiții cumplite.

Folosind relații și experiența unui an de ocupație bolșevică, familia Budișteanu reușește să se strecoare, totuși, după refugiu, prin pânza groasă a NKVD-ului, doritor să aibă cât mai multe victime în URSS.

Se cuvine să punctez constanta sa reacție de basarabean patriot care are satisfacția discretă, dar eficientă, că a putut contribui, mai târziu, peste aproape 40 de ani, ca o revanșă personală a sa față de soldatul sovietic care îl gonise din Basarabia, la *„deparazitarea” Pieței Victoriei din București de mult adulatul monument al bravului ostaș sovietic eliberator*, furnizându-i lui Ceaușescu argumentul necesar pentru a dispune mutarea de acolo a monumentului cu pricina.

Un episod semnificativ: în urma unei prestații școlare serioase și consecvente reușește să ajungă premiant de onoare în cel de-al doilea oraș de refugiu, Ploiești.

A urmat o readaptare a adolescentului Budișteanu la ceea ce numește „noua școală de comportament a supraviețuirii” și, o declară sintetic, prin „prefăcătorie și ascunderea gândurilor”... care păreau „un dat obligatoriu pentru restul vieții”.

Interesante par în traiectoria sa și reflexiunile în privința trecutului. După un preambul în care subliniază „că nu poți

rămâne în mod imuabil la impresiile și la gândirea ta de acum aproape 70 de ani"... certitudinea autorului în valorile inițiale ale anilor 1940 s-a fundamentat pe elementele de continuitate și „valoare transcendentă, care să te facă să te completezi, dar și să te regăsești, prin răspunsuri contemporane, care să te ferească să devii un om închistat și să apari drept un prizonier al trecutului sau o fosilă vie”.

Opțiunea pentru un drum care mai târziu îi va oferi întreg perimetrul profesional al unei chemări veritabile – arhitectura, îl va ridica prin notare universitară la excepțional, dar și la o vizibilitate certă în fața organelor de partid. Pe scurt, ajunge la Moscova, având frica-n sân, că desțelenirile biografice ar fi motivat refuzul său la invitația de a-și continua „aspirantura în minunata Moscovă”; studiile sale la Institutul de Arhitectură, fiindu-i deosebit de utile la ceea ce își propunea să fie o cercetare de caz – orașul București.

Aspecte din viața reală a capitalei Uniunii Sovietice sunt redată în tușe de o virulență ce depășește simpla staționare pentru perfecționare într-o țară străină. Nu lipsesc nici momente redată cu umor, dar și încărcate de dramatism: când în urma unor cercetări întreprinse de autoritățile sovietice, este *dibuit* ca refugiat în 1944 și, *ipso facto*, declarat cetățean al Uniunii Sovietice; lucrurile au un final acceptabil, însă și tânărul student poate să-și urmeze pe mai departe studiile. E de remarcat ștacheta înaltă pe care o constată sau o judecă post-factum viitorul arhitect-șef al Capitalei: „accesul la cultura rusă prin literatura clasică” și, mai ales, o sondă imagologică care bănuim că a fost rezultatul unor ani de observație și discernământ în orizontul sovietic contemporan.

Rușii „sunt niște oameni corecți, sinceri, deși uneori brutali și lipsiți de maniere (sic!). În ansamblu, însă, ca popor, cred în doctrinele celor de la putere, nu-i miră arbitrarul autorităților și cred sincer cu toții în misiunea lor de îndrumare a altor popoare, devenind foarte ușor un factor de dominație, așa cum

este cazul rușilor care locuiau și mai locuiesc în fostele republici sovietice. Cazul Republicii Moldova (Basarabia n.n.) este semnificativ și azi"; sau întâlnirile cu organele NKVD în periplul de îmbogățire a cunoștințelor profesionale, prin Asia Centrală sau chiar în Moscova.

De remarcat interdicția *camuflată* a unei vizite în cele două orașe cu tradiție istorică, Chișinău și Cernăuți, fapt care l-a ambiționat, totuși, să le viziteze.

În autobiografie nu lipsește nici poziționarea corectă a reperelor sale tradiționale, placate pe o introspecție prelungită de-a lungul anilor și ajunsă în tribunalul conștiinței fiecăruia dintre noi. „Întrucât eu nu am avut tăria morală și puterea fizică să fiu un opozant fățiș al regimului comunist, nici în Basarabia și nici în România, am hotărât să mă manifest mergând pe linia unei aparente obediențe, dar încercând să-mi promovez ideile, subordonate idealurilor mele de patriotism; recunosc, fără a risca ceva din punct de vedere al vieții mele fizice și materiale. Am fost și eu un *opozant* bine ascuns, făcând parte din categoria celor care discutau sincer numai cu oamenii apropiați și verificați... Am vârsta pe care o am și nu văd ce rost ar avea să pretind că am fost altceva, decât ce am fost”. (o afirmație care îl scutește pe autor de o justificare!!)

O nouă schimbare de meridian ca arhitect funcționar internațional în cadrul Secretariatului ONU de la New York, la Centrul ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism, îl translează la polul opus, politic dar și mental, al lumii cunoscutibile, New York-ul. Va sta cinci ani de zile, până în 1972, când îi expiră contractul cu ONU. Acolo va trăi *de visu* o confruntare cu o democrație ce bănuim că ar fi putut să aibă o deschidere mai largă în analize și convingeri. Aici se detașează cu un dozaj maxim de observație și ridicol vizita Elenei Ceaușescu și prezența sa pe post de ghid într-un periplu al orașului în care prima doamnă a țării noastre s-a manifestat printr-o tăcere absolută și un dezinteres de o aculturalitate vădită. Tot de ocazia acestei vizite a perechii conducătoare se

leagă și câteva note caracteristice unui *comportament primar*. Există aici un ghem de amănunte, redate de un trăitor, amănunte care nu pot fi tăgăduite în veci: sosirea lor precedată de prezența unui arhitect - Solari Grinberg de la Gospodăria de Partid, care se ocupa de amenajarea apartamentului din clădirea misiunii și cu un amănunt picant: Ceaușescu nu admitea în camera de baie oglinzi prea mari dintr-un sentiment pudic, iar venirea cuplului a fost precedată de un numeros personal care a dichisit *locația* pentru staționarea oaspeților. Totodată, acum, tânărul Alexandru Budișteanu află păreriile dictatorului asupra spiritului econom al constructorilor americani, stabilind ca *principiu călăuzitor* raportul între marile edificii americane și amprenta lor constructivă. Principii, de altfel, pe care le va lepăda la coș după cutremurul din 1977, din România.

Cândva, peste numai 5 ani, într-o ședință din martie 1977, rămasă celebră, această intersecție *fericită* în desfășurarea sa informală va avea un efect benefic, tovarășa șopotindu-i tovarășului atunci când sorții l-au definit candidat la postul de arhitect-șef al Capitalei, să-l prefere în fața celorlalți concurenți. De altfel, conform unor valoroase surse contemporane prezente, recomandarea s-a suprapus peste un excelent racurs al tânărului arhitect, al cărui talent profesional se conjuga de minune cu o prezentare de stil și istorie a Bucureștiului.

„Revenind la întrebarea despre cum m-a ajutat atitudinea mea”... Arhitectul Budișteanu la o ședință de lucru, în care dictatorul devine vehement acuzându-i pe cei de față de introducerea unui element nou (turnul televiziunii), pe care chiar el îl propusese la o ședință anterioară, se cufundă în tăcere și implicit într-un refuz care i-ar fi adus aminte lui Ceaușescu că respectiva inițiativă fusese promovată de el. Exista atunci o reflecție pe care o putem trata drept o scuză generală și o justificare de moment, spusă prompt, incisiv și fără întoarcere: „doriseam să devin Arhitectul-șef al Capitalei și nu puteam să ajung decât dacă îl convingeam pe

Ceaușescu – atunci când el îmi propusese în 1977 – de faptul că voi fi un bun executant al gândirii sale. Și de ce doream ca el să creadă asta? Aici intrăm în esența problemei: deoarece mă consideram atât de abil încât să-l fac să implementeze viziunea mea urbanistică asupra dezvoltării Capitalei, făcându-l să creadă că acestea sunt ideile lui, către care eu ar fi urmat să-l dirijez în mod abil. Am mai spus-o: Arhitecții iubesc faraonii, împărații, regii, președinții și dictatorii, care dețin puterea și pot materializa viziunile lor, urmând ca istoria să dovedească apoi ale cui au fost în realitate, ale despotului sau ale arhitectului în cauză”.

Fără îndoială că pasajul mai sus-menționat reprezintă nu numai epicentrul dramei trăite de un om ale cărui inteligență și profesionalism nu puteau fi puse la îndoială, dar și tentația și destinul multor spirite ce au crezut că partidul, indiferent dacă a fost condus de Gheorghiu-Dej sau Ceaușescu, nu și-a creat cu grijă și meticulozitate un *sistem în oglindă* cu o reverberație maximă, iar în paralel și o fină orologerie care să-i permită abordarea unui timp propriu și avantajos.

Memorialistul recunoaște, ca într-o spovedanie, că i-au trebuit șase ani „ca să mă conving, în cele din urmă, că am pierdut pariul cu mine însumi, că Ceaușescu era un țăran incult, ce e drept patriot... mult prea viclean ca să-l poți manipula... Ajunsesem un executant, ale cărui opinii nu mai contau și care se compromitea devenind complice la o politică urbanistică și arhitecturală aberantă”.

Un scriitor al nordului mărturisea că bătrânețea, pe lângă mari neajunsuri de ordin biologic, îi aduce omului pe tavă și două mari avantaje. Primul este derivat dintr-o funcție deformată a memoriei, bătrânețea fiind deficitară în priza sa cu un contemporan acut, care se pierde a doua zi, spre paguba celui care nu demult îl avea într-un desfășurător limpede și mai ales consecutiv. Parcă în compensație, trecutul

primar se apropie ca o lumină ce devine din ce în ce mai puternică și mai clară, cu cât subiectul se îndepărtează. De aceea se spune că pe cât este memoria de relativă asupra prezentului în orizontul senectuții, pe atât se poate baza istoriografia pe mărturiile orale și/ sau scrise, pe un depozit captiv al trecutului, mărunțit câteodată până la ultimele detalii!!

La o atare scală valorică ne permitem să mai adăugăm din propria noastră experiență și o notă pozitivă: biografia sau autobiografia, de ținută, ce marchează de cele mai multe ori semnele sau semnalele unor momente de maximă intensitate și importanță, definind în cele din urmă nu numai traiectoria unei vieți, dar și ansamblul unor factori care au influențat-o cu sensuri și direcții deseori contradictorii.

În acest context întâlnirea noastră, a unui arheolog exilat ca *fost mare bandit politic* de la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, la un muzeu al orașului București, cu Arhitectul șef al Capitalei a fost o șansă nesperată pentru amândoi. Unul cu o sarcină de serviciu care implica supravegherea arheologică (relativă și iluzorie) a demolărilor prin așa-zisa descărcare de valoare istorică, celălalt fiind în vârful aparatului de conducere al Primăriei Generale a Capitalei. Din primele contacte, evazive și formale, de pe șantierul în lucru am reușit să ne fixăm încrederea într-un registru care să ne permită adoptarea unui limbaj ce încetul cu încetul, de-a lungul anilor, s-a transformat într-o corespondență directă, angajând unul dintre cei mai importanți factori urbani într-o mini-conspirație unde riscul se împletea cu satisfacția faptului împlinit. Așa încât, într-un peisaj apocaliptic, am salvat un număr redus de monumente, fie biserici sau școli, fie locuințe modeste, dar cu o vechime notabilă, fie chiar un cartier întreg, în zona Foișorului, până în apa Dâmboviței. Nu pot trece sub tăcere prezența și participarea asumată a inginerilor Nicolae Marinescu, Costescu, Mija, a arhitecților Mihai Nicolescu, Constantin (Bibi) Dimitriu și, nu în ultimul rând,

a academicianului Radu Voinea. La această activitate s-a cuplat o componentă gravă în consecințe, în cazul unei deconspirări: contactul direct cu directorul postului Europa Liberă, Nicolae Stroescu-Stănișoară, și transmiterea unor buletine periodice din București, dar și din toată țara, asupra ofensivei demolatoare a perechii alienate. În ultima acțiune de profundă conspirativitate au participat viitorii profesori, pe atunci studenți, Octavian Roske, Daniel Barbu și Violeta Barbu, precum și arheologul Alexandru Rădulescu, ing. Nicolae Chiselef, directorul M.I.A.M.B. Panait I. Panait, muzeografa Puica Buhoci, Starețul Iachint de la Sf. Mănăstire Putna, Arhimandritul Băbuș, directorul Bibliotecii Sinodale, și mulți alții, care nu au avut percepția unei colaborări ilegale și primejdioase...

O problemă spinoasă și îndelung dezbătută de literatura post '89, prin numeroase publicații cu autori ce se grăbeau să-și așeze laurii pe frunte în ipostaze de luptători anti-comuniști, a fost și este dreptul de a-ți însuși „merite inexistente”. Autorul justifică prin acea „tentație de a tăcea sau a minți, pentru a te pune într-o lumină avantajoasă atunci când poți”, pe care o pune în paralel cu veșnica noastră obsesie care a căpătat câteodată accente ridicole în tentativa de a face procesul comunismului. „Mai este posibil mult-apelatul și întârziatul proces al comunismului în România?” Răspunsul lui Alexandru Budișteanu e limpede ca apa râului de munte: **„Nu depinde decât de actorii implicați ca să dea conținut declanșării procesului comunismului.** Acesta nu este și nu va fi niciodată prea târziu de făcut. Contează principiul în sine, ca o datorie față de noi și față de toți cei care au participat sau contribuit la instaurarea și desfășurarea comunismului și, în special, față de cei care înțeleg că nu putem rămâne în afara procesului de restabilire a adevărului”.

În dialogul minat, la întrebarea cercetătoarei Flori

Bălănescu, dacă statutul registrului superior din care făcea parte presupunea și un angajament semnat cu Securitatea, Alexandru Budișteanu face o analiză a variantelor. „Prima, conform căreia devii o persoană care la un moment dat începe să nu mai practice metoda de supraviețuire și se transformă în cineva care începe să se dea pe brazdă și îmbrățișează concepțiile față de care inițial era în opoziție. Gândirea dublă dispare și tu îți însușești comportamentul comod și majoritar”. A doua cale, afirmă autorul, ar fi să-ți păstrezi diferența de concepție, fără intenția de a te manifesta vreodată, „deoarece consideri situația ca un dat etern imuabil”. Pe a treia o proiectează în acea zonă în care acționezi „pur și simplu, pentru că astfel ai niște avantaje și ești dispus din principiu să faci compromisuri și pentru că, de fapt, îți este indiferent care sunt principiile cu care te confrunți”. În fine, a patra cale pe care o descoperă memoria-listul, este cea a supraviețuirii care îți poate oferi tentația și speranța că poate cândva „vei putea vorbi și acționa, conform unor principii, la care de fapt n-ai renunțat și – susține Alexandru Budișteanu – la un moment dat îți vei putea răscumpăra greșelile și slăbiciunile”. Și într-o *mea culpa* concesivă și analitică, arhitectul o recunoaște ca fiind a sa.

O ultimă chestionare de sondaj principal se leagă de exprimarea și înțelegerea *patriotismului*. „Consider că există diferite feluri de a fi patriot. Există patrioți luminați, la care dragostea față de țară se combină cu respectarea unor idealuri generoase și morale, în avantajul practic al tuturor cetățenilor. Dar există și patriotismul agresiv, egoist, în care un dictator crede că este suficient să gândească el corect, iar ceilalți trebuie să i se supună, dar totuși spre binele neamului, țării sau al poporului, pe care el îl conduce, indiferent de ce cred supușii săi. (...) Dictatorii cred că au o misiune, care li s-a încredințat de sus (de exemplu, Hitler considera că este protejat de Providență), iar alții că misiunea mântuitoare e generată chiar de ei și le aparține”. Aici, Alexandru Budișteanu introduce o interpolare cu un conținut revelator. „În ceea ce-l

privește pe Ceaușescu, acesta vorbea cu pasiune și aparent sincer, despre dorința lui de a duce poporul român pe noi culmi... Acest patriotism al său a fost cheia care m-a făcut să-l accept, întrucât în cazul orașului București, dragostea lui de provincial față de capitală se potrivea cu dragostea mea, tot de provincial, față de același oraș. **Aparent doream amândoi binele acestui oraș**". Fiecare în felul său, am aprecia noi, iar rezultatele au fost înfricoșătoare.

Interesante sunt relatările lui Alexandru Budișteanu despre vizitele pe care dictatorul, singur sau cu perechea sa, le săvârșea pe teren: scrise cu talent literar, fixând fie prezența unor hotărâri luate în goana mașinilor, unde indicațiile erau debitate în ritm alert, fie în diferite spații capabile să ofere optimizarea unor planuri și machete, cât și o numeroasă asistență. Aici arhitectul precizează că în fața capriciilor lui Ceaușescu, la care se mai adăugau și capriciile incompetenței sale tovarășe, care uneori participa la prezentări, arhitecții se găseau într-o permanentă nesiguranță, amplificată de aberațiile și confuziile celei care „avea un cuvânt greu de spus încât tovarășul ținea totdeauna cont de ce spunea ea”.

Pline de umor negru și acidulat rămâne remarca: „Cine declară că l-a contrazis pe față (pe Nicolae Ceaușescu – n.n.), și i-a reușit acest lucru la prezentările de lucrări, minte”. Este o sentință pe care o dă Alexandru Budișteanu față de sine și față de întreaga asistență-curve care îl înconjură pe dictator.

O disecție atentă și pertinentă o face tratând poziția sa față de obediența trasată de *linia partidului*, anulând-o și punând-o la polul opus al voinței dictatorului. Sunt rânduri admirabile, pe care le închină unei scurte, dar complete judecăți asupra orizontului legislativ implicat direct în limbajul imperativ al lui Ceaușescu. „În România ceaușistă legislația și reglementările administrative la absolut toate nivelurile se abrogau automat, dacă intrau în contradicție cu voința *Tovarășului*. (...) Cunoașterea Notelor de Cămară (care puteau conține nuanțări față de ce știi) devenea o

cerință de supraviețuire (...) La aceasta se mai adăuga și grija față de activitatea și capriciile „Tovarășei”, care erau și mai dificil de aplicat și adesea chiar și de înțeles, din cauza conținutului lor fantezist și agramat”. O precizare importantă și bulversantă pentru cei care n-au trăit momentele acelea, în care nebunia era regină permanentă. La indicațiile date la prezentări, se adăugau și cele date cu prilejul vizitelor făcute pe teren... **„însoțite de obicei de fatidicele gesturi de condamnare cu mâna”.**

În concluzie, spune autorul, „Indicațiile băteau legislația”, iar „Grija aparatului, atât administrativ, cât și tehnic de specialitate, era, într-o competiție de servilism și rapiditate, să elaboreze și să implementeze imediat reglementări în concordanță cu indicațiile”.

Alexandru Budișteanu se simte obligat să facă și o incursiune în ceea ce îndeobște se numește **demolare rațională și justificată**. „Demolarea rațională și justificată, atunci când intervii într-un țesut urban, care trebuie îmbunătățit, completat sau «sistematizat» este o metodă de lucru și o acțiune necesară și practică oriunde în lume”. Ceea ce nu era cazul la noi în țară și sub tirania soților Ceaușescu. „Drama începe atunci când demolarea devine instrument de aplicare a unei politici urbane ilogice și puse în slujba unei idei – fie greșită tehnic și social, fie a unei gândiri megalomane”, mai departe susținând că acest aspect negativ a fost rolul pe care Ceaușescu îl acorda sistematizării ca instrument de aplicare a gândirii sale.

Un capitol interesant și concentrat îl reprezintă judecata sa asupra efectelor cutremurului de la 4 martie, pe care îl consideră drept un moment de răscruce în istoria Capitalei, prin faptul că Ceaușescu a avut percepția caracterului său de supremă voință și ascultare: „Având în vedere că el se considera în competiție cu Dumnezeu, are brusc confirmarea revelației puterii sale. (...) Este momentul în care Tovarășul și-a descoperit vocația de demolator-«creator».”

În finalul aprecierilor, Alexandru Budișteanu strecoară o

caustică remarcă: „Trebuie însă spus că în momentul declanșării în 1977 a apelului, mai bine zis al ordinului, lansat de Ceaușescu (...) acțiunea a avut un mare ecou, principalii arhitecți ai României participând la concurs și fiind dispuși să facă toate concesiile cerute, pentru a rămâne în istorie ca autori ai grandiosului proiect anvizajat. După căderea regimului dictatorial mulți dintre ei au uitat sau și-au repudiat atitudinea de atunci, blamând puternic activitatea specifică de arhitectură și urbanism din perioada dictaturii”.

La cele scrise de Alexandru Budișteanu, un critic cu simțul umorului ar putea să adauge o neinspirată expoziție din vara anului 1990, la Paris, unde erau consemnați „eroii” unor proiecte de importanță majoră în opera de construcție a magistralei socialismului!!

Dialogul realizat de arhitectul Alexandru Budișteanu cu istoricul Flori Bălănescu are, chiar și la 21 ani de la căderea comunismului, impactul pe care numai cărțile de sertar l-au avut, cărți atât de așteptate de societatea post-decembristă. Cartea are valoarea unui autentic tsunami asupra unei societăți ce devine din ce în ce mai indiferentă la un trecut care face parte nemijlocit din istoria celor 45 de ani de dominație comunistă. O argumentație solidă îi dă toate șansele. În primul rând, este o autobiografie cu valoare monografică a unei societăți pe care autorul o prezintă cu o detașare neașteptată. Portretele pe care și le face singur amestecă tonurile și culorile potrivit unei hotărâri-crez ce îi redă o demnitate considerată în substrat ca aparținându-i dintotdeauna. Pe urmă, Alexandru Budișteanu împletește pana cronicarului și a fotografului neobosit cu abilitatea, circumspecția și talentul observatorului înzestrat. Faptul că nimeni nu ar fi cutezat să ofere cenzurii o astfel de operă – chiar dacă ar fi aparținut clanului Ceaușescu – nu l-ar îndreptăți *avant la lettre* să intre în categoria unei literaturi prohibite zeci de ani și prezintă astăzi cu variate aprecieri. Cert

este că spărgând tiparele unui mozaic, arhitectul Budișteanu se ostenește să-și aranjeze piesele dintr-o dublă motivație: o dată pentru a realiza imagini trăite, pe de altă parte – și efortul nu garantează întotdeauna succesul – pentru a cuprinde cele mai semnificative momente din viața lui.

Interlocutoarea a reușit să îi stimuleze devoalarea încrâncenării derivate dintr-o hotărâre personală de a-și mărturisii identitatea fără fard și scuze, într-o lume pe care chiar autorul o numește aberantă, iar noi criminală, prin consecințe.

Având nenumărate prilejuri să-l văd fie pe șantiere, fie în cabinetul său la Primăria Generală, întrebarea care persista în dialogul nostru ca un lait-motiv era cât timp mai poate rămâne într-o demnitate asupra căreia presiunea malefică creștea fără răgaz. Când îl vedeam obosit și cu nervii tensionați, mi-l închipuiam într-o sală de joc unde de mult timp cărțile erau împărțite de alții, iar jucătorul ajunsese un simplu spectator neputincios. Aici, reproșul meu și poate al unora dintre colaboratori l-ar invita ca într-o viitoare ediție, exhaustivă, să ofere cititorilor dimensiunile morale și profesionale, dacă au fost, ale apropiaților săi, șefi ai unor importante departamente, ale căror hotărâri s-au impus. Mai mult decât atât, aș dori, și talentul îi stă la îndemână, să se identifice cu acea elită căutată de voievozii ctitori de biserici, numită *zugrav de subțire*, care păstrau ultima tușă pentru chipurile sfinților. Să intre fără teamă în bestiarul celor care – din experiență proprie – comandau o demolare fie din inconștiența inculturii, fie dintr-o răutate pe care nici măcar nu încercau să o ascundă, precum Nicolae Ceaușescu la distrugerea casei fostului ministru al Justiției, Hamangiu, clădire intrată în patrimoniul național, sau un oarecare Bârceli, vice-primar al Capitalei (politician după 1989), care ordona zelos terasarea în timpul unei nopți a casei sculptorului Baraschi de pe Cheiul Dâmboviței, zona Izvor, clădire ridicată în cel mai autentic stil Art-Nouveau la începutul secolului al XX-lea (interiorul îl admirasem cu câteva ore înainte – veritabilă operă de ambient bucureștean).

Dar câte portrete și momente nu ar putea să ne creioneze fostul Arhitect-șef al Capitalei cu măiestrie și cu râvnă, placate pe o memorie ce nu l-a înșelat niciodată? În acest sens, i-aș recomanda *Divina Comedie* a lui Dante, care își datorează universalitatea nu numai poeziei, dar mai ales fixării în opera sa a contemporanilor, unii chiar în viață (sic!). De exemplu, un unicat de la Primăria Generală a Capitalei, tovarășul responsabil cu *organizatoricul*, Nicolae Matei, mic și rău, sau tovarășul vice-președinte, obtuz și incompetent, Nicolae Iordache; de la aceeași primărie, cea mai reușită figură patibulară, cu instincte primare de demolator înăscut, tovarășul Mitică Necșoiu, care interpreta și executa de minune gesturile ce însemnau moartea unor clădiri sau chiar cartiere. Ar fi o completare obligatorie a unui viețuitor care de zeci de ori, poate chiar sute, i-a văzut pe soții Ceaușescu în diferite ipostaze.

Dorim pentru o istorie care ne-a persecutat 45 de ani o galerie cât mai numeroasă a monștrilor care au populat-o.

În privința evoluției noastre ca popor și cultură, Alexandru Budișteanu mi-a mărturisit odată, cu obidă, împrumutând ideile lui Rădulescu-Motru: *Europeanizarea românului, operă căreia eu mi-am devotat o viață întreagă, este departe de sfârșit. Se pare că a avut dreptate!!*

Prof. Dr. Radu Ciuceanu
Undrea, 2010

Alexandru Budișteanu, n. 1928, jud. Bălți, Basarabia. În 1940 trăiește un an sub ocupație sovietică, iar în 1944 se refugiază cu părinții dincoace de Prut. Își face studiile universitare la București și Moscova, iar în 1965 obține titlul de doctor arhitect. Între 1967 și 1972 este arhitect funcționar internațional în secretariatul ONU de la New York, iar între 1977 și 1983 Arhitect-șef al Capitalei. Expert parlamentar între 1990-2000 și consilier ministerial între 2000-2001. Conferențiar universitar în București și New York, precum și Doctor Honoris Causa al Universității de Stat din Bălți, Republica Moldova. O clasă omagială a liceului „Ion Creangă” din Bălți îi poartă numele. În 1996 se înființează premiului anual „Alexandru Budișteanu”, care se decernează premianților de onoare ai acestui liceu. În prezent este Președintele Emerit al Filialei din România a Asociației Internaționale Uniunea Vorbitoarelor de Limba Engleză. În perioada 2007-2008 a fost Președintele Consiliului Internațional al acestei asociații. Este Ofițer al Ordinului „Serviciul credincios” al României.

Flori Bălănescu, n. 1969, Craiova, jud. Dolj. Absolventă a Facultății de Istorie - Universitatea București (1989-1994), cu o teză despre instaurarea regimului comunist în România; Master în istorie la aceeași universitate (1995), cu o teză despre „repatrierea” basarabenilor și bucovinenilor în Uniunea Sovietică, după 1944. Cercetător principal III la Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului. Numeroase colaborări la reviste de profil și de cultură. Ultimul volum publicat: Flori Stănescu (Bălănescu), Paul Goma, *Dialog*, Ed. Vremea, București, 2008. Îngrijește seria de autor „Paul Goma” de la Ed. Curtea Veche.

PUBLICAȚII ÎN COLECȚIILE I.N.S.T.

Colecția «Documente»

■ Florian Tănăsescu (coord.), Dumitru Costea, Ion Iacoș, Gheorghe Neacșu, Marin C. Stănescu, Nicolae Tănăsescu • *Ideologie și structuri comuniste în România*, vol. I. 1917 – 1918, 1995.

■ Ioan Scurtu (coord.), Cristian Troncotă, Natalia Tampa, Dragoș Zamfirescu, Ion Bucur • *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluție*, vol. I. 1919 – 1927, 1996.

■ Radu Ciuceanu (responsabil), Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Vitalie Văratîc • *Misiunile lui A. I. Vișinski în România. Din istoria relațiilor româno-sovietice 1944 – 1946. Documente secrete*, 1997.

■ Florian Tănăsescu (coord.), Dumitru Costea, Ion Iacoș, Gheorghe Neacșu, Marin C. Stănescu, Nicolae Tănăsescu • *Ideologie și structuri comuniste în România*, vol. II. 9 decembrie 1918 – 31 decembrie 1919, 1997.

■ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu • *Rezistența armată din Bucovina*, vol. I. 1944 – 1950, 1998.

■ Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncotă • *Începuturile Mișcării de rezistență în România*, vol. I. 11 aprilie 1945 – 31 mai 1946, 1998.

■ Adrian Brișcă • *Rezistența armată din Bucovina*, vol. II. 1 octombrie 1950 – 10 iunie 1952, 2000.

■ Dan Cătănuș, Octavian Roske • *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. I. 1949 – 1953, 2000.

■ Florica Dobre, Alesandru Duțu • *Distrugerea elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România*, vol. I. 20 august 1944 – 28 decembrie 1946, 2000.

■ Ioan Scurtu (coord.), Cristian Troncotă, Natalia Tampa, Dana Beldiman • *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. II. 25 iunie 1927 – 2 ianuarie 1931, 2000.

■ Vitalie Văratîc • *Preliminarii ale raptului Basarabiei și*

nordului Bucovinei, 1938 – 1940, I.N.S.T. – Libra, 2000.

■ Dan Cătănuș • *Cadrilaterul. Ideologie cominternistă și iredentism bulgar 1919 – 1940*, 2001.

■ Radu Ciuceanu, Octavian Roske, Cristian Troncotă • *Începuturile Mișcării de rezistență în România*, vol. II. 1 iunie – 18 noiembrie 1946, 2001.

■ Radu Ciuceanu • *Mișcarea Națională de Rezistență din Oltenia*, vol. I. 1947 – 1949, 2001.

■ Radu Ciuceanu • *Regimul penitenciar din România 1940 – 1962*, 2001.

■ Florica Dobre, Alesandru Duțu • *Distrugerea elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România*, vol. II. 1 aprilie 1947 – 27 iulie 1964, 2001.

■ Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu • *Biserica Ortodoxă Română sub regimul comunist*, vol. I. 1945 – 1958, 2001.

■ Florian Tănăsescu (coord.), Dumitru Costea, Ion Iacos, Gheorghe Neacșu, Marin C. Stănescu, Nicolae Tănăsescu • *Ideologie și structuri comuniste în România*, vol. III. 1 ianuarie 1920 – 3 februarie 1921, 2001.

■ Ioan Scurtu (coord.), Dana Beldiman, Natalia Tampa, Corneliu Beldiman, Tiberiu Tănase, Cristian Troncotă • *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. III. 5 ianuarie 1931 – 7 iunie 1934, 2002.

■ Mioara Anton, Ioan Chiper • *Instaurarea regimului Ceaușescu. Continuitate și ruptură în relațiile româno-sovietice*, I.N.S.T. – I.R.S.I., 2003.

■ Radu Ciuceanu • *Mișcarea Națională de Rezistență din Oltenia*, vol. II. 1949 – 1952, 2003.

■ Radu Ciuceanu, Corneliu Mihail Lungu (coord.), Florin Constantiniu (responsabil volum), Sever Catalan • *Stenogramele ședințelor conducerii P.C.R. 23 septembrie 1944 – 26 martie 1945*, I.N.S.T. – A.N.R., 2003.

■ Cristina Păiușan, Radu Ciuceanu • *The Romanian Orthodox Church under the Communist Regime*, vol. I. 1945 – 1958, 2003.

■ Ioan Scurtu (coord.), Corneliu Beldiman, Natalia Tampa, Tiberiu Tănase, Cristian Troncotă, Puiu Dumitru Bordeiu • *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. IV. 7 iulie 1934 –

30 martie 1938, 2003.

■ Adrian Brișcă • *Rezistența armată din Banat*, vol. I. 1945 – 1949, 2004.

■ Dan Cătănuș, Octavian Roske • *Colectivizarea agriculturii în România. Represiunea*, vol. I. 1949 – 1953, 2004.

■ Dan Cătănuș • *Între Beijing și Moscova. România și conflictul sovieto-chinez*, vol. I. 1957 – 1965, 2004.

■ Radu Ciuceanu • *Mișcarea Națională de Rezistență din Oltenia*, vol. III. 1953-1980, 2004.

■ Marian Cojoc • *Rezistența armată din Dobrogea*, 1945 – 1960, 2004.

■ Cristian Troncotă, Alin Spănu • *Documente S.S.I. privind spațiul sovietic*, 22 august 1939 – 23 august 1944, 2004.

■ Adrian Brișcă • *Jurnalul unui partizan: Vasile Motrescu și Rezistența armată din Bucovina*, 2005.

■ Constantin Buchet • *Social-democrația încarcerată. Evoluții politice interne și reacții internaționale*, 1946 – 1969, 2005.

■ Dan Cătănuș, Octavian Roske • *Colectivizarea agriculturii în România. Dimensiunea politică*, vol. II. 1953 – 1956, 2005.

■ Radu Ciuceanu • *Jurnalul unui om liniștit*, Nume de cod: *Artistul*. Vol. I. 1963 - 1970, 2005.

■ Camelia Ivan Duică • *Rezistența anticomunistă din Marantureș. Gruparea Popșa*, 1948 – 1949, 2005.

■ Dana Honciuc Beldiman • *Statul Național Legionar. Septembrie 1940 – ianuarie 1941. Cadrul legislativ*, 2005.

■ Cristian Troncotă, Florin Pintilie, Alin Spănu • *Documente S.S.I. despre poziția și activitățile politice din România în perioada regimului autoritar*. 6 septembrie 1940 – 23 august 1944, 2005.

■ Adrian Brișcă, Gabriel Ciuceanu • *Rezistența armată din Bucovina*, vol. III. 1952-1958, 2006.

■ Radu Ciuceanu • *Jurnalul unui om liniștit*. Nume de cod: *Cucu*, vol. II, 1970-1989, 2006.

■ Ioan Scurtu (coord.), Corneliu Beldiman, Tiberiu Tănase, Badea-Florin Pintilie, Puiu Dumitru Bordeiu • *Ideologie și formațiuni de dreapta în România*, vol. V. 30 martie 1938 – 6 septembrie 1940, 2006.

■ Cristian Troncotă, Alin Spănu, Florin Pintilie •

Documente S.S.I. despre poziția și activitățile grupurilor politice din România. 6 septembrie 1940 – 23 august 1944, vol. II, 2006.

■ Adrian Brișcă, Puica Buhoci • *Rezistența armată din Munții Apuseni. Gruparea maiorului Nicolae Dabija, 1948 – 1949, 2007.*

■ Adrian Brișcă, Radu Ciuceanu • *Rezistența armată din Munții Făgăraș: Grupul Ion Gavrilă-Ogoranu, 1949 – 1968, 2007.*

■ Radu Ciuceanu, Puica Buhoci • *Mișcarea Națională de Rezistență din Oltenia, vol. V. 1948-1952, 2007.*

■ Octavian Roske, Dan Cătănuș, Florin Abraham • *Colectivizarea agriculturii în România. Cadrul legislativ, 1949 – 1962, 2007.*

■ Ioan Scurtu (coord.), Corneliu Beldiman, Dana Honciuc, Tiberiu Tănase, Badea-Florin Pintilie, Puiu Dumitru Bordeiu • *Ideologie și formațiuni de dreapta în România, vol. VI. Septembrie 1940 – februarie 1941, 2007.*

■ Gavriil Preda, Petre Opreș • *România în Organizația Tratatului de la Varșovia, 1954-1968, vol. I, 2008.*

■ Gavriil Preda, Petre Opreș • *România în Organizația Tratatului de la Varșovia, 1954-1968, vol. II, 2009.*

■ Moraru, Pavel, • *Momente din activitatea serviciilor secrete ale armatei române pe frontul de răsărit, 1941-1944, 2009*

■ Ioan Scurtu (coord.), Corneliu Beldiman, Puiu Dumitru Bordeiu, Dragoș Zamfirescu, Florin-Răzvan Mihai, Badea-Florin Pintilie, Vasile Ciobanu, Tiberiu Tănase, Pavel Moraru, Florin Șandru • *Ideologie și formațiuni de dreapta în România, vol. VII. Ianuarie 1941– februarie 1943, 2009.*

Colecția «Studii»

■ Dumitru Șandru • *Reforma agrară din 1945 în România, 2000.*

■ Petre Țurlea • *8 Noiembrie 1945, 2000.*

■ Dana Beldiman • *Armata și Mișcarea Legionară 1927 – 1947, 2002.*

■ Cristian Troncotă • *Istoria Securității regimului comunist*

din România, Vol. I. 1948 – 1964, 2003.

■ Florin Abraham • *Transformarea României: 1989-2006. Rolul factorilor externi*, 2006.

■ Dan Cătănuș, Vasile Buga (coord.) • *Putere și societate. Lagărul comunist sub imperiul destalinizării*. 1956, 2006.

■ Liu Yong • *Sino-Romanian Relations: 1950's-1960's*, 2006.

■ Corneliu Beldiman, Dana Honciuc • *„Ostaș credincios Țării și Regelui”. Aspecte ale relațiilor dintre Armată și Mișcarea Legionară (1927-1947)*, INST/Editura Pro Universitaria, 2007.

■ Ion Constantin • *Polonia în secolul totalitarismelor, 1918 – 1989*, 2007.

■ Gheorghe Onișoru • *Operațiunea Tămădău: Desființarea Partidului Național Țărănesc (1947)*, 2008.

■ Pavel Moraru • *La hotarul românesc al Europei. Din istoria Siguranței Generale în Basarabia, 1918-1940*, 2008.

■ Radu Ciuceanu, Ion Constantin • *Masacrele de la Katyni*, 2008.

■ Dumitru Șandru • *Reforma agrară din 1945 și țărănimea germană din România*, 2009.

Colecția «Dictionare»

■ Paul Caravia (coord.), Virgiliu Constantinescu, Ștefan Iloaie • *Mărturisitorii de după gratii. Slujitori ai Bisericii din temnițele comuniste*, I.N.S.T. – Arhidiecezana Cluj, 1995.

■ Alesandru Dușu, Florica Dobre • *Eroi români pe Frontul de Răsărit 1941 – 1944*, vol. I, I.N.S.T. – Eminescu, 1995.

■ Paul Caravia (coord.), Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu • *Biserica întemnițată. România 1944 – 1989*, 1998.

■ Paul Caravia (coord.), Virgiliu Constantinescu, Flori Stănescu • *The Imprisoned Church. Romania 1944 – 1989*, 1999.

- Octavian Roske (coord.) • *Mecanisme represive în România 1945 – 1989. Dicționar biografic*, vol. I. A – C, 2001.
- Octavian Roske (coord.) • *Mecanisme represive în România 1945 – 1989. Dicționar biografic*, vol. II. D – G, 2003.
- Octavian Roske (coord.) • *Mecanisme represive în România 1945 – 1989. Dicționar biografic*, vol. III. H – L, 2004.
- Octavian Roske (coord.) • *Mecanisme represive în România 1945 – 1989. Dicționar biografic*, vol. IV. M, 2005.
- Octavian Roske (coord.) • *Mecanisme represive în România 1945 – 1989. Dicționar biografic*, vol. V. N – O, 2006.
- Octavian Roske (coord.) • *Mecanisme represive în România 1945 – 1989. Dicționar biografic*, vol. VI. P, 2007.
- Octavian Roske (coord.) • *Mecanisme represive în România 1945 – 1989. Dicționar biografic*, vol. VII. Q-R, 2008.
- Octavian Roske (coord.) • *Mecanisme represive în România 1945 – 1989. Dicționar biografic*, vol. VIII. S-Ș, 2009

Colecția «Memorii»

- Radu Ciuceanu • *Memorii*, vol. II. *Potcoava fără noroc*, I.N.S.T. – Meridiane, 1994.
- Lucian Plapșa • *Memorii*, vol. I. *Soarele de la nord*, I.N.S.T. – Helicon, 1996.
- Gheorghe Jurebie • *Memorii*, vol. I. *Pe frontierele identității*, 1998.
- Constantin Pantazi • *Cu Mareșalul până la moarte. Memorii*, I.N.S.T. – Publiferom, 1999.
- Andrei Bontaș • *Cronica pierdută a unui om regăsit*, 2001.
- Radu Ciuceanu • *Memorii*, vol. III. *Pecetea diavolului*, 2002.
- Lucian Plapșa • *Memorii*, vol. II. *Popas în iad*, I.N.S.T. – Artpress, 2004.

■ Mihai Marcu • *Cincinalul unui primar comunist (1975 – 1979)*, 2005.

■ Mihai Timaru • *Memorial din cotul Carpaților...*, 2005.

■ Șerban Milcoveanu, *Vârf de lance. Secolul XX. Depoziții de martor al epocii și relatări de participat la evenimente*, 2006.

■ Constantin Lățea, *Memorii pe trei fronturi*, 2007.

■ Vasile Velisaratu • *Destine de artiști în secolul XX*, 2007.

■ Ion Brichiuș • *Strajă la Nistru*, 2009.

■ Ion Pavel • *Dincolo de aparențe*, 2010.

Colecția «Dezbateri»

■ Ana-Maria Cătănuș (coord.) • *Sfârșitul perioadei liberale a regimului Ceaușescu: Minirevoluția culturală din 1971*, 2005.

■ Dan Cătănuș (coord.) • *România și „Primăvara de la Praga”*, 2005.

■ Felician Duică (coord.) • *„Solidaritatea” – Revanșa poloneză*, 2007.

Colecția «Sinteze»

■ Mioara Anton • *Ieșirea din cerc. Politica externă a regimului Gheorghiu-Dej*, 2007.

■ Vasile Buga • *Apusul unui imperiu: URSS în epoca Gorbaciov : 1985-1991*, 2007.

■ Ion Constantin • *Polonia în epoca „Solidarității”: 1980-1989*, 2007.

■ Pavel Moraru • *Urmașii lui Felix Dzerjinski. Organele Securității Statului în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească 1940-1991*, 2008.

Colecția «Biografii»

■ Ion Constantin • *Cazul Ryszard Kukliński. Un Pacea al Poloniei?*, 2009.

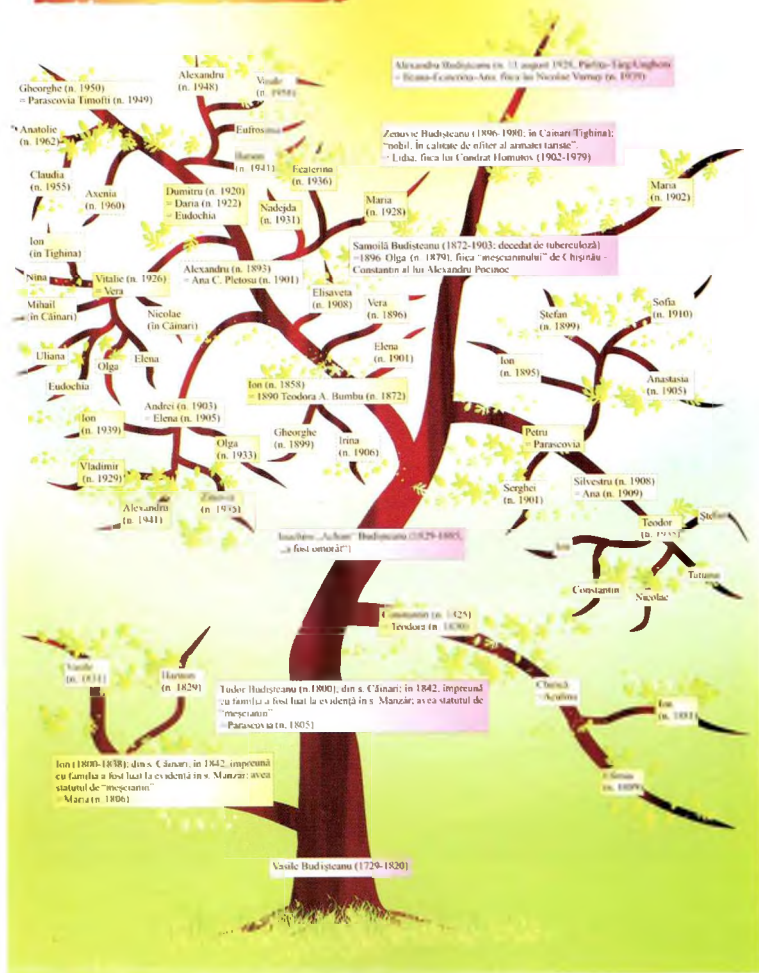
În afara colecțiilor

■ Florin Constantiniu, Dalila-Lucia Aramă, Dan Cătănuș (coord.) • *Un destin și o viață. Omagiu profesorului Radu Ciuceanu la 75 de ani*, 2003.

■ Florin Constantiniu, Dalila-Lucia Aramă, Dan Cătănuș (coord.) • *Un destin și o viață. Omagiu profesorului Radu Ciuceanu la 75 de ani*, Ediția a doua revăzută și adăugită, 2004.

I. Familia, Societate, Cultură

Arborele genealogic al lui Alexandru Z. Budișteanu (linie paternă)

Circa 1900 – Condrat Homutov și Olimpiada Spoială, bunicii materni.

1937 – Familia Homutov și descendenții (cu excepția familiei Budișteanu) în fața casei din Zăbriceni, jud. Bălți.

1937 – Bunicii din partea mamei – familia Homutov (ulterior Homutescu): Condrat și Olimpiada (fostă Spoială) în fața casei lor din Zăbriceni, jud. Bălți.

1913 – Zenovie Budișteanu (în dreapta), la 16 ani, elev în clasa a V-a la Liceul Real din Tighina.

1916 – Zenovie Budișteanu la 19 ani, elev la liceul real din Tighina.

C. R. Jan. m. 664

Model E1.

Ministerul de Război.

Corpul de trupă sau serviciul

Reg 17 Obuziere

Carnetul No. *) 36

al

Ofițerului de Rezervă

000

Numele

Budișteanu

Pronumele

Zinovie

Gradul

Sublocotenent

Arma

Artilerie

Corpul de trupă

Reg 17 Obuziere

*) Fiecare carnet va purta un număr de ordine dat de corpul sau serviciul care l'a emis.

În acest scop corpurile de trupă și serviciile armatei vor ține un tabel de seriile carnetelor Md. E1. ce-au emis cu indicarea posesorului.

1924 - Zenovie Budișteanu - Carnet de ofițer de rezervă, sublocotenent în Armata Română.

1925 – Lidia Homutov la 23 de ani.

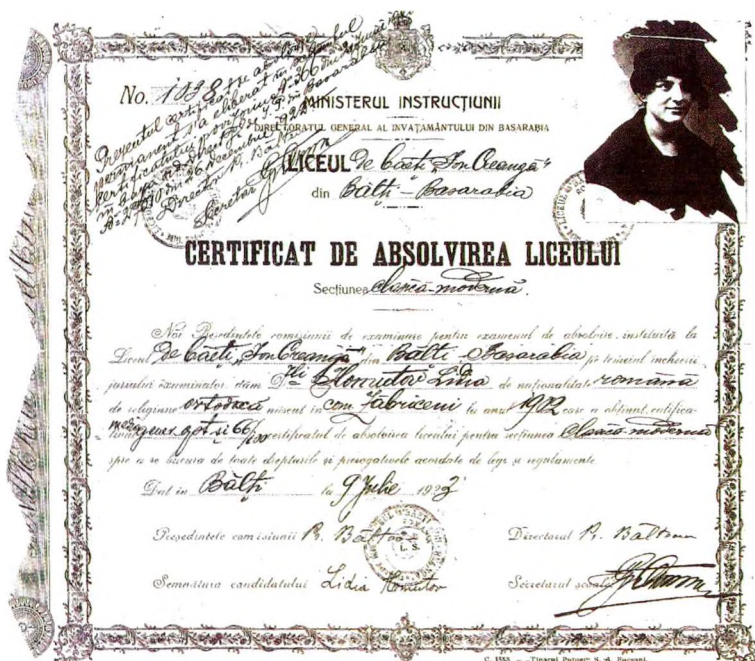
Extrakt din foaia matricolă a elevului *Homutov Lidia*

MATERIE DE STUDIU	ANUL ȘCOLAR 1916-17 CLASA V NOTA MEDIE		ANUL ȘCOLAR 1917-18 CLASA VI NOTA MEDIE		ANUL ȘCOLAR 1918-19 CLASA VII NOTA MEDIE		ANUL ȘCOLAR 1919-20 CLASA VIII NOTA MEDIE	
	la cifre	la litere	la cifre	la litere	la cifre	la litere	la cifre	la litere
Religie	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>
Limba română			10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>	9	<i>nouă</i>
- latină							8	<i>opt</i>
- franceză	8	<i>opt</i>	10	<i>zece</i>	8	<i>opt</i>	8	<i>opt</i>
- germană	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>	8	<i>opt</i>
- <i>rusă</i>	8	<i>opt</i>	8	<i>opt</i>	8	<i>opt</i>	9	<i>nouă</i>
- engleză								
istoria	10	<i>zece</i>	8	<i>opt</i>	9	<i>nouă</i>	9	<i>nouă</i>
Palatologia								
drepturi și legi, Polit.								
Geografie					8	<i>opt</i>	9	<i>nouă</i>
Matematică	7	<i>șapte</i>	8	<i>opt</i>	9	<i>nouă</i>	9	<i>nouă</i>
Științe fizico-chimice					10	<i>zece</i>	8	<i>opt</i>
- naturale	10	<i>zece</i>			10	<i>zece</i>		
- <i>Cosmografia</i>					8	<i>opt</i>		
Desenul	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>		
- <i>perspectivă</i>					8	<i>opt</i>		
Muzica vocală								
Gimnastica								
Partura	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>	10	<i>zece</i>
Tratat manual	10	<i>zece</i>						
Forme de învățare și lucrări								

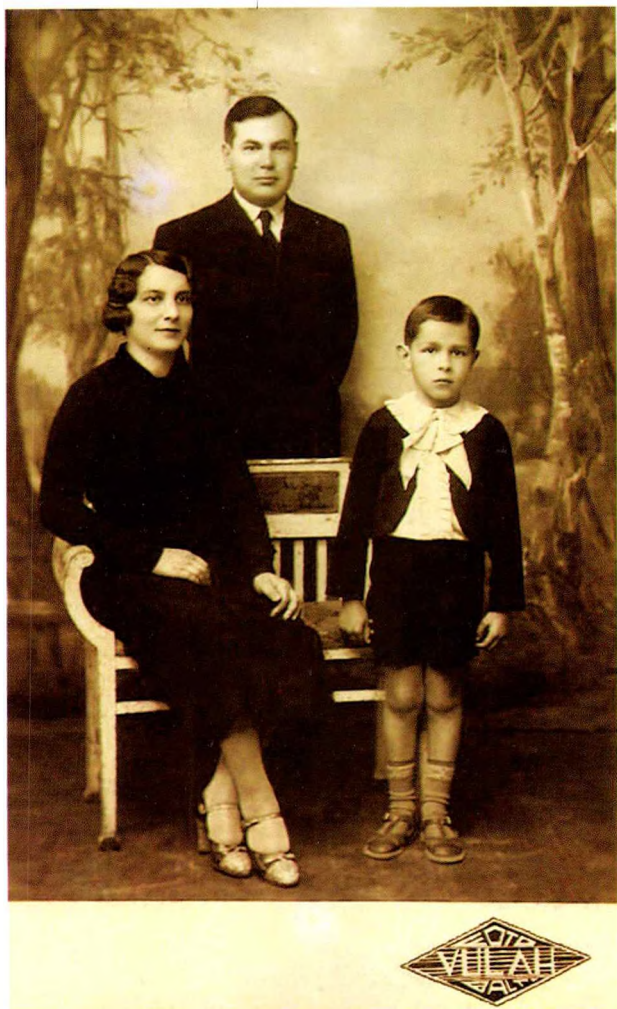
Directorul *P. Bălău*

Secretarul școlii *P. Bălău*

Foaia matricolă a elevei Lidia Homutov pentru clasele V-VIII ale Liceului „Ion Creangă” din Bălți, în perioada 1916-1920.

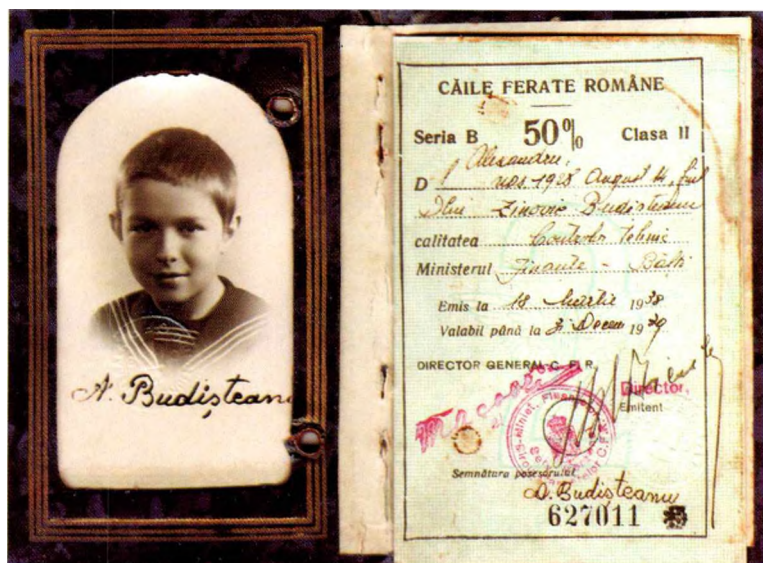
1923, Lidia Homutov – „Certificat de absolvire a liceului Ion Creangă” din Bălți, secția clasică-modernă.

1935, Bălți – Familia Budișteanu: Zenovie, Lidia și Alexandru.

1930 – Alexandru Budișteanu la doi ani.

Alexandru Budișteanu în legitimația de CFR, fotografie de la 6 ani.

La 7 ani...

1936 - Alexandru Budișteanu la absolvirea cu Premiul I a clasei a doua primare a Școlii de băieți nr. 1 din Bălți

1937, Premiul I, la absolvirea clasei a III-a primare, Școala de băieți nr. 1 din Bălți.

1938, străjer la 10 ani, în clasa a I-a de liceu.

MINISTERUL EDUCAȚIUNII NAȚIONALE

Liceul de băieți „Ion Creangă” din Bălți.

CARNET DE ȘCOLARITATE

al elevului din clasa I-A

Budișteanu Alexandru

PE ANUL ȘCOLAR

1938—1939.

Tip. I. Grigoriev, Bălți

Carnet de școlaritate al elevului Budișteanu Alexandru pe anul școlar 1938-1939, în clasa a I-a a liceului de băieți „Ion Creangă” din Bălți.

Ministrul Educației Naționale *Amand Balacescu*

Inspector șef al serviciului de învățământ local *Costa Ionescu*

Director *d. M. Valuta*

Subdirector

Dirigintele clasei *d. Concerenco*

Pedagog *G. Ionescu*

PROFESORII:

De religie *d. Mihăilescu*

" Limba Română *d. Văcaru*

" " Latină *d.*

" " franceză *d. Locoluc*

" " germană

" " engleză

" " elină

" " italiană

" Istoria *d. Polianschi*

" Geografie *d. Ișorn*

" Științe naturale *d. Brun*

" Șt. fizico-chimice

" Igienă

" Matematici *d. Concerenco*

" Drept

" Filosofie

" Pedagogie

" Desemn *d. Ribako*

" Caligrafie *d. Ribako*

" Muzică *d. Vilnicu*

" Gospodărie

" Lucru manual

" Gimnastică *d. Ișorn*

Conducerea Ministerului Educației Naționale, a învățământului local și profesorii liceului „Ion Creangă” din Bălți, pe care Alexandru Budișteanu i-a avut în clasa a I-a, conform carnetului său de școlaritate.

Пролетарь дин тоаине цариле, унито ва!

БЮЛЕТЕНЬ

2. Үлэ сфериунту фиксирүүл кияртд кондукторгу кластуул үй дэ школаруул бугагени, не даре са үй чинтоарше кондукторуул дэ клас ну кскалтура порциндор үй чинты үй а кьартадуул ноу. Бугагени се постэрдэ үй школа.

4. Я сфиринту анулуй школяр Бюдстени ку
мискрелерь кориспузитоаре ши ку пскантура дирек-
торулуй школий и се дау да мшышколарулуй.

24 дмитрий Алексеевич
(примечание: 311 нумера перенесены на подкладку)

МКОУ "Средняя школа №10"
(наименование муниципального образования, наименование)

4

оранжу, ~~соды~~ 5000 400 району (водостя) —

жудецу Бачинско

вх. 95-ЭВ/545 2/Х - 40, тир. 380,000. 2-я Переграфовна-ва

**Школяруынголоршо буюутоноо нн ынтын зы а кварталлууд
ахитор анууд шкoлeн**

Certificat de absolvire a clasei a VI-a a școlii medii sovietice nr. 10 din Bălți, în anul școlar 1940-1941. De remarcat rusificarea numelui: Budiștean Alexandr. Redactarea s-a făcut în limba „moldovenească”, prin folosirea alfabetului chirilic.

MATRICOLA ȘCOLARĂ

ANUL ȘCOLAR 1942/1943

CLASA IV-a (pata)

Elevul Gribșteanu I. Alexandru născut în anul 1928
luna August, ziua 11, în comuna Parlati
Județul Galți în al D-ului Genovei Gribșteanu
a fost înscris și a frecventat cursurile clasei a IV-a (pata) acestui liceu în anul școlar
1942/1943 și la finele anului a obținut următoarea situație:

Religia	media <u>9⁰⁰ (nouă)</u>	Științe Fizico-Chimice	<u>9 (nouă)</u>
Română	<u>10 (zece)</u>	Științe Naturale	media <u>10 (zece)</u>
Latina	<u>10 (zece)</u>	Higiena	
Elina		Muzica	<u>10 (zece)</u>
Franceza	<u>8⁰⁰ (opt)</u>	Desenul	<u>8 (opt)</u>
Germana	<u>8⁰⁰ (opt)</u>	Calligrafia	
Italiana		Gimnastica	<u>10 (zece)</u>
Istoria	<u>7⁰⁰ (sept)</u>	Învățarea	<u>10 (zece)</u>
Geografia	<u>8⁰⁰ (opt)</u>	Frecventarea	<u>f. regulată</u>
Filosofia		Absențe motivate	<u>10</u>
Dreptul	<u>9 (nouă)</u>	Absențe nemotivate	
Matematici	<u>8⁰⁰ (opt)</u>	Media anuală	<u>9,04 (nouă 04%)</u>
Situație de fine de an	<u>promovat</u>		

Accesă la foaie matricolă și se eliberează potrivit ordinului circular al M. C. N.

Nr. 65.299 - B. - 1945

Director
S. Vărzaru

Secretar,
S. Crovachevici

Nr. matr 145
1943, luna Iunie

1943 - Foaie matricolă, la absolvirea clasei a IV-a a Liceului „Ion Creangă” din Bălți.

1944 –
Alexandru Budișteanu la
15 ani, elev în clasa a V-a,
Liceul „Ion Creangă” din
Bălți.

1946 – Premiul I la absolvirea clasei a VII-a, secția științifică, a
Liceului „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești.

1939 – Zenovie Budișteanu la 43 de ani.

1944 – Zenovie Budișteanu la 48 de ani.

1944 – Lidia Budișteanu la 42 de ani.

1956, Alexandru Budișteanu.

1955 – La Borșa, în Carpați.

2000, Alexandru Budișteanu.

1969, Diploma de conferire a medaliei comemorative „Alecu Russo”, referitoare la inaugurarea bustului scriitorului la Bălți.

19 aprilie 2000, Bălți, Basarabia – Diploma de Doctor Honoris Causa conferită de Senatul Universității „Alecu Russo”.

25 mai 2000, Bălți, Basarabia – Înmânarea Diplomei de Doctor Honoris Causa al Universității de Stat „Alecui Russo”, de către Rectorul Universității, prof. Nicolae Filip – Dr. Habilitat, Academician al Republicii Moldova.

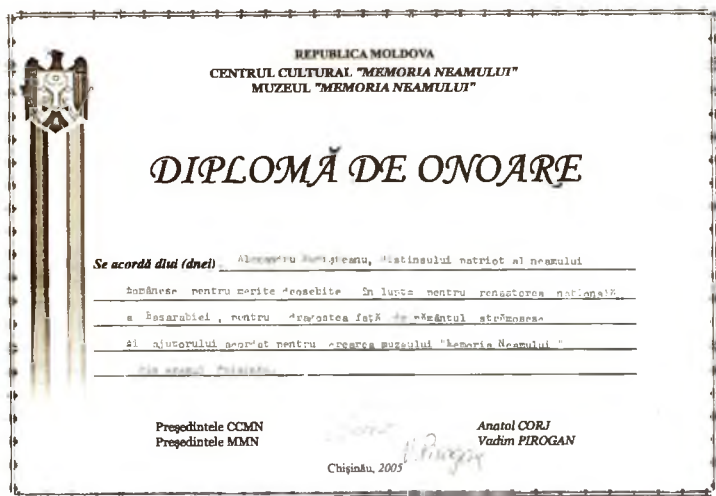
Panoul cu cei 17 Doctori Honoris Causa ai Universității de Stat „Alecui Russo” din Bălți. Alexandru Budișteanu – penultimul din rândul superior.

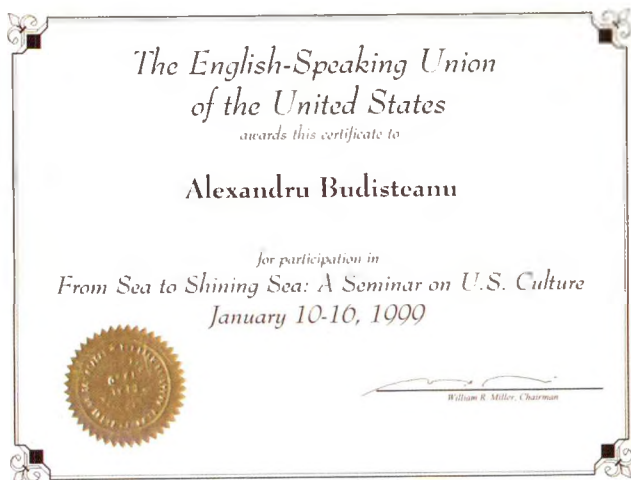
Stema liceului teoretic „Ion Creangă” din Bălți, înființat în anul 1906. Concepută de Alexandru Budișteanu cu prilejul centenarului liceului.

Laureații premiului „Alexandru Budișteanu”, care se acordă anual începând din anul 1996 premianților de onoare ai liceului „Ion Creangă” din Bălți.

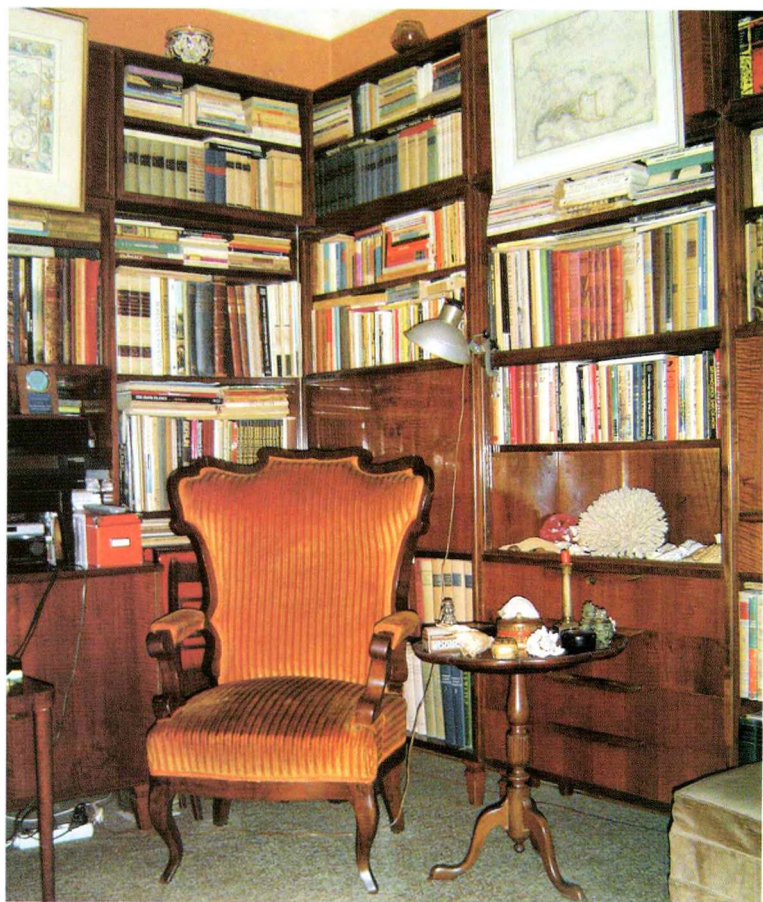

Diploma de onoare oferită de către „Muzeul Neamului” – Centru cultural și Muzeu, din Chișinău.

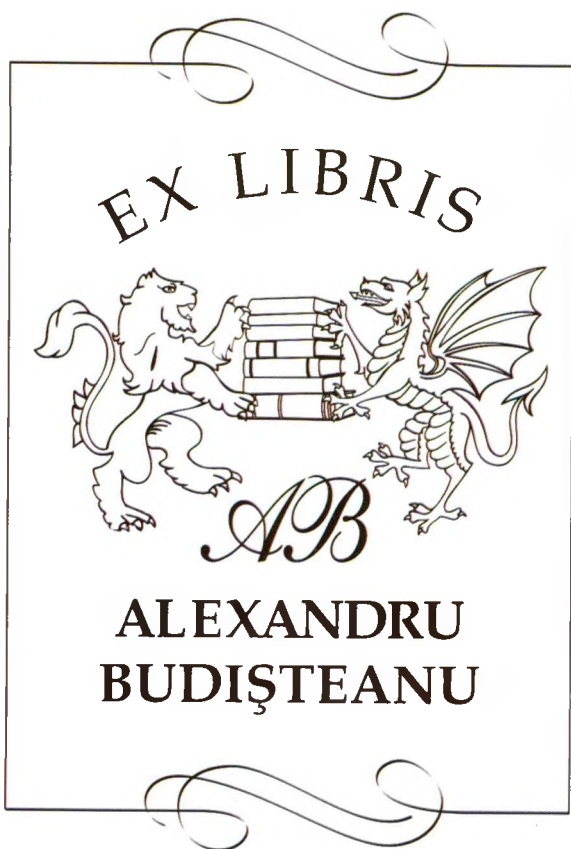

10-16 ianuarie 1999, Orlando, Florida – Certificatul oferit de Filiala din SUA a ESU pentru participare la seminarul privind cultura americană.

Imagini din biblioteca personală

EX-LIBRIS aplicat pe cărțile din biblioteca personală.

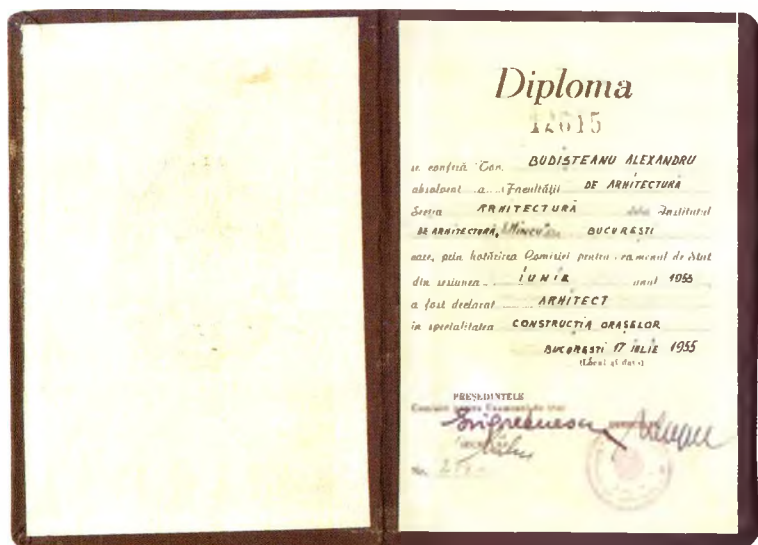
2008, Alexandru Budișteanu, Președinte al Consiliului Internațional al Uniunii Mondiale a Vorbitoarelor de Limba Engleză (The English-Speaking Union) ESU.

8 iulie 2008, Londra – Recepție oferită de Camera Lorzilor a Parlamentului Britanic în onoarea Președintelui Consiliului Internațional al Uniunii Mondiale a Vorbitorilor de Limba Engleză (ESU) – Dr. Alexandru Budișteanu OFS. (Ofițer al Ordinului Serviciul Credincios al României).

De la stânga la dreapta: Valerie Mitchell, OBE – Secretar-General al Consiliului Internațional al ESU și Director General al ESU al Commonwealth; Lordul Alan Watson of Richmond, CBE – Președinte Emerit al Consiliului Internațional al ESU; Beatrix de Montgermont-Keil – Președinta ESU-Franța, fostă Președintă a Consiliului Internațional al ESU; Alexandru Budișteanu; William Miller, OBE – Președinte Executiv al Consiliului Internațional al ESU și Președinte al ESU al SUA; Alexander Finnis – Guvernator al ESU, Președinte al Consiliului Național al ESU pentru Anglia și Wales și Rt. Hon, Lord Hunt of Wirral – MBE PC Vice-președinte al Consiliului Internațional al ESU și Președinte al ESU al Commonwealth.

II. Profesie

17 iulie 1955. Diploma de arhitect specializat în construcția orașelor, emisă de Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din București.

1958, Moscova – Alexandru Budișteanu la planșetă, în atelierul aspiranților Institutului de Arhitectură din Moscova.

Решением

Совета Московского архитектурного института

от 2 июня 1960 (протокол № 4)

Будиșteану Александру

ПРИСУЖДЕНА УЧЕНАЯ СТЕПЕНЬ КАНДИДАТА
АРХИТЕКТУРЫ

Председатель
Совета

Ученый Секретарь
Совета

Александров

И. Жуков

2 iunie 1960, Conferirea titlului de Candidat în Științe lui Alexandru Budișteanu, de către Institutul de Arhitectură din Moscova.

ДИПЛОМ КАНДИДАТА НАУК

МАХ № 000018

Москва 19 ноября 1960 г.

Министерство высшего
и среднего специального образования
СССР

ВЫСШАЯ АТТЕСТАЦИОННАЯ
КОМИССИЯ

*19 noiembrie 1960 – Diploma de Candidat în științe, emisă de
Comisia Superioară de Atestare din cadrul Ministerului
învățământului superior și mediu de specialitate din URSS.*

*Arhitect principal în cadrul Comitetului de Stat
pentru Construcții, Arhitectură și Sistemizare
(CSCAS), 1960-1967*

*1964, Geneva – Membru al delegației române la sesiunea anuală a
Comitetului pentru Construcții și Urbanism din cadrul Comisiei
Economice Europene (CEE).*

15 iunie 1964, Washington – Inaugurarea primei expoziții românești de arhitectură și urbanism „Arhitectura în Republica Populară Română” în SUA. Ambasadorul RPR la Washington – Petre Bălăceanu rostește cuvântul de deschidere. Expoziția a funcționat în perioada 15 iunie -15 septembrie 1964 în orașele Washington, Detroit și New York.

15 iunie 1964, Washington – Ambasadorul Petre Bălăceanu și Secretarul de Stat Adjunct pentru Problemele de Educație și Cultură din SUA Lucius Battle.

15 iunie 1964, Washington – Delegația română la inaugurarea primei expoziții românești de arhitectură și urbanism din SUA compusă din: arh. Alexandru Budișteanu, șef al delegației, arh. Mănciulescu, conferențiar universitar (în stânga), și ing. Pascale Ruta de la Centrul de Documentare în Construcții, Arhitectură și Sistemalizare – CDCAS (în dreapta).

Iunie-septembrie 1964 – Delegația română formată din arh. Alexandru Budișteanu, arh. Mănciulescu și ing. Pascale Ruta, care au însoțit expoziția românească de arhitectură și urbanism în SUA.

1964, Detroit – Arh. Alexandru Budișteanu, arh. Mănciulescu și ing. Pascale Ruta discutând cu oficiali americani.

5-21 septembrie 1965, New York – Arh. Alexandru Budișteanu reprezintă România la a III-a sesiune a Comisiei Mondiale ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism. Este ales în funcția de Prim-vicepreședinte al Comisiei (rândul din față, primul spre stânga de la culoar).

5-21 septembrie 1965, New York – Reprezentanți din patru țări în cadrul celei de a III-a sesiuni a Comisiei mondiale ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism, printre care SUA și Republica Arabă Unită, și reprezentantul URSS îl felicită pe Alexandru Budișteanu pentru alegerea în funcția de Prim-vicepreședinte al Comisiei.

noiembrie 1965, Geneva – Alexandru Budișteanu reprezintă România la activitatea Grupei de lucru pentru renovare urbană și urbanism din cadrul Comitetului pentru Locuințe, Construcții și Urbanism al Comisiei Economice Europene (CEE) ONU.

1966, Onești – Alexandru Budișteanu (primul din dreapta) însoțește un grup de experți ai Comisiei Economice ONU pentru Europa (CEE-ONU), într-o vizită de lucru.

1966, Bacău – În timpul vizitei de lucru a grupului de experți ai Comisiei Economice ONU pentru Europa.

1966, Constanța – Alexandru Budișteanu prezintă grupului de experți ai Comisiei Economice ONU pentru Europa proiecte de urbanism pe litoral.

12-17 ianuarie 1966, New York – Alexandru Budișteanu reprezintă România și este ales Președintele Comitetului ONU de experți pentru Evaluarea activității de amenajare complexă a teritoriului.

5-10 septembrie 1966, Geneva – Alexandru Budișteanu reprezentând România la cea de a IV-a sesiune a Comisiei Mondiale ONU pentru Locuințe, Construcții și Urbanism. Este ales Președinte al Comisiei. Alături, Joe Crooks, directorul Centrului pentru Construcții, Locuințe și Urbanism din cadrul Secretariatului ONU de la New York.

*Funcționar internațional în cadrul Centrului ONU
pentru Locuințe, Construcții și Urbanism
de la New York*

M BUDISTEANU, Alexandru

TITLE Special Technical Advisor

OF ESA/CHBP

A. Budisteanu 2 May 72
SIGNATURE VALID TO

BMS.33 (4-62)

*2 mai 1972, New York – Legitimăție de Consilier Tehnic Special emisă
de Secretariatul ONU.*

El Ministro recibe el saludo del Dr. Adriano R. García y el Dr. Arch Alexandru Budişteanu.

REPRESENTANTE DE LA ONU CON EL MINISTRO DE OBRAS

El Dr. Adriano R. García, representante del Programa de las Naciones Unidas, para el Desarrollo en Venezuela, se entrevistó ayer con el Ing. José Curiel, Ministro de Obras Públicas, a fin de informarle sobre los programas de esa organización en Venezuela.

El Dr. Adriano R. García, de presentarle sus saludos, visitó al Ministro Curiel, a fin de enviarle de la O.N.U. e intercambiar ideas acerca de los planes que planifica y ejecuta esa organización internacional conjuntamente con el Gobierno venezolano.

En esta primera visita, el representante del Programa de

desarrollo de las Naciones Unidas estuvo acompañado por el Dr. Dimas A. Pires, Representante Adjunto y el Dr. Arch Alexandru Budişteanu, Asesor Técnico Especial de las Naciones Unidas en materia de Investigaciones y planeamiento.

El Ing. José Curiel, Ministro de Obras Públicas y el Dr. Adriano R. García, revisaron el Programa de Desarrollo que se aplica a aquellas zonas del país, consideradas pilotos, dentro de la planificación general impuesta por el Gobierno Nacional.

CURSO DE POSTGRADO En Ingeniería Hidrológica Finaliza Este Año en UDO

19 aprilie 1969, Caracas, Venezuela – Alexandru Budişteanu, din partea ONU, ministrul Lucrărilor Publice din Venezuela, ing. José Curiel, și dr. Adriano R. García, reprezentantul Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (PNUD) în Venezuela; analizează desfășurarea unui proiect de asistență tehnică în domeniul urbanismului.

Dr. BUDIȘTEANU

Expert: Plan now for Singapore environment in the 21st century

Pollution and the smog in Jurong

**STOPOVER
IN S'PORE
FOR WORLD
SOCIALIST
LEADER**

SINGAPORE, Wed. — The secretary-general of socialist international, Mr. Hans Jantischke, will arrive on Saturday for a short visit.

He is on his way to attend the foundation conference of democratic socialist parties in Asia and the Pacific, to be held in Wellington from March 1 to 6.

The conference will discuss a proposal to set up a liaison bureau in Singapore for the Asia-Pacific region.

17 nations

Singapore will be represented by the Peoples Action Party. Other countries attending are New Zealand, Australia,

A PANEL of world experts met today to review final plans for a 21st century Singapore — with an eye to ecological details. The assurance that much thought would be given to preventing environmental pollution in Singapore — now the major headache in most developed countries — was given from the start of the meeting by the panel chairman.

Dr. Alexandru Budisteanu, special technical adviser in the United Nations Centre for Housing, Building and Planning, said no country could pretend to be free of the pollution danger.

He said: "Only yesterday, I read in the Straits Times a letter concerning a new phenomenon for this country — the presence of a cloud of smog over the industrial district of Jurong."

Competent

"Now is the time to prevent — through a conscientious planning effort — this undesirable side-effect of material progress."

"It has become very obvious that one of the most important ways to

lief in the application of scientific up-to-date methods.

He added: "I would like to say that though the project has often been referred to as planning for the 21st century, it is also very much concerned with the present and with the most immediate future needs."

Dr. Budisteanu then said the UN was aiming to hold a worldwide conference on the human environment in 1972, to which all governments had been asked to attend.

Over the next 10 days the panel of four UN experts with three Singapore representatives, will assess the progress of plans fashioned by the State and City Planning Department.

It will also make re-

From the world
Benso

25 februarie 1970 – Interviu acordat ziarului „The Straits Times”, în calitate de consilier tehnic special din partea Centrului pentru Locuințe, Construcții și Urbanism din cadrul Secretariatului ONU din New York, privind problema poluării în Singapore.

7 martie 1970 – Interviu acordat ziarului de limbă chineză „Sin Chew Jit Poh” din Singapore, privind asistența tehnică acordată de ONU statului Singapore în domeniul locuințelor, construcțiilor și urbanismului.

Șeful Secției de Sistematizare și apoi al Centrului Național de Sistematizare din cadrul Institutului Național de Cercetare și Proiectare pentru Sistematizare, Locuințe și Gospodărie Comunală (ISLGC) (1973-1977)

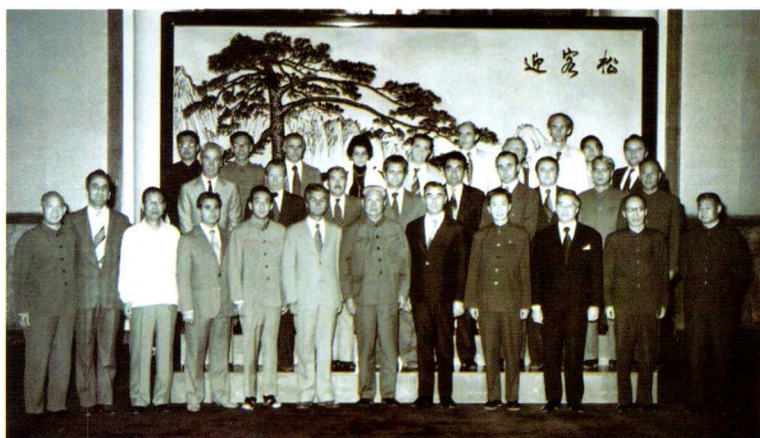

1974, Pitești – Alexandru Budișteanu participă la dezbaterile privind dezvoltarea rețelei de localități a jud. Argeș. În stânga imaginii, ing. Romeo Dragomirescu, vicepreședinte al Comitetului de Stat pentru Problemele Consiliilor Populare (CPCP).

Arhitect-Şef al municipiului Bucureşti(1977-1983)

1977, Bucureşti – Vizită pe teren a conducerii superioare de Partid şi de Stat. În primul rând, Alexandru Budişteanu, Elena Ceauşescu, Ilie Verdeţ, Gheorghe Oprea.

3 septembrie 1978, Beijing – Alexandru Budișteanu (în primul rând, al treilea de la dreapta la stânga), membru al delegației române care a vizitat R. P. Chineză și R.P.D. Coreeană; delegația este primită la Palatul Reprezentanților Poporului din întreaga Chină de către Ciu Si Lien (în centrul imaginii), Membru al Biroului Politic al CC al Partidului Comunist Chinez, vicepreședinte al Consiliului de Stat. Din delegația română mai fac parte: ing. Nicolae Iordache – șeful delegației, prof. arh. Ascanio Damian, arh. Anca Petrescu și ambasadorul României în R. P. Chineză.

25 mai 1979 – Participare la primirea în sediul Primăriei Capitalei a lui Blas Roca Calderio, Președintele Adunării Naționale a Puterii Populare din Cuba.

Participare la primirea în sediul Primăriei Capitalei a Lordului Primar al Londrei. Alexandru Budișteanu se află în dreapta oaspetelui.

Participare (primul din stânga) la primirea în sediul Primăriei Capitalei a lui Rakotomalala Manan Ignace membru al CC al Partidului Avangarda Revoluționară Malgașă (AREMA), vicepreședinte al Consiliului Municipal al orașului Tananarive din Madagascar.

Vizita Primarului Moscovei – Promîslov (al doilea din stânga imaginii), ambasadorul URSS în România – Drozdenko (în centru) și Primarul Bucureștiului – Gheorghe Pană (în dreapta). Alexandru Budișteanu, în plan secund, primul din dreapta imaginii.

București – Participare la o vizită pe teren a conducerii superioare de Partid și de Stat, în zona Pieței Obor. Sunt de față Primarul Capitalei Gheorghe Pană, Ilie Verdeț, Ion Dincă, vicepreședintele Consiliului Popular al Capitalei – ing. Nicolae Iordache și alții.

Martie 1980 – Alexandru Budișteanu însoțește o delegație de ingineri și arhitecți din R. P. Chineză în timpul vizitei acestora la București.

10 martie 1980 – Împreună cu prim-vicepreședintele Consiliului Popular al Municipiului București – Dumitrescu, la primirea unei delegații de ingineri și arhitecți din R. P. Chineză.

18 mai 1981, București – Participare la primirea în sediul Primăriei Capitalei a lui Yang Shangkun, membru al CC al Partidului Comunist Chinez, vicepreședinte și secretar general al Comitetului Permanent al Adunării Naționale a Reprezentanților Populari ai R. P. Chineze.

29 iulie 1981 – Prezentarea machetei zonei Podului Grant. Nicolae Ceaușescu a reușit să stârnească râsul asistenței, remarcând că macheta zonei Podului Grant „nu-i place nici lui Corbu!” (câinele familiei Ceaușescu, prezent și el).

Participare la vizita pe teren a conducerii superioare de Partid și de Stat cu prilejul dării în folosință a pasajului de la podul Grant: Sunt de față Nicolae Ceaușescu, Primarul Capitalei – Gheorghe Pană și alții.

21 Septembrie 1981 – Participare la primirea în sediul Primăriei Capitalei a lui Stanko Todorov, președintele Adunării Populare din R. P. Bulgaria. Alexandru Budișteanu se găsește în dreapta imaginii, alături de Primarul Gheorghe Pană.

12-17 octombrie 1981, Moscova – Alexandru Budișteanu (primul din stânga) participă la reuniunea arhitecților-șefi ai capitalelor țărilor socialiste, în prezența Primarului Moscovei, Promîslov (al șaptelea de la stânga la dreapta).

12-17 octombrie 1981, Moscova. La reuniunea arhitecților-șefi ai capitalelor țărilor socialiste.

14 aprilie 1982 – La o recepție la Primărie, oferită în cinstea unei delegații a Primăriei din Mogadiscio, capitala Somaliei.

20 octombrie 1982 – Arhitectul-șef al Capitalei, împreună cu membrii delegației egiptene, îl însoțește pe guvernatorul orașului Cairo – Mohamad Saad El-Dia Maamunân (al treilea de la stânga la dreapta), în timpul vizitei acestuia în România.

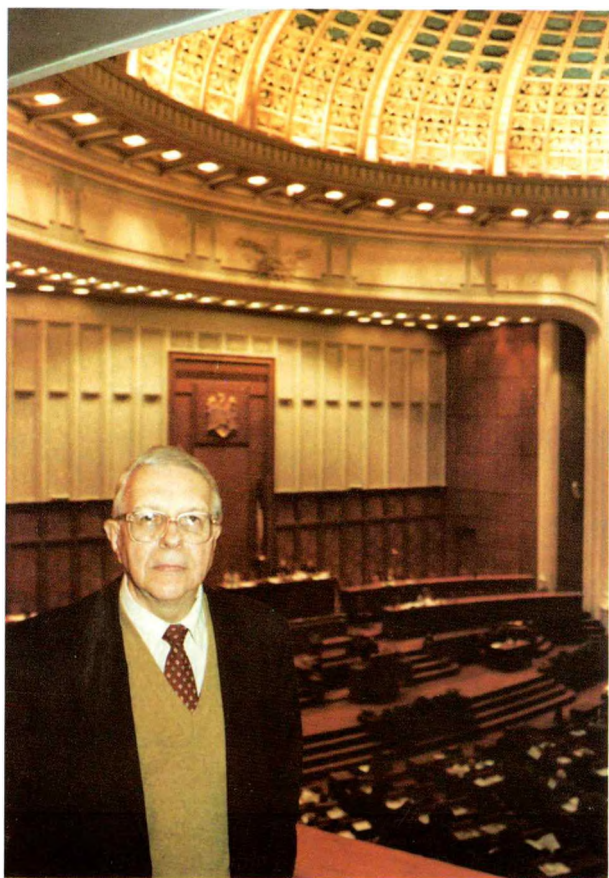
1983 – Vizită pe teren a lui Nicolae și Elena Ceaușescu în zona Pieței Obor. Sunt prezenți, printre alții, Primarul Capitalei – Gheorghe Pană, Ion Dincă, Ilie Verdeț, Gheorghe Oprea, Alexandru Budișteanu ș.a. Ing. Nicolae Iordache prezintă macheta unor propuneri de sistematizare.

Șeful Centrului Național de Sistematzare.

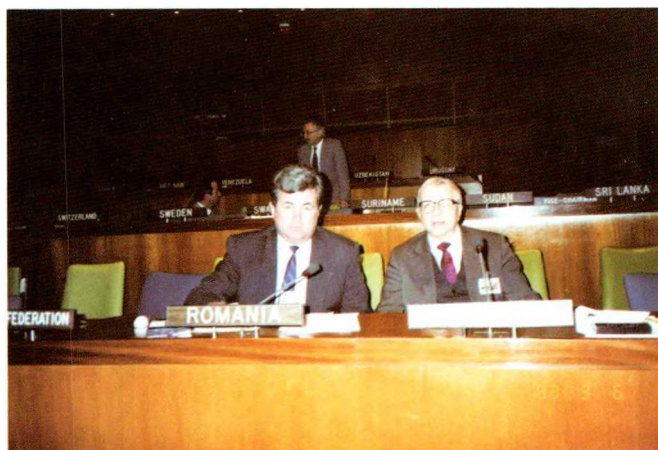

17 decembrie 1989, Pinar del Rio, Cuba – Reprezentant al Uniunii Arhitecților din România la reuniunea consultativă a uniunilor de arhitecți din țările socialiste.

*Expert parlamentar pe lângă Comisia pentru
Administrație Publică, Amenajarea Teritoriului și
Echilibru Ecologic a Camerei Deputaților
(1990- 2000).*

1992 - Imagine luată în Sala plenului Camerei Deputaților.

6 martie 1993, New York – Reprezentant al României din partea Camerei Deputaților, la prima Reuniune a Comitetului Pregătitor al Conferinței ONU la nivel înalt HABITAT II. În stânga, deputatul român Liviu Bara.

14 februarie 1996 – Reprezentant al României din partea Camerei Deputaților la a treia Reuniune a Comitetului Pregătitor al Conferinței ONU la nivel înalt HABITAT II de la New York.